

הגיעה השעה!

(מכתב שני *)

אך כשנתים ימים עברו מאז כתבתי אליכם, חברים נכבדים, את מכתבי הראשון — וכמה נשתנו פני החיים בינתים! רחוק הייתי בשתי השנים האלה — תחלתי ברצון וסופי באונס — מן הבמה הצבורית והספרותית שלנו, ועכשו, כשאני עומד לפניה ומסתכל בה, לא אכיר מראֶהָ; כאלו הייתי „נים שבעין שנין”, כחוני המעגל בשעתו.

בתוך „ים זועף” עזבתי את במתנו בגולה לפני שנתים. אניות אניות נשברו וירדו תהומות לעינינו, ולא „נחשון” אחד, כי אם אלפים מאחינו „קפצו לתוך הים” בהתלהבות שאין דומה לה ובאמונה שלמה, שיגדל כחם לשחות בארבות ידיהם לכל רחבו, עד שיגיעו לבסוף אל „חוף האושר” המקווה. עתה נח הים מזעפו, דממה דקה מסביב, ואך „שברי לוחות”, שארית כל „הצי האדיר”, צפים על פני המים בעצלתים. ו„השוחים” — אַיָם?...

ואתכם, הפליטה הקטנה בארץ אבות, עזבתי אז מתלבטים בתוך ה„בצה” השוקטה של המזרח הנרדם בכבליו, בצה שכל ה„רוחות” שבעולם נראו כאלו אין להן בה שליטה עולמית. ומי פלל אז, כי בעוד שנתים תזדעזע הבצה כמו מאליה, לא בסערה ולא ברעש, ומתרדמת עולמים יקיץ הענק המזרחי, ינתק כבליו כפתיל נעורת ויקום על רגליו לדרוש חלקו בחיי גוי ואדם?

עוד אין השעה מוכשרת לנתח בדעה מיושבת את החזיונות הגדולים אשר עברו על פנינו מזה ומזה; עוד לא חלפה כליל ההתרגשות אשר מלאה את נפשנו למראה כל אלה ואין אנו מסוגלים עדיין לבחון הכל בכח השופט בלבד, בלי כל נטיה לצד איזה רגש של אהבה או שנאה, שנִצת בלב בעבר הקרוב ועוד לא כבתה אשו. אבל משפט אחד נראה לי, בכל זאת, בולט כל כך מתוך מהלך המעשים בעת האחרונה, עד שכבר גם עתה אין אנו יכולים להתעלם ממנו. והמשפט הזה אמנם לא חדש הוא. עוד לפני אלפי שנה נשמע ראשונה מפי איש יהודי בשעת משבר לאומי, ומני אז נעשה יסוד מוסד לחיינו הלאומיים, והוא שעמד לעמנו להתגבר על כל תלאותיו בכל הדורות, עד שבאו בדורנו „מהפכי עולמות” בהבל פיהם ועשוהו לשחוק בעיני הבריות ונערים מתקלסים בו.

„זה דבר ה' אל זרבבל לאמר לא בחיל ולא בכח כי אם ברוחי”.

עניה ודלה היתה הכנסיה הקטנה שישבה מבבל באותם הימים. ההבטחות המזהירות של

---

* מכתב ראשון נדפס ב„חעמר” כרך א' חוב' א'.

נביאי הגולה, שעוררו בלבות טובי העם את התשוקה לשוב לארץ אבות, — לא נתקיימו אפילו במקצת, ועדת השבים יאתה עצמה מוקפת אויבים תקיפים, החוסמים דרכה לפניה, והיא שפלה ואומללה, בלי „חיל" ובלי „כח", תלויה במאמרו של מלך נכרי, המושל בארץ כרצונו. וכי לא היה מספיק כל זה לכבות את הזיק האחרון של „האש הקדושה" בלב העולים ולהביאם לידי יאוש ורפיון ידים? והנה הנביא בא וקורא להם: אל יפול לבבכם! החיל והכח הגשמי אמנם לא לכם הוא, כי אם לאויביכם. אבל יש בעולם עוד כח אחר, יותר חזק ויותר מתמיד — כח הרוח. את הכח הזה הנחילו לכם נביאיכם, בו תחיו ובו תנצחו.

שמעו אבותינו לקול נביאם האחרון — ותחי „רוחם". ומן העת ההיא ועד הדור האחרון היו כל חיי עמנו אך מעין התגשמות רעיונו של הנביא בצורה מוחשית. לא בחיל ולא בכח הגין עמנו על קיומו נגד כל איתני עולם אשר קמו עליו לכלותו; לא בחיל ולא בכח שמר על קניניו הלאומיים בארצות נכר ואף הצליח להטביע את חותמו הלאומי על קנינים ידועים מן הקולטורה האנושית הכללית; לא בחיל ולא בכח חדרה השפעתו לפני ולפנים של חיי העמים אשר בקרבם הוא יושב, המתאבקים עמה בכל כחם ואינם יכולים להשתחרר ממנה. ובכלל, הנה כל ההיסטוריה של עמנו, מראשית הבית השני ועד הדור האחרון, אינה אלא הימנון אחד ארוך לכח הרוח, בהתנגשו עם כחות גשמיים השואפים לבלעו.

ואולם בזמננו, כידוע, הורידו את הרוח מגדולתו והושיבוהו „בעֲלִיָה" רעועה על „גגהו" של ה„איקונומיקה". אף תינוקות של בית רבם יודעים עכשו, שאין ההיסטוריה נבראת אלא על ידי „הכחות הריאליים" היוצאים מתוך החיים האיקונומיים ומלחמת המעמדות בכל תקופה, וכל אלה הכחות הרוחניים והאידיאלים הרוחניים, שמדברים עליהם סופרי ההיסטוריה מבית המדרש הישן, אינם אלא מלים ריקות שבדו להם ה„בורגנים" לשחק בהן מתוך שובע. על פי הכלל הגדול הזה מחפשים עכשו בנרות אותם הכחות הריאליים גם בהיסטוריה של עמנו, הנראית כמוזרה בתורת „הבית והעליה". אבל לא נקל כל כך למצוא את האיקונומיקה בתוך ערמות האפר של אבותינו שנשרפו חיים על „קדוש השם" דור אחר דור, כי הם לא דאגו להשאיר להור אחרון זכרון אותם „האינטרסים האיקונומיים" אשר עליהם הורגו כל היום, ובכן אין התוכן הנמצא מספיק להבינגו, איך הספיקו הכחות הריאליים שלנו להיות למחסה לנו במשך אלפַּים שנה נגד כל הכחות הריאליים של כל האומות ובתנאי חיים שונים ומשתנים מתקופה לתקופה. וכה נשארה ההיסטוריה שלנו „בלתי ברורה" עד היום. וכל העמל להעלותה „על הגג" לא הצליח לעת עתה.

ואולם סתירה קטנה כזו אינה באה בחשבון. התורה — תורה היא, והחיים מוכרחים להיות על פי דין, אם יאבו ואם ימאנו. וכשהתחילה להתעורר ברוסיא תנועת השחרור — תנועה שנולדה באמת על ידי עבודה קודמת של אנשי רוח, שהשפיעו מרוחם על חלק גדול מן העם והביאוהו להרגיש את הצורך בחיים של כבוד וחרות — מיד יצאו ממחבואם כל התלמידים שלא שמשו כל צרכם, החופים ומבהלים ותורתם בידם. וקודם שהספיקה התנועה להגיע לגמר בשולה ברוח העם, התיצבו הללו בראשה, להוליכה בדרך „התורה". ואמנם אין להכחיש, שהצליחו

באמת לעשות הכל „כתורה". „האדיאליסמוס הבורגני" של אנשי הרוח היה לבוז וקלסה. ותחתיו נתקבלה ההלכה הפסוקה, שאין בעולם אלא מלחמת מעמד במעמד, אגרוף באגרוף, ואין החירות שוה כלום אלא אם כן תבוא על ידי מלחמתו ונצחונו של הפרוליטריאט בעזרת הכחות הריאליים, הצפונים אך בו — בו לבדו. וההמון החשוך ישמע את „הבשורה החדשה" והבין, כלומר, את הפלפולים הדקים וחלוקי הדעות שבין „המרובים" ו„המועטים" לא הבין אמנם ההמון ואף לא רצה להבין, אבל די לו שהבין את המסקנא האחרונה: שבאה שעתו לקחת לו הכל בזרוע. וכה הלך ונמשך הדבר זמן מה, וכבר האמינו בעלי התורה, כי להם נתנה הארץ. אלא שמרוב עיון ב„שלחן ערוך", שיהא הכל עשוי כדין, שכחו לעיין גם בחיים, אם באמת כבר כלו כל „הכחות הריאליים" של הצד שכנגד. . . וסוף הדבר ידוע.

ובאותה עת עצמה ישבו להם „אסיאטים פראים" בפריז ובשאר מקומות שנדחו לשם ועשו אף הם מלחמה בדיספוטיסמוס השולט בארץ מולדתם. אבל הם, האסיאטים, לא ידעו את „התורה", ובשכלם הפשוט הבינו, כי „לא בחיל ולא בכח" ינצחו את אויבם, ואם לאגרוף — שלו גדול משלהם. ואולם יחד עם זה הבינו כמו כן, כי שני העמודים החזקים שעליהם נשען הדיספוטיסמוס — מחנה מזוין, לדכא כל תנועה חפשית, וחבר כהנים השוכים, להוליך שולל את העם — אפשר לערער יסודם על ידי עבודה ר ו ח נ י ת, חנוכית. סוף סוף גם אנשי החיל וגם כהני הדת בני עמם הם ורוח אדם להם, ואם מעט מעט יתפשט האור במסתרים בכל מפלגות העם, יבוא יום ויבקיע גם לתוך רוחם של אלו, — ומה נקל יהיה אז לנצח את החושך! וגם זאת הבינו האסיאטים, שעבודה כזו, השמה לה למטרה להביא שנוי יסודי בהלך רוחו של עם שלם, עבודה ארוכה וקשה היא, הדורשת סבלנות לאין קץ. מיום ליום ומשנה לשנה צריך להמשיך את העבודה בדרך אחת, מבלי פנות הצדה, ואל ייעף הפה לדבר, ואל תיגע היד לכתוב, ולב העובד אל יפול, בראותו ימיו ושנותיו עוברים כמו לבטלה ועבודתו אינה נושאה פרי נראה לעין, אנשי רוח מאמינים, כי סוף הפרי להגלות, אם בדורם או בדור אחר, אשר ימשיך עבודתם, — אחת היא. וכה עבדו האסיאטים את עבודתם הרוחנית עשרות שנים בלי הפסק ובלי ליאות. בשוד ורצח לא השתמשו למטרתם; את האמצעים „הריאליים" האלה הניחו לאויביהם, והם הסתפקו בכלי־זיין רוחניים: דברו אל העם השכם ודבר, השכם ודבר; הטיפו לאור, לחירות, לחיים יותר נאים, יותר „אנושיים", לאהבת אדם, ל„אחדות ופרוגרס". מושגים כאלה וכאלה, שבדה „האידיאליסמוס הבורגני", השתדלו להכניס ללבות בני עמם, ומעט מעט נכנסו דבריהם ללבבות, ומעט מעט נשתנו הרוח במעמקים — ועין לא ראתה. וכשהגיע השנוי במצב הרוחות עד למדרגה הדרושה, התפרץ פתאום ההוצה ביום אחד, לתמהונו של כל העולם. ישב לו הדיספוטיסמוס שקט ושאנן ביום ההוא, כבכל יום; רבבות אנשי חיל עומדים סביבו לשמרו, כבתחלה; המון מרגליו סובבים בשוקים וברחובות „לכלות קוצים מן הכרם", כבראשונה, והכהנים והעם קוראים לאלהים בבתי התפלה להוריד עליו ברכת שמים מעל, — הכל כשהיה. „הכחות הריאליים" לא נשתנו מאומה מבחוץ; רק מבפנים נשתנה דבר קטן: ה ר ו ח „בעליתו" פשט צורה ולבש צורה, — וכל הכחות הריאליים של הדיספוטיסמוס:

היו כלא היו, והוא יושב בדד, אין אונים, בלי משען ומשענה. . . ואולם בזה עוד לא תם החזיון. האסיאטים נשארו אסיאטים עד גמירא. גם לאחר שנצחו לא כרתו מהרה ד ר ו ת, ובהיותם עתה שליטים לבדם בכחות הריאליים של המדינה, לא נפתה לבם להשען אך על אלה ולהרגיז את „הרוחות“ בגאוה ובוז. יודעים הם, כי אחר כל מהפכה ברוח גוי וארם עדיין נשארים הרבה משרשי העבר בעמקי מעמקים ואי אפשר לעקרם בבת אחת. לכן לא דחקו את „הקץ“ והניחו את השרשים האלה כמו שהם, עד שיכלו מאליהם ברבות הימים על ידי השפעות החדשות שימלאו את הלבבות יותר ויותר...

כן, חברים נכבדים, שני החזיונות עברו לפנינו בעת אחת, כאלו היתה כאן כונת מכוון, להציבם זה לעמת זה, כדי ללמד בינה לתועי רוח. אבל אין הדבר נקל כל כך, ללמד למלומדים הבאים ותורתם בידם. תחת ללמוד דבר מה ממה שעיניהם רואות, הם „מבטלים מראה עינם“ ורואים אותו כאלו אינו. וכבר בימים הראשונים אחר המהפכה בטורקיה יצאו איזו מ„מלומדינו“ במסורת מודעה, שמהפכה כזו לאו שמה „ריבולוציה“, לפי שלא נעשתה „כדין“. . .

אבל נניח את אלה. לא להם, כמובן, מכוונים דברי פה, כי אם לשלנו — „המקוה הנשאר לפליטה“. גם אנו יש לנו מה ללמוד מן החזיונות האלה, וכמדומה לי, א י ן אנו למדים. המהפכה בטורקיה אמנם עוררה את הלבבות במחננו במדה מרובה וכבר דנו עליה מצדדים שונים. אבל מתוך כל מה שקראתי על הענין הזה רואה אני, שאין אנו שמים לב אלא ל ת ו צ א ו ת ה מ ע ש י ו ת של המהפכה ביחוסן לארץ ישראל, כחלק ממלכת טורקיה, וכל מחשבותינו סובבות רק על שאלה אחת: עד כמה מוכרחים אנו עתה לקצץ ב ע נ פ י ם של שיטת העבודה הציונית, בשביל לעשות את ה ש ו ר ש מוכשר לחיים והתפתחות בתנאים החדשים שיצרה המהפכה בטורקיא בכלל ובארץ ישראל בפרט? אבל אין איש שם על לב, כי תכונת המהפכה הזאת מ צ ד ע צ מ ה — אף אם נשכח רגע אחד, שארץ ישראל היא חלק ממלכת טורקיא — נותנת לנו לקח טוב, המקצץ לא רק בענפים, כי אם בעצם ה ש ו ר ש של שיטת העבודה הציונית, אם בכלל אפשר לקרוא „שיטה“ למגדל הפורח באויר ומשנה דרכו בכל יום „לרוח היום“.

כי אמנם במגדל הפורח באויר ישנה הציוניות מיום הולדה ועד עתה, זה קרוב לשלשים שנה. מעודה לא רצתה להודות, שכל פעולותיה ה„ריאליות“ אין להן „אחיזה בקרקע“ ותלויות ועומדות בנס, כל זמן שלא הצליחה להביא שנוי יסודי ברוח העם, להקים דור חדש אשר ירגיש בכל לבו את הצער של פזור הנפש הלאומית ואת הצורך המוחלט לשוב ולכונן מרכז לאומי בארץ האבות. רצה היתה הציוניות תמיד להתראות כתנועה „מעשית“, שאינה מבלה זמנה וכחה „בדברי רוח“, אלא עוסקת בפעולות „ממשיות“, שהישועה קרובה לבוא על ידן. ובהיותה משוללת יסוד חזק ברוח העם מבפנים, לא יכלה לבסס מעמדה ולהתפתח בדרך אחת מוגבלת ומתמדת, כי אם התנודדה לכל „רוח“, הלכה ושבה, היום לצד זה ומחר לצד אחר. בראשונה, כשהיתה נקראת עדיין „חבת ציון“, מצאה לה פעולה „ממשית“ בבנין מושבות באויר. ואחרי כן, כשלא יכלה עוד להצפין את מצבן האמתי של המושבות

האלה ואי אפשר היה עוד להמשיך את העבודה בדרך זו, הלכה לה לבזיליא ושם שנתה שמה וטעמה באחד: קראה לעצמה „ציוניות מדינית" והכריזה על פעולותיה הקודמות שהן בטלות ומבוטלות ושמעתה תעסוק בפעולות ממשיות באמת — בשתדלנות בחצרות מלכים ושרים על דבר יסוד „מדינה יהודית". ולאחר שנים, כשהתחילו הכל רואים, כמה מן ההזיה יש גם בפעולות האלה, ובינתים נתעוררה ברוסיא תנועת השחרור והכל רצו אחריה, — הלכה שוב הציוניות למקום אחר (להלסינגפורס) ושוב שנתה שמה וטעמה: קראה לעצמה „ציוניות סינתיטית" והודיעה לכל העולם, שעד שתוסד המדינה היהודית לעתיד לבוא, אין היא, הציוניות, בת הורין להבטל משחרור המדינה הרוסית בהוה. ולא פללה אז עניה זו, שאחר זמן קצר תהיה גם „ממשיות" זו לאפס, וממזרח יבוא הרוח וידהפנה שוב לצד אחר. עתה אנו שומעים עוד הפעם שירה חדשה. שם חדש אמנם לא נשמע עוד, אולי מפני שלא הספיקו עוד להתאסף בשביל לדון בדבר, ואפשר שנזכה עוד בקרוב גם לציוניות „אנאליטית"... אבל בעצם הענין כבר אנו שומעים כרוזים יוצאים ומודיעים, שמעולם לא חלמה כלל הציוניות על דבר „מדינה יהודית" ושכל מגמתה היא אך להושיב יהודים בא"י, שיהיו שם בשלוה וחירות ויעבדו יחד עם כל התושבים להצלחתה של ארץ מולדתם הכללית. אלא שלעתיד, כשיהיו רוב התושבים שם יהודים, הרי ממילא תהיה הנהגת הארץ בידם והם ישלטו בה. אם זו היתה באמת לשונה של הציוניות „הכשרה" (ציוניות „פסולה" אמנם השמיעה דברים כאלו לא אחת) מן הקונגרס הראשון ועד הנה — לא נשאל עתה, ונסמוך על שר של שכחה, שישכיח את העבר גם מלב אחרים ולא ישאלו גם הם. העיקר היא, שכששבה עתה הציוניות על עקבה, למקום שעמדה שם לפני חלום המדינה, הרי היא מתחילה הכל „מבראשית": לבנות מגדלים של „ישוב" באויר, כבימים הראשונים. המגדלים החדשים אמנם גדולים ויפים מן הראשונים. אבל יותר שיגדל הבנין, יותר גדולה סכנת המפולת, כשאין י ס ו ד לו. כמה „פרוגרמות" נאות נבראות עתה חדשות לבקרים: על דבר מקנה קרקעות בא"י, יסוד מושבות, בנקים, חברות למסחר ולחרושת המעשה ועוד פעולות גדולות כאלה — פעולות „ממשיות" באמת כשהן לעצמן, אלא שחסרות הן דבר אחד עיקרי, שבלעדו אינן אלא דמיוניות: י ס ו ד מ מ ש י ב ר ו ח ה ע ם.

כל תנועה „אורית" אסונה היותר גדול הוא, כשמקרים נאותים מסירים מעל דרכה את המכשולים החיצוניים וכאלו אומרים לה: הרי „הדרך כבושה לפניך, לכי בה!" אז תגלה חרפתה לעיני הכל, כי לא המכשולים החיצוניים הם שעצרוה במהלכה, אלא שהיא עצמה „אין לה רגלים". לפנים, בימי המליצות הרמות על דבר מדינה אבטונומית, „טשרטר" וכו', הייתי אומר בלבי: מה מאושרים אנחנו, שכל המליצות האלה ישארו אך מה שהן: מליצות נאות ולא יותר. וכמה גדול היה האסון, אלו נעשה גם ה„טשרטר" היה לדבר שבמציאות. כי הלא אז היה כל העולם רואה את „הפסיכולוגיה הלאומית" שלנו עכשו בצורתה האמתית, וכתב-ה„טשרטר" היה גזר-דיננו הלאומי, לתתנו לדראון עולם, כאומה שיבש מקור חייה ואינה מוכשרת עוד לפעולה לאומית גדולה. עתה הנה הביאונו המקרים לידי נסיון מעין זה, אם כי „בזעיר אנפין". „טשרטר",

אמנם לא נתקבל. והציוניים היותר „מדיניים" כבר מכירים ומודים, שצריך למחוק מלה זו מתוך „ספר המלים" הציוני. אבל גם בלעדי „משרשי" הלא המהפכה בטורקיה מפנה את הדרך לפנינו במדה שלא יכלנו אף להעלות על לב זמן מה לפני זה. אם כל הסימנים אינם מטעים, עתידים שערי א"י להפתח לפנינו בקרוב בלי מעצור, וגם תנאי ההתישבות והעבודה ישתנו לטובה בכל פרטיהם. מקנה קרקעות ובנין בתים לא יפגשו עוד במעצורים קשים, שיטת המסים תהיה אף היא יותר נוחה, ובכלל, כל המכשולים החיצונים שעשו עד כה את „הקולוניזציה הגדולה" בא"י לדבר שאי אפשר, עתידים להבטל בעתיד קרוב פחות או יותר. ולא עוד אלא שהשמועה עוברת, שמנהיגי המדינה עתה דעתם נוחה מהתישבות היהודים ונכונים לקבל את האורחים החדשים בסבר פנים יפות. ועתה הגע בעצמך, אלו היתה בעמנו באמת תשוקה חיה וחזקה לתחיתו הלאומית בארץ אבותיו — מה היינו רואים עתה? הלא כזרם אלקטרי צריך היה השנוי הפתאומי הזה להרעיש כל הגוף הלאומי ולעורר כל עצביו לתנועה ועבודה במדה שאין למעלה הימנה! אבל מה אנו רואים בפועל? הבשורה הגדולה נתקבלה בדממה ובמנוחת נפש ומשום צד אין אף רמז להתלהבות לאומית. נוסף אך „נושא" חדש לוכוחים, למלא את הריקות בכתבי העת ובאספות. אבל הרצון הלאומי לא נתעורר כלל להוציא מתוך המאורע ההיסטורי הזה כל מה שאפשר להוציא מתוכו להשבת משרתנו הלאומית בא"י, על ידי פעולה גדולה, היסטורית, באחדות הכחות, כמו שהיה עושה כל עם זולתנו במצב כזה.

מדוע איפוא?

שאלו את המורקים ויאמרו לכם...

זה כשלשים שנה אנו עובדים את העבודה הציונית — הוי שלם! אבל במה זמן וכח יצא לבטלה במעשים „ריאליים" פחותי ערך, שעשו את האידיאל „חולין", ובמעשים „מדיניים" אחוזי עינים, שתפשו את העם בלבו אך לישועה קלה! ואלו הוצאנו כל איתן השנים וכל אותם הכחות בעבודה אחת תכופה ומסודרת להביא שנוי יסודי במצב הרוח, לדחות משפלות הגלות, לעורר בו רגש הכבוד הלאומי ואהבת עצמותו, לחזק בו את הקשר ההיסטורי עם קנייני הלאומיים בכלל וארץ ישראל בפרט; אלו עשינו כל זאת עיקר עבודתנו, ולא אך טפל לאותם „המעשים", לא אך אמצעי להוציא פרוטה יתרה מכיסו של העם לצרכי אותם המעשים; — אלו כך עשינו, מי יודע אם לא היה לנו כיום מחנה גדול של יהודים בריאים ברוחם, שהיו מוכשרים להרגיש, להתפעל ולפעול במובן הלאומי ככל שאר בני עמים בריאים, ולהיות כבה היסוד לבנין בשעת הכושר.

אבל עכשיו — אין צורך לרוח נבואה בשביל לראות מראש, מה יהיה סופה של האניציאטיבה לטובת העבודה האיקונומית בא"י, היוצאת עתה מתוך „מרכזי" ידועים. „גם בתקוע השופר ובהנשא הנס — היתעורר המת? היודעים המת? ואם אלה כוחים נוציא עתה לכלל ישראל, שימהר לכבוש את הארץ באמצעות הרכוש והעבודה. ואם גם, נוסף על זה, יתאספו איזה מאות איש מערים שונות ויחליטו „החלטות" ליסד חברות, בנקים וכו'. — הבאלה נצליח לעורר פתאום בעמנו תנועה לאומית לישוב הארץ במדה הדרושה לבצר עמדתנו

שם בזמן קצר בערך, שלא יקדמונו אחרים? תנועה לאומית כזו אינה יכולה להברא על ידי כרוזים ואספות, אם אינה יוצאת מאליה מתוך המקור החי של ר ו ח ה ע ם. באופן היותר טוב יִמָּצאו אולי יחידים, זעיר שם זעיר שם, שיקנו קרקע ויוסיפו עוד מושבות אחדות, ועוד יחידים, שיבנו אולי איזו בתי חרושת, ואיזו עשירים יתנדבו אולי בשעת רחמים לקנות איזו מניות של חברה פלונית או אלמונית, ועוד כדומה לזה. ובאותה עת יתעוררו יושבי הארץ עצמם, המושלמים והנוצרים, להשתמש בתנאים החדשים להנאתם, ומאירופא יזרום הקפיטל — בהריחו עסקים טובים — לא טפות טפות, כי אם כנחל שוטף, להרים מצב הארץ ולגלות מצפוני עשרה. ואנחנו, עם כל עבודתנו הריאלית, נשאר באויר גם עתה, מביטים בעינים כלות ממרום מגדלינו על הנעשה שם בארץ מתחת.

מובן מאליו, כי אין כונתי בזה לאמר, שהמעט אשר יֵעָשה אין לו שום ערך ומוטב שלא יֵעָשה. אבל עלינו לדעת מראש — ולהשלים בעל כרחנו עם הרעיון המעציב הזה — שההתפתחות האיקונומית וההברתית של ארץ ישראל בעתיד הקרוב תבוא ב ע י ק ר ה לא על ידנו, וחלקנו בה לא יהיה אלא „כשיבא מכשורא“. אין אנו צריכים אמנם להתיאש מן התקוה — אין יאוש בעבודה לאומית! — שבעתיד יותר רחוק, כשסוף סוף תברא לה תנועתנו בסיס „ריאלי“ באמת, לא בדמיון, כי אם ברוח העם, יצליחו בני עמנו לתקן את אשר עותו עתה ולהשיב לעצמם ברוב עמל אותה „ההגמוניא“ שלא השכילו לרכוש בשעת הכושר בדרך יותר קלה. אבל אז לא אנו נהיה העובדים, כי אם בנינו או בני בנינו. ולנו עתה נשארה רק דרך אחת לרכוש לנו בכל זאת בזמן קצר מקום חשוב בחיי הארץ ולהגיע שם למדרגת כח ריאלי שרשומו ניכר. והדרך האחת הזאת היא גם פה — ישחקו ה„ריאליים“ בכל מלוא גרונם! — ד ר ך ה ר ו ח.

אם העבודה האיקונומית בא״י עתידה למשוך אליה בקרוב בעלי יכולת זולתנו, הנה העבודה „הקולטורית“ תשאר שם עוד זמן רב בלי „בעלים“. התושבים עדיין לא התפתחו במדה הדרושה לעבודה זו; הממשלה תהיה טרודה עוד ימים ושנים בענינים הנוגעים עד נפשה יותר הרבה ממצב הקולטורא באחת ממדינותיה הקטנות על קצה הגבול, ומארצות אירופא יבוא הקפיטל לישם „עסק“, אך לישם „השכלה“ בלבד בודאי לא יעשו שם האירופיים בעתיד יותר ממה שעשו עד כה. והנה איפוא לפנינו פה שדה רחב ידים לעבודה פוריה, אשר תגדיל ערכנו והשפעתנו בארץ וסביבותיה במדה שאי אפשר לשער מראש ותתן לנו יכולת לתפוס מקום בין הכחות הפועלים ולבצר לאט לאט גם את מעמדנו האיקונומי. נצייר לנו בדמיוננו רגע אחד, שבעוד עשר שנים יִמָּצאו בא״י בתי ספר ובתי מדרש ע ב ר י ם להשכלה כללית, למדעים ולאומנות היפה, ומן הבתים האלה יצא אור הקולטורא להאיר על הארץ וגם מעבר לגבולה, — האם לא יהיה הדבר הזה „כבוש הארץ“ למחצה?

אמנם, גם הכבוש הרוחני הזה דורש כחות חמריים ומוסריים במדה מרובה. אבל, עם כל גדלם של הכחות הדרושים, קטנים הם שלא בערך מאלו הדרושים לכבוש האיקונומי. וכמו שהראה נסיון אחד במובן זה, שנעשתה התחלתו בעת האחרונה ועדיין לא קבל צורה מוחלטת, — אין הדבר מן הנמנעות, שימצאו לנו עתה הכחות האלה, גם אם לא ירבה מספר

המשתתפים בעבודה לאלפים ולרבבות. ואך חלק ידוע מבעלי הכח שבעמנו יהיה מסור לה בכל לבו. ולא עוד אלא שקרוב בעיני מאד, שדוקא מפעלים רוחניים כאלו בא"י מסוגלים למשוך אליהם אלפים ורבבות מישראל יותר מכל ההצעות הריאליות המוגשות עתה לקהלנו על דבר העבודה האיקונומית שם. יאמרו ה"ריאליים" מה שיאמרו, ומי שאינו מעלים עין מן המציאות לא יוכל להכחיש, שאם עוד חי בלב עמנו זיק של רגש לאומי תחת אפר של גלות המכסהו, נקל הרבה יותר להביאו לידי גלוי ולעשותו ללהב בוער על ידי מעשים לאומיים רוחניים.

בימים האלה הביע אחד הסופרים מבעלי ה"תורה" את תמהונו הגדול על חזיון אחד הסותר "הלכה פסוקה". בפטרבורג נוסדו לפני זמן מה שתי חברות חדשות, אחת לסדור האמיגרציא ואחת להחיות שפת עבר. על פי "הדין" צריכה היתה הראשונה, המכוונת ל"אינטרסים ריאליים" למשוך אליה לבות העם יותר מן השניה, השונה באידיאל לאומי רוחני. והנה הראה הנסיון, להפך, שהאמיגרציא הרוחנית העירה תנועה ידועה בערי המדינה, בעוד שחברתה ה"ריאלית" לא עשתה רושם כלל. כמובן, השתדל הסופר "ליישב בדוחק" בהסכם עם "הדין". אבל האמת היא, שכח ה"רוחניות", ששלטה בתולדות עמנו בדורות שעברו, עדיין לא בטל לגמרי. עוד גם עתה ישנם הרבה רבבות בעמנו שלבם מתחיל דופק בחוזקה, כשאנו נוגעים בנימים הלאומיים הרוחניים הטמונים שם עמוק עמוק, בעוד שענינים לאומיים גשמיים, בין בחו"ל ובין בא"י, אינם מעוררים את הרגש הלאומי באופן ניכר ואין היהודי על הרוב מרגיש בהם אלא כשהם נוגעים לעצמו ולבשרו. ודאי, מצב כזה אינו סימן של בריאות לאומית. "התפשטות הגשמיות" מחלת הגלות היא וצריכה רפוי. אבל כל זמן שלא נרפאה, צריכים "אנשי מעשה" להתחשב עם המציאות ולכוין מעשיהם לפיה.

ואולם הצעה מעשית זו לא באה כאן אלא מפני שהיא יוצאת כמו מאליה מתוך הצעת המחשבות שקדמו לה. אבל מגמתי העיקרית היתה לא להציע שיטה של "מעשים", כי אם אך להזכיר לעסקנינו את האמת הפשוטה הזאת: שאי אפשר לבנות בנין גדול וחזק בלי יסוד חזק, ושהיסוד לכל תנועה לאומית היא — רוח העם. כמה לקינו כבר על שלא שמנו לב לאמת זו, — ועדיין לא שבנו מטעותנו!

ויודע אני אמנם, חברים נכבדים, שכל האמור פה הוא בעיקרו ויסודו אך חזרה על דברים שכבר אמרתים והורתי עליהם בצורות שונות פעמים אין מספר, ושכבר דשו בהם רבים ודנו אותם לזכות ולחובה — ולחובה יותר מלזכות — פעמים אין מספר, עד שכל הענין נראה "כישן נושן". אבל כל זה אינו מונעני מלשוב ולהזכיר את האמת הנשכחה בכל עת שאנו מגיעים לפרשת דרכים ושואלים: "לאן?". לפי שכבר למדני הנסיון, שדברים "ישנים נושנים", כשחוזרים עליהם בכל שעת הצורך, מבלי להתבייש מפני המלעיגים, יש שנעשים לבסוף לקנין כללי של דעת הקהל, אם כי לפעמים בשנוי שמם והשכחת מקורם, שיהיו נראים כחדשים... ושעת הצורך בדברים אלו הרי בודאי הגיעה. כי אם לא עכשו "הגיעה השעה" לנו לבחון דרכינו — איני יודע עוד אימתי.

אחד העם.

לונדון, כ"ו שבט תרס"ט.

ד״ר שמעון ברנפלד.

תְּקוּפַת הַיְצִירָה בְּסִפְרוּתֵנוּ הַקְּדוּמָה.

(מזמן גלות בבל עד זמן גלות רומי).

בנוהג שבעולם, כי תתקיים שפה לאומית בפי העם ותתרחב ותתפתח על ידי השמוש הדבורי והספרותי, בזמן שיושב העם על אדמתו, וחייו המדיניים נמשכים והולכים בלי עכוב והפרעה מחוץ. החיים הלאומיים הולכים ומפכים אז בלי מעצור, ומפרים ומרבים את הרכוש התרבותי, את אוצר המושגים והציורים הרוחניים, ואז תתעשר גם השפה, בקלטה אל תוכה את כל יצירות־הרוח של העם, ונעשית היא בעצמה לאחד מקניניו הקולטוריים היותר חשובים. ואולם במאורעות הסטוריים אין הענינים מתפתחים תמיד דוקא כסדרם, וגדולו של העם אינו תמיד על אָפיו הטבעי, אלא לפעמים מפריעים גורמים שונים, פנימיים וחיצוניים, את הסדר ומשפיעים על התפתחות הענינים באופן בלתי רצוי — וזה פועל ממילא גם על שפתו הלאומית, להביא אותה לירי דלדול או לידי שנויים אחרים בלתי רצויים לטבעה, או גם לידי בטולה והשתכחותה.

השפה הלאומית של עם ישראל, שפתו ההסטורית, שבה קבע את חייו ההסטוריים, היתה מקודם שפת עמי כנען, שפת אותם השבטים השמיים אשר ישבו בארץ מאז. וכאשר כבשו בני ישראל בזמן מן הזמנים המופלגים את המדינות האלה, סגלו להם את שפת העמים הנכבשים ועשוה לשפת־לאומיותם. ומזה אנו למדים, כי בתקופה הקדומה, כאשר התישבו שבטי ישראל בארץ־כנען, היו עוד מחוסרי תרבות, וכח היצירה הרוחנית שבהם לא התפתח עוד; כשרונם הקולטורי היה עוד כניר חדש, שלא קלט עדיין שום כתב אל תוכו.

דבר כזה, כי יקבל עם כובש בלתי־תרבותי את הרכוש הקולטורי וגם את השפה, שבה היה אותו הרכוש הקולטורי אצור מן הנכבשים, כבר היה לעולמים. והחדוש בחזיון ההסטירי אשר לפנינו הוא, כי אחרי אשר קבלו שבטי ישראל את שפת העמים הנכבשים, השתדלו בהתפתחותם ההסטורית להריק אותה מתכנה ולבטל את האציר בה — עם ישראל אמר לשמור את החבית ולשפוך את היין שבה. ולא זו בלבד, אלא אפילו אותם הענינים שהספיקו להכנס אל תרבותו הלאומית ונשתקעו בה, באופן שאי־אפשר היה לבטלם ולעקרם, סוף סוף שנו את צורתם ונמחקו סימניהם. ההסטוריה הלאומית טרחה להמציא לכל עניני האומה פנים חדשות, סימנים של יצירה מקורית. וברבות הימים אמרו על השפה העברית ששפה מקורית היא של שבטי ישראל, שהביאוה עמם בכבשם את הארץ. את העובדא הזאת אמנם לא יכלו להסביר אפילו לפי השקפתם הם; אלא שלא עמדו הרבה על הדבר התמוה הזה וחשבו אותו, כאלו הוא מובן מאליו. ודבר זה עלה בידי שבטי ישראל באופן שלם; השפה נעשתה כלה עברית;

מן החיים הרוחניים של שבטי כנען, מפעולתם הקולטורית, שלפי הרשמים המעטים שנשארו ממנה היתה בלי ספק גדולה ועשירה, נשארו רק זכרונות מטושטשים. ומן הספרות הכנענית לא נשתייר כלום. ועכשיו אין לנו משפה זו רק העברית בלבד, רק זו שהשתמשו בה בני ישראל והשקיעו בה את עבודתם ההסטורית. גם איהן האגדות העממיות של שבטי כנען, אשר נכנסו בצורה חדשה אל האוצר הספרותי של עם ישראל, נשתנו כל כך בציוריהן ובצבען, כאלו ממקור ישראל יצאו. ראוי לעמוד על הפלא ההסטורי הזה ולהתבונן בו: השירה הלאומית שנוסדה על כבוש הארץ ועל גבורות שבטי ישראל בנצחם על יושבי הארץ מקודם, נקבעה בשפת המנצחים. בהסטוריה האנושית אין לנו חזיון כיוצא בזה.

מקצת שבטי ישראל היו מדברים בתקופה הקדומה ארמית. אמנם ספק גדול הוא,"אם הביאו עמם את השפה הזאת בכבשם את הארץ, ומחוור לנו יותר, כי בינתים — כלומר, מזמן שעזבו את מושבם "בעבר הנהר" ונדו לבקש להם מושב קבוע לחוף הים — חברו אל קצת שבטים שמיים שדברו ערבית, ובבאם אל ארץ כנען דברו איזה דיאליקט ערבי. אבל בכל אופן היה להם בזמן קדום יחוס וחבור אל השפה הארמית. בתקופה מאוחרת, כאשר כבר היתה השפה העברית לשפתם הלאומית והקולטורית, שבו והחזיקו עוד הפעם בשפה הארמית, כאלו נתעורר באומה איזה זכרון מימי ילדותה, וכאלו גברה בה אז התשוקה, לקרב את השפה אשר רחקו מקודם. . . ואלו היה הדבר נעשה במתכוין, היינו אומרים, כי כל כך גבר אז בעם הרגש הלאומי, עד כי אמר להרחיק מחייו הלאומיים את השפה "הזרה" שסגל לו בימים הראשונים ולשוב אל שפת מולדתו. אבל אנו יודעים, כי לא נעשה זה על פי הכרה לאומית, אלא על פי השתלשלות הסבות שהשפיעו עליו בעל כרחו. ובזמן שחדל העם לדבר עברית, לא חדל לחבב את שפתו זו ההסטורית ולקבוע בה את כל קניניו הלאומיים, את פרי יצירתו הרוחנית.

השפה הארמית היתה בתקופת בית שני לשפה העממית. סבת הדבר מובנת לנו באופן טבעי. עולי הגולה הביאו אתם בלי ספק את דבורם הארמי, אשר סגלו להם בגלותם. ובהיות כי כפעם בפעם באו אוכלוסין חדשים מגלות בבל לארץ־ישראל, וגם בלי זה היתה השפה הארמית שלטת אז במדינות מערב־אסיה, לא יכלה השפה העברית לעמוד בפני תחרותה. אין ספק לנו, כי אלמלא קבל כבר הרוח הלאומי של ישראל צורה קבועה, היתה השפה העברית משתכחת ממנו לגמרי, והשפה העממית, הארמית, היתה לו ברבות הימים גם לשפתו הקולטורית. אבל במצב הדברים אז היה מן ההכרח ההסטורי, כי יקבל עם ישראל שתי שפות: אחת עממית ואחת קולטורית.

וחוק קבוע הוא בטבע החיים הרוחניים של העמים, כי אין שפה עממית נעשית לשפה ספרותית. שפה ספרותית היא בטוי הפעולות הקולטוריות שבו, ואלו נעשות על ידי המלומדים והמשכילים שבעם, על ידי אנשי הרוח, ורק אותה השפה, שבה ידברו ויחשבו כת המשכילים תהיה לשפה הספרותית. יען כי הם

הם הממציאים לה תוכן. ולפיכך בכל מקום, שיש הבדל ניכר בין השפה העממית, ובין השפה הקולטורית, רק זו האחרונה תהיה לשפה הספרותית. השפה הגרמנית, למשל, לא זכתה לספרות, אלא כאשר החלו המלומדים והמשכילים להשתמש בה להגות רוחם. בעם, אשר שפתו תתפרד לכמה דיאליקטים, רק אותו הדיאליקט יהיה לשפה לאומית=ספרותית, זה שיבחרו בו הסופרים ואנשי הרוח ליצירותיהם הספרותיות, ויתרם הולכים ומתנונים, ובאופן היותר מוצלח יהיו רק לבטוי הפיוט העממי. כי השירה הפיוטית המלאה והמחשבה העיונית צריכות לשפה, שישתמשו בה דוקא אנשי המעלה, החושבים והחוזים שבעם.

השפה הארמית, כאמור, היתה לישראל שפה עממית, ממילא הביא ההכרח לידי כך, כי החלו „להבין" לעם בשפה המובנת לו — ואיזה מקצוע ספרותי נברא גם בשפה זו. ופלא הוא, כי עד כמה שלא היתה שפה זו חביבה גם על בעלי המחשבה והשירה בישראל, לא נשאר לנו בארמית שום יצירה ספרותית מקורית ונצחית משלה. אותם הרשמים הספרותיים שנשארו לנו בשפה הזאת רק יהודיים הם. רק עם ישראל גרם לקיום שפה זו, שלא תשכח לגמרי! ושפה זו שנשארה הרי אינה הארמית המקורית, כי לא נושאיה קיימוה, אלא עם אחר שנספח לה במקרה. מטעם זה אין לנו מושג נכון מטבע השפה הארמית, מציורי=דבוריה, מסגנונה, מקשור=מליה, מצבעה המקורי, שהרי זאת אינה אלא השפה הארמית המיוהדת, שהשקיעו בה היהודים את מושגיהם הדתיים, את תכן=רוחם, ואת הלך נפשם הם. נשער בעצמנו, כי אבדה הספרות היונית המקורית, זו שבה השתמשו היונים ביצירותיהם הספרותיות, ולא היה נשאר לנו, אלא הספרות היהודית=היונית (תרגומי כתבי=הקדש, ספרי האפוקריפא, ספרי חכמי ישראל באלכסנדריא וספרי הבשורה המשיחית), איזה ציור היה לנו אז מן השפה הזאת, מטבעה ומתכנה?

ועוד חדוש אחד נראה בחזיון ההסטורי הזה.

כבר אירע כמה פעמים, כי כפו שפה חדשה על איזה עם שיקבלנה באנס, או כי באו המאורעות והשכיחו מן העם את שפתו הלאומית והחליפוה באחרת. אבל השנוי הזה נעשה ראשונה בכתות העליונות של העם. אלו ניחות תמיד יותר לבטל את צורתם הלאומית ולהחליפה באחרת. הסימנים המובהקים של החיים הלאומיים נשמרים ביחוד בחיים העממיים. והכתות העליונות שבכל אומה ולשון קרובות יותר אלו לאלו במנהגי=חייהם, באופן השכלתם ובהשקפתם המוסרית, וגם תהיה להם יותר הזדמנות להתקרב אלו לאלו. ולפיכך אתה מוצא השקפה קוסמופוליטית — במובן ידוע — בקרב הכתות האלה, בשעה שהכתות הנמוכות, העממיות, קרובות יותר ללאומיותם המקורית, למנהגי חייהם הקדומים, שהן מקפידות על שמירתן; גם השפה הלאומית מתקיימת יותר ביניהן, מפני שאין להם כל כך עלה וסבה להשכיחה. ורק הכתות העליונות ראשונות הן לשכחת שפת מולדתן מפני שפת העם המושל, יען כי הן מתחברות לו ובאות אתו במגע ומשא, ומתחילות להשתוקק לאותו הרכוש הקולטורי

האצור בשפת המושלים בארץ ומתרגלות בה. ככה, למשל, היתה עם השפה היונית שהתחילה למשול במצרים ובאסיה מימות אלכסנדר מוקדון ואילך. רק הכתות העליונות התיַונו בתרבותם ובשפתם, מפני שהתרבות היונית עלתה על הרבותן הלאומיה, אבל הכתות העממיות שמרו ימים רבים את לאומיותם, את עממיותם, וגם את שפתם. ובמה פעמים ראינו — ביחוד בזמננו —, כי נשתכחה שפה מפי גדולי העם ומלומדיו, ורק העם בכתותיו הנמוכות קיים אותה, וברבות הימים שבו והחיו אותה מפי העם, וחזרה להיות שפה לאומית, ספרותית.

ובזמן שהחלה השפה הארמית לדחוק את רגלי השפה העברית בעם ישראל אנו רואים ההפך: ה ע ם החליף ע"פ התכרח את שפתו הלאומית (שהרי השפה העברית היתה כבר לשפה לאומית ועממית, והעם לא ידע ממקירה הקדום וממצב הענינים שקדמו לחייו ההסטוריים), ודוקא ג ד ו ל י ה ע ם, חכמיו ומוריו, החזיקו בשפה העברית וידעוה ידיעה רבה ועמיקה (גם אם לא השתמשו בה אז לצרכים הדיוטים). בה במאו את כל רוחם, דברי שיר והלך-נפש, דברי חכמה ולמוד —, ובה קבעו גם את החיים הלאומיים הרוחניים של ישראל! וכן נשארה השפה העברית כל הימים נשמת העם, והמצית חיי רוחו: היא היתה קדושה בעיניו, קדושה לאומית ודתית. ושפה זו קבלה, גם באשר חדלה להיות שפת העם במובן הרגיל, התפתחות מרובה; התרחבו משניה, נתרבו מליה וציוריה, העשיר סגנונה, נתרכך במויה, נשתפשפו ונהלמשו צדדיה, וכללי דקדוקה התקרבו לפשיטות ולטבעיות. נראה, כי הגם שלא דבר ה ע ם עברית, אך החשובים שבאומה, לא רק שכתבו בה, אלא גם שהיו מדברים בה.

היו ימים, שהחכמים היו מאמינים ומחליטים, כי י ר ד ה ה ל ש ו ן ה ע ב ר י ת ב י מ י ב י ת ש נ י. את כל הספרים הטובים ב ה כ נ ם ו ב צ י ר ת ם יחסו לזמן קדום, ואלו שמצאו בהם ירידת הלשון בסגנונה וקושי בהרצאת הדברים יחסו להקיפת בית שני, מזמן עזרא ונחמיה ואילך. וכל כך נשתרש משפט זה בלבם, עד כי למדו מן המאוחר על המוקדם, ועל פי סגנון הספר קבעו את זמן יצירתו והתהוותו. אך ה ב ק ר ה ה מ ד ע י ת כ ב ר ב ט ל ה א ת ה ה ח ל ט ה ה ט ו ע י ת ה ז א ת.

סדור הספרות הלאומית — ספרי הבבליאה — בכלל ועשיתה לקנין העם — כל זה נעשה אחרי גלות בבל, בתקופת בית שני. אמנם אפשר להחליט, כי לאחר שפסק כח היצירה הספרותית בעם ישראל, החלו לאסוף וללקט את הרשמים הספרותיים הקדומים, את אשר יצרו הדורות הראשונים, מה שנהוג תמיד בכל עם ועם. אבל באמת לא פסק גם כח ה י צ י ר ה ה ס פ ר ו ת י ת בישראל בתקופת בית שני, אלא אדרבה היא ה ת ר ח ב ה ה ר ב ה וקבלה גונים שונים. בספרותנו הביבלית נשתקעו בלי ספק כמה ענינים חשובים מזמן הקדום — אבל ל כ ל י ש ל ם היו רק בימי בית שני.

גם הקנין היותר חשוב של האומה הישראלית, התורה כפי שהיא לפנינו בהקיפה התנכחי, לא היתה שלמה בימי גלות בבל, וכמה חלקים חשובים נתחדשו, כמובן, בדורות אחרונים. ואלו החלקים אשר נתחדשו בה בתקופה מאוחרת מקצתם חשובים לא רק

בתכנם, אלא גם בצורתם, בסגנונם ובחוט של חן פיוטי המשיך עליהם. מזמן בית ראשון קלטו אל ההורה את ספורי „בראשית" שמימות אברהם ואילך, (כאשר בררתי כבר במקום אחר), אשר יסודם ב א פ ר י ם, ורוב ספר „דברים", אשר יסידו ב י ה ו ד ה. משאר חלקי התורה יש פרקים שנוסדו בימי בית שני, בזמן מאוחר לערך. למשל, ספור מחלקת קֹרח ועדתו על משה ועל אהרן (השייך להורת כהנים) שאי אפשר להבינו בלי הנחה קידמת, כי כבר היתה הכהונה בצורתה החדשה ק ב ו ע ה בישראל בידי „זרע אהרן הכהן" *) וכבר היה קים החוק של „והזר הקרב יומת". וזה לא היה בימי בית ראשון, ובפרט מושג „זר" הפסול לעבודת המזבח, מה שהטעימו באותו חלק של תורת כהנים ביחוד, הוא לגמרי חדש, ו כ פ ו אותו על האומה הישראלית רק בזמן בית שני. ובענין קרח ועדתו שחלקו על הסדר החדש הזה אנו מוצאים את ציורי התסיסה שהביא עמו, תסיסה שאין להסקים כלל בזמן מוקדם. — והספור הזה מצדו הספרותי הוא בודאי מן המובחרים בנוגע לצורתו וסגנונו החי והרצאת-הדברים הפיוטית. בנוגע ל ס ג נ ו ן נמצא ענינים חשובים גם בספר „ויקרא". למשל, האזהרות המוסריות בפרשת „קדושים תהיו", ואותם הצוויים הסוציאלים, שלפי דעת מסדרם נאמרו למשה „בהר סיני". ואף כי על פי טבע ענינם ותכנם אין בהם ממעלת הפיוט, הנה סגנון הלשון שבהם הוא יפה מאד ומתאים אל נושא הענין. למדים אנו מזה, כי בזמן בית שני — בדורות ש א ח ר י עזרא ונחמיה — עוד היה הסגנון העברי טבעי, ומרובה הגוונים ונדרש לכל שאלות החיים. ואפשר היה לכתוב עברית לא רק ענינים של דת ועבודת אלהים, לא רק תהלות ושירים לאלהים — מה שהוא בכלל התחלת היצירה הספרותית בכל לשון — אלא גם חוקים ומשפטים, צוויים סוציאלים והצעות סוציאליות, והכל בשגרת-לשון צחה ומובנת די צרכה.

מלבד יצירת כמה פרשיות המעידות לנו על כ ח-ה ל ש ו ן בתקופה ההיא, הנה גם ס ד ו ר התורה בתור ענין שלם ומקיף את ספורי המאורעות מזמן ה ת ה ו ו ת ה א ו מ ה ואת אופן ה ת ה ו ו ת ה י ה ד ו ת — מראה לנו את כ ח היצירה ה ס פ ר ו ת י ת שבעמנו בזמן מאוחר יותר. ספר התורה המאוגד בכל חלקיו השונים, פרי רוח העם בתקופות שונות, לחטיבה ספרותית אחת שלמה, איננו ענין של מלקט

*) כל ענין הקדושה המיוחדת של „הכהנים הלויים" הוא רק מזמן ס ו ף בית ראשון, כשהמקדש בירושלם נעשה כבר ליסוד היהדות הלאומית: אבל יחוס משפחת כהונה עד ל א ה ר ן הכהן ובניו, ומה שמסתעף ממנו, הוא מזמן מאוחר מזה. שכן בימי חבור ספר דברים, שהוא סוף ימי בית ראשון, השתדלו רק לעשות את ה מ ק ד ש בירושלם יחידי בערי יהודה, וענין שֵרות הכהנים הלויים במקדש זה, היה, כנראה, מובן מאליו, כי היה אז ע ו ב ד א — כלומר „הכהנים הלויים" עמדו ושרתו במקדש זה. אך בזמן בית שני הוסיפו להטעים ביחוד, כי ר ק משפחת „אהרן הכהן" ב ל ב ד ה כשרה לכהונה, ויסדו אז את שלשלת-היחוס מאהרן הכהן עד הימים ההם. וכמובן שלשלת-יחוס זה מן המאוחר אל המוקדם, מן הכהנים אשר ב ד ו ר ם עד „זרע אהרן הכהן", אינו הסטורי כל עיקר. ועל סדר הכהונה הזאת, על המונופולין של שרות המקדש בידי מ ש פ ח ה א ח ת, ערערו קצת בני הדור, ואין מן הצורך לברר כי דבר חדש כזה אינו נעשה בלי מחלקת וקטטות, עד שיקבע בתור סדר מ׳נדיי-בוע.

ומסדר, אלא מ ל א כ ת מ ח ש ב ה במעלה ראשונה, פרי אמנות נפלאה. אמנם כי בשעה שאני קוראים בו על פי השקפת הבקרת המדעית, אנו מוצאים בספוריו ובצוויו כמה סתירות מפרשה לפרשה, כמה חליפות ותמורות אפילו בהשקפה המוסרית ובמושגים הדתיים — מה שמחייב השמוש במקורות השונים, שמהם שאב יוצר הספר הזה — אבל מנקודת ההשקפה הספרותית והאמנותית נשתאה על הספר הענקי הזה ועל הרצאת הענינים שבו. שהרי מסדר הספר הוא שהמציא לנו התהלה סדר השתלשלות בהתפתחות המין האנושי מראשית הוית העולם עד לאותה התקופה שהוא עומד בה.— ומה שהוא נפלא ביותר: בספר התורה נקבעות השקפות מוסריות ודתיות שונות, שרק הסקירה העיונית והבקרתיה העמיד על הסתירות האלה, בעוד כי אלפי שנה השפיע על החנוך המוסרי של ישראל בתור השקפה מוסרית מסויימת ומאוחדת. הספר הדתי הזה, המושך את הלבבות בהבנו ובציורתו, בגוונים השונים והמרובים, שכלם מתאחדים ומתאימים להרמוניה נפלאה, אין דוגמתו בשום אומה ולשון. ביחוד יגדל ערך הספר הזה בעינינו בשעה שנדמהו אל קובץ ס פ ר י ־ה ב ש ו ר ה, שאין בהם גם מן הפיוט הנהדר, וגם הסתירות שבהם (בהרצאת הספורים ובהשקפות המוסריות) הן כל כך בולטות ועיקצות עד שהן נראות ומורגשות גם לקורא התמים. וכן אין ספק, כי גדול הוא ספר התורה, גם בחשיבותו הספרותית והאמנותית, על שאר ספרי־הדת שבעולם.—

וסדורו של ספר זה בהיקפו הנוכחי אי אפשר ל ה ק ד י מ ו לסוף מלכות פרס.

כח הלשון וכח היצירה הספרותית ב ע ב ר י ת אני מוצאים עוד בכמה יצירות חשובות של התקופה המאוחרת. אין מן הצורך להאריך בבירור החשיבות הגדולה של נבואות ישעיה השני, הנשגבות והנפלאות כל כך, באיזה צד שנשפוט עליהן: הן מצד הבנן הנעלה והן מצד סגנונן הנמרץ, מצד ציורי־מליצותיה ומצד ההשקפה המוסרית ה נ צ ח י ת שבהן. הנביא הזה חי בסוף מלכות בבל ובימי כרש — ובנאומיו ודאי לא נמצא ירידת הלשון, או הפסקת כח יצירת השפה! סמן אחר הם נאומי הנביא, אשר ראה מפלת בבל ושמח עליה; המליצה והציורים שונים הרבה מאלו אשר בנבואות־הנחמה ובבשורת־היעוד אשר בנאומי ישעיה השני, אבל בחשיבותם הפיוטית אינם נופלים הנאומים האלה ואינם פחותים מהם במעלה אמנותית. וקצת הנבואות המיוחסות לישעיה השני, שהן משולבות אליהן, מאוחרות הרבה מראשית מלכות פרס, מבלי שנראה בהן ירידת הלשון או אפילו עמידה. למשל: הנאום האחרון בספר ישעיה, המדבר כ ל פ י ה ר ח ק ת א ח י ם ב ז ר ו ע.

גם בנביאות מ ל א כ י אנו מוצאים עוד הרבה ממעלת הלשון העברית בכח יצירתה. הסגנון שבהן הוא חי וטבעי, נוקב ויורד ללבבות. אין זו שפה ל מ ו ד ה, ואין אלו ציורי־מליצה עשויים ומלאכותיים; אלא זאת היא שפה הנובעת מן ההבנה הטבעית וקשורה קשר טבעי אל הרגש ואל המחשבה, וציורי־המליצה שבה הם פרי השלטון המוחלט בלשון.

בכלל הספרים החשובים ה נ צ ח י י ם, אשר יחשבו אל הספרות העולמית ממדרגה

ראשונה, ימנה בלי ספק ספר תהלים — וגם חבורו שייך לתקופת בית־שני. ולא זו בלבד, אלא כי דוקא חלקיו היותר מצויינים והיותר נהדרים בתכנם ובשפתם הם מאוחרים הרבה, עד ימי גבורת בית חשמונאי והתחיה הלאמית שבתקופה ההיא. מה שנקלט אל קובץ השירים הליריים, הספוריים והלאומיים־הדתיים מזמן הקודם, לפני גלות בבל, הוא מעט מאד. מוקדם בהחלט גמור הוא מזמור מ"ה, אשר נוסד על מאורע נשואי המלך אחאב עם איזבל בת אתבעל מלך [צר] וצדונים *). אבל זולתו אין כמעט אף אחד, אשר אפשר לקבוע זמן חבורו לפני גלות בבל בלי שום פקפוק; ומעטים הם המזמורים, אשר יהיה זה בגדר האפשר. עלינו להתרחק מדעת אלו המחליטים, כי בכל מזמור שנזכר בו „מלך" ישראל, בודאי בימי בית ראשון נוסד, מפני שבזמן בית שני לא היה מלך בישראל עד ימי מלכי בית חשמונאי; כי מלבד שקרוב הדבר, ותכן המזמורים מסכים לרוב לזה, כי נאמרו בימי המלכים ממשפחת החשמונאים, הנה אין השם „מלך" מכוון דוקא למלך ממש במובן המדיני. הפחות אשר משלו

---

*) עוד בראשית הבקרת הביבלית המדעית, כאשר פסקו מפרשי המקרא לבקש בענינים כאלה שבכתבי הקדש רק אליגוריות אלהיות — הבינו כבר אל נכון, כי מזמור זה שבתהלים נוסד על נשואי מלך בישראל עם „בת נכר". קלווין שער, כי נאמר על זווג המלך שלמה עם בת פרעה מלך מצרים. אבל זה לא יתכן, שהרי נאמר בפירוש: „ובת צר...." וכן לא יתאים מה שהלל הפייטן את המלך בדבר גבורתו במלחמה, כי בזה לא הצטיין המלך שלמה מעולם. הציג היה הראשון אשר שער אל נכון, כי מכוון המזמור לנשואי אחאב עם איזבל. אחאב היה גם גבור מלחמה, ובראשית ימי ממלכתו הצליח במלחמותיו, ולבסוף נפל במלחמה. ולזה מסכים גם זה שנאמר: „מן היכלי שן מני שמחוך". אחאב בנה באמת „בית השן" והצטיין בבנינו זה כל כך, עד אשר ראה כותב ההסטוריה (הכותב ברוח-שנאה לאחאב) חובה לעצמו, להזכיר מפעלו בפירוש (מלכים ב' כ"ב—ל"ט). וכנראה השפיע בזה המלך (אשר בנה כמה ערים) על בני דורו בממלכת אפרים, כי בנו להם גם הם „בתי השן", כנראה מדברי הנביא עמוס (ג' ט"ו). אבל לשלמה היה רק כסא שן ולא היכלי שן. בהשערה הנכונה הזאת, הטילו קצת חוקרים ספק: א) איך אפשר, כי יאמר הפייטן על המלך אחאב „אהבת צדק ותשנא רשע וכו'"? ב) איך הסכים משורר מישראל לנשואי המלך אחאב עם איזבל? ג) איך נשתרבב מזמור כזה (אם מיוסד הוא על המאורע המדובר) אל קובץ מזמורי התהלים? — ואולם אין הטענות האלה צודקות. א) על אודות טיב משפחת עמרי בכלל והמלך אחאב בפרט יש לנו עדות רק מפי מתנגדיהם, אשר עלה בידם לחכרית את בית עמרי במהפכה מדינית נוראה; אבל מזה אין ראיה, כי כך היה גם משפט כל העם ודעתו על אחאב. ואנו מוצאים להפך, כי היה הדבר קשה מאד בעיני רבים, כי קם יהוא בעצת אלישע הנביא על אדונו ועל בית אחאב להאבידו באכזריות מבהילה, שכן אומר הנביא הושע (א' ד'): „ופקדתי את דמי יזרעאל על בית יהוא" (מה שלא הבינו המפרשים ונדחקו לפרשו) — והרי זו עדות מפי הצד שכנגד שהתרעם הרבה על אבדן משפחה זו. ב) גם נשואי המלך אחאב עם בת מלך צר לא היו רעים אלא בעיני הנמשכים אחרי אליהו ותלמידיו, אבל רוב העם באפרים אין ספק שלא התרעם כלום על זה, והפייטן אומר רק: „ושכחי עמך ובית אביך", אבל לא היתה איזבל בעיניו „בת אל נכר", ועדין לא נקבעה אז הקיצוניות הדתית הזאת גם ביהודה. ג) מסדר ספר תהלים שהיה בזמן מאוחר הרבה לא ידע כבר את המכוון במזמור הזה ואספו אל קובץ שיריו, כאשר בכלל נכנסו רוב היצירות הספרותיות של אפרים אל כתבי הקדש, הגם שנסדרו ברוח ההשקפה הדתית היהודית של הקיצוניים ביהודה. ומה ששער גרטץ, כי נאמר מזמור זה על נשואי חזקיה המלך, אין מן הצורך להאריך בבטול השערה זו. פרנץ דיליטש (בפירושו לתהלים) שער, כי נוסד מזמור זה על נשואי המלך יורם בן יהושפט עם עתליה בת אחאב, אבל על זו לא יתכנו הדברים: „ושכחי עמך ובית אביך".

בירושלים בזמן מלכות פרס, בין אלו שהיו מבית דוד בתקופה הראשונה. ובין אלו ממשפחת צדוק בתקופה המאוחרת, לא היו מלכים, אלא פקידים סרים למשמעת הפחה במדינות המלך אשר מ„עבר הנהר" (זה ישב בשומרון, מרכז המדינה הזאת), אבל בירושלים היה נחשב בעיני בני עמו בתור „מלך". ובכלל אין כנוי זה בעברית מדוייק כל כך.

רוב מזמורי תהלים אינם הסטוריים, ובטעות יחסו להם איזה מאורע הסטורי, אי כי עמלו לכוונם אל מאורעות הזמן. רובם הם, כאשר נבין בסקירה בלתי משוחדת, אישיים—כלומר: הגות לב אדם מישראל פרטי, ברוחו הוא, על פי מצבו, מאורעותיו, הלך נפשו והסתכלותו בחיים. לא כנסת ישראל יסדה את השירים האלה ולא בשמה נאמרו, אלא אחרי כן סגלה לה האומה את המזמורים הללו והתאימתם למצבה היא בעמים. הפיוט האישי היה ברבות הימים לצבורי. ובנוגע לקבוץ השירים וסדורם, אין ספק, כי גם המקרה השפיע הרבה עליהם וגרם להם; ולפיכך אין להחליט בבירור, כי מכיון שנקבע איזה מזמור בתהלים, בודאי לאיזה מאורע הסטורי הוא מכוין. ברשימות שעל גבי המזמורים, המיחסות אותם למאורע ידוע בחיי דוד המלך, אנו רואים הטעות בבירור, שהרי אין אף רשימה אחת צודקת ומדוייקת.

ממזמורי תהלים יש רק אחד. אשר גם הבקורת המדעית אמרה ליחסו במקצתה לדוד המלך: הסוף ממזמור י"ח. אבל נראים הדברים, כי לא דוד המלך אמרם, וגם לא בשמו ועל מאורעות חייו נאמרו. ומה שבא הפיוט הזה (שאיננו מן המובחרים שבתהלים) גם בספר שמואל, אין מזה הוכחה כל עיקר. כי כבר ראינו שכותב ספר שמואל, אשר סדר כמה פרשיות הסטוריות, שיחס שיר גם לחנה, אשר התפללה לה' אחרי לדתה את בנה, בעוד שהשיר אינו מסכים למאורע המדובר, ויש בו סימן מובהק, כי מאוחר הוא הרבה לחנה וללידת שמואל, שנאמר בסיפו: „ויתן עז למלכו וירם קרן משיחו". וכל דברי השיר נוסדו על השקפות דתיות מאוחרות לאותו המאורע. ראה המסדר, אשר בקש איזה פיוט ראוי לשעה כזאת, את המלים: „עד עקרה ילדה שבעה"... עמד ויחסו לחנה. וכן בשיר הנפלא על מות שאול ויונתן בנו, שהוא באמת קדום, ואין ספק כי נוסד על מות שני הגבורים הלאומיים האלה,—לא דוד קונן את הקינה הזאת, אלא פייטן לאומי יסדה שהיה מחבב באמת את המלך שאול ובנו, ונקבע השיר תחלה „בספר הישר" וכלומר: בספר שירי הגבורים, ומשם לקחו כותב ספר שמואל ושם אותו בפי דוד. וכמו כן היה גם עם מזמור י"ח בתהלים שבא בספר שמואל, ואינו שם מעיקר הספור ההסטורי. (כמו שבררתי כבר „השלח" כרך עשירי עמוד 1429 ואילך). המזמור הזה הוא בן שני חלקים שונים זה מזה בתכנם ובערכם המליצי: בחלקו הראשון, אשר קשה להגבילו מן השני בדיוק, יען כי קשרם המסדר זה בזה באיזו מקראות, אנו מוצאים ציור אדם נרדף ומבקש מפלט מאויביו, ובחלקו השני אנו מוצאים גבור שנצח את אויביו. ומטעם זה שערו, כי דוד המלך אמרם לעת זקנתו. אבל אין אלו אלא דברי השערה בעלמא, ויותר נראה לשער, ע"פ פסוקים ומבטאים אחרים כי נוסד המזמור בזמן מאוחר הרבה. (התחלתו המיחסת אותו, לדוד, וסופו המסיים

בברכה „לדוד ולזרעו עד עולם" נוספו מיד המסדר). ואין אנו יודעים, מי הוא ומתי היה הדבר. וכן מזמור כ"ט. אחד מהיותר חשובים שבספר תהלים ונהדר בתכנו ובציוריו הנשגבים, אין ספק כי איננו מתקופת בית ראשון. גרטץ החליט, כי נוסד הוא על ר ע ש ה א ר ץ, שהיה בימי ע ז י ה ו המלך. ואולם אפילו אם היה באמת מיוסד על מאורע כזה, האם רק בימי עזיה רעשה הארץ בפלשתינא? אבל באמת מצוייר במזמור זה מאורע מטרות עוז וברקים ורעמים בגלגל, והפייטן צייר את הרוחות הסוערות, את הברקים החוצבים להבות אש ואת הקולות המחרידים בציורים מליציים נפלאים, והשיר הזה הוא אחד הפנינים היותר מבריקים בספרות הפיוטית. ונוסד השיר הזה אחרי אשר נתפשטה בישראל האגדה הבבלית מימי=המבול. וזה היה אחרי גלות בבל. (וכבר בררתי זה בהשלת כרך תשיעי עמוד 448 ואילך).

אחד השירים הליריים היותר נעימים בציורים נשגבים, בעומק ההרגשה ובסגנון ריתמי הוא בלי ספק זה שנכסמן בקובץ התהלים שלפנינו מזמור מ"ב ומ"ג — שהם רק מזמור אחד. גם השיר הזה נוסד בימי בית שני, ונראים דברי ר' י ו ס ף ה ל ו י (Revue des études juives I. 27) כי הפייטן היה אחד ה מ ש ו ר ר י ם במקדש ירושלים. שכן הוא אומר: „ואבואה אל מ ז ב ח אלהים, אל אֵל שמחת גילי ו א ו ד ך ב כ נ ו ר, אלהים אלהי". אבל לא כוון החכם הזה אל נכון זמן חבור השיר. שהרי מציוריו אנו למדים, כי עמד אז המקדש ב י ר ו ש ל י ם, הכהנים בעבודתם והלויים בדוכנם, ולפי דעת ר' י ו ס ף ה ל ו י חי הפייטן בסוף גלות בבל (כזמן נבונד). אנו רואים, כי אז היה קבוע כבר השיר במקדש בכלי זמר, מה שלא בא זכרו בכתבים שבימי הבית הראשון. זו היתה צורה חדשה של עבודת=האלהים בבית שני ונמסרה לידי הלוים „המשוררים", אשר לא היתה להם שירות זו בבית ראשון,—ואין מן הצורך להאריך בבירור הדברים, כי הספור בדברי הימים מפעולת המלך דוד, להעמיד במקדש מנצחים בכלי שיר, איננו הסטורי. ולפיכך יהכן, כי חי מחבר השיר הנעלה הזה בזמן מאוחר הרבה, כאשר כבר נקבעה עבודת המקדש בשיר וכלי זמר. והמשורר היה אנוס לברוח ונמצא חוץ לארץ מולדתו „הולך קודר בלחץ אויב", מפני איזו סבה בלתי נודעה לנו. מקום גלותו אין מן הצורך שיהיה מעבר לירדן מזרחה, כאשר שערו על פי הבנה מוטעית בדברי הפייטן. הוא אומר:

אֱלֹהַי עָלַי נַפְשִׁי תִשְׁתּוֹחָח
עַל כֵּן אֶזְכָּרְךָ מֵאֶרֶץ יַרְדֵּן
וְחֶרְמוֹנִים—מֵהַר מִצְעָר.
תְּהוֹם אֶל־תְּהוֹם קוֹרֵא לְקוֹל צִנּוֹרֶיךָ
כָּל־מִשְׁבָּרֶיךָ וְגַלֶּיךָ עָלַי עָבָרוּ.

המשורר נמצא במרחק רב, בארץ נכר ומתגעגע על ארץ מולדתו, שהוא קשור אליה בכל נימי חייו. זוכר הוא את ארץ הירדן ואת הרי ישראל. וכמה חביבים עליו

המקומות האלה, וכמה נעימים לו קולות גלי הירדן וצנוריו, בשעה שנדמה לו, כי „תהום אל תהום קורא"! והוא מקונן: „אלהי עלי נפשי תשתוחח, על כן [כלומר: יען; אשר] אזכרך מארץ ירדן (בזמן היותי בארץ ירדן) וחרמונים — מהר מצער". אז שמעתי „תהום אל תהום קורא לקול צנוריך [של הירדן], כל משבריך וגליך עלי עברו". בציור השירי נדמה לו, כאלו עודנו עומד שם רואה ושומע ומרגיש בגלי הירדן... קובע אני את זמן חבור השיר הזה, כדעת קצת המפרשים מאו"ה בזמן פולמוס אנטיוכוס.

מתקופה מאוחרת הם בלי ספק כמה מזמורים, אשר נכיר בהם ע"פ רשמי העת ההיא ומאורעותיה, או על פי ההשקפה הדתית בישראל שבימים ההם. על אלו יחשבו, למשל, מזמור מ"ד (שניסד על זמן החרבן והשמד בפולמוס אנטיוכוס) ומזמור ע"ד; שירי־תהלה במקדש (מזמורי צ"ה — ק') שירי־חג (קי"ג, קי"ד) ועוד כיוצא בהם. גם השיר הנפלא, מזמור ק"ד, אשר תכנו הפיוטי הפליא את הלבבות מאז ועד עתה, אין ספק, כי הוא מתקופת בית שני. וכבר הבין הופפלד (בפירושו לתהלים) אל נכון, כי ידע המשורר את ספורי בראשית לא רק בכלל, אלא גם בפרטיהם, כפי סדורם בתורה, תולדות הבריאה יום יום. ביום הראשון והשני נבראו (לפי הספור בתורה) השמים והאור, והארץ היתה תחלה תהו ובהו, ורוח־אלהים (כלומר רוח סער חזק) מרחפת על פני המים. ועל זה מתחיל הפייטן:

עֹטֶה אוֹר כַּשַּׂלְמָה
נוֹטֶה שָׁמַיִם כַּיְרִיעָה
הַמְקָרֶה בַמַּיִם עֲלִיּוֹתָיו
הַשָּׂם עָבִים רְכוּבוֹ
הַמְהַלֵּךְ עַל כַּנְפֵי־רוּחַ...

ועל יסוד היבשה ו„מקוה המים" (הים) שביום שלישי:

יָסַד אֶרֶץ עַל מְכוֹנֶיהָ...
עַל הָרִים יַעַמְדוּ מָיִם
מִן גַּעֲרָתְךָ יְנוּסוּן...
אֶל מְקוֹם זֶה יָסַדְתָּ לָהֶם,
גְּבוּל שַׂמְתָּ בַּל יַעֲבֹרוּן....

אחרי כן, כנגד „תדשא הארץ דשא וגומ'":

.... תִּשְׂבַּע הָאָרֶץ
מַצְמִיחַ חָצִיר לַבְּהֵמָה
וְעֵשֶׂב לַעֲבֹדַת הָאָדָם...
יִשְׂבְּעוּ עֲצֵי יְיָ
אַרְזֵי לְבָנוֹן אֲשֶׁר נָטָע...

אחרי כן כנגד יום רביעי:

עָשָׂה יָרֵחַ לְמוֹעֲדִים
שֶׁמֶשׁ יָדַע מְבוֹאוֹ....

ואחרי כן כנגד „ישרצו המים וגום'" שביום חמישי:

זֶה הַיָּם גָּדוֹל וּרְחַב יָדָיִם
שָׁם רֶמֶשׂ וְאֵין מִסְפָּר
חַיּוֹת קְטַנּוֹת עִם גְּדֹלוֹת...

רק „עוף כנף" ו„חיתו ארץ" ואת „האדם" שבספור הבריאה מזכיר המשורר לא לפי סדר יצירתם, אלא במקום חיותם על פני הארץ ולפי תנאי חייהם בה. כי בהזכיר את „עצי ה' ארזי הלבנון" מצא לנכון לקשר אל זה בקשר פיוטי מאד נעלה, כי „צפרים שם יקננו וכו'", ועם העשב והחציר הוא מזכיר את הבהמה והאדם, אשר בעבורם תוציא הארץ צמחה. עם חשך הלילה שלאחר מבוא השמש, נאה לו להזכיר, כי „בו תרמש חיתו יער וכו'" ועם זריחת השמש — כי „יצא אדם לפעלו וכו'". ומסיים הוא את התמונה בסיומו של ספור הבריאה, כי אלהים נתן ליצוריו „לאכלה" — והוא אומר:

כֻּלָּם אֵלֶיךָ יְשַׂבֵּרוּן | תִּתֵּן לָהֶם יִלְקֹטוּן
לָתֵת אָכְלָם בְּעִתּוֹ | תִּפְתַּח יָדְךָ יִשְׂבְּעוּן טוֹב...

אלו נשאר לנו רק הפיוט הנהדר הזה מאותה התקופה המאוחרת, שאנו מדברים בה, די היה בו לסתור בהחלט דעת האומרים, כי הימים ההם היו ימי „ירידת הלשון". בשיר הזה מעטות מאד היצירות הספרותיות בעברית.

ואחד הפיוטים החשובים מזמן ק ב ו ץ־ג ל י ו ת שאחרי גלות בבל הוא מזמור ק"ז, אשר נוסד אחרי אשר גאל ה' את ישראל מיד צר „ומארצות קבצם — ממזרח וממערב מצפון ומים" [קרי מימין או: מתימן, מדרום]. נראו דברי גרטץ (בפירושו לתהלים), כי נוסד הפיוט הזה זמן מה אחרי ההתעוררות הראשונה של קבוץ גליות בימי כרש, כאשר כבר החלו העכובים והיסורים הקשים של עולי הגולה. אבל סוף סוף הגיעו רובם אל „מחוז חפצם" וגם עסקו ביסוד הישוב החדש בארץ אבות. מה שמספר המשורר, כי

תָּעוּ בַמִּדְבָּר בִּישִׁימוֹן דָּרֶךְ | רְעֵבִים גַּם צְמֵאִים
עִיר מוֹשָׁב לֹא מָצָאוּ | נַפְשָׁם בָּהֶם תִּתְעַטָּף

היא עובדא הסטורית ידועה לנו מדברי נביא הגולה (ישעיה מ"א, יז) באמרו: „העניים והאביונים מבקשים מים ואין, לשונם בצמא נשתה". וכנראה השתמש המשורר בדברי־נחומיו של הנביא: „אשים מדבר לאגם מים וארץ ציה למוצאי מים", כאשר בכלל השפיעו כנראה דברי הנביא על המשורר. מה שהתקשו קצת המפרשים ושאלו, איזו שיכות יש לסכנת יורדי הים עם קבוץ־גליות? התשובה קרובה. אין ספק, כי לא

רק מבבל שבו בני הגולה אל ארץ־אבית, כי אם גם ממדינות אחרות — ממדינות הים. ואלו נסעו באניות, וקצתם עברו בסכנה גדולה עד בואם אל חופי ארץ ישראל. וכן אמר נביא הגולה (ישעיה ס׳ ט׳): „כי לי איים יקוו ואניות תרשיש בראשונה להביא בניך מרחוק".

יצירה ספרותית השייכת בודאי לזמן מאוחר היא בנודע ספר „קהלת". הראשונים, שכבר עמדו על אחור זמנו, יחסו את התהוותו לסוף מלכות פרס (ר׳ נחמן קרוכמל במונה״ז הוצאה שניה, עמוד 104 ואילך), טרם שגברה עדיין השפעת היונייה בישראל (שם סוף עמוד 109) כי מצאו אמנם בספר הזה סגנון־מחקרי והשקפה חפשית. אבל לא עיון־פלוסופי והשקפה מיתולוגית.

ובאמת אין הסימנים שנתנו בו קצת החוקרים, כדי להגביל זמן חבורו ולסמן את מהותו וערכו. מובהקים ונאמנים. בעקר הדבר הם עומדים על מעלה הלשון ומוצאים בה סימני הירידה — כי פחותה היא גם מסגנון רשומי נחמיה. שהרי לא השתמש זה כל כך במלות ארמיות כמחבר ספר קהלת. וכמעט שוזהי לשון חכמים במשנה, הן בצירת המלים והן בשמוש־הלשון. אנו לפי סברתנו מוצאים בלשון חכמים שבמשנה רך ונעימות, מפני שזוהי לשון טבעית, אשר מרוב השמוש בה בכשרון ודעת נתרככה הרבה והיתה לשפה שמושית. את צרדיה החדים והעוקצים הקצו, את הקישי שבה הסירו, ואת סגנונה המליצי החליפו בהרצאה מדויקת, ברורה ומסוימת. במקום הציורים באה ההגדה הפשוטה, במקום הפתוס בא הדיוק. ודוקא צרופי־מלים בשגרת הלשון, אשר בעיני החוקרים האלה הם סימני „ירידת הלשון" מעידים לנו על התקדמות הלשון והתפתחותה באופן רצוי. ובספר קהלת אנו מוצאים השפעה ההקדמות זו בכמה פנים, וזה יוכיח אחור זמן הספר, אבל לא יפחית את מעלתו. אין ראיה מסגנונו, כי בזמנו חדלו כבר לכתוב עוד עברית על „טהרת הלשון". במקום שנושא־ענינם היה מצריך זה עוד השתמשו בסגנון העברי הקדום. ואין ספק לנו, כי שירי־תהלה במזמורים צ״ה—ק׳ שבתהלים אינם קדומים לקהלת, ואפשר שעוד מאוחרים הם ממנו. הסגנון המליצי והציורי מהאים לתוכן המזמורים האלה. אבל בענין מחקרי — הגם שאיננו עיוני כל כך — עילה הסגנון הזה יפה.

ובנוגע להשקפת הספר הזה, הנה בשתים משכה עליה את עיני החוקרים: א) עד כמה שינה השקפת המחבר, המלאה ספקות והרהורים של יאוש. מן ההשקפה התמימה של הדורות הקודמים, שניסדה על אמונה תמה בכח האלהים ובהשגחתו על בני אדם ועל בטחון גמור בצדקת האלהים ודרכיו. ב) אין כאן שום רמז להשקפת היהודים בימי בית שני, להיהדות המעשית מיסודם של הפרושים, שעל פיה חיו בדורות המאוחרים. וממעם זה הגבילו את זמן חבור הספר „בין החותמים" — לאחר שנכנסה כבר במעט רוח פסקנית בישראל, ומרם שגברה השפעת היהדות המעשית מיסודם של הפרושים, לעשות הכל כפי המצוה בתורת משה, ובעיקר לעשות ולא לחשוב הרבה.

אבל גם־החלטה זו אינה אלא מוטעית. עיקר הטעות נמצא במה שסברו, כי כל הספרים הביבליים ברוח האומה הישראלית נוסדו, ואת הלך־נפש האומה חשבו להכיר על פי תוכן א י ז ו ספרים ביבליים, שבהם נטעמת ההשקפה הדתית ביותר. השפעת הספרים האלה והגברת שלטונם הרוחני על העם היתה בימים, שכבר פסק כח הגדול הרוחני בישראל וחדל כח היצירה שבו, ואז רק אז גברה בו האמונה בקדושת הספר הדתי. וכל זמן שרוח ישראל היה מוסיף והולך, היו רוב הספרים האלה — ספרים, אבל לא ענין של קדושה ויראה דתית. הם היו רק אידיאל של יחידים, שקבלוהו עליהם כלו או מקצתו, אבל העם לא סדר את דרכי־חייו על פי תכנם. ומצד השני, טעות היא להאמין, כי עוד בזמן קדום גברה בישראל תורת הפרושים. וכל העם חי על פיה. ב ס ו ף ימי בית שני אמנם כבר התרחבה תורת הפרושים הרבה, וגם גברה השפעתם בחיים הצבוריים. אבל עדיין היתה ההנהגה הראשית בידי הצדוקים, כי הם היו גדולי האומה ומנהיגיה. זה נכיר גם מתוך ספרי־הבשורה והגדת־עדותם. ואלמלא נחרב הבית ובטל הקביץ המדיני של ישראל, לא היתה תורת הפרושים מתפשטת ומתקבלת בישראל באופן כזה.

ולכן לא יקשה בעינינו, כי בתקיפת מ ל כ ו ת י ו ן, או אפילו בימי מ ל כ ו ת ב י ת ח ש מ ו נ א י נמצא אדם מישראל, עשיר ומשכיל, מיוחס ואפשר פחת־המדינה (זה נראה מתוך כמה דבורים בספר קהלת), אשר נהנה בעושרו וגדולתו מן החיים העליזים, אלא כי בסוף ימיו נטל ממנו טעם החיים האלה, וכאשר החל לבקש תכלית־מוסרית לחיי האדם, נואש מזו. אין בספר זה פלוסופיה עמוקה, לא בבקשת חוקי החברה האנושית ולא בבקשת תכלית מוסרית למציאות האנושית. אבל חוקרים ממין זה היו גם בין היונים, ואין ספק כי הרהוריהם וספקותיהם נכנסו גם אל מחנה ישראל ונתקבלו מצד משכילים ואנשי־מעשה. מה שלא מצאו בקהלת רמזי המתולוגיה היונית לא יפלא בעינינו כל עיקר, שהרי בכלל אין הספורים האלה מתאימים להשקפת היהודים. ואף הקרובים ביותר לתורת־הגויים, אשר התרבות היונית השפיעה עליהם במדה מרובה לא קבלו את המתולוגיה הדרדקאית של היונים. אין אנו מחליטים, כי נהקבלה תורת־משה בישראל בדורות הראשונים בכל חלקיה ופרטיה; אבל כבר חנכה את העם למדי להסתכל מתוך בוז ולעג במושגים דתיים כ א ל ה, אשר גם חכמי היונים מימות החקירה הפלוסופית ואילך לא מצאו בה קורת רוח. והיו קובלים הרבה על הפייטנים הראשונים, שהם בספוריהם מ ה ב י ל י ם את העם.

ואם לא נבקש בספר קהלת שיטה פלוסיפית עיונית וגם לא שיטה מוסרית מסויימת, הנה ענין ס פ ר ו ת י־פ י ו ט י חשוב בודאי ימצא בו. בדורות האחרונים עמדו כבר החוקרים והחכמים על ערך הספר וחשיבוהו ועסקו בכבד ראש בחקר ת מ צ י ת ו ה נ פ ש י ת. אין חשיבותו נ ש ו א י ת, אלא נ ו ש א י ת; לא ה כ ת ו ב ימשוך את לבנו, אלא ה כ ו ת ב, רוח האדם ההוגה והמרגיש. הרי לפנינו אדם עשיר ומשכיל, גדול ביחס־אבות, בהשכלה ובעשר חמרי. הוא נהנה מכל טוב החיים ומנעמיהם, החמריים

והרוחניים; הוא הסתכל הרבה בסדר החיים, בתכליתם, במוסרם, בכל הנעשה תחת השמים, גם „העילם" [כלומר סדר הבריאה והמציאות הכללית] נתן בלבו, וסדרי החברה המדינית עוררו את מחשבותיו. אין ספק כי הסתכלותו היתה מתוך השקפה מוסרית, שהרי אלמלא כן לא היה נואש ולא היה חש מרירות־החיים — הוא, שבודאי לא היה „הסדן", אלא „הפטיש", שאם היה חפץ לא היה מן העשוקים, אלא מן העושקים, לא מן הנכבשים, אלא מן הרודים בעם,—הוא חש רק גועל נפש וכאב עצים למראה המעשים האלה ומשבח היה את המות מן החיים „ומוב משניהם אשר לא נולד ולא ראה את העמל תחת השמש." הוא הר בחכמה ובקש תשובה לספקותיו והרהוריו, הוא חקר אחרי הסדר המוסרי אשר ביצירה, אחרי התכלית המוסרית שבמציאות האדם — ולא מצא. בשתי מעלות נפשיות תרומיות מצטיין האיש הזה: באהבתו לבני אדם, שמתוך כך הוא מיצר בצרת העשוקים ואין להם כח, ובאהבתו להאמת, שהוא חוזר אחריה ומבקש לעמוד על נקודת התוך שבה, שהרי אלמלא כן, לא היה מעלה הרהורי לבו על הגליון וסותר לרוב את דברי עצמו. דוקא הסתירות הרבות שאנו מוצאים בדבריו, מחבבות אותו עלינו ביותר. מכירים אנו בו את האיש החוזר אחרי האמת ומיגע את מחו ואת נפשו למצוא אותה. הוא רושם לא את חכמתו, אלא את מעיוהיו: לא להתהדר לפנינו בהבנתו את החיים הוא בא, אלא להרצות לפנינו את ספקותיו ואת צערו וכאבו. וסוף דבריו, אחרי הרהורים מרים ועוקצים, אינם במסקנא מבריקה, אלא ביאוש מתוך צניעות וחסר בטחון בעצמו. קהלת פותח לפנינו את חללו של לבו ומראה לנו את נפשו הכואבת והמצטערת. ואין כונתו לצער את העם בספקותיו והרהוריו, אשר כנראה רשמם לעצמו. הוא אהב את האדם וחפץ באשרו ובהטבת מצבו, וגם עמל וטרח הרבה להכלית זו. נראה, כי אמתים הם דברי מפרסם הספר אחרי מות המחבר: „ויתר שהיה קהלת חכם — עוד למד דעת את העם; ואזן וחקר ותקן משלים הרבה. בקש קהלת למצא דברי־חפץ וכָתוּב*) ישר דברי אמת"... הדברים הפשוטים האלה מחזיקים בקצורם האפיגרמי טרגדיה אנושית מרגזת את הלב.

ולעומת התוכן החשוב של הספר, גם סגנונו הוא נעים ומושך את הלב. רוח תוגה שתקנית מרחפת על הרצאת הדברים, רוח יאוש של צניעות ושל ענוה. המחבר מתרחק מן המליצות ומן הדבורים המצלצלים. הוא משתדל להטעים בדיוק גדול את רעיוניו ולצורך זה הוא יוצק לפעמים מטבעות לשוניות חדשות, או כי יקחן מסגנון השפה הארמית וילבישן צורה עברית (על זה העיר כבר ר' נחמן קרוכמל). הסגנון הוא צנוע וענו, משליו הם ברובם יפים בקצורם האפיגרמי ומחזיקים למודים יקרים. ואם נראה, כי עוד בימינו עושים דברי קהלת רושם חזק כל כך, הנה בודאי לא נחלים, שבימי קהלת פסק כח היצירה הספרותית בעמנו. והשפה העברית עמדה מלדה.

לתקופה זו, שאנו עוסקים בה, היינו: בסוף מלכות פרס או בראשית ימי מלכית

*) כן נראה לי לנקד, ולא „וכָתוּב".

היונים (ואפשר בזמן שעמדה פלשתינה ברשות מצרים), נוכל ליחס גם חבור כמה פרקים של ספר „משלי". קרוב לשער, כי נכנסו אל קובץ המשלים האלה ענינים קדומים, אשר יחסו אותם בדור מאוחר לשלמה המלך. וכן אין סבה להטיל ספק בדברי הרשימה האמורה בתחלת פרק כ"ה: „גם אלה משלי שלמה אשר העתיקו אנשי חזקיה מלך יהודה". אבל סדורו האחרון של הספר היה בזמן מאוחר, והמסדר הוסיף בראשיתו כמה פרקים. הפתיחה היא בודאי מאוחרת (עד פסוק ז'). ואולם גם השאר שייך לזמן שאנו עסוקים בו. אז התפתחו כבר חיים עירוניים בישראל עם מעלותיהם ועם מגרעותיהם המוסריות. האזהרה:

לְהַצִּילְךָ מֵאִשָּׁה זָרָה
מִנָּכְרִיָּה אֲמָרֶיהָ הֶחֱלִיקָה.
הָעֹזֶבֶת אַלּוּף נְעוּרֶיהָ
וְאֶת-בְּרִית אֱלֹהֶיהָ שָׁכֵחָה.

מרמזים בבירור על מצב-מוסרי בישראל כפי שהתפתח באותה התקופה המסומנת פה, בימים שהיתה פלשתינה מעבר מסוריה למצרים וממצרים לסוריה. וזה נראה עוד יותר בציור-המשל של החכמה העומדת בראש מרומים עלי דרך ותתן קולה, בהגבלת מהותה ופעולתה.

ה' קָנָנִי רֵאשִׁית דַּרְכּוֹ קֶדֶם מִפְעָלָיו מֵאָז.
מֵעוֹלָם נִסַּכְתִּי מֵרֹאשׁ מִקַּדְמֵי-אָרֶץ.
בְּאֵין-תְּהֹמוֹת חוֹלָלְתִּי בְּאֵין מַעְיָנוֹת נִכְבַּדֵּי מָיִם
בְּטֶרֶם הָרִים הָטְבָּעוּ לִפְנֵי גְבָעוֹת חוֹלָלְתִּי
עַד לֹא עָשָׂה אֶרֶץ וְחוּצוֹת וְרֹאשׁ עַפְרוֹת תֵּבֵל
בַּהֲכִינוֹ שָׁמַיִם שָׁם אָנִי בְּחֻקוֹ חוּג עַל-פְּנֵי תְהוֹם
בְּאַמְּצוֹ שְׁחָקִים מִמָּעַל בַּעֲזוֹז עִינוֹת תְּהוֹם.
בְּשׂוּמוֹ לַיָּם חֻקּוֹ וּמַיִם לֹא יַעַבְרוּ-פִיו
בְּחוּקוֹ מוֹסְדֵי אָרֶץ.

וָאֶהְיֶה אֶצְלוֹ אָמוֹן וָאֶהְיֶה שַׁעֲשׁוּעִים יוֹם יוֹם
מְשַׂחֶקֶת לְפָנָיו בְּכָל-עֵת. מְשַׂחֶקֶת בְּתֵבֵל אַרְצוֹ
וְשַׁעֲשֻׁעַי אֶת בְּנֵי אָדָם.

בציור של החכמה המדברת, כאלו היא מציאות שכלית בפני עצמה, אנו מוצאים בלי ספק רשמי השפעה מצד המושגים הפלוסופיים. החכמה היא ה„סופיה" של היונים. ולציור אשר לפנינו קרוב כבר מושג המאמר (לוגוס) של הפלוסופיה האפלטונית החדשה. ונראה כי הוסיף המסדר האחרון (בתקופה המסומנת למעלה)

את תשעת פרקי הספר הראשונים. ולכן החל בפרק העשירי: „משלי שלמה". ובזה אין ראיה. כי באמת מכאן ואילך הם משלי שלמה בן דוד — אלא כי כן סברו אז.

יצירה ספרותית עברית מיוחדת במינה — גם כן מתקופה זו — אנו מוצאים בספור א ס ת ר. הנחתנו היא, כי אין הספור הסטורי, לא כלו ולא מקצתו. חג הפורים זה, שכיתב הספור חפץ להטעים במאורע אסתר, קדום הוא גם לפי דברי הכותב לקביעת ספורו בכתב. שהרי הוא מטעים ואומר: „על כן היהודים הפרזים היושבים בערי הפרזות עשים את יום ארבעה עשר לחדש אדר שמחה ומשתה ויום טוב..." וכן הוא אומר: „על כן קראו לימים האלה פורים על שם הפור..." נתינת טעם לשם החג „על שם הפור" היא דחוקה מאד. שהרי אלו היה המאורע הסטורי, יקשה לנו, איך תלו את שם החג ב„פור הוא הגורל", ענין של „אגב" בכל הספור הזה; ועדיין אין אנו יודעים, איזו חשיבות יש דוקא בפרט הזה, כי הפיל המן פור מחדש לחדש ומיום ליום? ונראה, כי המחבר בעצמו לא ידע כבר, וגם בני דורו לא ידעו, טעם החג ה מ ק ו מ י הזה וטיב שמו, ונדחקו לבארו בענין הפור אשר הפיל המן — מה שלא מתקבל על הלב. בספרות ההסטורית המאוחרת נזכר „יום מרדכי" בספר חשמונאים ב' (בסופו ט"ו, מ"ג), כי כנסת ישראל קימה וקבלה עליה להיות עושה את יום מפלת ניקנור יום חג ושמחה בשלשה עשר לחדש שנים עשר, הוא חדש אדר, יום אחד לפני „יום מרדכי". מזה אנו למדים, כי בימי חבור ספר חשמונאים ב' (וזה היה בסוף ימי מלכות בית חשמונאי כדעת ג י ג ר, או עוד מאוחר לזה כדעת אָ ו ו ל ד) היו עושים כבר את „יום מרדכי". וכפי הנראה האמינו באמתת הספור, אם כי קביעת מגלת אסתר בקיבוץ כתבי הקדש היה עדיין תלוי ועומד ימים רבים. לעומת זה אין ספק, כי ב ן־ס י ר א (אשר חי בירושלים בימי דור אחד לפני פולמוס אנטיוכוס) לא ידע כלום מספור מרדכי ואסתר. שהרי בהזכירו לשבח את אבות האומה, את המלכים הטובים והנביאים וכל המנהיגים המצויינים (פרק מ"ט), לא היה נמנע אז מלהזכיר גם את שם מרדכי ואסתר, אשר עשו את התשועה הגדולה הזאת לישראל.

אבל ספר אסתר זה שאיננו ספור הסטורי, הוא ספור עממי, שנוסד — כפי הנראה, — על איזו מסרת אגדה. ערכו הפיוטי איננו מרובה ביותר, אבל נמצא בו ספור מושך את הלב, מה שהוא העיקר בספור עממי. חבור המאורעות וסדורם נעשו בכשרון אמנותי וגם הפסיכולוגיה של נושאי־הספור, שאינה אמנם עמוקה ביותר, אבל מתאמת הוא היטב למצב הענינים וליחוסי האנשים אל המאורעות. אמרו, כי כותב הספור היה בקי במנהגי מלכי פרס ובנימוסי חצר־המלכות. ואולם אין הבקיאות גדולה כל כך, ובכל אופן לא נזהר המחבר בדיוק הסטורי. בענין שבעת השרים „רואי פני המלך", כבר הביאו ראיה מספורו ההסטורי של הירודוט, כי כן תקן ד ר י ו ש בעלותו לכסא, שלא יעשה דבר אלא בהסכם שבעת השרים. ומזה אבו קצת החוקרים לאמת את המאורע המסופר במגלת אסתר. שהרי איך ידע המחבר לבדות דברים כאלה מלבו? אבל „הוכחה" זו איננה אלא תמימות גדולה. כי בספור בדוי ביסוד המאורע אין מן הצורך,

כי יהיו גם הפרטים בדויים. המחבר ידע בנימוסי מלכי פרס, ואין זו ידענות גדולה ביותר; אבל אין ספק, כי שינה הרבה, אם במתכוון או מבלי דעת, מטבע ההנהגה הפרסית, ואת המלך אחשורוש המושל בשבע ועשרים ומאה מדינה, „מלך המלכים" במלכות פרס הגדולה, צייר לנו בתור מושל חסר־דעה, שאין במעשיו, בהחלטותיו ובגזר־דיניו לא חשבון ולא שיטה מדינית. עד כמה שאפשר ליחס מעשים מוזרים לדיספוט מזרחי — המעשים המסופרים במגלת אסתר יוצאים בכל זאת מגדר האפשר. מלבד שכל הספור הוא תמוה מאד בפני עצמו: איך, למשל, נאמין, כי כאשר נתן המלך דת לאבד את היהודים במלכותו, היתה העיר שושן „נבוכה", וכאשר חזר המלך מדעתו וצוה, כי ינקמו היהודים מאויביהם, היתה העיר „צהלה ושמחה"? ! וכי שושן הבירה עיר של יהודים היתה? הלא נקמו אחרי כן היהודים באויביהם גם בעיר הבירה „ואבד חמש מאות איש", ועוד נקהלו בהסכמת המלך גם ביום שלאחריו והרגו שלש מאות איש! כי יתן המלך רשות שבמדינותיו ובעיר הבירה יערכו במתכוין מלחמה בין העמים החוסים בצל שלטנו — זהו מן הנמנע. ועוד נמנע יותר, כי היהודים המעטים („עם מפוזר ומפורד בין העמים") הרגו ביום אחד בשונאיהם „חמשה ושבעים אלף איש", ואפילו כי נאמין למחבר הספור, „כי נפל פחד היהודים על העמים" אבל המחבר גבב כאן דברי גוזמא לפי טעם קוראיו. ויש לשער, כי בזמן חבור הספר היו היהודים רצוצים ועשוקים, ולכן מצאו קורת רוח בספור מעשה שלא היה, המתאר מה היו עושים, אלו נתן להם הכח להנקם באויביהם העזים... אבל במקצוע זה לא הראה המחבר סימני כשרון מיוחד, שהשתמש בצבעים המוגיים יותר מדאי.

אבל הרצאת הספור עלתה לו יפה. המאורעות משולבים זה בזה על פי הכרח הגיוני, והמחבר ידע לסדרם ולהעמיד הכל על מקומו הראוי, שיהא כל מאורע נעשה בעתו. כאשר לוקחה אסתר אל בית המלך, צוה עליה מרדכי, כי לא תגיד את עמה ומולדתה, אבל היה מתהלך לפני חצר המלך, לדעת את שלום אסתר. ופעם אחת בישבו בשער המלך נודע לו קשר בגתן ותרש, אשר אמרו לשלח יד במלך אחשורוש, ויגד מרדכי את זה לאסתר והיא ספרה הדברים למלך בשם מרדכי — ויכתב הדבר בספר דברי הימים. פה, לכאורה, אין הענין מן הספור, .אבל להלן יוָדע לנו ערך המעשה הזה. ונדידת שנת המלך גם כן אינה במקרה וגם; המלכה אסתר הפליאה והרעישה את לבו במנהגה,—היא באה לפני המלך שלא כדת והעמידה את עצמה בסכנה, ואחרי אשר הושיט לה המלך את שרביט הזהב, בהאמינו בלי ספק, כי דבר גדול לה אליו; אבל היא לא בקשה, אלא כי יבואו המלך והמן אל המשתה אשר עשתה; ובמשתה היין, שאלה המלך עוד הפעם, מה חפצה, וגם עתה השיבה כי יבואו המלך והמן גם ביום מחר אל המשתה אשר תכין. המעשים המוזרים האלה של האשה האהובה צריכים היו להעיר תמהון בלב המלך, ולפיכך נדדה בלילה ההוא שנתו,— וכמה יבלה את זמנו בלילה אם לא בקריאת ספר הזכרונות? ובאופן כזה מתפתחים הדברים בהכרח הגיוני. אין כאן הכרח הגורמים הנפשיים, מפני כי מעשי המלך והחלטותיו הם תמיד

בבהלה ובפזיזה (אופי נפשי כזה איננו נמנע במציאות), אבל יש כאן הכרח ה ע ו ב ד ו ת.

ויש אשר בקשו הכלית מוסרית בספור המעשה הזה. ג ר ט ץ יחס את חבור הספר לזמן פולמוס אנטיוכוס. ראי הלאומיים, שנלחמו על קיום האומה הישראלית, צורך גדול בדבר, לחזק את לב העם, ועמדו וכתבו מגלה זו. וכונת הכותב היתה להראות, כי לא במעשה־נסים יושע העם, אלא על ידי פעולה של השתדלות מחוכמה — מה שיאמר היום: על ידי פעולה ד פ ל ו מ ט י ת... וכמה השערה זו אינה מתקבלת על הלב! כמובן נמצא סבה תכליתית לכל יצירה ספרותית. אבל אין מן הצורך שתהא זו דוקא רק לאומית־מדינית. לפנינו ספר עממי, אשר המכוון בו העיקר, לשעשע את העם, להמציא לו ס פ ר־מ ק ר א על פי טעמו הספרותי, ואין ספק, כי בעד העם היה הספר טוב ונעים למקרא. הם שמחו על מפלת המן, „איש צר ואויב" אשר בקש לאבד את כל היהודים, יען כי אחד מ ה ם פגע בכבודו — וביחוד על אופן מפלתו, אשר יש בו הרבה מן ההומור של המעשים והעובדות. גם בזה נמצא בחינה פסיכולוגית, אלא שאינה עמוקה ביותר. כן מצאו הקוראים נחת רוח במפלת האויבים, אשר היו „עתידים" ליום שלשה־עשר באדר לשלח יד ביהודים, וכו ביום שלטו היהודים בהם. אסתר המלכה ומרדכי היהודי „משנה למלך אחשורוש וגדול ליהודים ורצוי לרוב אחיו [לאחיו הרבים], דרש טוב לעמו ודבר שלום לכל זרעו [לכל זרע ישראל]" — כמה חביבות היו הנפשות האלה בעיני העם! — כבר עמדו הראשונים על החדוש הנפלא שבספר הזה, כי לא נזכר בו אף פעם אחת שם א ל ה ו ת, באיזה כנוי שיהיה. וגם אמרו להסביר הדבר, איש איש על פי טעמו והשקפתו. כי באמת תמוה הוא הדבר. ספור המעשה ניסד אמנם בעיקרו על תכבים ותחרות בחצר המלכות, וכנגד השתדלותו האכזריה של המן באה השתדלותו המחוכמה והנמרצה של מרדכי; — אבל וכי לא היה מקום בספר זה גם להתפלה ולקרא בשם ה'? אסתר המלכה צותה, כי יצומו עליה כל היהודים הנמצאים בשושן שלשה ימים („לילה ויום"), וגם היא ונערותיה צמו. בצום מובנת כמעט התפלה מאליה. אבל המחבר לא הזכיר אף ברמז קל תפלה כזאת, לא מצד מרדכי והיהודים ולא מצד אסתר, אשר חרפה נפשה למות בהתיצבה לפני המלך שלא כדת. ובכל אופן נראה גם מזה שהמחבר לא נתכוין להמציא לנו ספר ד ת י, אלא ספר־מקרא בלבד. ורק בימים מאוחרים, כאשר נתחבב הספר על העם והיה לספר דתי, מפני כי יום הפורים היה מקובל כבר בכל ישראל ותלו אותו במאורע המסופר במגלת אסתר, מנו אחרי כן את החסרון. ובתרגום היוני הוסיפו על הספור הזה כמה ענינים: חלום מרדכי (הפיתר בקביעת הזמן להמסופר במגלת אסתר שלפנינו), פתשגן מכתב הדת אשר נתן המלך אחשורש בכל מדינות מלכותו, לאבד את היהודים והרצאת הדת במלואה), ת פ ל ת מ ר ד כ י, ת פ ל ת א ס ת ר, פרטי הספור, כאשר באה אסתר לפני המלך שלא כדת*), הדת אשר נתן המלך אל הפחות והאחשדרפנים להגן על

*) המתרגם קשט את הספור המובא במגלת אסתר המקורית בפרטים יפים לפי טעם היונים. ובפי המלך, אשר אמר לנחם את אסתר ולחזק את לבה, שם הדברים: „אחיך אני". כי הכותב היוני במצרים היה רגיל במנהג זה (נשואי־אחות) בקרב בית תלמי. ושכח את מקום הספור בפרס.

היהודים בעמדם על נפשם, פתרון חלום מרדכי *) קצת ההוספות הבלתי-עקריות, נעשו לפי טעם היונים, שכבר היתה להם ספרות ספורית חשובה, ואמנותם במקצוע זה היתה רבה, וקצתן הן כמעט הכרחיות. וסגנון תפלת מרדכי ואסתר, שזוהי העקרית בהוספות אלו, נותן מקום להשערה, כי היתה תחילה בעברית והרגמוה אח״כ יונית. אמנם תפלת מרדכי ואסתר בעברית, המצויה כעת בידינו, אין ספק לנו, כי מאוחרת היא ולקוחה מן ההוספה היונית. אבל אפשר וקרוב הדבר, כי היהה תחלה כתובה עברית ותרגמוה יונית, ואחרי כן — בזמן מאיחר יותר — חזרו ותרגמוה עברית, כאשר אירע, כנודע, גם למגלת אנטיוכוס.

בנוגע למקום חבור הספור, הנה שערו קצת חוקרים, כי אפשר ליחסו למדינת פרס, ששם עמד המחבר. אבל אין יסוד נכון להשערה זו. קשה להאמין, כי ידעו במדינה זו עברית במדה מרובה כזו, וכפרט בידענו, כי ספור-עממי כזה נכתב בשביל ההמון, למקרא-העם. מה שרנו „מבקיאות" המחבר בעניני פרס ומנמוסי חצר המלכות, הלא ראינו כבר, כי בקיאותו אינה גדולה כל כך. אדרבה, סופר חי בפרס, ומכל שכן בשושן הבירה, היה נמנע מלצייר את העובדות והמאורעות באופן כזה המתנגד כל כך להמציאות. ויותר מקובל על הלב, כי יהודי בארץ ישראל, אשר ידע על פי השמועה ממנהגי מלכי פרס בזמן קודם, יסד עליהם את ספורו. שמות האנשים המובאים בו היו רגילים מזמן מלכות פרס ואילך במדינות סוריה וא״י. סגנון הספר איננו מן היפים ביותר, אבל הוא סגנון נוח למקרא: אין בו שום קישוי וציורים מליציים רחוקים מהשגת העם. מגלת אסתר זוהי הוא ספר עממי בתכנו, בסגנונו ובצורתו. העיקר הוא כי היה העם קורא בו בעונג ומצא בו קורת-רוח מרובה.

יצירה ספרותית פיוטית מתקיפה הזאת נמצאה בספר „משלי בן סירא". זמן חבור הספר החשוב הזה כמעט שנמסר לנו בדיוק. נכד המחבר אומר בהצעתו לתרגום היוני, כי בא למצרים בשנת השלשים ושמונה בימי ממשלת המלך [תלמי] אברגיטס. רוב החוקרים הסכימו, כי כונת המתרגם הוא שבא למצרים בשנת הל״ח למלכות אברגיטס. שהרי אם נאמר, כדעת קצת החוקרים, כי המכוון בדברי המתרגם, שבזמן בואו למצרים עמד הוא בשנת הל״ח לחייו — מה בא ללמדנו? אין ספק, כי חפץ לסמן לנו זמן בואו למצרים, ותלה הדבר בשנות המלכות. כנודע מלכו במצרים שני מלכים מבית תלמי הנקראים בשם אברגיטס. אבל בהיות כי שנות מלכותו של המלך אברגיטס הראשון לא ארכו כל כך, על כרחנו אנו אומרים

*) ההוספות מפורטות פה לפי סדורן בתרגום היוני, ובתרגום הרומי (הוולגטה) סדרן אחר, וכן שונה מקום קביעתן בגוף הספר. אין כאן המקום לברר זמן חבור ההוספות האלה ומקומן, שנתחבטו בזה המבקרים. נעיר, כי בתפלת אסתר נמצאים דברים, המוכיחים, כי בימי חבור הוספה זו, היו היהודים ברעה גדולה. אבל ספק הוא, אם בכלל נעשו גם שאר ההוספות באותו הזמן. ומלבד זה, מוצאים אנו בזמנים שונים את היהודים גם במצרים גם בא״י ברעה ובצרה. ברור הוא, כי השתמש יוסף הכהן בהוספות היוניות של מגלת אסתר, כאשר השתמש עוד בכמה אגדות שנוסדו על המאורע המסופר בה, והי' הרחבת הספור שבמדרש, אגדה שהיתה שכיחה בא״י ובחוץ לארץ.

כי במלך תלמי השביעי (אברגיטס השני) הוא מדבר. וזה עלה לכסא בשנת 170 לפני הס׳, — ואם כן בא נכד בן־סירא למצרים בשנת 132 והחל לעסוק אז בתרגום משלי בן־סירא מעברית ליונית. נשער, כי זקנו (פפוס) מחבר הספר במקורו העברי חי כחמשים או ששים שנה קודם לזמן זה. יצא לנו זמן חבור הספר לערך 180 או 190 לפני הס׳. וזהו קרוב לימי פילפוס אנטיוכוס. ואולם בחשבון הברור הזה יש קלקול. כי בסוף ספרו (פרק חמשים), אחרי אשר הזכיר בשם את גדולי האומה הישראלית, הוא מסיים בשבח שמעון בן יוחנן כהן גדול ומונה את מפעליו הגדולים לטובת עמו וארצו. מי זהו הכהן הגדול שמעון בן יוחנן, אשר ראוי היה לשבח עצום כזה? הראשונים סברו, כי הוא זה המובא כמה פעמים בספרות התלמודית („משירי כנסת הגדולה") והוא חי כמאה שנים קודם לבן־סירא מחבר הספר (גרמץ בספרו הגדול ח״ב מחלקה שניה עמוד 235 ואילך) ולפי זה לא היה בן־סירא בדורו של שמעון כ״ג המהולל בפיו, אלא כמאה שנים אחריו. זה היה קשה בעיני החוקרים החדשים, כי נראה מדברי המחבר, שהוא מהלל בההפעלות עצומה אדם גדול שהיה בימיו. ולכן הסכימו, כי הלל המחבר את הכהן הגדול שמעון השני, שהיה קרוב לימי פילפוס אנטיוכוס, ולפי המסופר עליו בספרי יוסף הכהן (קדמוניות ספר י״ב פרק ד׳) היתה דוקא ידו של זה עם בני יוסף המיכסן נגד אחיהם הורקנוס, ובכלל ההקרב על „המתיונים" „מרשיעי ברית" (דעת גרמץ). החוקרים האלה משיבים, כי בכל זאת אין ספק כי שמעון כ״ג זה היה אדם מצוין, ובני דורו כבדוהו בתיר אדם המעלה. בזמנו היה שלום בין מלך סוריא ובין היהודים. והמלך הטיב עמם וגם נתן רשות לבנות חומת המקדש (ולא חומת העיר ירושלים, כאשר סברו קודם בטעות ע״פ התרגום היוני).

בירור השאלה, איזה שמעון בן יוחנן כ״ג מהולל בפי בן־סירא, נוגעת כאמור, בשאלת הגבלת זמן חבור משלי בן־סירא — ואין אנו יכולים לעבור בשתיקה על ההשערה שנתחדשה ע״ז בבית מדרשם של החוקרים. קצת החוקרים, אשר מצד אחד לא אבו להסכים לדעת האומרים, כי בשמעון השני מדבר בן־סירא, ומצד השני הודו, כי הלל דוקא את הכהן הגדול שהיה בימיו, חדשו השערה חריפה: בן־סירא, מחבר הספר, חי בזמן שמעון הצדיק, דור אחד אחרי אלכסנדר מוקדון. והמתרגם היוני לא היה נכדו ממש, אלא אחד מבני בניו בדור מאוחר. הוא קורא לו בפתיחתו להתרגום היוני בשם „זקני" (פפוס), אבל אין הכונה בזה זקנו ממש, אבי אביו, אלא אחד מאבותיו בדור קדום הרבה. ואין ספק, כי מובן המלה הזאת ביונית משתמש גם לכנוי כזה. יוסף הלוי קבל השערה זו *) והוסיף לחזקה עוד בשתי ראיות — או יותר נכון: אסמכתות: א) בתרגום היוני נמצאים כמה שבושים, וזה אפשר רק אם נשער, כי עברו מזמן חבור הספר עד התרגום יותר ממאה וחמשים שנה, ולכן נפלו כמה שגיאות במקור הכתב, ב) אלו היה המתרגם נכדו ממש של המחבר, ודאי היה מכיר יותר כונת המחבר ויורד לסוף דעתו בתרגומו, ולא להשתבש כמה פעמים. אין זה אלא כי עברו

*) בספרו: Etude sur la partie du texte Hébreu de l'Ecclesiastique

בינתים יותר ממאה וחמשים שנה, והלשון העברית נשתנתה באופן שלא היה המתרגם מבין די צרכו במקור העברי. — ואולם לשתי הראיות האלה יש פירכות: א) הרי אפשר, כי נתקלקל הכתב, וזהו שגרם לכמה שבושים בתרגים, וקלקול הכתב אפשר גם בזמן קצר על ידי מקרים שונים. ב) אין אני מוצאים, ובפרט עכשו שנתגלה המקור העברי, כי נשתבש המתרגם, יען היו המליצות העבריות קשות להולמן, או כי נשתנה מובן הדברים ברבות הימים, אלא כי ברוב השגיאות אנו מוצאים, כי נשתבש המתרגם ב מ ק ר א התיבות הבלתי מנוקדות — מלבד כי כמה שבושים בתרגום היוני נשתדבבו אל תוכו מסבת התרשלות המעתיקים. ובכמה כתבי־יד נמצאות נוסחאות ישרות, מתאימות אל המקור העברי. — ולפיכך נראה, כי צדקו דברי האומרים, שבכל איפן חי מחבר הספר בדור סמוך לפולמוס אנטיוכוס, ורק מטעם זה, כי היה בדור מאוחר כל כך, נדחה לבסוף מקובץ כתבי הקדש, או יותר נכון: לא נאסף אליו. הן אמנם שהספר דניאל אשר פרקיו האחרונים נכתבו בודאי בימי השמד, נתחבר איזו שנים אחר משלי בן־סירא; אבל מלבד כי הכנו של ספר דניאל בסופו — אותם הפרקים שנכתבו בימי השמד — מתאים יותר לדעות ולהשקפות הדתיות שהשפיעו בתקופה זו אחרי נצחון הקיצוניות היהדות, הנה גם ש ם המחבר, אשר נקרא על כל פרקי הספר, הועיל הרבה לו, שלא ידחה מכה״ק. ובפרט כי שמו של דניאל היה כפורסם באימה בתור אחד הצדיקים שהזכיר הנביא יחזקאל לדוגמא על צדקתו המופלגת. וספר משלי בן־סירא היה נחשב לבני דורו ולהבאים אחריו רק בתור ספר טוב ומועיל, אבל לא נאמר ברוח הקדש. ומה בינו ובין ספר משלי שלמה? רק כי זה קדום הוא בזמן. ואלו נכתב ספר בן־סירא בימי שמעון הצדיק, כידאי היה גם הוא מתקבל בכתבי בית ישראל. שהרי אין ספק, כי ספר משלי שלמה בהיקפו הנכחי איננו קדום לדור שמעון הצדיק.

המשל הוא במקצתו פיוט־רעיוני, פרי המחשבה והעיון של אנשים חכמים ומעמיקים למצוא את ה ס ד ר ה מ ו ס ר י של החיים ו ת כ ל י ת ם. ומקצתו היא פ י ו ט ע ם מ י, פרי הגית לב־העם, הסתכלות ש מ ו ש י ת במאורעות החיים, למודי הנסיון היומי. המשל הרעיוני משהדל ל ה מ צ י א כללים והנחות לסדר החיים, אשר על פיהם יחיה האדם או הקבוץ המדיני. המשל העממי מ ו צ א איזו כללים והנחות כאלה, וכל עיקרו איננו אלא להקיף את הכללים הנמצאים בציור בולט ונכר, או לבטא איתם באיזה חדוד מיסוד ה ה ו מ ו ר ־ ה ע מ מ י. תיעלת המשל העממי תתגדל תמיד ביותר, מפני שאיננו המצאה למודית, כי אם פרי הנסיון הממשי, שמוש־החיים. העם מבין את הלמוד המוסרי הצפון במשל העממי, מפני כי העובדות והמעשים, שעליהם ניסד, ידועים לו, ואיננו צריך אלא לשימת־לב. בספרותנו העברית הקדומה נמצאים משלים משני המינים, ובכלל עשירה היא במקצוע זה. בנוגע לספרות ה ב י ב ל י ת מוצאים אנו, מלבד המשלים הפזורים כמעט ב כ ל כתבי הקדש, ביחוד את המשלים בספר „משלי שלמה״, „בקהלת״. בכמה מזמורים שבתהלים ובפרקים שונים של ספר „איוב״. המשל הזה כמעין נובע בישראל, מפני כי העם העברי הוא עם פִּקֵחַ

ומסתכל במאורעות החיים בעינים בוחנות. אבל רוב המשלים בכתבי הקדש הם משלי־חכמה אלו שהמציאו חכמי לב, כדי ללמד דעת את העם. ואולם בספר משלי בן־סירא נמצאים משלי־עם במדה מרובה, ולכן חשובים הם לנו ביותר, מפני שהם ציורי־החיים בתקופה ידועה. עוד טרם שנתגלה המקור העברי של קובץ־משלים זה, ומלבד הלקוטים המעטים שנשארו בספרי תלמוד ואגדה לא נשאר לנו כלום ממשלי בן סירא בעברית, ידענו להוקיר את היצירה הספרותית על פי הכנה; הגם כי בנוהג שבעולם מפסיד המשל הרבה על ידי ההרגום, ובפרט המשל העממי, אשר נעימותו קשורה תמיד בצורתו, בצלצול הדברים במקורם — הכרנו כבר מקודם, כי המשלים האלה אינם מבית המדרש, אלא משוק החיים. המחבר השתמש אמנם ברעיון המשלים הקדמונים, כי לקח הרבה מן הלמודים המוסרים האצורים בכתבי הקדש, עד כמה שנתגלו כבר בימיו, אבל הוא הוסיף גם כן הרבה, ומה שהוסיף הוא לרוב מן החיים. וברור לנו, כי רבים מן המשלים האלה לא המציא הוא, אלא בן חשב אז העם. ואפשר, כי המציא המחבר ללמודי־הנסיון של העם, ולהורדת המוסר של שוק החיים, צורה אפיגרמית, חרוז יפה או איזה צלצול נעים. כמה מן המשלים קרובים עוד כעת לנו, להשקפתנו על החיים, אלו שאינם קשירים אל סדרי החברה המשתנים, אלא שהם קבועים ועומדים. והמשלים העממיים שניסדו על סדרי החיים ומנהגיהם שבימים ההם חשובים לנו בתור רשמי החיים העממיים של תקופה קדומה. במקור העברי מתגלה חשיבות המשלים עוד יותר, ואין ספק כי הושבה לנו אבדה גדולה רבת־הערך. ממשלי בן־סירא ניכל ללמוד גם אופן ההפתחות הסגנון העברי במקום שנושא־ענין הספרות איננו למודי, כי אם שמושי, במקום שמתרחק מן הפתוס ומן המליצה. ספר משלי בן־סירא היה משפיע הרבה על ההפתחות הסגנון העברי בתקופות מאוחרות, אלו ידעוהו במקורו העברי — ובפרט אלו נחשב אז בתור ספר ביבלי, מה שיאות לו בלי ספק.

פלא היא, כי בקרב יהודי בבל נתקיים הספר זמן מרובה בתור ספר ביבלי (ובגראה נצול בכלל סבליון מסבה זו) — אבל בקרב יהודי ארץ ישראל נדחה, הגם שהיה נודע ומפורסם באומה זמן רב. משער אני, כי נדחה הספר בזמן ששקדו הפרושים על הדבר, להרחיק את כל המתיחס לכת הצדוקים ויחוסה. ומחבר משלי בן־סירא היה קרוב לכת זו, מה שאנו רואים בשבח המופלג אשר יחד לשמעון כהן גדול, שזהו שמעון השני. ואמנם ברור היא, כי כל ימי בית שני לא נצחו הפרושים ולא משלו ברוח העם; אבל אחר חרבן הבית גברה השפעתם, ואז דחו מכתב בית ישראל את ספר בן־סירא, כאשר עלה בידם לדחות גם את הספר ההסטורי היקר חשמונאים א׳ ולהקטין בכלל מעלה מאורע חנוכה ולהשכיח גדולהו מישראל.

ראוי לשום לב לדברי המתרגם בפתיחתו, מה שהוא מסיח לפי תומו ומעיד על חסרון־דעת השפה העבריה בקרב היהודים שבגולה. מדבריו אני למדים, כי בארץ ישראל ידע רוב העם עברית וקרא את כתבי הקדש וספרי חכמה ובזמן המתרגם עוד לא

נחתם קבוץ כתבי הקדש במחלקה השלישית) במקורם, ואין ספק לנו, כי ביהודה דברו עוד המשכילים והמלומדים עברית. ואולם בגולה נשתכחה השפה העברית מישראל, מה שהיה מצריך את התרגומים השונים לספרי הביבליאה.

מתקיפה ההיא נמצאים לנו עוד ספרים ביבליים: ד ב ר י - ה י מ י ם, ע ז ר א - נ ח מ י ה ו ד נ י א ל. לשני הספרים הראשונים יש ערך רב וחשיבות בתור ר ש מ י ם ה ס ט ו ר י י ם של תקיפה ידועה, בהיות כי זולתם כמעט שאין לנו זכרון מן הימים ההם (הגם כי צריכים אנו לזהירות גדולה בשעה שנגבה עדות הסטורית מפני הרשמים האלה.) ערך ס פ ר ו ת י בודאי אין לספרים דברי-הימים, עזרא-נחמיה (יש להעיר, כי בן סירא איננו מזכיר את ע ז ר א אף ברמז קל, בשעה שהוא מזכיר לשבח את ז ר ו ב ב ל ואת י ה ו ש ע ב ן י ה ו צ ד ק ואת נ ח מ י ה — מה שבודאי איננו באקראי). ובנוגע לספר דניאל, הנה ראשיתו חוברה בלי ספק בבבל ארמית; והוא ספר עממי מקיף אגדות שונות, אשר נסדרו באופנים שונים. בספר דניאל לא נקבצו כל האגדות העממיות הקשורות ותלויות בשם האיש הזה, שאין אנו יודעים, עד כמה הוא הסטורי ועד כמה איננו אלא פרי הדמיון העממי. ומטעם זה יש שנוים מרובים בתרגומי הספר, לא רק בנוסחאות, אלא גם בתכנו ובהיקפו. מפני כי למתרגמים נזדמנו קובצים אחרים. וסוף הספר (החלק העברי) הוא כנודע מזמן ה ש מ ד בימי אנטיוכוס אפיפנוס, טרם באו הגבורות והנצחונות. לרשמים האלה אין ערך ספרותי כל עיקר. אבל אין לתלות זה „בירידת הלשון" בתקופה ההיא; כי נמצאים לנו כמה מזמורים בתהלים מזמן מאוחר (מזמן נצחון החשמונאים, ומימי ממלכת יוחנן כ"ג וינאי המלך), והם חשובים בסגנונם ובערכם הספרותי. הסגנון הרעוע והרצוץ של דניאל בפרקיו האחרונים מקצתו מחויב הוא מפאת נושא-ענינם, ובמקצת מינח הוא בודאי בכשרונו האישי של כותב הרמזים והחידות האלה.

וכח היצירה הספרותית לא פסק בעמנו גם בתקופה מאוחרת מזו הרבה — הגם כי לא נשאר לנו מיצירות אלה במקורן העברי על פי כמה סבות. אנו מדברים כעת על התקופה שאחרי מלחמות החשמונאים. — הפזור של עמנו גבר בימים ההם מאד, ורק חלק קטן של ישראל ישב עוד על אדמתו. רוב האומה הישראלית נמצא אז במדינות בבל וסוריא, ושם שכחו את השפה העברית וגם נתרחקו מן החיים הלאומיים. במצרים ובערי אסיה הקטנה גדלו היהודים בעושר ובהשכלה והתפתחו במדה מרובה בתרבותם — אבל השפה הלאומית, ובמקצת גם הקולטורה הלאומית, היתה זרה כבר לרוחם. מצב הענינים היה ה כ ר ח י לפי טבע המאורעות, ועוד אנו משתאים על כח-הקיום העצום שנמצא בישראל, כי בכל אופן נתקיימה ה י ה ד ו ת בקרב פזורי עמנו באופן נעלה. ובתנאים אי רצויים כאלה, (בשעה שרוב העם מפוזר ומפורד ואיננו י ו ד ע עברית וגם בפלשתינא מדבר העם ארמית, אלא כי לשונו הלאומית עדיין חביבה עליו) עוד היתה הספרות הלאומית גדלה וצמחה ומביאה פירות לדורות!

ראשון במעלה מן הספרים שיצר עמנו בשפתו הלאומית, ואבדו לנו אחרי כן במקורים, הוא בלי ספק ס פ ר ח ש מ ו נ א י ם (א). שהספר הזה נכתב עברית, בזה אין ספק. א ו ר י ג י נ ס ידעהו עוד במקורו העברי (בחצי הראשון של המאה השלישית לספפרם) וגם רשם את שם הספר בעברית (כאשר הביא א ב ס ב י ו ס בשמו), אלא כי נשתבש אבסביוס ומסר לנו את השם הזה באותיות יוניות, שאין אנו יודעים עוד כעת לכוונו. זמן חבור הספר יודעים אני כמעט בצמצום. בסוף הספר נזכרו דברי הימים ל י ו ח נ ן ה ו ר ק נ ו ס בהן גדול, מלחמותיו וגבורותיו והחומה אשר בנה. ונראים דברי הרשימה הזאת כי נכתבו א ח ר י מ ו ת ו של יוחנן (בשנת 106 או 105 לפני המספר הרגיל) ולפי זה נקבע זמן חבור הספר בימי י נ א י המלך (בראשית המאה האחרונה לפני הס'). אלא כי כמה מן החוקרים מחליטים, כי שני הפרקים האחרונים של הספר נוספו עליו בזמן מאוחר ואינם מעיקרו. בכל אופן נמשך ספור המאורעות עד מות שמעון אחי יונתן בשנת (135), והספר אפשר שנכתב בימי יוחנן כ"ג. אבל כמה סימנים מהוכו מקיימים את ההשערה, כי אמנם נכתב בראשית שנות המאה האחרונה לפני המספר הרגיל. בימי המלך ינאי, לערך דור אחד לפני כבוש ירושלים על ידי פמפיוס. כנודע אין בספר זה אף רמז קל לשלטן הרומאים בא"י; אלא, אדרבה, הרומאים הם המסייעים לישראל בימי אנטיוכוס אפיפנוס.

חשיבות הספר היא גדולה בתכני ובהשקפתו וביחוסו אל היהדות, ומעיד הוא הרבה על כח היצירה הרוחנית בעמנו בתקופה הקצרה של התחיה הלאומית, בימים שרוחו התרוממה על ידי המאורעות הרצויים ועל ידי התגברות הכחות הלאומיים. מעלת הספר גדולה ב מ ה ש י ש ב ו ו ב מ ה ש א י ן ב ו. ספור המאורעות היא בהרצאת־דברים פשוטה ונוחה, בהתמימות טבעית, פיוטית, דוגמת הספרים ההסטוריים ה ח ש ו ב י ם בכתבי הקדש. אין ספק, כי נתן המחבר מטבעו בכשרון ספרותי, וגם שקד הרבה על כתבי הקדש ואמן את עצמו לכתוב בסגנונם וברוח השקפתם. יודע היה המחבר בעצמו ובבני דורו, כי פסקה הנבואה מישראל, אבל התורה וספרי הנביאים היו נר לרגליו. בדבריו אנו מוצאים אמון־לב לתורה הלאומית, רגש לאומי חזק ומבעי, בטחון ואמונה בכח־ישראל, ביעודי הנביאים ובחשיבות היהדות. אבל עוד לא קבלה היהדות אז צ ו ר ה ש ל פ ר י ש ו ת; התורה לא היתה עוד לנושא של הלי־תלים דיוקים, ובכלל עוד לא הגבילה את החיים, אלא ה נ ב י ר ה איתם. כבר עמדו החוקרים וביחוד א ב ר ה ם ג י ג ר בספרו „אורשריפט") על יסוד ספר החשמונאים, כי נכתב יותר ברוח ת ו ר ת ה צ ד ו ק י ם, ברוח הכרה מלאה של החיים ה מ ד י נ י י ם. צרכיהם ותביעותיהם.—השקפת המחבר היא ד ת י ת; הוא מאמין בהשגחה אלהית ובישע אלהים; אבל אינה ח ס י ד י ת. היא לא יחכה לתשיעה אלהית על ידי מלאך הבא „עם ענני שמיא", אלא כי האלהים מאמץ את ידי עבדיו נוצרי בריתו ועדותו להתגבר במלחמה על רשעים וזדים. ומטעם זה, כאשר התנפלו עליהם האויבים ב י ו ם ה ש ב ת ויהרגו בהם, נמנו וגמרו, להלהם מלחמת הגנה גם בשבת (כ' ס"א). וגם לחמו אחרי כן בחיל

בכחידם ביום השבת *) לא נמנעו מלצעוק אל ה' בצר להם (ט' מ"ו); אבל לא אמרו: אין מעצור לאלהים להושיע גם בלי כח ידינו, ויום השבת אסור במלאכה (זה היה מקובל ונשמר בישראל מזמן קדום, וכבר בימי אלכסנדר מוקדון, ספרו, כי סרבו היהודים הנספחים אל חילו לעשות מלאכה בשבת, והמלך נענה להם), אלא מלחמה לאומית דוחה שבת. גם מתרחק המחבר בספורי המאורעות מגוזמאות והפלגות, ממעשי-נסים ונפלאות. הכל נעשה בהרצאתו על פי סדר הטבע, הגם כי בוטח הוא באלהים ובישועה מן השמים. זוהי השקפה ישרה ותמימה של אדם מדיני. מה שנמצאות בספרו קצת שגיאות בענינים חיצוניים, במה שנוגע לעובדות הנעשות מעל לגבול ישראל, וקצת הפלגה במספר המנוצחים והנופלים, איננו מפחית בודאי את מעלת הספר, וכן בענין הדברים, אשר הוא שם בפי גבוריו ובפי כמה אנשים הנזכרים בספוריו (מה שנמצא גם בספורים ההסטוריים של יוסף הכהן) — הנה נודע הוא, שזהו סגנון הסופרים ההסטורים בימים ההם כי מה שעלה על לבם בהטעמת המאורעות וסדורם שמו בפי האנשים עושי-ההסטוריה, ואין זה אלא צורה ספרותית שכיחה ומצויה ברוב הספרים ההסטוריים מתקופה ההיא.

מעלת הספר החשוב הזה, אשר יצר הרוח העברי בארץ ישראל בימי התרוממות האומה, נכיר ביותר בשעה שנדמהו אל ספר חשמונאים ב', אשר נכתב יונית בחוץ לארץ בזמן מאוחר (לפי דעת גיגר בסוף ימי מלכות חשמונאים ולפי דעת אֶוולד וסייעתו כששים שנה לפני חרבן הבית). ואמנם ספר זה נכתב יונית, ובפתיחתו (ב' כ"ח) הוא אומר, כי אינו אלא קצור דברי הימים למלחמת היהודים בימי יהודה מכבי אשר חבר יזון מקירינִי בחמשה ספרים; אבל אין ספק, כי באו בו אגדות ארץ-ישראל ורחוק הוא בכלל מן ההשקפה ההילניסטית שגברה בימי חבור הספר בקרב היהודים שבמצרים ואסיה הקטנה. **)

*) גיגר מטעים בספרו (עמוד 217), כי זו היתה דעת הצדוקים; אבל הפרושים החמירו בדבר. הוא מביא ספורי יוסף הכהן מימי כבוש ירושלים על ידי פומפיוס, כי נמנעו היהודים מלהפריע את הרומאים בהכינם את המצור, יען כי אין זה פקוח-נפש הדוחה שבת. ואמנם במה שהבאתי מדברי ספר חשמונאים, כי עוד בחיי מתתיה נמנו וגמרו להלחם בשעת הסכנה במלחמת-הגנה, אפשר לומר, כי אין הפרעת הכנת המצור בכלל מלחמה-הגנה. אבל בכלל יצדקו דברי גיגר, כי על פי השקפת מחבר הספר לא היו מקפידים על דיוקים כאלה, אלא היו דנים לפי צורך השעה. ורק בימים מאוחרים, כאשר גברה כבר תורת הפרושים, היה בגדר האפשר, כי יכין האויב את המצור ביום השבת לכבוש את העיר, והעם יעמוד מנגד משום קדושת השבת.

**) ספר חשמונאים ב' כתוב בעיקרו ומקורו יונית, ועל זה עמד כבר הירונימוס, מה שהבחין מתוך סגנון הספר, שאין בו אותו הקושי שנמצא בתרגומים. וקמפהוזן ברר זה עוד בכמה ראיות (במבואו לתרגום הספר מיונית לגרמנית). כי כתוב הספר ברוח השקפת הפרושים ברר גיגר אל נכון (בספרו „אורשריפט" עמוד 219 ואילך). אלא כי הרחיק ללכת בבירור התכלית המכוונת בספר הזה, ביחסו להמחבר כונה מיוחדת לזייף את ספורי המאורעות מתוך פניה דתית-כתית. ובהיות כי נתקשה גיגר, איך נצייר לנו יהודי מצרי בתור פרושי קנאי המשתתף בפולמוס הכתות שבפלשתינא? לכן בא לידי מסקנא, כי באמת יהודי פלשתיני היה המחבר, ובמתכוון כתב יונית על

לספר הסטורי חשוב זכתה הספרות העברית עוד בזמן מאוחר מזה הרבה — אחר חרבן הבית, אלא שלא נתקיים לנו אפילו בתרגום. יוסף הכהן כתב אחרי ימי המלחמה הנוראה את מאורעותיה עברית ושלח את ספרו לבני עמו היושבים בסוריא ובבל *). מן הספר הזה לא נשאר לנו אלא תכנו, כי בספרו שכתב יוסף

צחות הלשון, כדי להראות לאחיו, כי אפשר לאדם מישראל להיות פרוש. בכל דיוקי תורת הפרושים ולכתוב עם כל זה יונית צחה בסגנון יפה ומעולה. נדמה לו לגיגר, כאלו מדבר הוא ברב ארתודוקסי שבימינו, הכותב גרמנית ומתהדר בסגנונו המליצי! אין מן הצורך להאריך בבירור הדברים ולהוכיח, כי ההשערות תלויות בשערה. ונראה לי לקיים עדות מקצר הספר בהקדמתו, כי חברו יזון מקירני (דעת שירר) כמובן ביונית. וידוע הוא, כי בקירייני נמצאה קהלה גדולה של יהודים שדברו יונית. כמסופר בפעלי השליחים (י"א כ'): „ובינותם היו אנשי כפרוס וקירני [יהודים] אשר באו לאנטיוכיא וידברו גם אל היונים". (בנגוד לאנשי ירושלים אשר הלכו עד פיניקיא, כפרוס ואנטיוכיא „ולא הגידו את דבר הבשורה לאיש זולתי להיהודים לבדם"). ואין זה בגדר הנמנע, כי דבק יהודי מצרי בתורת הפרושים. כי בכלל היו יהודי חו"ל קרובים יותר לתורת הפרושים. מאצל היהודים שבא"י (כאשר אברר עוד לעת מצוא). הלא ראינו שגם פילון הלך לרוב אחרי תורת חכמי הפרושים, ופולוס התפאר, כי תחלה היה פרושי לאמתו, עד אשר דבק בתורת ישו. בראש הספר נמצאות שתי אגרות: הראשונה היא אגרת כנסת ישראל בא"י לבני יהודה אשר במצרים לקיים את חג חנוכה. והשניה היא אגרת כנסת ישראל בא"י אל אריסתובול הפלוסוף גם כן בדבר הזה. אין ספק, כי שתי האגרות היו כתובות במקורן עברית (גיגר במקום שציינתי. אוולד בספרו תולדות ישראל ח"ד מהדורא שלישית עמוד 160. שירר ח"ג עמוד 363). גרמץ (בספרו ההסטורי ח"ג מהדורא רביעית עמוד 84 — 671 ברר כמה מעיות האגרות האלה מתוך שבושי המתרגם מעברית ליונית. ואחריו הוסיף עוד החכם ברילל (בספרו השנתי ח' עמוד 30-40). ולא נראה לי כדעת גיגר וגרמץ המחליטים, כי מחבר הספר ראה את שתי האגרות וספח אותן אל ספרו בתרגום יוני. אלא יותר מסתבר לי מה שאמר שירר, כי נספחו האגרות בתרגומן היוני בזמן מאוחר, אחרי אשר קצרו המלקט, כדבריו בהקדמתו. באגרות האלה נמצאות אגדות זרות מאד (למשל, בענין אש המזבח. ובעיקר יסד הכותב את ספורו המפליא על החזון, כי מי הנפט בוערים, מה שנדמה לו בתור „פלאי גדול"), ויש בהן שבושים גסים, כי מתערב להכותב זרובבל בנחמיה, וחג הסכות בחג החנוכה. ויש לשער, כי לקוחות האגרות האלה מתוך איזה קובץ ספורי-אגדה. ועליהן יסד המחבר את אגרותיו, שאפשר כי יש בהן איזו תמצית הסטורית.

*) בפתיחתו לספר „מלחמות היהודים" אומר יוסף בפירוש, כי מקודם שלח את ספרו אל „הלועזים" Barbaroi באסיה התיכונית כתוב בשפת עמו... כי קרא יוסף לאחיו באסיה בשם „לועזים", אין תימה, שהרי כתב דבריו אלה לקוראים מבני הנכר ובסגנונם דבר. אבל המכוון בענין „שפת עמו" אינה השפה הארמית, כדעת שירר (שם עמוד 147), כי אם השפה העברית (אוולד בספרו „תולדות ישראל" ח"ז מהדורא שניה עמוד 101), כי השפה הארמית לא היתה בפי היהודים בא"י שפה ספרותית, ואין לנו אף דוגמא אחת, כי השתמשו בה לצורך כזה. לעומת זה ברור לנו, כי לא חדלו היהודים להשתמש בשפה העברית לצורך יצירותיהם הספרותיות אף אחר חרבן הבית. וכמה ספרים נכתבו עברית בתקופה המאוחרת ההיא (עיין להלן). ספר דניאל בחלקו הארמי חובר בבבל (מה שאברר במקום אחר), אלא כי נתפשט אחרי כן גם בא"י בתור ספר-עממי, וכן ספר טוביה, שלפי דעתי מקורו הוא בארמית. הירונימוס אומר בפירוש, כי בזמנו לא היה ספר טוביה בעברית בקרב היהודים בא"י, ולא נודעה להם מציאותו; אבל היה לפניו בארמית, ובשפה זו נתפשט בקרב העם. הספר הארמי נמצא בדורנו, והח' ניבויער פרסם אותו בשנת 1878. ומה שהסכימו החוקרים, כי אין הספור היוני תרגום של הארמי, כי נראה מסגנונו היותו מקורי — אין זה סותר כלל להחלטתנו. אין מן הצורך, כי תרגמו את הספור בצביונו המקורי יונית. אלא השתמשו בו וכתבוהו יונית, מה שאפשר בספור-עממי. — וכיוצא בזה ספר יהודית, שגם אותו ראת

יונית באופן אחר ולתכלית אחרת לגמרי, השתמש בלי ספק ברוב הענינים בחומר ההסטורי שאסף לצורך חבור ספרו העברי. אבל אין לנו שום מושג מסדר הספר העברי וסגנונו והשקפתו, בשעה שדבר יוסף עברית לעברים.

כבר ראינו, כי עוד בימים מאוחרים, בזמן מלחמות החשמונאים ואחרי כן גם בימי גדולתם עד ימי המלך אלכסנדר ינאי, נוספו כמה מזמורים בתהלים שנצלו מן הכליון ברבות הימים, כשגברה השנאה לחשמונאים לעת קלקלתם. ופלא הוא, כי בזמן שכבר נבאש ריח מלכי בית חשמונאי בעיני העם, וחכמי ישראל הפרושים השתדלו להאביד כל זכר להם, חברו עוד מזמורים המדברים בגנותם, ואלו נדחו מישראל ולא נקלטו אל תוך קובץ המזמורים. מזה אנו למדים, כי לא תמיד היה סדר הגיוני בהתפתחות המאורעות, אלא גם המקרה שלט בהם. ודבר זה שכיח, כנודע, בכל מאורעות ההסטוריה, שלפעמים המקרה עוקר את הסדר ההגיוני שבהם. והנה בתרגום יוני נשארו לנו „מזמורים" (שמונה עשר במספר), שיחסום בתקופה מאוחרת לשלמה המלך ונקראו בשם „ספר תהלים לשלמה". זמן חבור המזמורים האלה ויסודם ברר שירר (בספרו הנזכר ח"ג עמוד 56—150) לאין ספק. הבסיס ההסטורי שבהם הוא המאורעות בימי ריב אחים הורקנוס וארסתובול וכבוש ירושלים על ידי הרומאים עד יום מפלת פומפיוס במלחמתו עם יוליוס קיסר. היהודים בארץ ישראל שמחו, כמובן, למפלת העריץ הזה, אשר מימיו החל שלטן רומי ביהודה. ההשקפה הדתית שבמזמורים האלה היא תורת הפרושים. מזמן שירדה מעלת בית חשמונאי בעיני העם, על ידי כמה סבות פנימיות וחיצוניות, החלו בישראל הגעגועים למלכות בית דוד. העם השקיע את עצמו ברעיון זה, כי איננו נגאל ממצבו האי־רצוי אלא על ידי מלך מבית דוד, אשר רק לו תאות המלוכה בישראל. זוהי השאיפה המשיחית בעמנו בימי בית שני בצורתה הקדומה.

אַתָּה ה׳ בָּחַרְתָּ בְּדָוִד לְמֶלֶךְ עַל יִשְׂרָאֵל
וְנִשְׁבַּעְתָּ לוֹ וּלְזַרְעוֹ עַד עוֹלָם.
כִּי לֹא תָסוּר מַמְלַכְתָּם לְפָנֶיךָ כָּל־הַיָּמִים.
וּבְרוֹב פְּשָׁעֵינוּ קָמוּ עָלֵינוּ רְשָׁעִים.
דָּחֹה דְּחוּנוּ, אֲשֶׁר לֹא דִבַּרְתָּ לָהֶם:
הֶחֱזִיקוּ בְּכֹחַ־יָדָם וְלֹא נָתְנוּ לֵאלֹהִים כָּבוֹד.
בְּגַאֲוָתָם שָׂמוּ כֶּתֶר־יְקָר בְּרֹאשָׁם.
וְהָרְסוּ אֶת כִּסֵּא דָוִד בִּזְדוֹנָם.

(מזמורי שלמה יז ד—ו).

הירונימוס בארמית. והח׳ גסטר מצא כ״י קדמון בערך מטופס הספר בארמית ופרסמו בשנת 1894. הצבע המקומי של שני הספורים האלה מעיד, כי מקום חבורם הוא באסיה בקרב היהודים אשר בממלכת פרס, מעל לגבול ארץ ישראל.

בעקב רשעם וזדונם בא גם ענשם, כי הביא אלהים עליהם עריץ מרחוק, מקצה הארץ. אמנם הם בעצמם, המושלים מבית חשמונאי, קראו לו ופתחו לו שערי ירושלים וגם קבלוהו בשמחה ובחבה,—אבל כמעט דרכה רגלו בחומת ירושלים הראה להם את ידו הקשה. המאורעות האלה, אשר אירעו בימי הורקנוס וארסתובול בעטיו של הארומי אנטיפטר, ידועים לנו ע"י ספורי יוסף הכהן (מלחמת היהודים א׳ ז׳; קדמוניות י"ד ד׳). ימחבר ספר מזמורי שלמה מצייר אותם בסגנון נביאי:

קוֹל מִלְחָמָה וְצָרָה קְרוֹבָה שָׁמְעָה אָזְנִי,
קוֹל שׁוֹפָר, קוֹל מַגִּיד הֶרֶג וַאֲבַדּוֹן;
שְׁאוֹן עַם רָב, כְּסַעַר חָזָק יָבוֹא,
כְּאֵשׁ־לֶהָבָה תְּלַהֵט נְאוֹת שָׂדֶה.
וְאוֹמַר: הִנֵּה אֱלֹהִים נִשְׁפָּט, רָב רִיבֵנוּ.

קוֹל שָׁאוֹן עוֹלֶה בְּאָזְנָי מִירוּשָׁלַיִם עִיר הַקֹּדֶשׁ.
וּמָתְנַי מָלְאוּ חַלְחָלָה מִקּוֹל הַשְּׁמוּעָה.
בִּרְכַּי כָּשְׁלוּ וְלִבִּי יָחִיל מִפַּחַד.
יְצוּרַי כַּפִּשְׁתָּה יָנוּעוּן;
וְאוֹמַר: דַּרְכָּם יְשָׁרָה וּנְכוֹחָה.
חִשַּׁבְתִּי מִשְׁפַּט אֱלֹהִים מִיּוֹם בְּרֹא שָׁמַיִם וָאָרֶץ,
צַדִּיק אֱלֹהִים בְּהִשָּׁפְטוֹ.
נִגְלָה עֲוֹנָם, וְרָאוּ כָּל־בָּשָׂר, כִּי צַדִּיק ה׳!
(מזמורי שלמה ח׳ א—ח).

כִּי מָסַךְ אֱלֹהִים עֲלֵיהֶם רוּחַ עִוְעִים,
הִשְׁקָם כּוֹס מָלֵא יַיִן בִּלְתִּי מָהוּל לְשָׁכְרָה.
הֵבִיא מִקְצֵה הָאָרֶץ אֶת הַנֹּגַהּ הֶחָזָק,
וַיָּבֵא מִלְחָמָה עַל יְרוּשָׁלַיִם וְעָרֶיהָ.
רוֹזְנֵי־הָאָרֶץ הָלְכוּ לִקְרָאתוֹ בְּשִׂמְחָה.
וַיֹּאמְרוּ לוֹ: בָּרוּךְ בּוֹאֲךָ, בּוֹא בְשָׁלוֹם!
יִשְּׁרוּ רִכְסֵי דַרְכּוֹ לִקְרַאת בּוֹאוֹ,
פָּתְחוּ שַׁעֲרֵי יְרוּשָׁלַיִם עִטְּרוּ חוֹמוֹתֶיהָ.*)

---

*) כל המסופר פה הוא מאורע הסטורי. כאשר בא פומפיוס ותילו לפני ירושלים, היה ריב העם: אשר עם הורקנוס, בעצה לפתוח את שעריהם לפני הרומאים, וכן עשו. רק ארסטובול והעם אשר אתו התבצרו בהר הבית (יוסף הכהן בקדמוניות היהודים י"ד, ד׳ ג׳ ומפורש יותר בספר מלחמת היהודים א׳, ז׳ ב׳). כי „עטרו [אנשי הורקנוס] את חומות העיר" — זהו פרט נוסף על המסופר בספרי יוסף. אין ספק, כי המחבר הוא עד ראיה.

הוּא בָא אֶל הָעִיר כְּבוֹא אָב אֶל בֵּית בָּנָיו בֶּטַח,
וַיִּתְבַּצֵּר בְּחוֹמוֹת יְרוּשָׁלַיִם וּבְמִגְדָּלֶיהָ.
כִּי נְחָהוּ אֱלֹהִים בֶּטַח, וְהֵם נוֹאָלוּ.
וַיַּהֲרוֹג אֶת שָׂרֵיהֶם וְחַכְמֵי סוֹדָם,
וּדְמֵי יוֹשְׁבֵי יְרוּשָׁלַיִם שָׁפַךְ כְּמֵי־הַטֻּמְאָה.
אֶת בְּנֵיהֶם וּבְנוֹתֵיהֶם אֲשֶׁר יָלְדוּ לִזְנוּנִים הוֹבִיל שֶׁבִי.
(שם י״ד—כ״א).

את מפעלי פמפיוס בירושלים וזדון לבו, איך נשפט באכזריות גדולה עם היהודים (שקראו לו לתַוֵּךְ את השלום ולדין דין צדק בין האחים)—מצייר לנו המשורר עוד הפעם. ואין ספק, כי ראה את כל המאורעות האלה בעיניו:

הָרָשָׁע הֵרִיק אֶת אַרְצֵנוּ מִיּוֹשְׁבֶיהָ,
זְקֵנִים וּנְעָרִים וְעוֹלָלִים יַחְדָּו שָׁבָה.
בַּחֲרוֹן אַפּוֹ סְחָבָם אֶל אֶרֶץ־מַעֲרָב, א)
אֶת שָׂרֵינוּ נָתַן לְלַעַג וְקֶלֶס וְלֹא חָמַל ב)
בְּגַאֲוַת נַפְשׁוֹ עָשָׂה בְזָדוֹן,
כִּי רָחוֹק לִבּוֹ מֵאֱלֹהֵינוּ . . . . .
וּבְקֶרֶב הָעֶרֶב נִסְפְּחוּ עֲלֵיהֶם בְּנֵי בְרִית ג)
אֵין מְרַחֵם בָּהֶם וְעֹשֶׂה חֶסֶד וֶאֱמֶת בִּירוּשָׁלָיִם. (מזמור י״ז. יא—טו)

המשורר הלאומי ראה עוד במפלת פמפיוס (חמש עשרה שנה אחרי כבוש ירושלים, בשנת מ״ח לפני המ׳). וכמובן שמח הוא לאידו. ואת זה יצייר לנו בדבריו:

בָּאוּ גוֹיִם אֶת יְרוּשָׁלַיִם חֵרְפוּ וְרָמְסוּהָ,
הִשְׁלִיכוּ אֶת עֶדְיָהּ מִכִּסֵּא תִפְאַרְתָּהּ לָאָרֶץ.
תַּחַת לְבוּשׁ פְּאֵר חָגְרָה שָׂק,
וְחֶבֶל לְרֹאשָׁהּ תַּחַת נִזְרָהּ.
הוֹרִידוּ אֶת נִזְרָהּ, אֲשֶׁר נָתַן אֱלֹהִים בְּרֹאשָׁהּ,
חִלֵּל עֶדְיָהּ, הִשְׁלִיךְ אַרְצָה.
אֶת זֶה רָאִיתִי וָאֶתְפַּלֵּל אֶל ה׳ וָאוֹמַר:
הֶרֶף יָדְךָ ה׳ מִירוּשָׁלַיִם, אֲשֶׁר סְבָבוּהָ צָרִים;

א) המכוון בזה לאריסטובול ובניו אשר שלח פמפיוס לרומי, אל ארץ-מערב.
ב) בשוב פמפיוס לרומי נהג לפניו את גדורי ירושלים, כמנהג שרי-הצבא ברומא.
ג) אנשי הורקנוס היו בעצה אחת עם אנטיפטר האדומי וסייעתו, אשר המשורר קורא להם „ערב״.

כִּי שָׂמוּהָ לְמִשְׂחָק לָהֶם וְלֹא חָמְלוּ בְּעֶבְרַת אַפָּם.
כָּלָה יַעֲשׂוּ עִמָּהּ, לוּלֵא גַּעֲרָתְךָ ה׳....
לֹא אָרְכוּ הַיָּמִים וַה׳ הֶרְאָנִי [אַחֲרִיתוֹ] זְדוֹנוֹ:
מְדֻקָּר שֻׁכַּב עַל הָרֵי מִצְרַיִם *)
נִמְאָס וְנִבְזֶה מִכָּל־אִישׁ בָּאָרֶץ וְעַל הַיָּם.
הָשְׁלְכָה נִבְלָתוֹ בְּגַלֵּי־הַיָּם וְאֵין מְקַבֵּר.
(מזמור ב י״ט - כ״ג, כ״ו—כ״ז.)

את יעוד עם ישראל ותקותו לעתיד רואה המשורר רק בהקמת סכת דוד, במלך המשיח, אשר יקום מבית דוד למלוך על ישראל. בספר זה אנו מוצאים כבר את השאיפות המשיחיות, אשר קבלו אחרי כן צורה אחרת. וחשובים לנו הרשמים ההסטוריים האלה, כי מהם אנו למדים את אופן התפתחות הענינים על פי טבעם. משעה שנהגו מלכי בית חשמונאי את ידם אל הצדוקים — אי יותר נכון, כאשר גברו הפרושים יותר ויותר ואמרו למשוך את השלטון המדיני אליהם, מה שסרבו הכהות המושלות (האציליות) להסכים להם, — הסיחו בעלי ברית הפרושים את דעתם ממשפחת החשמונאים; לפי השקפתם לא בצדק ישבו על כסא דוד (שכחו, כי זרע ד״ד חדל למשול בישראל כמה מאות שנה קודם למלכות בית חשמונאי), ואין עם ישראל שב לגדולתו ולכבודו הראשון, אלא כאשר תשיב המלוכה לבית דוד, וזהי ראשית השאיפה המשיחית, אשר התגברה עוד יותר, כאשר נסבה הממשלה למשפחת הורדוס. מחבר המזמורים, אשר ראה עוד את אחרית פמפיוס, ראה גם את גדולת הורדוס. אשר היה כמלין ממאיר בעיני הפרושים ובעיני כל הלאומיים בתקופה ההיא. המצב הזה גרם הרבה לחזק את הרעיון המשיחי ולרכז את התקוה הלאומית של ישראל בגעגועיו אל מלכות בית ד״ד, אשר לפי המסרת העממית קשורה בו גדולתו המדינית והמוסרית של ישראל.

הַבִּיטָה ה׳ וְהָקֵם לָהֶם מֶלֶךְ אֶת בֶּן־דָּוִד,
לַמּוֹעֵד אֲשֶׁר אָמַרְתָּ אֱלֹהִים, כִּי יִמְלוֹךְ עַל עַבְדְּךָ יִשְׂרָאֵל.
אָזְרֵהוּ כֹּחַ לְמַעַן יַהֲרוֹס מוֹשְׁלֵי־רֶשַׁע
וִיטַהֵר אֶת יְרוּשָׁלַיִם מִטֻּמְאַת הַגּוֹיִם אֲשֶׁר יִרְמְסוּהָ.
בְּחָכְמָתוֹ וְצִדְקָתוֹ יַכְחִיד אֶת הַחַטָּאִים מִנַּחֲלָתֶךָ
וּזְדוֹן רְשָׁעִים יְנַפֵּץ כְּנִבְלֵי יוֹצֵר.
בְּשֵׁבֶט בַּרְזֶל יְרֹעֵם, יְאַבֵּד רִשְׁעֵי־גוֹיִם בִּדְבַר־פִּיו.
מִגַּעֲרָתוֹ יָנוּסוּן גּוֹיִם לְהוֹכִיחַ לַחוֹטְאִים בְּמַחְשְׁבוֹת לִבָּם.

*) כנודע נהרג פמפיוס בבריחתו מפני יוליוס קסר בקרבת פילוסיום על יד הר קסיוס, ולא נתן לקבורה.

אָז יֶאֱסֹף גּוֹי קָדוֹשׁ וְיִמְשׁוֹל בִּצְדָקָה,
וְיִשְׁפּוֹט אֶת שִׁבְטֵי עַם קֹדֶשׁ לַה׳ אֱלֹהָיו.

(מזמור י״ז כ״א - כ״ו.)

טַהֵר אֱלֹהִים אֶת יִשְׂרָאֵל לְיוֹם חֶסֶד יִשְׁעֶךָ.
לְיוֹם הַבְּחִירָה, לְיוֹם תָּקִים אֶת מְשִׁיחֲךָ לְמוֹשֵׁל.
אַשְׁרֵי אִישׁ, אֲשֶׁר יִחְיֶה לְעֵת כָּזֹאת,
יִרְאֶה בְּיֶשַׁע ה׳ לְדוֹר נוֹלָד.
תַּחַת שֵׁבֶט מְשִׁיחַ ה׳ בְּיִרְאַת אֱלֹהָיו,
יַנְחֶה כָּל־אִישׁ, בְּאוֹרַח־צְדָקָה בְּיִרְאַת־אֱלֹהִים
וְיַחְדָּו יַעַמְדוּ לִפְנֵי פְּנֵי ה׳
דּוֹר צַדִּיק וִירֵא־אֱלֹהִים בְּעֵת רָצוֹן.

(שם מזמור י״ח ה׳—ט׳).

המזמורים האלה, אשר יחסו אותם בזמן מאוחר לשלמה (כי בגוף המזמור אין אף רמז קל לזה). אין ספק, כי היו תופשים מקומם בקובץ מזמורי תהלים. על סגנונם העברי לא נוכל לדין, אבל בכל אופן לא היו נופלים מכמה מזמורים אחרים, למשל ממזמור קי״ט, שאין בו אלא הכפלת דברים לאין סוף, אשר קוטבם הוא רעיון אחד (יתרון התורה) שאיננו עמוק ביותר. בתוכן י״ח המזמורים הגנוזים אנו מוצאים ענין רב, רמזים הסטוריים חשובים, ואם נדחו מכתבי הקדש ולא נתקבלו אל ספר התהלים, נראה שרק אחור זמן חבורם גרם לזה. הגם שלא נחתם עוד קובץ כתבי הקדש בימים ההם — אבל ספר התהלים היה כנראה כבר ענין שלם ומסויים בסוף ימי מלכות בית חשמונאי, בו בזמן שיסד המשורר את פיוטיו על המאורעות שאירעו אז את ישראל. השירים האחרונים בקובץ זה (וביחוד מזמור ח׳) נוסדו בימי מלכות הורדוס, בזמן שעוד חי הורקנים והורדוס הפקד להיות אפטרופוס לו. את אחרית בית חשמונאי (מית הורקנוס) לא ראה המשורר, כנראה. בכל אופן אין מזה רמז בפיוטיו.

והיצירה הספרותית בארץ ישראל, היתה נמשכת והולכת גם בימים שלאחר אלו, וטעות היא להאמין, כי נשתקעו כל הכחות הרוחניים של עמנו אם במחלוקת הכתות המדיניות והדתיות, או בתורה שבעל פה, במדרש־הלכה, ובדיוקין של „אכין רקין וגמין״. אין ספק, כי גם פולמוס הכתות, שבו התגלמו אז החיים הלאומיים, התעצמות ההשקפות השונות, המדיניות והדתיות בישראל, בסוף התקופה שאנו עסוקים בה, מצאו מבטאם בספרות הימים ההם. מתקופה שאחר חבור „מזמורי שלמה״, לערך שבעים שנה אחרי כן, נשארו לנו שרידים של ספר „עלית משה״ *) ליחס ספר על שם אדם גדול

*) זכרון הספר הזה, שהיה גנוז זמן מרובה, היה שמור בדורות הראשונים ברשימה אחת של אוריגנס. לפני חמשים שנה, בערך, מצא ציריאני לקוטים ממנו, קטעי הספר בראשית, ופרסמם (בשנת 1861). הקטעים האלה כתובים רומית, ונראה כי זהו תרגום מיונית. אבל עיקר

באומה ולשום בפיו דברים שלא אמרם — מנהג זה נשתרש כבר בימים ההם ובזמן קדום בישראל. גם היהודים בא"י וגם היהודים בגולה היו רגילים במנהג זה. וכבר בררתי דעתי במקום אחר, כי אין זה זיוף במובננו כעת, אלא אחת הצורות הספרותיות, שהיו רגילים בהן בזמן ידוע (עיין דברי שטינטל בקובץ מאמריו zur Bibel und Religionsphilosophie ח"ג עמוד 12 ומה שכתבתי עליו „בהשלח" (כרך ה' עמוד 486).

המחבר חי בימי בניו של הורדוס, אבל לא ראה את אחריהם. הוא נבא להם, כי שנותיהם הקצורנה ולא יאריכו ימים בממלכתם כאביהם (עלית משה ו' ז'). אין ספק, כי המכוון בדברים האלה לפיליפוס ואנטיפס בני הורדוס. אשר באמת ארכו שנות ממשלתם על שנות ממשלת אביהם (ל"ד שנה). מזה למדים אנו, כי בכל אופן קדמו דברי המחבר לאחרית ימי פיליפוס ואנטיפס (לערך ארבעים וחמש שנה לפני חרבן הבית).

הרמזים לימי ממשלת הורדוס ואכזריותו המרובה ברורים בספר זה לאין ספק. הוא מצייר בקצרה את מלכי בית חשמונאי, אשר יכהנו גם בתור כהנים גדולים (ו' א'); הם יסורו מדרך ה' וישחיתו את דרכם. אחרם יקום מלך עז פנים, אשר לא מזרע הכהנים (הורדוס), אדם קשה ונועז: הוא ידין אותם [את בני ישראל אשר סרו מאחרי ה'] כמשפטם וכרוע מעלליהם. הוא יהרוג את שריהם בחרב ואת נבלתם יקבר במקום לא ידע איש (יוסף מספר בקדמוניותיו, ט"ו י' ד', כי כאשר מלך הורדוס היו עבדיו ומשרתיו סוחבים את כל החשודים בעיניו אל מבצר הרקניה להרגם בסתר). הוא יהרוג זקנים ונערים ועינו לא תחוס. פחדו יפול על העם, והוא ישפט עמם בזעם, כבימי מצרים שלשים וארבע שנה (שנות מלכות הורדוס). הוא יוליד בנים, אשר לא יאריכו ימים על ממלכתם כמוהו (כבר ראינו, כי נבואתו זאת לא נתקיימה). בגבולם יבואו גדודי המושל הכביר ממערב (חיל קווינטיליוס ארוס) יכבשו אותם וינהגום בשביה. מקצת ההיכל ישרפו באש, וגם יצלבו מהם [מן היהודים] במושבותיהם סביב **).

הספר היה כתוב בארץ-ישראל (לזה הסכימו כמעט כל החוקרים), עברית או ארמית. דעתי נוטה, כי היה כתוב עברית, מפני כי לא היו נוהגים בכלל לכתוב ארמית בא"י עד ימי חבור ספרי-הבשורת. ובעיקר הדבר: הנה המחבר שם את דבריו בפי משה אשר צוה את יהושע לפני מותו; היתכן, כי שכח כל כך את המצב ההסטורי ושם בפי משה דבור ארמי? אם יסד את דבריו על מאורעות מאוחרים למשה, אין בכך כלום, שהרי נבואה הוא שם בפיו. ודוגמת זה הלא אנו מוצאים גם בברכת יעקב, שמכוונת היא לזמן ירבעם בן יואש מלך ישראל (על פי כמה סימנים מובהקים מתוכה), ובברכת משה (בסוף התורה). אשר תכון למצב האומה בסוף ימי בית ראשון, או אפילו לזמן מאוחר מזה. על פי השקפת מסדר ספר התורה, אין אלו אלא דברי נבואה. לברר את יחוס הספר „עלית משה" הגנוז אל האגדות הפלשתיניות על דבר פטירת משה אין כאן מקום.

**) כזה יספר גם יוסף (קדמוניות י"ז פרק עשירי), כי בפולמוס וורוס, כאשר קמו היהודים למועד חג השבועות על סביניס נציב הקיסר אבגוסטוס, התלקחה מלחמה קשה בין חיל הרומאים ובין היהודים עולי-רגל שבאו לירושלים בהמון רב. במלחמה זו, שנלחמו בה היהודים בגבורה ובעזה, שרפו

בפרק השביעי של ספר „עלית משה" (המקוטע קצת) אנו מוצאים קטגוריא קשה וחריפה על אנשים מישראל קדושים וצדיקים בעיניהם, והם רעים וחטאים, אכזרים וגאים, אוהבי ריב ומחלוקת, אשר רק לבצעם ולהנאתם לבם ועיניהם: טמאי נפש, אשר בטומאתם זו עוד יתגאו לאמר לכל הקרב אליהם: אל תגע בנו, למען לא תטמאנו כמגע ידך. נראים דברי שירר (בספרו הנזכר ח"ג עמוד 219), כי בקטגוריא זו התכון כלפי הפרושים, ולפי דעתו מתאימים דבריה בכל פרטיהם אל כת הפרושים. צריך לתקן מעט את דבריו: הדברים האלה מכוונים על הפרושים, כפי שבא ציורם בכתבי הבשורה. ואין ספק, כי הציור הזה איננו מדוייק ואיננו אמתי ומתאים ורק רוח השנאה העצומה של המשיחיים הראשונים ליהודים הלאומיים המציא אותו. אין אנו מלמדים כאן סנגוריא על הפרושים, ובכמה פרטים, אפשר, שלא צדקו הם, ובכלל יודעים אנו, כי המחלוקת המדינית מקלקלת לרוב את השורה. אבל הציור שלפנינו אין ספק כי יצא מעדת המשיחיים הראשונים, מאותה המסבה, שבה נתרקמו מעט מעט השאיפות המשיחיות הסותרות לקיום ישראל בגולה. אוולד הכיר בתומתו את היחוס שבין הזלזולים הקשים על הפרושים בפרק ז' של ספר „עלית משה" ובין אלו המצויים הרבה בספרי־הבשורה (תולדות ישראל ח"ה מהדורה שלישית עמוד 81 בהערה). בכלל אנו מוצאים בפרקים האחרונים של הספר הזה (מפרק ז' עד פרק י"ב, שעמו מסיימם הקטעים הנמצאים בידינו) כמה רמזים סתומים, שקשה מאד לעמוד על הכנתם. גם אי אפשר להבין בבירור, על איזו זמן יכוונו הדברים בפרקים האלה.

בספרותנו הלאומית אנו מרגישים מעין השממה גדולה, כי המאורעות האיומים בימי פולמוס אספסינוס וטיטוס, מראשית המלחמה עד חרבן המקדש, ומה שאירע בימים ההם וגם אחרי כן בערי ישראל ובישובי היהודים בחוץ לארץ (בסוריה ובמצרים), כמעט שלא השאירו לנו שום רושם וזכר — זולת מה שנמצא בספורי־האגדה התלמודית, עובדות ובדותות מעורבות אלו באלו, כאלו הסיחו ההסטוריה המדעית והפיוט הלאומי את דעתן מן המאורעות מרובי־התוצאות האלה. ואין ספק לנו, כי עם ישראל התפתח בסוף ימי בית שני הרבה בתרבותו ובכשרוניו הרוחניים — יותר מה שהיה בימי גלות בבל. אז, בסוף ימי בית שני, גמרה ההסטוריה כבר את פעולתה, ועם ישראל היה כבר לעם נצחי, שאי אפשר לו עוד להכחד מן ההסטוריה האנושית. גם היהדות היתה כבר לכח מניע בקולטורה האנושית כבר יצאה מחוגה הלאומי הצר באיזה קרן־זוית של מערב אסיה והיתה לחזון גדול ורב הערך, לפועל כביר וגורם בהתפתחות המין האנושי. הרס עם ישראל בחייו המדיניים והחרבן המקדש (אשר מזה היה המסובב, כי הסיח עם ישראל את דעתו מן הקרבנות והמציא לעבודת־אלהים צורה חדשה ותוכן חדש) גרמו להסיסה גדולה לא רק בחיים המוסריים של היהודים, אלא גם בהתפתחות המוסרית של כל העמים. התגלמות השאיפות המשיחיות

הרומאים חלק של המקדש (ב'). וורוס שלח אחרי כן לחפש את „המורדים" בכל המדינה („בכל מושבותיהם") וכאלפים איש נצלבו (שם י').

באופן כזה (התגברות לרגש הלאומי הישראלי, ולבסוף הפרוד מישראל בעברה שמורה לנצח) אי אפשר היתה זולת המאורעות האלה.

ועל המאורעות והמעשים האלה עברה ההסטוריה הישראלית בשתיקה, והפיוט הלאומי נדמה לגמרי! כאלו נשבר כנור ציון ונקרעו מיתריו.

ובאמת לא נדמה הפיוט הלאומי אז, וגם ההסטוריה הישראלית לא התרשלה לכתוב את המאורעות האלה זכרון בספר. אלא כי עם ישראל נתרשלו אחרי כן לאסוף את הרשמים האלה בספרותינו הלאומית ולשים בנאד את דמעות בני הדור על ההרס והאבדן שהיה אז לזכר עולם. כבר ראינו, כי גם על המאורעות בימי פמפיוס יסד הפייטן הלאומי את שיריו וקינותיו, אלא כי לא שקדו אבותינו לשמרן ולחבבן. ובלבוש זר, בתרגום, נצולו מקצתן מן הכליון הגמור. אחרי פולמוס טיטוס כתב יוסף בן מתתיה הכהן את דברי המלחמה הזאת עברית ושלח את ספרו אל אחיו במזרח. הספר הזה אבד כלו, ולא נשאר ממנו כלום זולת זכרו. אבל אין זה בגדר הנמנע, כי עוד ימצא בכ"י כלו או מקצתו, כאשר אירע כבר לכמה ספרים של התקופה ההיא וגם מזמן מוקדם.

ואותה נקודת-ההשקפה שאנו מוצאים בספור מאורעות המלחמה ליוסף הכהן ביונית וגם ברוב האגדות העממיות שנוספו עליהם, היינו, כי נוח היה לישראל אז להרכין את ראשו בפני גלי הצרות אשר עברו עליו ולחכות לעת גאולה וישועה בזמן יותר רצוי, אותה אנו מוצאים גם בספר-גנוז שנכתב אחרי תום המלחמה. זהו „ספר ברוך". כלומר: דברים אשר שם אחד מבני הדור ההוא בפי ברוך בן נריה איש סודו של הנביא ירמיה, וכאלו אמרם בדור קדום אחר חרבן המקדש בימי נבוכדנצר מלך בבל. אמנם לא נוכל כחד, כי בהתחפשות זו אנו מוצאים שפלות ודלות רוחנית מרובה. לא נמצא בדור טיטוס מקונן פייטן כמחבר רוב ספר „איכה" *). אבל אפשר, כי נמצא כמוהו, אלא שלא נקבעה קינתו בספרותנו הלאומית. ודוקא אותה המדה הספרותית, להתחפש בלבוש זר, אשר היתה אז שכיחה בישראל ובעמים, גרמה „לספר ברוך" שנתקיים לכל הפחות בתרגומו היוני. — המחבר יסד דבריו, כאלו כתבם ברוך בן נריה בגלות בבל, אחרי אשר נלכדה ירושלים ונשרפה באש, וקראם באזני יויכין [יְכָניה] ובאזני כל העם הבאים לשמוע את דברי הספר. כי אין ההצעה הזאת אמת הסטורית, אין מן הצורך לברר. לא שמענו מעולם, כי בעת שלכדו הכשדים את ירושלים היה ברוך בן נריה בבבל. אלא ידענו הפך זה, כי נמצא עם ירמיה בירושלים גם אחרי החרבן, ואחרי כן סחבוהו שרי החילים עמם למצרים (ירמיה מ"ג ו'). ועוד נמצא להלן (ספר ברוך א' י"א), כי נשתבש המחבר ליחס את בלשאצר היותו בנו של נבוכדנאצר. ברור הוא, כי לא חובר הספר בימי חרבן הבית הראשון. ובהיות

*) אין מן הצורך להאריך בבירור הדברים, כי רק פרק א', ב', ד' הם מעיקר הקינות האלה. הפרק החמישי שעליו אמר גרמן בצדק, כי ירמה לנו היותו גניחות היוצאות מלב נשבר, מפי איש ממרר בבכי בשעת כאבו העצום — נוסד אחרי החרבן, בימי הגלות, ואיננו שייך כל עיקר אל גוף הספר, אלא הוא קינת אדם פרטי הסובל יסורים נפשיים בזמן הירידה והשפלות הלאומית.

כי נוסף על חרבן המקדש וכבוש ירושלים על ידי האויב, אחרי שבאה במצור ימים רבים וסבלה כל יסורי המצור, הנה אין ספק, כי המכוון בו אינו אלא לכבוש ירושלים על ידי הרומאים, ואין נבוכדנאצר „ובנו" בלשאצר אלא אספסיינוס קיסר ובנו טיטוס. ונראה, כי נוסף הפרק הראשון של „ספר ברוך" עוד טרם שבאה ירושלים במצור, בראשית המלחמה, שתחלתה היתה בגליל. מחבר הספר הזה הוא מן היועצים לשלום. שכן הוא אומר, כי קבצו כסף מאת הבאים לשמוע את דברי הספר ושלחו לירושלים, למען יקנו שם „עולות וחטאות ולבונה" ויקריבו על מזבח ה׳ אלהיהם. „ויתפללו בעד חיי נבוכדנאצר מלך בבל ובעד חיי בלשאצר בנו". נודע הוא כי כאשר גברו הלאומיים הקנאים בירושלים ואנסו את מנהיגי האומה להסכים למלחמה הלאומית, עכבו להקריב עוד בעד הקיסר על מזבח ה׳. אלעזר בן חנניה כ״ג לא נתן עוד להקריב על המזבח קרבנות בני הנכר. זו היתה ראשית המלחמה לפי ספורי יוסף הכהן (מלחמת היהודים ב׳ י״ז ב׳, ד׳). וכנודע רקמו את העבדא הזאת בתור הסבה האחרונה של המלחמה גם באגדה (גיטין דף נ״ו ע״א). „ויתן ה׳ עז לנו ויאיר עינינו ונחיה בצל נבוכדנאצר מלך בבל ובצל בלשאצר בנו ונעבוד אותם ימים רבים ונמצא חן בעיניהם" (שם י״ב). זאת היתה דעת הכהן הגדול יהושע בן גמליאל (גמלא) ורבן יוחנן בן זכאי ועוד רבים מגדולי האומה. ואחרי אשר פרצה המלחמה, וירושלים באה במצור מפני חיל רומי, הצדיק מחבר הספר את הדין על עם ישראל. הצרות האיומות באו עליו, יען לא שמע בקול ה׳ אלהיו, „אכלנו איש את בשר בנו ואיש את בשר בתו" (ב׳ ג׳). ולזה מסכים ספור יוסף (מלחמת היהודים ו׳ ג׳ ד׳) ע״ד מרים בת אלעזר מכפר בית אזוב אשר מעבר לירדן, אשה חשובה ועשירה שנמלטה בזמן המלחמה לירושלים, ובימי המצור שחטה את בנה מרוב רעבונה וצלתה את בשרו ואכלתו. אין ספק, כי הספור הזה הוא אמיתי, כי נודע גם לרומאים הצרים את העיר. טיטוס חש ברגע זה מוסר־כליות והתנצל, כי הציע שלום, חרות וסליחה לעם הזה, אבל הוא מאס בו והביא את הרעה האיומה הזאת על העיר ועל המקדש (מלחמת היהודים שם אות ה׳) וזאת היתה, כנראה, גם הגות לב מחבר הספר: „כי שלחת בנו את אפך וחמתך כאשר דברת ביד עבדיך הנביאים לאמר; כה אמר ה׳ הביאו את צואריכם [בעול] לעבוד את מלך בבל ושבו בארץ אשר נתתי לאבותיכם; ואם לא תשמעו בקול ה׳ לעבוד את מלך בבה. והִשְׁבַּתִּי מערי יהודה ומֵחֻצות ירושלים קול ששון וקול שמחה קול חתן וקול כלל והיתה הארץ לשמה מאין יושב. ולא שמענו בקולך לעבוד את מלך בבל, ותקם את דבריך אשר דברת ביד עבדיך הנביאים..." (ב׳ כ — כד). „ויתן אותם לזועה לכל הממלכות מסביב, לחרפה ולשמה לכל אשר סביבותינו, אשר הדיחם ה׳ שם" (ב׳ ד׳).

ואחרי אשר בא האסון הנורא על האומה הישראלית, נשרפה העיר ירושלים וחרב המקדש, ישים הפייטן דברים בפי ירושלים אשר תתן קולה בבכי:

שמעו כל שכני ציון,
כי הביא עלי אלהים אבל גדול.
כי ראיתי את גלות בני ובנותי,
אשר הביא עליהם ה'.
גדלתים בששון ושלחתים בבכי ומספד.
איש אל ישמח עלי, האלמנה והעזובה,
נשמתי על חטאי ילדי.
כי סרו מתורת ה' ודרכיו לא ידעו...
באו שכני ציון, פקדו שבי בני ובנתי.
כי נשא עליהם ה' גוי מרחוק,
גוי עז פנים ועמקי שפה
לא נשאו לזקן ונער לא חננו.
הוליכו חביבי האלמנה שבי,
ומעזובה בנתיה גזלו.
(ספר ברוך ד' ט'—ח').

לכו, בני, לכו.
כי אני נעזבתי שממה ועזובה
פשטתי בגד ישע ואלבש שק ענותי;
ואשוע אל ה' כל־ימי.

אל תיראו, בנים, זעקו אל אלהים.
ויצילכם משלטן יד־איביכם.
ואני מה' ישועתכם אצפה.
ותבאני שמחה מקדש (ישראל),
על־החסד אשר יביא מהר אל מושיעכם.
כי בבכי ואבל שלחתי אתכם,
ובשמחה וששון ישיבכם לי אלהים לעולם.
כאשר ראו שכני ציון עתה את שביכם,
כן מהרה יראו בישועת אלהיכם
אשר תבא לכם בהדר ותפארת עולם.

(בני) הרכים הלכו דרך תחתיב;
נסחבו כעדר גזול בידי איבים.
אל תיראו, ילדי, זעקו אל אלהים,
יעלה זכרונכם לפניו ויפקד אתכם.
כאשר היה לבבכם לתעות מאחרי אלהים,
שימו פי־עשרה לב לבקשו.
הוא המביא עליכם את הרעה,
יביא לכם ישועה ושמחת עולם.
(שם י"ט—כ"ט).

והנביא גם הוא קורא אל ירושלם, העיר העזובה, בדברי נחמה:

אל תיראי ירושלם!
ינחמך הקורא לך בשם.
שבר למענייך השמחים לאידך.
שד למדינות, אשר העבידו בניך.
שד לה (לרומה) אשר סחבה את ילדיך.
כאשר שמחה לאידך ותגל למפלתך
כן תאבל עוד על חרבנה.
ואסיר עליזי המונה וגאונה (אמירו) באבל,
כי אש תצא באחרית הימים מאת ה',
ושעירים ישבו בה עד עולם.

שאי עיניך קדמה, ירושלם!
וראי את השמחה אשר נתן לך אלהים.
הנה בניך באים אשר שלחת,
ממזרח וממערב נקבצו בדבר קדש
(ישראל).
שמחים בכבוד ה' עליהם (נגלה).
פשטי ירושלם את בגד אבלך
ולבשי בגדי־תפארת בכבוד ה' לעולם.
עטי כמעיל ישע אלהים.
שימי על ראשך פאר תהלת ה'.

כִּי יַרְאֶה אֱלֹהִים הֲדָרֵךְ [לְכֹל] תַּחַת הַשָּׁמַיִם | יֵשַׁע צְדָקָה, תִּפְאֶרֶת חָסֶד.
וְקָרָא לָךְ שֵׁם מֵאֵת ה' לְעוֹלָם וָעֶד: (ד'כ"ט—ל"ז, ה' א'—ד'.

יתרון פיוטים כאלה, קינות לאומיות ונחומים, הוא בסגנון ובציורים המליציים, ואין ספק כי במקור העברי (לא בתרגים מתוך תרגום) היו עושים השירים האלה רשם יותר, חזק. אבל בכל אופן אנו מוצאים בהם בתכנם ציורים מעוררים את הרגש. ביחוד הציור של ירושלים המקוננת ומתגעגעת על ילדיה אשר לקחו ממנה, על הנפוצים „כעדר גזול" ונעים בגולה בדרכי חתחתים. יש מן החוקרים *), אשר מצאו סתירה בולטת בין פרקי הספר השונים. בפתיחתו הוא מברר את חות דעתו, כי יהגו היהודים בעול צוארם ויעבדו את „נבוכדנאצר מלך בבל ואת בנו בלשאצר", ובפרקים האחרונים הוא מדבר בקנאה עצומה ונלהבה על רומי ועל אויבי ישראל, אשר אכלוהו והממוהו — מטעם זה מחליטים, כי אין כל דברי הספר שייכים למחבר אחד. ואולם אין הכרע בדבר. כי יתכן, אשר בראשית המלחמה היתה עצת הפייטן כעצת כל המתונים גדולי האומה, לבלי להתגרות בעריצים שהשעה משחקת להם, לבלי להעמיד את קיום האומה וגורלה לעתיד על פספס אחד. אבל כאשר נהיתה הרעה הגדולה הזאת, וירושלים נכבשה בידי האויב, המקדש חרב ועם ישראל נתן להרג ולאבדן, אז לא יכול עוד הפייטן לראות ברעת עמו ומולדתו. סוף סוף יהודי היה, וקנאת עמו הנרמס ברגל גאוה אכלהו. בשעת כבוש ירושלים נמצאו בעיר, את אשר לא אכלה חרב האויבים, הרעב הנורא וחרב איש ברעהו, קרוב למאת אלפים איש (צ"ז אלפים). מהם נשלחו רבים למצרים לחצוב במכרה-ההרים, או כי נמכרו לעבדים ולשפחות — כל בני הנעורים מבן שבע עשרה שנה ומעלה — חוץ מה ששבו בערי הגליל לרבבות ומסרו לעבודת הקיסר או מכרו במדינות. בכל שוקי אירופה, אסיה ואפריקה גבר ממכר בני יהודה, באופן מבהיל, עד כי ירד מחיר העבדים והשפחות מאד. שבע מאות גבורי יהודה, ובראשם יוחנן מגוש-חלב ושמעון בר-גיורא, נהג טיטוס לפניו אסורים בכבל במסע-חוגג ברומי. בכל בתי התיאתראות בממלכת רומי העמידו יהודים שבויים בתור גלדיאטורים. ברומי הראה ההמון את שנאתו ליהודים הנשבים בבוז ושאט נפש. העל אלה יתאפק פייטן לאומי ולא יקרא מעומק לבו:

שֶׁבֶר לִמְעַנַּיִךְ הַשְּׂמֵחִים לְאֵידֵךְ,
שֹׁד לַמְּדִינוֹת אֲשֶׁר הֶעֱבִידוּ בָּנַיִךְ;
שֹׁד לָהּ [לְרוֹמָה] אֲשֶׁר סָחֲבָה אֶת יְלָדַיִךְ!
כַּאֲשֶׁר שָׂמְחָה לְאֵידֵךְ וַתָּגֶל לְמַפַּלְתֵּךְ
כֵּן תֵּאָבֵל עַל חָרְבָּנָהּ.

*) ביחוד J. J. Kneucker בספרו Des Buch Baruch עמוד 37 — 61

על פי רשימה הסורית מטושטשת (שירר בספרו הנזכר ח"ג עמוד 342) היו קוראים ספר זה (יחד עם מגלת „איכה") בבתי כנסיות ביום העשירי לחדש ארפיאיום (שהוא מתאים, לחדש ספטמבר) בלוח המוקדוני-הסורי. הרשימה הזאת נמצאת בטופס היוני של Constitutiones apostolicae, אבל בטופס הסורי של הקובץ הזה לא נזכר „ספר ברוך", ובמקום י' גראיפיום נרשם ט' באב. נראה לי לקיים את דברי הרשימה בטופס היוני, וקרוב שהיו קוראים בעשירי באב (יום שנשרף המקדש) בספר זה, לאחר שקראו בו ביום, זכרון לחרבן בית ראשון, במגלת איכה. ולפי זה לא נשתבשו בספר הימים לחדש, אלא החליפו חדש „לוס" בחדש „גרפיאוס" שלאחריו. שהרי יוסף אומר בפירוש (מלחמת היהודים ו' ד' ה'), כי נשרף המקדש בו ביום שנשרף הבית הראשון ע"י חיל בבל בחדש „לוס" בעשור לחדש (וכן נרשם בירמיה כ"ב י"ב, אלא כי במלכים כ"ב ח' נרשם: בשבעה לחדש). ואפשר כי בזמן קדום ובקצת המקומות היו מתענין בעשירי לחדש אב וקורין במגלת איכה זכר לחרבן המקדש הראשון ואחר כן בספר ברוך זכר לחרבן בית שני, — שהרי באופן אחר קשה להבין, איך בדו זה מלבם. ונראה, כי כזה היו נוהגים באיזו ישובים יהודים בחוץ לארץ. ומטעם זה בא זכר המנהג רק בטופס היוני בלבד, ולא בטופס הסורי של הקובץ הנזכר.

התקופה ההסטורית שעסקנו בה למעלה (מזמן גלות בבל עד זמן גלות רומי) היתה ימי רקום העם הישראלי בתור עם הסטורי וימי רקום היהדות בתור חזון קולטורי רב הערך, בתור כח מניעי בההתפתחות התרבותית של המין האנושי. קרוב לחרבן הבית הראשון, בשנים האחרונות לקיום ממלכת אפרים ובאותם הימים שנמשכה עוד ממלכת יהודה עד חרבנה, החלו שבטי ישראל להתרכז לקבוץ עממי, והיהדות קבלה אז צורה חדשה, אשר על ידה הגיעה אחרי כן אל מטרתה האוניברסלית. ההתפתחות הזאת, אפשר שהיתה הולכה ונמשכת בלי הפרעה, אלמלא באו מאורעות מחוץ וגרמו עכוב גדול. מן התקופה ההסטורית הראשונה נשארו בישראל: א) ההכרה ההסטורית הלאומית; ב) מורשת הנבואה. שני הגורמים המוסריים האלה, שכחם והשפעתם היו גדולים כל כך, הביאו את האומה הישראלית ואת היהדות לידי גמר התפתחותן. ובספרות העברית של התקופה השניה אנו מוצאים את רשמי ההתפתחות הזאת של האומה הישראלית ושל היהדות. כאשר בא עמנו אז לידי הכרה הסטורית מלאה ולהבחנה פנימית בדבר יעודו ההסטורי (מה שלא נמצא בימי בית ראשון, שאז היו שבטי ישראל בעיקר כשאר העמים במערב אסיה, והרגש הלאומי שבו היה באמת רק רגש שבטי), השקיע את הכרתו זאת בספרותו. זהו מובן במעט מאליו.

ולפיכך נוכל להחליט, כי בימי בית ראשון היתה לישראל ספרות שבטית בלי יעוד הסטורי, ורק באחרית התקופה ההיא עמדו הנביאים על סוד היעוד הזה. והרעיון

הנביאי היה בימי בית שני לכח מוליד. והגם כי פחתו מעט או הרבה, מן האידיאל הנשגב] הזה, שהרי בשלמותו אי אפשר היה לקיימו, היא נמשך והולך בכל ספרותנו הקדומה, ולגמרי לא נמחקו רשמיו מעולם בספרי ישראל. ומצד זה עלינו להודות, כי בתקופה הראשונה היו לישראל רק נסיונות ספרותיים, אבל ספרות שלמה הראויה לשם זה, נתהותה רק בתקופה זו שעסקנו בה.

מזמן גלות בבל עד זמן גלות רומי נתהוו היצירות הספרותיות האלה שנשארו בידינו, במקורם או שלא במקורם:

א) ספר התורה שנעשה ונשתכלל כספר שלם נפלא בתכנו וצורתו, בכל היקפו הנכחי, רק בזמן בית שני, וסוף יצירתו יהיה באחרית ימי מלכי פרס. ב) ספר מלכים (ועליו יחשבו גם ספר שמואל שהיו הקדמונים קוראים לו ספר מלכים א' וב'. ולספר מלכים היו קוראים מלכים ג' וד') נסדר בלי ספק בגלות בבל, אלא שאין אנו יודעים בבירור, אם נסדר בארץ ישראל או בבבל, ודעתי נוטה, כי נסדר בא"י. ג) רוב ספר ישעיה, שהרי רק המעט מן הנבואות שנקבעו בספר זה שייכות לאותו הנביא שהיה בימי בית ראשון. ד) הפרקים האחרונים של ספר ירמיה (מ"ו—נ"א). ה) חלק ממגלת „איכה" ו) חלק מספר יחזקאל (לא רק הפרקים מ'—מ"ח שהם „תורת כהנים" בנסיון אחר, והפרקים ל"ז—ל"ט, אלא גם חלקים מתוך הספר, אשר יחוסם לתורת כהנים שבידינו מבורר. וע"ז עמד כבר צונץ בקובץ כתביו ח"א עמוד 38—226). ז) עובדיה. ח) יונה. ט) חגי. י) זכריה. יא) מלאכי. יב) תהלים (כמעט בשלמותו). יג) חלק מספר משלי. יד) קהלת. טו) אסתר. טז) דניאל (החלק הארמי שבו נוסד בבבל והחלק העברי נוסד בא"י). יז) ספר דברי הימים. יח) עזרא. יט) נחמיה. כ) ספר בן־סירא. כא) ספר חשמונאים א'. כב) ספר תהלים המיוחס לשלמה (מזמורי שלמה). כג) ספר „עלית משה". כד) ספר „ברוך". *)

זוהי מהספרות העברית המקורית בארץ ישראל שבתקופה הזאת, זמן של שש מאות וחמשים שנה. אבל בזה לא צמצמה היהדות הפלשתינית את פעולתה הרוחנית. מלבד היצירות הספרותיות שקבלו צורה והיו לספרים שלמים, עוד גדלה היהדות רעיונות ומושגים דתיים רבים, אשר נשתקעו במדרש־התורה, באגדות א"י ובמשלי־מוסר יקרים ועמוקים.

---

*) לא כללתי בסקירתי זאת את הספר המוזר „חנוך", שלפי דעתי לא נוסד בא"י, אלא בבבל וחובר בעיקרו בארמית (עיין שירר ח"ג עמוד 203) וכן גם הספרים „חזון ברוך" „וחזון עזרא" (עזרא ד) אשר חברו אחרי גלות רומי (ספר „חזון עזרא" כפי הנראה בסוף שנות המאה הראשונה, או מאוחר עוד יותר, בזמן פולמוס אדריינוס). אי אפשר גם כן לברר תמצית החבורים המוזרים האלה מבלי לברר גם יחוס היהדות בימים ההם לשאיפות המשיחיות (הן אלו מיסודם של היהודים הנואשים מגאולה מיעוד הלאומי והן אלו מיסודם של הגויים). לכל הפיוטים האלה הקדשתי מקום במאמר אחר.

הפעילה הזאת נמשכה והלכה מזמן „הסופרים" ולא פסקה גם אחרי שנחרב הבית ונהרס הקביץ המדיני של ישראל. אי אפשר לסקור בבת אחת את כל היצירות האלה, אשר בבחינה ידועה השפיעו על הספרות העברית המאוחרת עוד יותר מכתבי הביבליאה. הן נתנו אחרי כן את התוכן והחמר לשירה העברית בימי הבינים. בהן אנו מוצאים את שלשלת התפתחות היהדות וספרותנו העברית שבגלותנו.

ליצירות הספרותיות האלה, המצויינות בשפעת הרעיונים הכפרים ומרכבים נמיעות, נקדיש עוד מאמר מיוחד.

והגשיעים הללו גדלה השפה העברית בזמן שכבר חדלה להיות שפה עממית שפה מדוברת בפי העם, ובזמן שרוב האומה היה כבר מפוזר ומפורד, ועל אדמת פלשתינה ישב רק חלק מועט של ישראל. אבן, זה היה מועט המחזיק את המרובה!

שׁ. בֶּן-צִיּוֹן.

הַלְוִיִּם.

(שלישיה)

א.

עַל אַדְמַת־נֵכָר.

בּוֹדֵד מַשְׁמִים הָיָה לֵוִי זֶה כָּל אוֹתָהּ הַשָּׁנָה שֶׁלְּאַחַר הַחֻרְבָּן — נֶאֱלָם וּמִתְחַבֵּא כְּחַיָּה רָעָה בִּמְאוּרָתָהּ הָאֲפֵלָה.

כְּרַךְ גָּדוֹל זֶה שֶׁל רוֹמָא כְּגֵיא־צַלְמָוֶת הָיָה לוֹ, וּשְׁאוֹן צַהֲלָתוֹ — הֲמוֹנוֹ שֶׁל גֵּיהִנֹּם. גַּם אֶת אֶחָיו בְּנֵי־עַמּוֹ לֹא הִכִּיר, בְּתוֹכָם יָשַׁב וְלֹא רָאָם...

דּוֹמֶה הָיָה, כִּי לִבּוֹ־מַבּוּעוֹ—חֵיק סֶלַע אֲפֵל שֶׁחָרַב מַעְיָנוֹ, הַנְּשָׁמָה שֶׁבְּקִרְבּוֹ — כִּנּוֹר שֶׁנִּתְּקוּ כָּל נִימָיו, וְגוּפוֹ עָלָיו—פֶּגֶר מֵת הַמֻּטָּל בַּקֶּבֶר וּמַרְגִּישׁ עֲדַיִן בְּטֻמְאַת רִקְבוֹנוֹ...

שָׁמַם בַּעֲדוֹ וְחָשַׁךְ כָּל הָעוֹלָם כִּשְׁאוֹל, וְרַק שֵׁדֵי־שַׁחַת בּוֹ יֶהֱמָיוּן...

אַךְ בְּאוֹתוֹ הַבֹּקֶר, הוֹשִׁיטָה לוֹ הַחַמָּה אֶת שַׁרְבִיט הַזָּהָב — וַיָּקָם וַיֵּצֵא גַּם הוּא.

יָצָא — וְהַכֹּל הִבְהִיק לוֹ בְּשָׁעָה זוֹ בְּאוֹר חָדָשׁ.

הָעוֹלָם — זֹהַר־יְקָרוֹת שׁוֹרֶה עָלָיו, תְּחִיָּה בָּאָה עָלָיו—וַהֲרֵיהוּ כִּיצִירָה חֲדָשָׁה שֶׁאֵינָהּ יוֹדַעַת שׁוּם צָרָה וְאֵינָהּ מַכִּירָה עֲדַיִן בְּשׁוּם צַעַר, אֶלָּא בְּטוּבוֹ וּנְדִבָתוֹ שֶׁל הַנּוֹתֵן חַיִּים בִּלְבָד...

גַּם כָּל הַחֲצֵרוֹת שֶׁבְּמָבוֹי זֶה שֶׁל הַגּוֹלִים נִקּוּ וְטָהֲרוּ, וְכָל הַבָּתִּים שֶׁבַּחֲצֵרוֹת נִתְלַבְּנוּ וְנִתְקַשְּׁטוּ מִבַּיִת וּמִחוּץ — וְהַכֹּל הַכֹּל מְחֻדָּשׁ וּמְקֻדָּשׁ, עוֹמֵד בְּזִיווֹ שֶׁל עוֹלָם וּמְצַפֶּה לִקְרַאת יוֹם־טוֹב אֶחָד, לִקְרַאת יוֹם מְיֻמָּם...

גַּם אֶחָיו בְּנֵי הַגּוֹלָה, דְּוּוּיִם וּשְׁפוּיִים אֵלּוּ, שֶׁלֹּא מֵתוּ בַּמִּלְחָמָה, אֵלּוּ שֶׁקּוֹמָתָם כְּפוּפָה וּפְנֵיהֶם כְּשׁוּלֵי־קְדֵרָה — גַּם הֵם נִתְעוֹרְרוּ, נִזְדַּקְּפוּ וְנִתְחַדְּשׁוּ בְּזִיווֹ שֶׁל אָבִיב וּבְחֶסֶד תִּקְוֹתָיו...

רוּחַ—רוּחַ חֲדָשָׁה, רוּחַ שֶׁל חֵרוּת נוֹשֶׁבֶת מִמָּרוֹם גַּם לְתוֹךְ הַגּוֹלָה, וְאוֹר—אוֹר שֶׁל גְּאֻלָּה מְשַׁפֵּר אֶת הָעוֹלָם וְכָל בְּרִיּוֹתָיו—

מָחָר חָג—חַג הָאָבִיב—פֶּסַח, זְמַן חֵרוּתֵנוּ הִגִּיעַ...

— בָּעֵר גַּם אַתָּה אֶת הֶחָמֵץ

שבלבה! – אמר הלוי אל עצמו ויצא עד שער החומה וישב לו שם מול מרחבי השדה.

ומיד הרגיש שלבו נפנה מכל כעס, מכל כאב, מכל דאגה וחשכה, והוא מתחיל לחוש כקדם בכל מה שלמעלה ובכל מה שלמטה...

נפתח הלב כפתחו של אולם! – והוא קולט אל תוכו כל זהר, כל גון, כל קול, כל צליל, כל ריח, כל נשימה וכל מגע כל-שהוא –

הכל, הכל נקלט לתוך הלב שנשתחרר!

נקלט ומסתגן ומצטלל שם במטמוניותיו ונקוה שם לטפות טפות זכות ובהירות, ונטוה שם לנימין נימין של פז דקיקון ועזין...

הקדוש־ברוך־הוא מחזיר נשמות ביום זה ומחדש את הבריות!

וחוטי הפז הולכים ונמתחים על גבי הלב – והנשמה שבקרבו חוזרת לתקינה... מאליהם הם נמתחין עד דק – כנור של זהב הם מתקינים שם!...

למה ולמי? והרי אסור לנגן.

אז ביום הנורא ההוא, באותו היום שהיה בוער בחרון־אף־יי – בשעת החרבן, נדר על עצמו איסור שירה.

נדר נדר ולא יחל – ויהא היום שבעתים משהוא!

ומשפיל הלוי את עיניו כלפי קרקע, מתאנח ואומר:

–„איך נשיר את־שיר־יי על אדמת נכר?"...

נשמה עליו האדמה בהבלה וריחה הדשן ואמרה לו:

„בן אדם! כלים דגני ופרותי אינם משביעים, או שאלנותי אינם מלבלבין וסתר צלם אינו נעים?

„וכלום מטתי אינה מרפדת דשאים ואינה מנפה בשמים ומר, ומצעותי אינן רכות ואינן מרקמות ציצי־ציצים, תאוה לעינים והתפנוק לכל בשר?

„או שמא איני מקששת לך בחרוזי פנינים ותקוות־משי, ואין פלגים ויבלים משתלשלים בחמוקי גויתי?

„או שגבעות־שרירי הדשנות אין בליטותיהן אדירות ואינן נאות וטובות לך, בן אדם?!

„והסתכל בשדים הללו, הררי אל! – כלום אינן מרתתות חשק וזורקות אש המסים מפטמותיהן?" – – –

יושב הלוי מקשיב ומתמיה לבחורה אביה זו, – והלב מפין מפין של אות־נעורים וחמדת־דודים מסתנגין לתוכו...

גל בהיר. מעין עז נקוה בעמקי

הַלֵּב – וְכַמָּה תַעֲרֹג נֶפֶשׁ הַלֵּוִי עַל אֲפִיק שִׁירָתוֹ זוֹ!

תַּעֲרֹג נַפְשׁוֹ, אַךְ פִּיו יִדּוֹם כְּפִי הַפְּסִילִים אֲשֶׁר בְּרוֹמָא...

וְהַמַּעְיָן אֵינוֹ פּוֹסֵק –

מַה יַּעֲשֶׂה?... לִכְשֶׁיִּתְמַלֵּא הַלֵּב, יִהְיוּ טִפִּין נוֹפְלִין הֵימֶנּוּ וּמַכִּין עַל נִימֵי הַזָּהָב – הַכִּנּוֹר יְהֵא מְנַגֵּן מֵאֵלָיו–וְהַנֶּדֶר, הַנֶּדֶר מַה יְּהֵא עָלָיו?!...

הִפְנָה הַלֵּוִי אֶת עֵינָיו מִן הָאֲדָמָה וּנְשָׂאָן כְּלַפֵּי הַשָּׁמַיִם בִּתְחִנָּה, נִתְאַנַּח בַּאֲנָחָה הַמַּעֲכֶרֶת אֶת הַנְּשָׁמָה וּפָתַח לָהֶם בְּקִינָה לֵאמֹר:

–„אַלְבִּישׁ שָׁמַיִם קַדְרוּת וְשַׂק אָשִׂים כְּסוּתָם"...

נָשְׁבוּ עָלָיו הַשָּׁמַיִם בְּרוּחָם הַצַּחָה וְהַחֲמִימָה וְאָמְרוּ לוֹ:

„לֵוִי, לֵוִי, בֶּן בְּנוֹ שֶׁל עַמְרָם! וְכִי לֹא נָאֶה הוּא אַפִּרְיוֹן זֶה שֶׁפָּרַשְׂנוּ כָאן?

„וְכִי לֹא הֶעֱמַדְנוּ כַּאן לְרִבּוֹן הָעוֹלָמִים כִּסֵּא־כָבוֹד שֶׁל סַפִּיר עַל גִּבְעַת יַהֲלוֹם זוֹ?

„וְכִי לֹא תָלִינוּ לוֹ שֶׁמֶשׁ שֶׁל כֶּתֶם פָּז עַל אַרְמוֹנוֹת שֶׁל אֶקְדָּח וְהֵיכְלֵי כַדְכֹּד?

„וְחֻפָּה זוֹ שֶׁל זַךְ הַתְּכֵלֶת, שֶׁנָּטִינוּ כַּאן עַל כָּל הַכָּבוֹד הַזֶּה–אֶפְשָׁר מְפַחְמָה הִיא בְּעֵינֶיךָ?

„אוֹ אוּלַי קְצָרָה הִיא לָךְ וְאֵינָהּ מְכִילָה כָּל אוֹתָהּ הַחֵרוּת וְכָל אוֹתוֹ הַהוֹד וְהַזִּיו וְהַנּוֹי שֶׁבְּכָל הָאֲרָצוֹת כֻּלָּן יַחַד? – – –

יוֹשֵׁב הַלֵּוִי שׁוֹתֵק וּמִתְאַפֵּק, שׁוֹתֵק בְּכָל מַאֲמַצֵּי כֹחוֹ...

דָּבָר, עוֹד דָּבָר אֶחָד יֵשׁ לוֹ לוֹמַר כְּלַפֵּי רִבּוֹן הָעוֹלָמִים בִּכְבוֹדוֹ וּבְעַצְמוֹ – אֲבָל יוֹדֵעַ הוּא שֶׁשּׁוּב אֵינוֹ יָכוֹל לְדַבֵּר, אֶלָּא לְרַנֵּן בִּלְבָד...

אֵין אֹמֶר וְאֵין דְּבָרִים בְּפִיו, אֶלָּא שִׁירָה וּנְגִינָה קְדוֹשָׁה וְרוֹמֵמָה–

וּכְדֵי שֶׁלֹּא יְחַלֵּל אֶת הַנֶּדֶר, הֲרֵיהוּ יוֹשֵׁב וְשׁוֹתֵק...

אֲבָל הַלֵּב, לֵב זֶה בִּשְׁרִירוּתוֹ וְכִמְהוֹנוֹ קוֹלֵט הַכֹּל – וַהֲרֵיהוּ הוֹלֵךְ וּמִתְמַלֵּא!

מִטִּפָּה לְטִפָּה מִתְמַלֵּא הַלֵּב, מִתְמַלֵּא הוּא וְנֶאֱחָז בְּרִשְׁתָּן שֶׁל נִימֵי הַזָּהָב יוֹתֵר וְיוֹתֵר –

מַה יַּעֲשֶׂה?...

עוֹצֵם הַלֵּוִי אֶת עֵינָיו מֵרְאוֹת, אֲבָל אָזְנָיו שׁוֹמְעוֹת שֶׁהָעוֹלָם כֻּלּוֹ שִׁירֵי־שִׁירִים בּוֹ:

צִפּוֹר אוֹמֶרֶת שִׁירָה, צְפַרְדֵּעַ אוֹמֶרֶת שִׁירָה, דְּבוֹרָה אוֹמֶרֶת שִׁירָה, יַתּוּשׁ קָטָן גַּם הוּא אוֹמֵר שִׁירָה וַאֲפִילוּ חוּט שֶׁל דֶּשֶׁא אֵינוֹ שׁוֹתֵק וְאוֹמֵר שִׁירָה!

סותם הגוי את אזניו – אבל צנורות ההשפעה אינם מסתתמים והרי הם שופעים ומביאים מסביב כל מיני הרגשות ועדנים לחושיו:

ציצים קלים נותנים ריח ומנדפים דודים זה לזה...

ומתוק האויר ונעים, משקה סם־חיים הוא בתוך הפה...

והרי נמלה דקה רוחשת על כף ידו – וחטיטות נעימה מפעפעת ומעדנת את כל האברים שבגופו – –

ערוך, נכון הכנור! – כל הנימין שבקרבו נמתחו! – עוד רגע, רגע הקל – וזרזיף של פנינים ובדלח ימטר עליהן ממעין לבתו –

ופרצה, חלילה, נגינה באלפי קולות ורבבות צלילים! – – –

קופץ הגוי את פיו, עוצר נשימתו בשניו – אך הלב, הלב הוא חרד ומפזז, בוכה וששׂ, נכלם ותובע, כואב ומתענג – מתאפק הלב ומצעק מקרבו בלי־קול עד לב־השמים:

„רבונו־של־עולם! השפיע עוד טפה – ואתפקע... כאן, כאן, במקום הזה, תתפרץ שירת השירות! –

„כאן, כאן, על אדמת נכר, תצא בברק: שירה אדירה... שירה חדשה, שירה בתולה אשר לא ידע עוד איש!"

צועק הוא הלב – ואין רחמים ביום זה!

אכזרי הוא היום ביפיו, בנעמו בזיוו וששונו –

גבת צחוק יוצאת וקורצת אפילו מרום עולם האצילית, מלגלגת ואומרת: „מתר לך... מתר לך..."

מפמליה של מעלה עצמה מתירין לו את הנדר – אך הגוי אינו מקבל! שירתו עדין באסורה היא עומדת.

— — — — — — — —

מיד שגרו לו מן השמים שני כרובים – תינוק ותינוקת מזדקרים שם בגנו...

התינוקות הללו בני רומיים הם – אבל גם אלהי־ציון יכול להשתבח בהן ולומר: „הביטו וראו בריות נאות שיצרתי!" –

והבריות הללו מתעלסות כשני עפרים, מצפצפות כשני צפרים –

ילדי בני אדם ועיניהם המאירות – כלום יש חרוזים יותר נאים בשירתו של הבורא, כביכול, עצמו? –

ושני החרוזי־יה אלו, שני הכרובים כאחד מכונים זיו עיניהם העליזות בו, בלוי –

קרנו עיניהם, וקרני זיו אלו נוגעות ומזעזעות נימי הנפש... מנענעות ומשחקות הן בלבו – בלב

זֶה אֲשֶׁר מָלֵא וַאֲשֶׁר עָלָה עַל כָּל גְּדוֹתָיו —

וְהַטִּפָּה הָאַחֲרוֹנָה — וָה! — גַּם הִיא כְּבָר הוֹלֶכֶת וְנִקְוֵית מֵעַל הַלֵּב...

כִּלּוּם הוּא, כִּבְיָכוֹל, עַצְמוֹ מֵפֵר אֶת הַנֶּדֶר?...

וְהוֹ-הוֹ — אוֹתָהּ הַטִּפָּה הַמְשַׁכֶּרֶת! זוֹ הַטִּפָּה הַיְתֵרָה, מְחוֹלֶלֶת הַשִּׁיר — הִנֵּה זֶה גְדֵלָה, כָּבְדָה — הִנֵּה תִפּוֹל, הִנֵּה תִּכֶּה בְּשִׁיר־הַשִּׁירִים! —

הִנֵּה זֶה הִיא צוֹחֶקֶת בְּכָל עֵינֵי הָאוֹר וְגַוְנֵי הַבְּדֹלַח לְעַוֵּר עֵינָיִם... הִנֵּה, הִנֵּה הִיא מִתְעַגֶּלֶת־

וְהִנֵּה צוֹהֵל כְּרוּב חֲרוּז־יָהּ וְקוֹרֵא:

— מָחָר חַג, חַג הָאָבִיב בָּא! אִמְרִי, בַּמֶּה נְחָגֵּהוּ?

וַחֲבֶרְתּוֹ, חֲרוּז־יָהּ שֵׁנִי, שָׂשָׂה וּמוֹרָה בְאֶצְבָּעָהּ הַדַּקָּה וְהַזַּכָּה עָלָיו, עַל פָּנָיו מְכֻוָּן, עַל הַלֵּוִי מַמָּשׁ, וְכִכְנַף רְנָנִים תְּצַפְצֵף אִמְרָתָהּ:

— בְּגֵיא־חִזָּיוֹן נְחָגֵּהוּ! — וְכָל פִּרְאֵי הָאָדָם, כָּל בַּרְבָּר, שֶׁכָּמוֹ זֶה — נַשְׁלִיךְ לְפִרְאֵי הַיַּעַר שֶׁבַּזִּירָה, לִדְרִיסָה וְלִטְרֵפָה! —

וּפָקַע לֵב הַלֵּוִי: וְרֹאשׁוֹ הוּטַח־טַח־בַּכֹּתֶל! —

וַיֵּז נִצְחוֹ, דַּם לְבָבוֹ וּמֹחַ גֻּלְגָּלְתּוֹ אָדֹם וְלָבָן הִזּוּ בִקְצָפָם עַל קִיר הַחוֹמָה וְעַל צֶמַח הָאֲדָמָה ———

נִצְחוֹ — דָּמוֹ וּמֹחוֹ וְקִלְלָתוֹ עַל אַדְמַת נֵכָר טְמֵאָה — אַךְ לֹא שִׁירָתוֹ!!

ב.

עַל אַדְמַת־הַקֹּדֶשׁ.

הֵד הָרִים רְחוֹקִים וְיַמִּים מְפַלְּגִים
מִתְּהוֹמוֹת קְדוּמִים יִקְרָא אֵלָיו —
וּכְנֶשֶׁר שְׁבוּי־עָבִים שֶׁמִּתְחַבֵּט תּוֹךְ
כְּלוּבוֹ, כֵּן נַפְשׁוֹ בְּקִרְבּוֹ נִסְעָרָה
נֶעֱצָרָה...

אֶלֶף שָׁנִים מֵרָחוֹק נֶזְעָקוּ —
אֶלֶף שָׁנִים וְדוֹרוֹתֵיהֶן כֻּלָּם בְּלִבּוֹ
כְּאִלְּמִים יִבְעָיוּן...

דּוֹר דּוֹר וְיִסּוּרָיו, דּוֹר דּוֹר וּמַאֲוַיָּיו
וְתִקְוָתוֹ הַנִּכְזָבָה, כֻּלָּם כְּאֶחָד בַּחֲמָסָם,
חֲמַס עַמּוֹ יִסְעָרוּ —

אֶלֶף שְׁנוֹת יִסּוּרִים, יִסּוּרֵי־נְבָלָה
וְיִסּוּרֵי־תוֹחֶלֶת מְמֻשָּׁכָה יִסְעֲרוּ בְלִבּוֹ,
יִבְעֲרוּ — וְהוּא כַּיָּם בְּיוֹם־קָדִים עָלָיו
יֶהֱמֶה.

הָרִים רְחוֹקִים וְיַמִּים מְפַלְּגִים
בְּמַחֲזֶה יַעֲבֹרוּן —

יֶחֱזֶה צִיּוֹן — וְכַגָּמוּל עֲלֵי אִמּוֹ
נַפְשׁוֹ נִכְמָרָה —

כְּגוֹזָל נוֹפֵל הוּא, שׁוֹאֵף אֶל קִנּוֹ —
וּכְנָפָיו לֹא יִשָּׂאוּהוּ...

תִּלְהַט נַפְשׁוֹ, וּשְׁכִינַת הַקֹּדֶשׁ שָׁם
יְדַמֶּה — וְהוּא כְּחָתָן שֶׁנִּשְׁבָּה מֵחֻפָּתוֹ,
מֵחֶסֶד נְעוּרָיו... נַפְשׁוֹ עָלָיו תַּחֲלוֹם...
אֶל תַּמָּתוֹ בְּסֵתֶר הָאַפִּרְיוֹן תֶּהְגֶּה
בְּעֶרְגָּתָהּ:

— עַד מָתַי? עַד מָתַי הַשֶּׁבִי, עַד
מָתַי הַפֵּרוּד? עַד אָנָה עֱנוּת הַנֶּפֶשׁ
וּכְלוֹת הַנֶּפֶשׁ?...

וְכָבֵד צַעַר הַנֶּפֶשׁ — מִי יִשָּׂאֶנּוּ?
וְאִלֵּם הַצַּעַר וּמִי יַבִּיעֶנּוּ?

נֶפֶשׁ נִכְסֶפֶת, חוֹלֶמֶת טָהֳרָה
וְאַהֲבָה — וְהִיא בְּלַחַץ־הַטֻּמְאָה חֲבוּקָה
וּכִמְדוּשַׁת נִבְזִים וּנְבָלִים תְּפַרְכֵּס ———

הָרִים רְחוֹקִים — וְהַר יְיָ בְּרֹאשׁ הֶהָרִים...
וַאֲבוֹתָיו שָׁמָּה לְאֵל עֻזָּם בְּשִׁיר הַקֹּדֶשׁ
יַנְעִימוּ יַרְעִימוּ —

אֶלֶף שָׁנִים — וַעֲדַיִן הֵד קוֹלָם
בִּלְבָבוֹ יַעֲנֶה!

וּכְיוֹנָה אֹבֶדֶת הַמְנַהֶמֶת תְּשׁוּקָה,
כֵּן תֶּהְגֶּה שִׁירָתוֹ — וּבְאֵין אוֹנִים אַךְ
תִּתְחַנֵּן וְתִקּוֹנֵן בַּלָּיְלָה...

עַמּוֹ וּמוֹלַדְתּוֹ וּמִקְדָּשׁוֹ תּוֹבְעִים
עֶלְבּוֹנָם — וְשִׁירוֹ מַה חָלֵל הוּא, נִרְתָּע
וְנִכְלָם...

לַיְלָה — לֵיל סְפָרַד בְּרֹךְ עֶדְנָתוֹ, לֵיל
סְפָרַד בִּלְחִישַׁת אַוָּתוֹ —

וּמִמֶּרְחַקֵּי אֶרֶץ וּמֶרְחֲבֵי זְמַן בַּת־
קוֹל מְהַלֶּכֶת, תַּעֲבוֹר תְּהוֹמוֹת הַשָּׁנִים —
תְּהוֹמוֹת קְדוּמִים מַעַנְנֵי הַצַּעַר ——
וּמִן הַתְּהוֹם דְּמוּת יוֹנָה טָסָה —

יוֹנָה בָרָה כַּשֶּׁלֶג וּגְדוֹלָה כַּנֶּשֶׁר עָלָיו יָרָדָה. . .

צִיץ רֹאשָׁהּ – גַּוְנֵי הַקֶּשֶׁת בְּזָהֳרָם, וּכְנָפֶיהָ הַכַּבִּירוֹת, כְּמַרְאֵה הַסַּפִּיר, עַל רֹאשׁ הַלֵּוִי פָּרָשָׂה –

עָלָיו תְּרַפְרֵף, עָלָיו תֶּהְגֶּה – וְקוֹלָהּ קוֹל כִּנּוֹר אֵיתָן, מַנְעִים וּמַרְעִישׁ כְּאֶחָד:

חָתוּם סָתוּם שִׁיר יְיָ, הָרֵי הָרִים עָלָיו נֶעֱרָמוּ,
עֲלֵה וַחֲצֹב בְּהָרֵי הַצּוּר
וּקְרָא לוֹ דְרוֹר!
וְהוּא כְּאֵשׁ פְּרָצִים יִפְרֹץ וּבְרָן הַכּוֹכָבִים יְהַלֵּךְ
לִקְצוֹת שָׁמַיִם כְּזִיו הָאוֹר –
וְקָרָא דְרוֹר!

וַיִּקַץ הַלֵּוִי –
וַיֵּדַע כִּי קָרָא אֶל הֶהָרִים. . .

אֶל הֶהָרִים – אֶל הַר יְיָ קָרָא לוֹ, אֶל דּוּכַן אֲבוֹתָיו מְשָׁרְתֵי אֵל – וְהוּא יַעֲלֶה!

וְעָמַד שָׁם מוּל שַׁעֲרֵי שַׁחַק, וְשַׁעֲרֵי לִבּוֹ אָז יִקָּרַע – וְכָל רוּחוֹ עַד תֻּמָּהּ, בְּכָל מַכְאוֹבָהּ וַעֲתִירָתָהּ אָז תִּפְרֹץ. . .

אֶלֶף שָׁנִים אָז יֶעְתָּרוּ, אֶלֶף שָׁנִים אָז יִרְעֲמוּ רַעַם עוֹלָם –

וְשָׁמַע יִשְׂרָאֵל וְשָׁמְעוּ עַמִּים כֻּלָּם...

וְשָׁמַע אֵל עוֹלָם – וּבָא עִם יוֹמוֹ הַגָּדוֹל!

★

וַיָּקָם הַלֵּוִי וַיֵּרֶד בָּאֳנִיָּה הַיָּמָּה.

רָאוּהוּ גַּלִּים וַיָּשִׂישׂוּ לִקְרָאתוֹ, וְשָׁטוּ וְנָשְׂאוּ וְהֵשִׁיטוּ אוֹתוֹ זֶה לָזֶה בְּחֶדְוָה וְקָרָא זֶה אֶל זֶה וְאָמַר: „הִנֵּה הוּא הוֹלֵךְ הִנֵּה הוּא הוֹלֵךְ!"

שָׁמְעוּ הַדֶּלְפִינִין וַיָּטוּשׁוּ כְּרָצִים לִפְנֵי שַׂר־הַשִּׁירָה, מִזְדַּקְּרִים וּמִתְחַבְּטִים לִפְנֵי הַסְּפִינָה בְּשָׂשׂוֹן אַלִּים וְאִלְּמִים, טָסִים כַּבָּזָק וְדֶרֶךְ הַיָּם לְפָנָיו יָתווּ. . .

וּשְׁחָפִים מִמַּעַל לוֹ יִפְצְחוּ, מֵרֹאשׁ תֹּרֶן יִתְּנוּ קוֹל – טָסִים לְמַעְלָה וְנוֹפְלִים לְמַטָּה, מוּחֲאִים כָּנָף וְצוֹוְחִים בְּשׁוּרָה לַמֶּרְחַקִּים: „הוּא הוֹלֵךְ וּבָא, הוּא הוֹלֵךְ וּבָא!" . . .

וְשָׁטָה הַסְּפִינָה לַיְלָה וָיוֹם, בַּיָּם תִּפְרֹשׂ כָּנָף כַּצִּפּוֹר בַּשָּׁמַיִם.

וְהַשָּׁמַיִם כָּל חֶסֶד בֹּקֶר, כָּל זֹהַר צָהֳרַיִם, כָּל יְקַר עַרְבַּיִם בְּרֹב עָשְׁרָם לַלֵּוִי יִתֵּנוּ – וְהִצִּיעוּ לוֹ בַּיָּם דֶּרֶךְ שֶׁל כֶּסֶף וּתְכֵלֶת, וְכָל פָּז וְאַרְגָּמָן שֶׁלְּמַעְלָה לְפָנָיו יִשְׁטָחוּ.

יִשְׂאוּ הָרִים שָׁלוֹם, זִקְנֵי עוֹלָם צוֹנְפֵי עַנְנֵי־טֹהַר מִמְּנוּחָתָם כָּבוֹד דַּרְכּוֹ יְבָרֵכוּ.

וְנֶכְדֵּיהֶם, עֲצֵי זַיִת וְאַרְזֵי אֵל, עַל בִּרְכֵּי הַיְשִׁישִׁים וְכִתְפֵיהֶם יְטַפְּסוּ, וְהִבִּיטוּ אַחֲרֵי הַלֵּוִי וְנִעַנְעוּ לוֹ: „עֲלֵה!" אַף הַתָּמָר מֵחֹף הַזָּהָב יִשָּׂא כַּפּוֹתָיו לוֹ בִּבְרָכָה: „עֲלֵה, עֲלֵה, בָּרוּךְ יְיָ!"

וּמְדִינוֹת הַיָּם כֻּלָּן יוֹצְאוֹת לְעָרֵיהֶן בַּעֲטָרוֹת הַיֶּרֶק כְּכִתּוֹת כִּתּוֹת שֶׁל מַלְאֲכֵי שָׁלוֹם עוֹטְפֵי לְבָנִים וְעַל דַּרְכּוֹ יְשַׁוּוּהוּ.

יָבֹא לַיְלָה וּפִזֵּר כֹּכָבִים לְרֹאשׁ

הַקַּו וְתַחַת רַגְלָיו שַׁלְהָבוֹת נֹגַהּ יְנַפֵּץ.
וְנָשְׂאוּ עָרֵי־הֶהָרִים לִקְרָאתוֹ נִזְרֵי עוֹלָם
גְּדוֹלִים, בְּאִשֵּׁי בְּרָקוֹת יְנוֹצֵצוּ.

דֶּרֶךְ הַמֶּלֶךְ דַּרְכּוֹ, דֶּרֶךְ חָתָן אֶל
חֻפָּתוֹ – וְהוּא הוֹלֵךְ וְקָרֵב אֶל חֶמְדַּת
קָדְשׁוֹ, עַד סֵתֶר שִׁירָתוֹ חֲרֵת לְבָבוֹ יַגִּיעַ!..

שָׁמַיִם, אֶרֶץ וָיָם בְּלֵילוֹת־יָרֵחַ סוֹד
הֲוָיָתָם לוֹ יָשִׁיחוּ.

אָמַר יָם: „טִפָּה קְטַנָּה זוֹהִי רֵאשִׁית
אוֹנִי וְכֹחַ כָּל הוֹדִי; תָּזִיעַ אֶרֶץ בַּעֲמָלָהּ,
וַעֲנָנִים מִמַּעְלָה כִּי יִבְכָּיוּן – אֲנִי כָּל טִפָּה
שֶׁל זֵעָה, כָּל נֶטֶף שֶׁל דֶּמַע אָצַרְתִּי –
וְהִנֵּה זֶה אוֹצַר גְּבוּרָתִי, עֻזִּי וְזִמְרָתִי נֶצַח –

„תֶּאֱצֹר שִׁירָתְךָ עֲמַל דּוֹרוֹת,
דִּמְעוֹת אָבוֹת וּבָנִים כֻּלָּם – וְנָהֲמָה כַּיָּם!“

–„חֲזַק וֶחֱזָק!“ – יְעוֹדְדוּהוּ הַהָרֵי
אָפֵל מְצוּקֵי אֶרֶץ וְאֵיתָנֵי גַאֲוָתָהּ
אֲנַחְנוּ. כִּי אִישׁ עֲצוּרָה עָצְמָה בָּנוּ –
וַנִּפְרֹץ וַנֵּרוֹמָם, וּמָצוּק וְרוֹמָם קָמְנוּ
עֲדֵי עַד –

„עֲצֹם אִישׁ לִבְּךָ וּפְרֹץ – הַרְרֵי עֹז
וּבָמוֹת עוֹלָם מִלֵּב זֶה יִנָּשְׂאוּ!“

– „רוֹמָה! שָׁמַיִם מֵעַל לוֹ יְרוֹמְמוּ –
רְאֵה כּוֹכָבִים בִּמְחוֹל עוֹלָם יָסֹבּוּ, בְּאוֹר
עוֹלָם יָאִירוּ; מֵרֵאשִׁית בְּרִיאָתָם וְעַד
רִבְבוֹת דּוֹר לֹא הוּעָמוּ – כִּי רָמִים הֵם,
כִּי נִשָּׂאִים הֵם וּלְמֵרָחוֹק יַבִּיטוּ...

„הַשְׁקִיפָה מִשָּׁמַיִם וּרְאֵה, מִמָּרוֹם
תַּבֵּט נָא עֵינְךָ – וְנָהַרְתָּ בְּאוֹר עוֹלָם – – –

וְחַזֵּק הַלֵּב וְאַמֵּץ בְּתִקְוָה־עֹז,
וְנָהֲמָה לַהַבְתּוֹ וְשַׁאֲפָה, וְצָרַף בְּאוֹר
עוֹלָמִים וְהִבְהִיק וּכְפַטִּישׁ הֶחָזָק כֵּן יַךְ –
אֶלֶף שָׁנִים אוֹצַר לִבּוֹ,
אֶלֶף שָׁנִים בּוֹ יִבְעָיוּן,
אֶלֶף שָׁנִים כִּי יֶחְמָרוּ –
אֶלֶף שָׁנִים מַשָּׂא עַמּוֹ –
וְהוּא הוֹלֵךְ יָבֹא, הוּא נוֹשֵׂא יָבִיא
אֶת זַעֲקַת עַמּוֹ לְהוֹרִיתָיו בְּשִׁיר־יְיָ אֶל
הָרֵי יְיָ!

*

וְהִנֵּה הִנֵּה הִיא הָאָרֶץ –
הִנֵּה הִנָּם הֵם הֶהָרִים!
שׁוּר וַעֲמוֹד, אַל תַּסְתֵּר פָּנִים!..
מְחֵה דִמְעָה וְתַבֵּט עֵינְךָ – וּרְאֵה:
מֵעַרְפְלֵי תְכֵלֶת, תַּעֲלוּמֵי מָרוֹם
הִנֵּה הִנֵּה הִיא נִשְׁקֶפֶת...
הִנֵּה הִנָּם הֲרָרֶיהָ קֹדֶשׁ – מַפְלֵי
וִילוֹן הָרָקִיעַ...
מְעוֹן נְשָׁרִים, זְבוּל שְׂרָפִים, סוֹד
מְרוֹמִים – הִנֵּה הִנָּהּ אֶרֶץ־הַשָּׁמַיִם! –
זֹאת הָאָרֶץ...
זֶה קַו הַקֹּדֶשׁ נָטָה עֶלְיוֹן לִבְנֵי
בְכוֹרוֹ מִקַּדְמֵי אָרֶץ.
חֲזַק וַעֲמוֹד! – הַטֵּה אָזְנְךָ וּשְׁמַע:
רִפְרוּף רוּחַ, כַּנְפֵי יוֹנָה – יוֹנוֹת
הַקֹּדֶשׁ, תַּנְחוּמוֹת עֶלְיוֹן – נִשְׁמוֹת אָבוֹת
שָׁם תְּרַחֵפְנָה...
תְּרַחֵפְנָה, תְּבַקֵּשְׁנָה אֶת בְּנֵי אוֹנָן

וִיגוֹנָן הַנּוֹשְׂאִים תְּפִלָּה מִכַּנְפֵי, אֶרֶץ,
מִתְּפוּצוֹתֵיהֶם אֶלֶף שָׁנָה...

אַל תָּזוּעַ אַל תִּשְׁתָּע, הַלֵּוִי! – שָׂא
לִבְּךָ אֶל מַשָּׂא הַלְּבָבוֹת, וְאוֹצָרְךָ, אוֹצַר
דּוֹרוֹת – אֶל אוֹצַר הַחַיִּים שֶׁאַתָּהוּ.

עֲמוֹד, עַד תִּפּוֹל בְּחֵיק זֶה, מִמֶּנּוּ
יִנַק עִמְּךָ חַיִּים וְיֵלֵךְ וַיִּתְעַנֶּה אֶלֶף שָׁנִים–
וַיְחִי...

עֲמוֹד וְהִכּוֹן, הַלֵּוִי, לִקְרַאת הָאָרֶץ!
הִנֵּה הִנֵּה אֶרֶץ־יִשְׂרָאֵל...

✶

וְהוּא בָּא, הוּא עָלָה, הוּא נִצָּב
עָלֶיהָ – וּכְעֵינֵי הַנֶּשֶׁר הַנִּבְהָל עֵינָיו עָמְדוּ
רָהֲבוּ...

לַמַּרְאֶה יָצָא לִבּוֹ –

מַשָּׂא לִבּוֹ עַל כָּל דּוֹרוֹתָיו יָצָא,
הִבִּיט בּוֹ בְּעֵינֵי הַשְּׁמָמָה...

מֵאֵד הָרִים, מִצְּחִיחֵי סְלָעִים,
מֵעַרְבוֹת חוֹל וּמֵאֹפֶל מְעָרוֹת – אֶלֶף
שָׁנִים בּוֹ הִבִּיטוּ, וְכָכָה תֹּהוּ יְלֵיל
יְשִׁימוֹן – – –

– מָה הָעָם מִבְּלִי אַרְצוֹ? וּמָה
הָאָרֶץ מִבְּלִי עַמָּהּ? –

אֶלֶף שָׁנִים כָּכָה שְׁמָמָה,
אֶלֶף שָׁנִים חוֹל וָאָבֶן,
אֶלֶף שָׁנִים יְלֵיל תֹּהוּ –
אֶלֶף שָׁנִים כָּכָה אֶפֶס...

יָצָא הַלֵּב וַיִּדֹּם וַיְהִי לָאָבֶן–
וְנִרְיָקָם, חָלָל עָמַד הַלֵּוִי, שׁוֹמֵם
עַל הַשְּׁמָמָה – – –

יְחִידִי עָמַד וִיחִידִי הָלַךְ לוֹ, וּבָדָד
הוּא עוֹבֵר בָּעִיר – זָרִים לֹא יָדַע
מִסָּבִיב...

– מָה הָעָם מִבְּלִי אַרְצוֹ וּמָה
הָאָרֶץ מִבְּלִי עַמָּהּ – וְאַיֵּה אֵיפֹה
אֱלֹהֵיהֶם? – – –

וִיחִידִי הוּא תּוֹעֶה אֶל בֵּין הֶהָרִים...

גָּזוּ תַמּוּ אֶלֶף שָׁנִים, בִּתְהוֹם
הַשְּׁמָמָה צָלְלוּ, תַּמּוּ – וְעִמָּן תַּמָּה, חָרְבָה
גַּם שִׁירָתוֹ גַּם קִינָתוֹ...

רַק הַתַּנִּים שָׁם יִתְנוּ בְּמִדְבַּר־הָרִים
וּבָא קוֹלָם בִּמְעָרוֹת אָזְנָיו הַחֵרְשׁוֹת
נֶצַח – – –

— — — — — — — — — — — —

וִיחִידִי דוֹמֵם תָּעָה הַלֵּוִי וִיחִידִי
דוֹמָם אָבֹד אָבַד בְּלֵיל יְשִׁימוֹן.

הֲרֹמַח פֶּרֶא לָמוּד מִדְבָּר שָׁם דְּקָרוֹ?
אִם צִבְעֵי נַחַל בְּשָׂרוֹ חִקְּקוּ וַיֹּאכְלוּ
לְבָבוֹ מְעוֹן הַדּוֹרוֹת? –

אִישׁ לֹא יָדַע קִצּוֹ, וְאִישׁ לֹא יֵדַע
קְבוּרָתוֹ –

שִׁמְמַת אַרְצוֹ בְּכָל עַתְהוּ נֶצַח.

ג.

עַל אַדְמַת הַתְּחִיָּה.

1. נְגִינַת הַלַּיְלָה.

הַלַּיְלָה, לֵיל שַׁבָּת בַּהֲדָרוֹ, מַאֲפִיל וְשׁוֹתֵק – הוּא מַסְתִּיר בְּחֻבּוֹ אֶת סוֹדוֹ. אַךְ הַסּוֹד – גַּם הַחֹשֶׁךְ לֹא יַחְשִׁיכֶנּוּ, וְהַשְּׁתִיקָה מִנִּי סֵתֶר מַכְרִיזָה עָלָיו גָּלוּי, גָּלוּי – גַּם בְּאֵין אֹמֶר וּבְאֵין דְּבָרִים...

סוֹד הַלַּיְלָה, לֵיל נְעוּרִים – מִנְּשִׁימָתוֹ רֵיחוֹ נוֹדֵף, מִן הָאֲפֵלָה הוּא מִזְדַּכֵּךְ בְּאוֹרָה בְּתוּלָה, וּמִתּוֹךְ הַקָּרָה תַּפְנוּקֵי חֲמִימוּת כִּצְמַרְמֹרֶת תַּרְעִידֵנוּ... וּרְאוּ נָא עֵינָיו, תַּמּוּת תְּמִימוּת – וּבְזִיקֵי נָגְהָן כְּבָר סָחוּ לַכֹּל כָּל־אֲשֶׁר אִתָּן!...

תַּפְנוּקֵי רוּחַ וּבִשְׂמֵי פַּרְדֵּס – דּוּמָם, דּוּמָם כֹּה נֵשְׁבָה עַל הַסַּפְסָל שֶׁלִּפְנֵי בֵיתֵךְ... אִישׁ לֹא רוֹאֶה, הַשַּׁעַר סָגוּר, אַף גַּם כֶּלֶב לֹא יֶחֱרַץ לָשׁוֹן, אַךְ הִתְבַּשְּׂרִי – גַּם הַתִּינוֹקוֹת שָׁם בְּגַנֵּנוּ לִפְנֵי הַגַּנֶּנֶת כְּבָר פִּטְפְּטוּ, כַּיּוֹם הַזֶּה, בְּסוֹדֵנוּ!...

אֶתְּנָה רֹאשִׁי אֵצֶל רֹאשֵׁךְ, תַּמָּתִי, וְרֵיחַ אַפֵּךְ, בְּנִצְּנֵי הַשָּׁקֵד, אֶשְׁתֶּה!... כְּנַף מִטָּתֵךְ, זוֹ הַחֲתוּמָה, עֲלֵי שִׂבְּתִי לָהּ נָפְלָה, וְכַף יָדֵךְ, זוֹ הַדַּקָּה, זוֹ הָרַכָּה, תּוֹךְ כַּפּוֹתַי. אֵלּוּ הַנְּסוּת וְהִתְנַקְּשׁוּת – בְּחֶסֶד עוֹלָם לִי הִפְקִידִי:

– תֵּן־תֵּן לָךְ, תַּמָּתִי! – אָכֵן קַר הוּא לֵיל הַשַּׁבָּת. צְפַרְתְּנִי זוֹ הַצִּנָּה, אַף גַּם רֹאשִׁי נִמְלָא טָל – כַּסִּינִי, כַּסִּינִי בִּכְנָפֵךְ, יוֹנָתִי, הַכְנִיסִינִי בְּטַלִּיתֵךְ רוּחַ הָעֶדְנָה...

שְׁתֵּי נוּפוֹת אֲרוּקוֹת שְׁמָלָה אַחַת, וּשְׁנֵי לְבָבוֹת – בְּאַהֲבָה אַחַת וְלֵיל שַׁבָּת בּוֹךְ אֲפִילוּ עָלֵינוּ יְסוֹכֵךְ... דְּמָמָה וּשְׁתִיקָה, גַּם צְפִיר־נַפְשֵׁךְ הֵן אֶשְׁמָעָה – וּמִי הֶחֱרִידֵךְ אַיַּלְתִּי?... קִרְקוּר צְפַרְדְּעִים אֵינוֹ כְלוּם...

– סַבְתָּא בָּאָה...

– אוֹי, אוֹתָהּ זְקֵנָה! עַד חֲצוֹת לַיְלָה לֹא יִכְבֶּה נֵרָהּ... מַה לָּהּ וְלָמָּה? אֶת מִי תִּנְצֹר עוֹד בַּלַּיְלָה? – כַּרְמִי שֶׁלִּי לְפָנַי, אֲנִי אֶטְּרֶנּוּ, וְשׁוּם שׁוּעָל בְּאֶשְׁכֹּל בָּסְרוֹ לֹא יִגַּע חֹטֶם!...

חֲשָׁאִיּוֹת, חֲשָׁאִיּוֹת פַּעֲמֵי הַזְּקֵנָה, אַךְ בְּמִפְתָּן אֲחֻזַּת שֵׂעִיר – מְגַעְגַּעַת סַבְתָּא בְּדֶרֶךְ אֶרֶץ שֶׁלֹּא לִפְגֹּעַ פֶּגַע־פִּתְאֹם בִּכְבוֹד בָּחוּר וְעַלְמָה לַיְלָה – יָפָה מִדַּת דֶּרֶךְ אֶרֶץ! – וַהֲרֵי אַתְּ מְבֻדֶּלֶת וּמְפֻרֶשֶׁת כְּבָר יָשַׁבְתְּ לָךְ, נְזִירָתִי...

וּבִטְהָרָה תְּמִימָה עֵינַיִךְ לַמָּרוֹם תִּשָּׂאִי – וּכְאִלּוּ אֵין לָךְ דָּבָר בְּעוֹלָם זֶה הַשָּׁפָל, בִּשְׁאֵלָה צְנוּעָה אֶת פִּי תִּשְׁאֲלִי עַל הָעוֹלָמוֹת הָעֶלְיוֹנִים:

—מִפְּנֵי מָה רַבּוּ כָּךְ וְגָדְלוּ כָּךְ
כֹּכְבֵי הָאוֹר שֶׁבְּאַרְצֵנוּ ?...
שְׁאֵלָה חֲמוּרָה — אַךְ, אֲבוֹי, הֵן
לַזְּקֵנָה יֵשׁ פִּתְרוֹנִים! — הִנֵּה יָשְׁבָה לָהּ
בְּאֶמְצַע, וּלְלֹא שְׁאֵלוֹתָהּ הִיא נִדְרֶשֶׁת
וּפוֹתַחַת גַּם בִּתְשׁוּבָה:
„כְּשֶׁחָרַב בֵּית-הַמִּקְדָּשׁ..."

—קַלֵּנִי מֵרֹאשִׁי! אֲרֻכָּה תְהֵא אוֹתָהּ
הַמַּעֲשֶׂה וִישָׁנָה הִיא נוֹשָׁנָה כְּאַלְפַּיִם
שָׁנָה — וְאַתָּה שֵׁב וּשְׁמַע בְּכֹבֶד רֹאשׁ
עַד לִקְרִיאָתוֹ שֶׁל הַגֶּבֶר, וְאָז לֵךְ לְךָ,
בָּחוּר — עָרֵב עָרְבֶּךָ! — לֵךְ וּבָדָד בֵּין
הַקְלִפְּטוֹת הֱוֵי מְבַכֶּה אֶת הַחֻרְבָּן...
וְעַל־כָּרְחִי אֲנִי שׁוֹמֵעַ:

„...בְּאוֹתָהּ שָׁעָה יָשְׁבוּ מַלְאֲכֵי הַשִּׁיר עַל חָרְבוֹת יְרוּשָׁלַיִם וְגַם בָּכוּ בְּזָכְרָם אֶת בְּנֵי צִיּוֹן הַיְקָרִים. כִּנּוֹרוֹת־הַפָּז הָיוּ מֻשְׁלָכִים לִפְנֵיהֶם בֵּין אַבְנֵי הַמַּפֹּלֶת וְאוּדִים שֶׁכָּבוּ, וּפְנֵיהֶם כְּבוּשׁוֹת לָהֶם בְּתוֹךְ כַּנְפֵיהֶם, שֶׁהָיוּ מְרַתְּתוֹת וּמִתְחַבְּטוֹת עַל רָאשֵׁיהֶם הַכְּפוּפִים... נָשְׁבָה, אוֹי, רוּחַ צְפוֹנִית עַל עִיר אֱלֹהִים, וּבָאָה רוּחַ הַקֹּדֶשׁ וְאָמְרָה לָהֶם, לַמַּלְאָכִים: „בָּנַי, עוֹלָם כְּמִנְהָגוֹ נוֹהֵג — הִגִּיעָה הַשָּׁעָה שֶׁתַּעַמְדוּ בַשִּׁיר"... עָמַד מִיכָאֵל שַׂר יִשְׂרָאֵל, נָתַן קוֹל וְאָמַר: „אֵיךְ נָשִׁיר אֶת שִׁיר יְיָ עַל אַדְמַת יִשְׂרָאֵל זוֹ לְאַחַר שֶׁחָרְבָה? הַאֵיךְ נָשִׁיר עַל לֵב אֵם בְּשָׁעָה שֶׁבָּנֶיהָ גּוֹלִים וּשְׁבוּיִים וְנִשְׁחָטִים כַּצֹּאן עַל אַדְמַת נֵכָר?!" — מִיָּד עָמְדוּ כָל מַלְאֲכֵי הַשִּׁיר, נָטְלוּ כִנּוֹרוֹתֵיהֶם וּזְרָקוּם בְּבַת־רֹאשׁ כְּלַפֵּי מַעְלָה עַד שֶׁנִּתְעוֹפְפוּ לִשְׁמֵי מָרוֹם בְּנִתּוּק נִימִין כְּשׁוּרָה שֶׁל בְּרָקִים מְצַלְצְלִים... וּבְעוֹד שֶׁשִּׁיּוּרֵיהֶם שֶׁל צְלִילֵי הַקֹּדֶשׁ הָיוּ זָעִים וּמְרַטְטִים שָׁעָה קַלָּה בַּחֲלָלוֹ שֶׁל עוֹלָם, נִרְתְּעוּ מַלְאֲכֵי הַשִּׁיר וְהִתְנוֹפְפוּ גַּם הֵם לַמָּרוֹם כַּעֲדַת־יוֹנִים צַחוֹת, עַד שֶׁהִגִּיעוּ לִנְהַר־דִּי־נוּר, זֶה שֶׁהוּא נִרְאֶה לַיְלָה בְּאֵשׁ לְבָנָה מִקְּצֵה הָעוֹלָם וְעַד קָצֵהוּ — וְעָמְדוּ וְקָפְצוּ כֻּלָּם לְתוֹכוֹ וְטָבְעוּ בְּתוֹךְ אִשּׁוֹ לְעוֹלָם... כֵּיוָן שֶׁרָאָה הַקָּדוֹשׁ־בָּרוּךְ־הוּא כָּךְ, אָמַר: „אֵין מֶלֶךְ בְּלֹא עַם וְאֵין עֹז וָהוֹד בְּלִי שִׁיר" — וּמִיָּד תָּפַשׂ כִּבְיָכוֹל בְּנֵזֶר רֹאשׁוֹ, שֶׁהָיָה קָשׁוּר וְקָלוּעַ כֻּלּוֹ מִשִּׁירוֹת הֵיכָל — וּזְרָקוֹ אַף הוּא, וְנִתְפּוֹצֵץ בָּרְקִיעַ עֻזּוֹ כְּבָרָד שֶׁל זִיקוּקֵי הַחַשְׁמַל! —— וְאֵלֶּה נוֹסְפוּ עַל הַכֹּכָבִים שֶׁבָּאָרֶץ הַקְּדוֹשָׁה: הַקְּטַנִּים הֵם הֵם נְפוֹצוֹת הַנֵּזֶר, כִּבְיָכוֹל, וְהַגְּדוֹלִים הֵם הֵם כִּנּוֹרוֹתֵיהֶם שֶׁל מַלְאֲכֵי הַשִּׁיר, כִּנּוֹרוֹת הַזָּהָב הַקְּדוֹשִׁים שֶׁנִּתְלוּ בַּמָּרוֹם... וּמֵאָז תְּלוּיִים הֵם כִּנּוֹרוֹת הַזָּהָב הַלָּלוּ בְּאַלְמוּתָם — שָׁבַת כִּנּוֹר הַלְוִיִּם — וּבַשָּׁמַיִם מִמַּעַל וּבָאָרֶץ מִתַּחַת שִׁיר יְיָ, אוֹיָה, אֵין עוֹד"...

הַמַּעֲשֶׂה נָאָה הִיא וְגַם נוּגָה, גַּם אֶת נַפְשִׁי הוּגֵה הוּגְתָה – וּמָה לָךְ שָׁם טִפְּשָׁה קְטַנָּה, שֶׁבָּכָה נִתְעוֹרַרְתְּ עָלֶיהָ ?– הֶחָשִׁי. אֵין מַקְשִׁין עַל הַמַּעֲשֶׂה !.

אֲבָל אַתְּ סָלַחַ לֹא הִסְלַחְתִּי עַל פְּגִיעָה קַלָּה בִּכְבוֹד מְשׁוֹרְרַיִךְ, אֵלֶּה הַצְּעִירִים :

–כֵּיצַד ? שִׁיר יְיָ אֵין עוֹד ?! –

לֹא ! עוֹד לֹא בָּטֵל שִׁיר מִיִּשְׂרָאֵל ! מִתְּחוּם־הַמּוֹשָׁב וְגַלִּיצְיָה עַד לְקָנְטוֹנֵי שְׁוֵיץ וְהָרֶיהָ תָּעֹז שִׁירַת יְוָנֵינוּ ! גַּם לָאַנְטִיפּוֹדִים שֶׁבְּאָמֵרִיקָה, בְּאַרְצוֹת־הַבְּרִית שִׁיר יְיָ יְשׁוֹרֵרוּ !

יָבֹא עָנְשֵׁךְ, פְּתַיָּה קְטַנָּה ! הִנֵּה הַזְּקֵנָה הִזְדַּקְּפָה נֶגְדֵּךְ – עַתָּה שִׁמְעִי מוּסַר־קִצְפָּהּ, שִׁמְעִי בַת וְהִתְאַפְּקִי ! –

–זִמְרַת נְבָלִים זֹאת אֵינָהּ שִׁירָה ! גַּם זֶה נְבָלִם לֹא מִמְקַדֵּשׁ הוּא מַתָּנָה, אֶתְנַן־זוֹנָה גְּנוּב־הַקֻּבָּה הוּא בְּיָדָם !... פִּרְחֵי־לִוְיָה אֵלּוּ אֲנִי רָאִיתִי, בִּשְׁעַת־הַפְּגְרוֹמִים אָז פְּגַשְׁתִּים גַּם הִכַּרְתִּים – וְהֵמָּה בַּחוּרִים אֲכוּלֵי רָקָב וּבְלוּיֵי שְׁעָטִים, דַּקִּים גֵּאִים כְּעָשׁ־לִבָּם, וּשְׁאָר כְּנִימָתָם ... לְוַיִּךְ – זְמִיר־נַאֲפֻפִים בִּמְעָרַת פָּרִיצִים לָקְחָה אָזְנָם מִשִּׁכּוֹרֵי גוֹיִם שְׂבֵעֵי נְבָלָה, יִכְבְּשֶׁן רְעֵבָה וְגָרוֹן נִחַר יַעֲנוּ אַחֲרָיו בְּבֵית יִשְׂרָאֵל כִּילְלַת חֲתוּלִים בְּעוֹנָתָם !...

– אָ ! רַב לָךְ, רַב לָךְ, סַבְתָּא טוֹבָה – וּבִפְרָט בְּאָזְנֵי בְתוּלָה ... וְדַי לָךְ גַּם אַתְּ, פְּתַיָּה קַלָּה – וַהֲרֵי אָמַרְתִּי לָךְ : אֵין חוֹלְקִין עַל הַמַּעֲשֶׂה !...

וַדַּאי וַדַּאי, סַבְתָּא חֲבִיבָה, אַגָּדָתֵךְ כֻּלָּהּ אֱמֶת וְגַם מִשְׁפָּטֵךְ יֵשׁ בּוֹ אֱמֶת, אֲבָל רַק בָּהּ בְּמִדָּה שֶׁל הַכָּזָב שֶׁבְּשִׁירָתֵנוּ זוֹ הַצְּעִירָה ... אַךְ דָּא עָקָא, מִתּוֹךְ שִׂיחָה זוֹ סִפְרוּתִית קָם הַגֶּבֶר וְגַם קָרָא – הַכְּבָר חָלַף עֲבַר עַרְבִּי ? – דּוּמוּ גְּבָרִים, בִּלְוִיֵּכֶם ! וְלוּאִי שֶׁלֹּא תִשָּׁמַע הַזְּקֵנָה קוֹלְכֶם ..

אַךְ הַזְּקֵנָה הִיא כְּבָר פִּהֲקָה פִּהוּק לְסִמַּן שֵׁנָה, אַף גַּם תָּעַן בַּאֲמָרֶיהָ :

– עֵת הַזָּמִיר, אֶל הַכֶּרֶם מָחָר נַשְׁכִּים לִזְמִיר־הַגְּפָנִים – גַּם אֲנִי אֶעֱלֶה מָחָר, יְבֵשֵׁי־זְמוֹרוֹת שָׁם אֶאֱסֹפָה ... חַיּוּת אֵלּוּ נִפּוּחָם רַב וְגַחֶלֶת אֵין בָּהֶן לַחְמָם – אַךְ טוֹבָה גַּם שַׁלְהֶבֶת רֶגַע בְּקֹר הַשְּׁבָט ... הַ־הַ־הָ !

שׁוּב פִּהֲקָה זוֹ הַזְּקֵנָה–הָהּ !–הִגִּיעָה שְׁעָתִי לְהִסְתַּלֵּק ...

– סַבְתָּא טוֹבָה ! יִסְלַח לָךְ אֵל טוֹב וְסַלְּחָן שֶׁעִרְבַּבְתְּ אֶת הָעֶרֶב בְּאוֹתָהּ שִׂיחָה – אַךְ כִּדְיעֲבַד, הֵא אוֹצְרִי לָךְ, הַזְּקֵנָה, קְחִי גְבִרְתֵּךְ זוֹ הַשְׁנָה וְשַׁחֲרִי. שַׁחֲרִי אוֹתָהּ מוּסָר (אַךְ בְּלָשׁוֹן יוֹתֵר רַכָּה !) – וְלֹא תִשְׁעֶה עוֹד בְּדִבְרֵי שִׁירָה ! תִּכְבֶּה הַנֵּר וְתִשְׁכַּב לָהּ בְּלִי שׁוּם קְרִיאָה – וְעָרְבָה עָלֶיהָ שְׁנָתָהּ לַיְלָה, וְקָמָה בֹּקֶר וְרוּחָהּ צְהֻלָּה וְרַעֲנַנָּה וְרֹאשׁ לָהּ בָּרִיא וּפִכֵּחַ !... וַהֲרֵי נְשִׁיקָה

לָךְ בַּיָּד, וּסְלִיחָה סַבְתָּא - לְנֶכְדָּתֵךְ זוֹ הַכַּלָּה - צוּף - עַל פִּיהָ זֶה הַמָּתוֹק!

— — — — — — — —

תֶּעֱרַב שֶׁנַּתְכֶן נְפָשׁוֹת כְּשֵׁרוֹת, נִשְׁמוֹת שִׁירָה! - וַאֲנִי אֵלְכָה לִי בֵּין הַקְּלִפְּטוֹת, צַעַר־קְדוּמִים וַחֲלוֹם־עֲתִידוֹת וְאַהֲבַת־נֶצַח עִם שִׂמְחַת־רֶגַע לִי אֶמְזְגָה וְאֶשְׁתֶּה כּוֹסִי שָׁם בַּחוֹרְשָׁה... וּבִנְגִינַת קֶדֶם וְלָשׁוֹן פְּשׁוּטָה עִם לֵילִי זֶה בְּיִחִידוּת לִי אָשִׂיחָה:

—הוֹ לֵילִי־הוֹ לֵילִי־הוֹ לֵילִי! — —

II. זְמִיר הַיּוֹם.

וְשֶׁבֶט בְּתָקְפּוֹ הוּא הַשַּׁלִּיט וּבְבֶגֶד בּוֹגְדִים אַךְ יִתְעַלֵּל בָּנוּ כָּל הַיּוֹם.

בֹּקֶר, קָרָא לָנוּ בְּשִׁמְשׁוֹ וּבִתְכֵלֶת שָׁמָיו. עֶדְנַת פּוּשְׁרִין - וָאֵצֵא עִם בְּרוּדִי, סוּסִי־מְשׁוּשִׁי זֶה הַצָּעִיר, וְעִם מַחֲרַשְׁתִּי כְּבַעַל־הַבַּיִת אֶל הַשָּׂדֶה, - וְהִנֵּה זֶה פַּעֲמַיִם מֵעַל נִירִי שֶׁלִּי, בְּחוּצְפַּת גְּשָׁמָיו, כְּאַחַד הָרֵיקִים גֵּרְשָׁנִי...

וּבַשְּׁלִישִׁית הֵנִים אוֹתִי! - בְּרַעֲמֵי חֶרֶשׁ הִתְחִיל רוֹטֵן: „תָּפֹר תָּפַרְתִּי אַדֶּרֶת יְקָרָה - וַתָּבֹא אַתָּה וַתִּקְרָעֶנָּה... טִיט תְּרַפֵּד עָלַי חָרוּץ - וַתַּהַפְכֵהוּ עָלַי שָׁחוֹר...” וּפִתְאֹם טָפַח בִּפְתִילֵי מֵימָיו עַל פָּנֵינוּ בְּיֶתֶר זַעַף מִבָּרִאשׁוֹנָה!

נָנוּסָה, בְּרוּדִי, וְאַל נִתְיַצֵּב עִם עַז־פָּנִים, עִם שׁוּלְיָא דְחַיָּטָא זֶה!

נַסִּים - אַךְ שָׁחוּץ זֶה עוֹדֵהוּ רוֹדֵף וּמַצְלִיף מַצְלִיף עַל גַּבֵּינוּ וְעַל פָּנֵינוּ, זוֹרֵק־יוֹרֵק וּמְסַמֵּא הָעֵינַיִם וְלֹא יִתֵּן הָשֵׁב רוּחַ... הֶרֶף, הֲרֵינִי הוֹלֵךְ לִי מַר שַׁבָּט! - חָמֹד חָמַדְתָּ אֶת נַחֲלָתִי - הֲרֵינִי עוֹזְבָהּ כַּיּוֹם עָלֶיךָ... הִתְיַחֲדוּ דוֹדִים, אֵינִי קַנָּא... הֵיטִיבוּ לִבְּכֶם שָׁם בִּלְעָדַי... שְׁתוּ לָכֶם וְשִׁבְרוּ כּוֹס שֶׁל בְּרָכָה! —

וְהוּא - אִלּוּ הָיוּ שָׁם אִלָּנוֹת, הָיָה עוֹקְרָם בְּסַעֲרַת־רוּחוֹ וּמְשַׁבְּרֵם בְּקִנְאָתוֹ עֲלֵי גַבִּי!...

אַךְ כִּמְעַט שֶׁעָבַרְתִּי אֶת הָרָמָה, וְהִנֵּה חָזַר וְהִצְהִיל פָּנִים: „שׁוּב בֶּן־אָדָם עִם בֶּן־סוּסֶךָ וְאַל תִּתְרָעֵם אַגַּב הֲלָצָה! שׁוּב וַחֲרֹשׁ וּזְרַע זַרְעֶךָ, שׁוּב וּפְצַח לִי שָׁמָּה שִׁירָה, וְלֹא יִתְקְפֵנִי הַשִּׁמָּמוֹן...”

אִי לָךְ, חַיָּטָא, רֵיקָא, לֵיצָן! דַּי לְךָ חוּכָה וְאִטְלוּלָה! רְאֵה שֶׁעָשִׂיתָ לְבֶן־סוּסִי; זוֹ גוּפָתוֹ טְפוּחָה כֻּלָּהּ וְעוֹרָהּ רוֹעֵד, וְהָרִתְמָה טְפֵלָה לָהּ גּוֹעֶלֶת רוֹטֶב... נֵלְכָה, בְּרוּדִי, נָשׁוּבָה בָּיְתָה, שָׁם לְחֹם לְךָ בִּשְׂמִיחַ אֲכַסֶּךָ, גַּם אֲנִי בִּגְדֵי אַחֲלִיף, אֶסְרֹק רֹאשִׁי כְּבַרְגָּנִי, וְעִם גַּלּוּשֵׁי הַחֲדָשִׁים אֶל תַּמְתִּי כְּבֶן־כְּרַךְ לִי אֵלֵכָה! - שָׁמָּה נִשְׁתֶּה חַמֵּי־תֵיָה מִן הַמֵּיחַם זֶה הָרוּסִי, וּבֵין־הָעַרְבַּיִם, אִם גְּשָׁמִים עַזֵּי פָנִים לֹא יַפְרִיעוּ, אִתָּהּ אֵצֵא כְּבְיוֹם מוֹעֵד וְנַטַּיְלָה בַּמּוֹשָׁבָה...

אָכֵן חָכָם אַתָּה, בֶּן טִפּוּחִי, מֵבִין וְיוֹדֵעַ נֶפֶשׁ בְּעָלֶיהָ! לַמֵּיטָבָה בְּעֵינֵי בִּינָה, עֵינֵי תַרְשִׁישׁ. נִסְתַּכַּלְתָּ — וַתִּנְעֵר רַעְמָה, רֹאשׁ זָקַפְתָּ וַעֲלֵי שָׂדוֹת בְּהוֹד קוֹלְךָ לַחַג הִצְהַלְתָּ — בְּשׂוֹרָה טוֹבָה לָהּ בִּשַּׂרְתָּ!... הָאֵת, מַחְמַדִּי! בְּרַגְלַי, פַּנְתֵּירִי, אֲחַבְּקֶךָּ! — אַךְ אַל תְּמַהֲרָה, תְּדַהֲרָה כָּכָה — הֵן גַּם פֹּה חֲנִיגָה נָאָה:

רְאֵה, מִן הַגְּבָעוֹת עוֹלֶה אֵד, הוֹלֵךְ לוֹ, וְעַל הֶהָרִים, הָרֵי יְהוּדָה, שָׁם יִתְלַקֵּט וְעִם הֶעָבִים אֵלּוּ הַדְּשֵׁנוֹת שָׁם יִתְלַכֵּד לַעֲשׂוֹת חֹשֶׁךְ — וּפֹה כְּבָר זָרְחָה חַמָּה לָנוּ, כַּלָּה נָאָה וַחֲסוּדָה!

כַּלָּה נָאָה וַעֲשִׁירָה, וּבְשִׂמְחַת לִבָּהּ הֲרֵיהִי מַרְאָה כָּל הַפְּרֻנְיָה שֶׁלָּהּ הָרַבָּה!

כָּל הַמְּלָאכָה מְלֶאכֶת רִקְמָה בְּחֵפֶץ כַּפֶּיהָ הִפְלִיאָה לַעֲשׂוֹת, הִיא וּבְתוּלוֹתֶיהָ יַחַד: רְאֵה טַפֵּיטֵי־מַלְכוּת אֵלּוּ שֶׁפֵּרְשָׂה! כָּל אֶחָד יָרוֹק וְרַכְרַךְ כָּכָה, וּבְכָל חוּטֵי הַצִּבְעוֹנִין כֻּלָּהּ רִקְמָתָם לְתִפְאֶרֶת:

זֶה חָטִיב כֻּלּוֹ שִׁרְאֵי פְּרַנְדָּא, זֶה בְּדִיל יְרַקְרַק וְתוֹרֵי זָהָב עִם נְקֻדּוֹת כֶּסֶף כִּפֵּי־תַחְרָא לוֹ מִסָּבִיב, וִירִיעוֹת אֵלּוּ חוֹבְרוֹת יַחַד עֵינֵי תְכֵלֶת עִם נַרְקִסִּים חוֹלְמֵי אַהֲבָה עַל חֲבַצָּלוֹת — טֹהַר בְּתוּלוֹת — מַעֲשֵׂה חוֹשֵׁב! כַּפְתּוֹר וָפֶרַח! — וּבְשׁוֹשַׁנֵּי הָעֲמָקִים — דַּם גִּבּוֹרִים מִנִּי קֶדֶם — כַּמָּה הִרְבְּתָה זוֹ הַשָּׁנָה עַל כָּל סְדִינֶיהָ וְשִׂמְלוֹתֶיהָ!...

וְלֹא דַי לָהּ לַפַּזְרָנִית, כִּי גַם נִצְנוּצֵי הַבְּרָקוֹת זָרְקָה בִּזְקָה בְּחוֹל לָרֹב — פִּזּוּר־פְּנִינִים מְלֹא חָפְנַיִם — לְהַזְהִיר בָּם לְנַצְנֵץ בָּם עַד כְּדֵי עִוָּרוֹן הָעֵינַיִם!

אָכֵן קָרוֹב יוֹם הַנִּשּׂוּאִין! וּבְרוֹשִׁים, אֲרָזוֹת, זֵיתִים, קָלִפְּטִית נֶעֶרוּ כִּבְסוּ לְבוּשָׁם־תָּמִיד — מוּכָנִים כְּבָר לִימֵי הַמִּשְׁתֶּה הַמְחֻתָּנִים בְּאַדְרוֹתֵיהֶם!

וּצְעִירֵי הַדּוֹר כַּמָּה מַזְהִירִים הֵם וּשְׂמֵחִים! — תִּינוֹקוֹת־שְׁקֵדִים כְּבָר עָטְפוּ לְבָנִים — קַלִּים הֵם לָצֵאת בְּמָחוֹל... וְהָעֲלָמוֹת הָרַעֲנַנּוֹת שֶׁבְּפַרְדֵּס נוֹשְׂאוֹת כֻּלָּן פְּרִי הַזָּהָב בַּעֲטוּר עָלִים יְרַקְרַק כֵּהִים, וּבְסוֹד פָּזִיז תִּתְלַחֵשְׁנָה... אָ, יָדַעְתִּי גַּם יָדַעְתִּי אֶת מַעֲשֵׂיכֶן שָׁם בַּסֵּתֶר! — כְּבָר אוֹרְגוֹת־סוֹרְגוֹת אַתֶּן שָׁם צִיצֵי הַבְּדֹלַח שֶׁלָּכֶן, כְּלִיל לְחָתָן וְלַכַּלָּה!

רַק הַתְּאֵנָה זוֹ הַזְּקֵנָה, בַּחֲלוּקָהּ הָאָפוֹר מַעֲשֵׂה חוֹל, כִּפִּפַּת חֲרָיוֹת עוֹמֶדֶת בָּאֶמְצַע וּמִתְרַעֶמֶת — עֲדַיִן לֹא עָשׂוּ לָהּ הַכְּנָם... אַל תִּדְאֲגִי, סַבְתָּא, טוֹבָה, גַּם זֶה הִזְמַן אֵצֶל הַחַיָּט וְיַעֲשֶׂנּוּ! קְטִיפָה יְרֻקָּה שִׁבְעִים אַמָּה וְשֶׁבַע אַמּוֹת נָתְנָה לוֹ, עוֹד מְעַט יָבֹא וִיכַסֵּךְ מִנִּי רֹאשׁ עַד כַּף־רֶגֶל וְעוֹד סֶרַח עוֹדֵף עַל הַקַּרְקַע יַעֲשֶׂה לָךְ! — וּבִלְבַד שֶׁתָּבִינִי, סַבְתָּא, בְּטוּב טַעֲמֵךְ, אוֹתָהּ הַפַּרְפֶּרֶת הַמְשֻׁבַּחַת, פַּגִּים לְבָנוֹת, אוֹ שְׁחוֹרוֹת, אַךְ רְקוּחוֹת כְּדֵי דְּבַשׁ! —

וְחִדְלִי מֹרֶגֶז, סַבְתָּא טוֹבָה! שְׂאִי עֵינַיִךְ וְנָהָרְתְּ: הִנֵּה הַתְּמָרִים, נְשִׂיאֵי הָאָרֶץ, עָמְדוּ בְּשׁוּרָה כְּכֹהֲנֵי עֶלְיוֹן וּכְבָר פֵּרְשׂוּ שָׁם כַּפֵּיהֶם, בֵּין תִּמְרוֹת עֲנָנִים וְאֵד מִזְדַּכֵּךְ–לְבָרֵךְ בְּרָכָה שֶׁהַזִּוּוּג יַעֲלֶה יָפֶה בְּשָׁעָה טוֹבָה וּמוּצְלַחַת! – –

וַהֲרֵי גַם כְּנוּפְיָה שֶׁל „כְּלֵי־זֶמֶר“! מִכְּנַף הָאָרֶץ הִיא טָסָה בָּאָה בְּהָמוֹן חוֹגֵג – בָּרָד! בָּרָד שָׁחוֹר יָזוֹקוּ שְׁחָקִים! זִיקִים זִיקִים שְׁחַרְחָרִים שָׁם יָטוּשׁוּ יִשְׁתַּקְשְׁקוּ – בָּרָד! בְּרַד־דְּרוֹרִים לַאֲלָפִים נוֹפֵל, עוֹפֵף, מִתְלַהְלֵהַּ בִּצְוִיצֵי־קוֹלוֹת – אֵלַי, אֵלַי, אֵיזוֹ חֲתֻנָּה! מַה רַבָּה, עֲצֻמָּה זוֹ הַתְּכוּנָה – בֹּאִי, כַּלָּה, בֹּאִי! בֹּאִי וּרְאִי וְשִׁמְעִי־נָא!

וְאַתְּ, מַה שָּׁחֲרוּ פְּנֵי הַמִּזְרָח! שְׁחוֹר־הַלַּיְלָה וּכְפוֹר־הַצָּפוֹן הִתְמַזְּגוּ יַחַד וַיִּרְבְּצוּ עַל הֶהָרִים. הֲרֵי יְהוּדָה מֵאֹפֶל אֶחָד סְתוּר־תַּעֲלוּמוֹת – הַאֵין זֶה שָׁם חֲדַר־הָאֹפֶל לֶחָתָן־כַּלָּה?... וּמַה פָּרַץ הָאוֹר כְּנֶגֶד! אֵיזוֹ אוֹרָה, אֵיזוֹ בְּהָקָה! – מִנַּיִן הוֹצִיא בּוֹרֵא עוֹלָם עִרְבּוּבִית־שִׁגָּעוֹן וּמֶזֶג־הֲפָכִים, אוֹר יְקָרוֹת וְאֹפֶל קִפָּאוֹן? – חִדּוּשֵׁי־עוֹלָם, עוֹלָם חָדָשׁ! –

בֹּאִי כַּלָּה, בֹּאִי כַלָּה! רְאִי בִּבְרִיאָה זוֹ הַחֲדָשָׁה! עַתָּה הוּא יוֹצֵר, עַתָּה הוּא בּוֹרֵא, סוֹבֵב סוֹבֵב עַל הָאֲבָנִים וּבִרְקֵי זָהָב יַם־נְגֹהוֹת מִבֵּין אֶצְבְּעוֹתָיו יִתְמַלְּטוּ!

בֹּאִי, בֹּאִי אֲחוֹתִי כַלָּה! נַחְנוּ אוֹרֵי הָאַהֲבָה, שְׁנֵינוּ מַעֲשֵׂי אֶצְבְּעוֹתָיו, – נַעַמְדָה שְׁנֵינוּ בְּסוֹד הַבְּרִיאָה! הֵן כָּל הָעוֹלָם זֶה הֶחָדָשׁ, הֲרֵי זֶה נִבְרָא בִּשְׁבִילֵנוּ, בִּשְׁבִילֵנוּ!

וְהִנֵּה, הִנֵּה הִיא גַם בָּאָה! –

הִנֵּה הִנֵּה אֲחוֹתִי כַלָּה, יוֹצְאָה עוֹלָה מִתּוֹךְ כַּרְמָהּ, עוֹלָה עוֹלָה רֹאשׁ הַגִּבְעָה – וַתִּתַּצֵּב!

אֱיָלוּתִי! רְאִיתִיךְ וְלֹא אָמוּת! מָרוֹם מָרוֹם שָׁם שְׁכִינָתִי! – עַל רְפִידַת אִישׁוֹן לַיְלָה וַאֲפֵלָה הִיא נִגְלָתָה, חַשְׁרַת עָבִים וְקִפָּאוֹן מֵאֲחוֹרֶיהָ – וּבְפָנֶיהָ כָּל הַיּוֹם וְאוֹרוֹ יַחַד, כָּל הָאֵשׁ וְזָהֳרָהּ סָבִיב! כֻּלָּהּ כְּלִילָה רְקוּמַת זָהָב וְכֶתֶם פָּז, זַכָּה זְכוּכָה מִשִּׂמְלָתָהּ עַד בְּשָׂרָהּ, – עוֹטָה אוֹרָה וּמַבְהִיקָה עַל בָּמָתָהּ הִיא נִצָּבָה! –

– סוּסִי־בְרוּדִי! לִישִׁי־שִׁישִׁי! שָׂא כַּנֶּשֶׁר, טוּשׁ כַּבָּזָק – וּלְפָנֶיהָ הַשְׁלִיכֵנִי! פְּנֵי אַרְצָה – לְרַגְלֶיהָ תְּחַבְּטֵנִי! ––––

– כַּלָּה! אֵלִי! שְׁכִינָה זַכָּה! בְּשִׂפְתַיִךְ שַׁחֲקַת־יָגוֹן וְגַעְגּוּעִים... מַה לָּךְ מַלְכָּה, אֱיָלוּתִי? אֵיזֶה צְלִיל, אֵיזוֹ תוּגָה וִיבָבָה לָקְחָה אָזְנֵךְ, וֶרֶד זַךְ, מִתּוֹךְ זְמִיר הַיּוֹם הַזֶּה וְאוֹר שַׁעֲשׁוּעָיו?...

חֵי הָעוֹלָם! הַכֹּל הַכֹּל בִּשְׁבִילֵנוּ פֹּה בְּאַרְצֵנוּ! וּמַה לָּךְ עוֹד, אֲחוֹתִי כַלָּה? –

רְאִי! גַּם פַּנְתֵּירִי שָׂשׂ לִקְרָאתֵךְ שׁוֹאֵף צוֹנֵף נַחֲרַת אַהֲבָה – שְׁקִי גַם אוֹתוֹ בְּחַרְטֻמּוֹ זֶה הַמְּנֻמָּר! רַךְ וְרוֹתֵת הוּא כְּנֶגְדֵּךְ, שׁוֹאֵף רוֹתֵת כְּמוֹ לִבִּי...

זֶה פַּנְתֵּירִי נוֹתֵן לַחְמִי, הוּא גַם

כְּרוּבִי יִשְׂאֵנִי – עֲלִי גַם אַתְּ ! עֲלִי וַאֲנִי אַחֲרַיִךְ ! בִּימִינִי זוֹ אֲחַבְּקֵךְ וּבִשְׂמֹאלִי אֲשַׁלַּח רֶסֶן – וְיַחַד נִצָּלַח, נִרְכַּב :רַחֲבֵי אֶרֶץ ! חֲבוּקָה עַל לִבִּי יִשָּׂאֵךְ סוּסִי, – כָּל שִׁירָה בִּמְעוּפָהּ כָּךְ לֹא תִשָּׂא !

אִתִּי עַל כְּרוּבִי כַּלָּה ! אִתִּי עַל כְּרוּבִי תָּבֹאִי ! מִקְצֵה הַשָּׁרוֹן וְעַד קְצֵהוּ אֶשָּׂאֵךְ כַּנֶּשֶׁר עַל אַרְצֵנוּ זוֹ הַחֲמוּדָה! וּצְמוּדִים יַחַד עַל פְּנֵי הָאוֹפֶק כְּבָזָק אֶחָד נַעֲבוֹרָה! עֲלִי ! – כְּעָב צְחוֹרָה לִפְנֵי סוּפָה יִשָּׂאֵנִי זֶה הַבָּרוֹד בְּיַרְקְרַק שָׂדוֹת, וּכְגַלְגַּל שֶׁמֶשׁ נֶחְצֶה בְּאוֹר הַיּוֹם, הַיּוֹם הַזֶּה ! סוּסִי, סוּסִי יִגְמָא אֶרֶץ וַאֲנַחְנוּ נִגְמָא חַיִּים ! נִגְמָא אַהֲבָה בִּמְלֹא חַיֵּינוּ – וְאֶשָּׂאֵךְ !

אֶשָּׂאֵךְ כַּאֲשֶׁר לֹא נָשָׂא עוֹד עִבְרִי אִשָּׁה מִימֵי שְׁלֹמֹה וְיָרָבְעָם ... אֶשָּׂאֵךְ אֶל פַּרְדֵּסִי. גַּן־עֵדֶן שָׁקֵט מִכְּלִי נָחָשׁ, שָׁם אֲבִיאֵךְ. הוֹ, עָפְרָתִי ... אֶל בְּרֵכָתִי מִקְוֶה טְהוֹרָה שָׁם אוֹבִילֵךְ, אֲחוֹתִי כַלָּה, – תִּטְבְּלִי בְּהוּבִי תִּרְדְּפִין – תִּרְאִי אָז כִּרְאִי מֵימֶיהָ כַּמָּה נָאִים צְמוּדֵי נְפָשׁוֹת בְּעָלֵיהֶם אַהֲבָתָם . . . וְשָׁם יוֹנָתִי קֵן לִי בוֹדֵד וְעַל פְּתָחָיו כָּל מְגָדִים, עַל חַלּוֹנָיו צִלְלֵי עֵצִים מְזַלְּפִים רֵיחוֹת עַד לְשִׁכְרָה... בֹּאִי כַלָּה, וְאִתִּי יַחַד תִּשְׁתַּכְּרִין !

לֹא ! לֹא אֶפְתַּח אֶת סְגוֹר זְרוֹעוֹתַי, עַל פַּנְתֵּירִי זֶה הַצּוֹהֵל, כָּכָה אֶשָּׂאֵךְ וְאַרְכִּיבֵךְ ! –

– אַבָּא בָּא, בֶּן בְּלִיַּעַל ! . . . גַּם סַבְתָּא שָׁמָּה . . .

אַבָּא סַבְתָּא . . הֵמָּה בָאִים – וְהָרוּחַ מֵבִיא שׁוּב נְשִׂיאִים ... בֹּאִי נֵלְכָה נָא בָרֶגֶל וְנָשׁוּבָה לַמִּשְׁכָּבָה עִם סוּסֵנוּ זֶה שֶׁנֶּעֱלַב . . .

בֹּאִי, פֶּן יַעַצְרֵנוּ עוֹד הַגֶּשֶׁם.

III. שִׁיר שֶׁלְּעָתִיד.

– בֹּאִי נֵצֵא אֶל בְּנֵי־טִפּוּחַיִךְ, לִקְרַאת אֲנָזַיִךְ, יְחִידֵי סְגֻלָּה שֶׁבַּמּוֹשָׁבָה.

הִנֵּה עוֹלִים הֵם מִן הָרַחְצָה, כֻּלָּם בְּטוּר הֵמָּה עוֹבְרִים. הֵיךְ טָפֵף, הָלֹךְ דֶּגֶה – קָאקִי חוֹרֵי, שִׁירָה לְבָנָה, רָנֵי לְהָבָא וְרָנֵי לְהָבָא ! – כַּחֲרוּז פְּנִינִים מִשְׁתַּלְשֵׁל שָׁמָּה בְּיַרְקְרַק חָרִיץ ... וְעַתָּה אִמְרִי, תִּינֹקֶת, יַלְדָּה שׁוֹגָה, חָרוּז כָּזֶה, נָאֶה, שָׁלֵו, – בְּאֵיזֶה סֵפֶר מִסִּפְרֵי־שִׁירִים תִּמְצְאִי לָךְ ?! –

וּשְׂאִי עֵינַיִךְ, הַחוֹלֶמֶת ! כַּמָּה יִשְׁנֶה הַיּוֹם אֶת טַעְמוֹ ! מֵאָז הַבֹּקֶר אַךְ הִתְעַלֵּל כְּמוֹ אַחַד הַתַּעֲלוּלִים, עַכְשָׁו עוֹלֶה הוּא לְמַפְטִיר כְּמוֹ אַחַד הַיְשִׁישִׁים . . . הִגִּיעָה שְׁעָתוֹ וְנַעֲשָׂה ,בַּר מִצְוָה וַהֲרֵיהוּ מְקַבֵּל עָלָיו עוֹל מַלְכוּת הַשָּׁמָיִם ! . . .

עָבִים קַלִּישׁוֹת, עָבִים סְמִיכוֹת, עָבִים פּוֹרְחוֹת – הִרְהוּרֵי תְשׁוּבָה – וְאוֹר רַעְיוֹנוֹת וּמַחְשֶׁבֶת־עוֹלָם מִתּוֹכָם יָצִיץ ...

עֲנָנִים לְבָנִים קְלִילֵי־עוֹלָם יְחַפֵּזוּן,
וּנְשִׂיאִים גְּדוֹלִים, נִכְבַּדֵּי הַיְצִירָה עוֹטְפֵי
אַדָּרוֹת – וּמַכְהִים פָּנִים... וּשְׂרָפִים
יוֹצְאִים, עֲנָקֵי־עֲנָקִים, שַׂרְפֵי־שְׂרָפִים
שָׁם נֶאֱסָפוּ – נִכְבָּדוֹת יְדֻבַּר בָּרָקִיעַ...
הִגִּיעַ הַיּוֹם לְפִרְקוֹ...

וְכָל צְבָא הַשָּׁמַיִם כֻּלָּם יַחַד,
מַלְאֲכֵי מָרוֹם וּכְרוּבֵי שְׁחָקִים, בְּסֵתֶר־
חֲזִיזִים־מְדַמְדְּמִים יִדּוֹדוּן וְיִתְהַלֵּכוּן...
יֵלְכוּ, יֵלְכוּ מַחֲנֶה כָּבֵד, יֵלְכוּ דוּמָם
וְיִשְׂאוּ כָבוֹד אִשֵּׁי־אֲבוּקוֹת, תִּמְרוֹת נֹגַהּ
יְנוֹסֵסוּ... לִקְרַאת כַּלָּה, לִקְרַאת
מַלְכָּה כָּל הַמֶּמְשָׁלָה יָצֹא יָצְאָה –
וּבְחֻפַּת זָהָב וַעֲטָרוֹת־שׁוֹשָׁן אֶל כְּלַּת־
חֲתֻנָּהּ יוֹבִילוּהָ!...

וְהִנֵּה חֵיל־הָרֶכֶב, מַחֲנֶה נָאוֹר,
יָצֹא יָצָא בְּרִכְבֵי־אֵשׁ, וְחַיּוֹת הַקֹּדֶשׁ,
שְׁרוּקוֹת־אַבִּירוֹת, בָּהֶם תִּמְשֹׁכְנָה...
דּוֹהֲרִים דּוֹלְקִים אוֹפַנֵּי בָרָק – הַכֹּל
נֶחְפָּזִים, הַכֹּל נִצְפָּפִים סְבִיב מַלְכָּתָם,
מַלְכַּת־הַיּוֹם וְזִיו הָעוֹלָם!...

וּפְרוֹכִיּוֹת כְּבֵדוֹת שֶׁל אַרְגָּמָן
כְּהִינוּמָה נֶגְדָּהּ יִפְרְשׂוּ (שֶׁלֹּא תִשְׁלֹט
בָּהּ עַיִן הָרָע!) – וְהֵן מִנֹּגַהּ נֶגְדָּהּ
יִתְפּוֹזָזוּ...

הֵן מִזְדַּהֲבוֹת, הֵן מִזְדַּכְּכוֹת
סְבִיבָהּ – וּמִבַּעֲדָן זִיו פָּנֶיהָ הִנֵּה הוֹפִיעַ!
פָּנִים מְאִירוֹת חֵן חַכְלִילִי, פָּנִים
מַבְהִיקוֹת נֹגַהּ רַחֲמִים וְאַהֲבָה רַבָּה...
כַּלָּה שְׁכִינָה! מַלְכָּה, מַלְכָּה, זִיו הָעוֹלָם!

רְאִי, חִיּוּכָהּ – חֲסָדִים טוֹבִים, עֶדְנַת־
אַהֲבָה וְעֶרְגַּת־רַחֲמִים לְכָל הָעוֹלָם זֶה
הֶעָזוּב!... וְזִיו שַׂחֲקָתָהּ וְאוֹר נְדִבָתָהּ
הֶעֱלְתָה נְהָרָה, וַתַּלְהִיב שִׁירָה!... שִׁירָה,
שִׁירָה בְּכָל הַחֲיָלוֹת שֶׁבַּמְּרוֹמִים
וּבִמְצוּקֵי הָרִים וְנֶפֶשׁ סְלָעִים – כָּל הַמַּחֲנֶה
יַעַן יַחַד בְּהוֹד קוֹלוֹת! – מַחֲנֶה כָּבֵד
מִתְמַזֵּג יַחַד בְּשִׁירַת־מָרוֹם נֶאְדָּרִיָּה – – –

שִׁירָה... שִׁירָה נִשְׂגָּבָה תַּקִּיפָה
כֻּלָּם! – שִׁירָה קְדוֹשָׁה, שִׁירָה עֲנָוָה
וְרוֹמֵמָה... הֲשׁוֹמַעַת אַתְּ, כַּלָּה? הֲתַאֲזִינִי
זָהֳרֵי צְבָעִים אֵלּוּ, קוֹלוֹת הָאוֹר וּצְלִילֵי
נְגֹהוֹת וְצִלְלֵיהֶן?...

אַשְׁרֵי אֹזֶן שָׁמְעָה זֹאת, אַשְׁרֵי עַיִן
רָאֲתָה זֹאת בְּאֶרֶץ קְדוֹשִׁים!

שִׁירָה קְדוֹשָׁה, צְנוּעָה, נָאָה
וְרוֹמֵמָה... כָּל אֶחָד בּוֹעֵר בְּאֵשׁ
הַקֹּדֶשׁ, כָּל אֶחָד מַזְהִיר בְּזִיו הַקֹּדֶשׁ –
וְכָל אֶחָד צָנוּעַ וּמַסְתִּיר בְּחֻבּוֹ הַרְבֵּה
יוֹתֵר מִשֶּׁהוּא מְגַלֶּה... כֻּלָּם רָמִים
וּנְשָׂאִים, כֻּלָּם סוֹקְרִים רַחֲבֵי עוֹלָמִים,
כֻּלָּם נִזּוֹנִים מֵאוֹר הָאוֹרָה, מִזִּיו הַשְּׁכִינָה
בְּחֶבְיוֹן עֻזָּהּ – וְהֵמָּה תְּמִימִים וַעֲנָוִים
וְעַל הֲרַת־נַפְשָׁם יִתְאַפָּקוּ... אֵין אַף
אֶחָד מַחֲצִיף קוֹלוֹ עַל גְּבוּרַת אִשּׁוֹ וְאֵינוֹ
מַכְרִיז עַל גִּלּוּי שְׁכִינָה – כְּאִלּוּ אֵינָם
כְּלָל מְשׁוֹרְרִים...

– הוֹ הַנַּח, אָדָם גַּם! הַנַּח לַמְשׁוֹרְרִים
בְּשָׁעָה זוֹ!...

– כֵּן, רֵעִיתִי, הַס מִתְהַזְכִּיר בְּשָׁעָה

זו... בֵּין הַשְּׁמָשׁוֹת כְּהֶרֶף עַיִן" — עוד מְעַט יַצְעִיף הַחשֶׁךְ יְכַסֵּנוּ — אָז נְדַבֵּר דְּבָרֵנוּ... עַתָּה נִדּוֹם, נָזִין עַיִן, נַטֶּה אֹזֶן וּנְמַלֵּא לֵב בְּאַחֲרוֹנֵי־צְלִילֵי־צִבְעֵי־שִׁירַת־מָרוֹם...

— — — — — — — —

תַּם.. תַּם וְנִשְׁ,ם שֶׁבַח מָרוֹם, הוד הָעוֹלָם...

נֵלֵכָה... נֵלְכָה וְנָשׁוּבָה אֶל סַפְסָלֵנוּ...

— כֵּן, רַעְיָתִי! הַמְשׁוֹרְרִים בְּגֹבַהּ אַפָּם — מַה לָּנוּ וְלָהֶם וּמַה לָּהֶם וְאֵלֵינוּ?

גִּבּוֹרִים הֵם וְאַבִּירֵי לְבָבוֹת לְפִי הַשָּׁעָה — וְיֵלְכוּ לָהֶם בִּגְבוּרָתָם וִינַפְּצוּ גַּם כָּל הָרֵי שְׁוֵיץ, אוֹ יְשַׂחֲקוּ לָהֶם עִם קַרְחֵי־הַצָּפוֹן כִּבְנֵי אֵלִים בִּמְשׁוּבָתָם! — כִּי אָכֵן רוּחַ הוּא בֶּאֱנוֹשׁ — וּמִכָּל־שֶׁכֵּן בַּמְשׁוֹרֵר — וְיָשִׁירוּ לָהֶם כְּמוֹ שֶׁהֵם סוֹבְרִים כִּי כַּךְ נָאֶה לְמֵיטַב שִׁירָם..

יָרִיעוּ גְבוּרוֹת וְיַטִּילוּ אֵימָה עַל קָאקִי תֵּרֵי, וַאֲפִילוּ עַל רִבּוֹן הָעוֹלָמִים עַצְמוֹ. — וְאַתְּ, פְּתַיָּה, אַל תְּהִי חוֹשֶׁשֶׁת כַּךְ לְזִקְנוֹ, כִּבְיָכוֹל! — אֵל מִסְתַּתֵּר הוּא, וּמִכָּל־שֶׁכֵּן מִפְּנֵי אֵלֶּה הַגִּבּוֹרִים... אַדִּירֵי־אֲיֻמָּה הֵמָּה — וְיַאְדִּירוּ לָהֶם בְּקוֹל, אַךְ זֶה קוֹלָם גַּם מִמֶּנּוּ יִהְיֶה וְהָלְאָה! —

וְלֹא זְכַרְתִּים בְּאוֹתָהּ שָׁעָה אֶקְרָא מִתּוֹךְ הַהִרְהוּר אַחֵר: מִסְתַּכֵּל הָיִיתִי בְּשִׁירַת־הַמָּרוֹם, וְנִזְכַּרְתִּי בְּאוֹתוֹ הַשִּׁיר אֲשֶׁר שָׁבַת מֵעַל הָאָרֶץ...

אוֹתוֹ הַשִּׁיר שֶׁהַזְּקֵנָה הִקְפִּידָה עָלָיו אֶמֶשׁ... מַעְיָן זֶה שֶׁגַּם נַפְשֵׁךְ צְמֵאָה לוֹ, וְהִיא תוֹעָה וּמְבַקֶּשֶׁת עַל כָּל מַיִם, שׁוֹתָה וְאֵינָהּ מוֹצֵאת לָהּ רְוָיָה... זֶה הַשִּׁיר שֶׁאַתְּ חוֹלֶמֶת מִנְּעוּרַיִךְ וּמְהַלֶּכֶת עָלָיו בְּסַהֲרוּרִית — זֶה שִׁיר יְיָ עַל אֲדָמוֹת: זֶה שֶׁבִּלְעָדָיו כָּל הַטּוֹב וְהָעֹנֶג שֶׁבָּאָדָם, כָּל הַיָּפֶה וְכָל הֶעָדִין — יָתוֹם עָזוּב, עִוֵּר־אִלֵּם..

וְרוֹצָה אֲנִי לְהַגִּיד לָךְ: בְּמִדּוּמַנִי... מִי יוֹדֵעַ?... אַךְ דּוּמַנִי, שֶׁהוּא קָרוֹב לָבֹא — — —

אַל תֵּחָפְזִי, אַל תִּבָּהֲלִי, יוֹנָה תַּמָּה, נְשָׁמָה יְשָׁרָה עוֹרְגָה שִׁיר! עַל סַפְסָלֵךְ כָּאן נֵשֵׁבָה, וּבַחֲשֵׁכָה לָךְ אַגִּידָה, — הַכֹּל אַגָּדָה אַךְ בַּחֲשֵׁכָה — שֶׁמָּא אֶתְבַּדֶּה, וְלֹא יִרְאוּ נָא עֵינַיִךְ בְּבשֶׁת פָּנָי — — —

... הַשָּׁמַיִם מִתְקַשְּׁרִים עָבִים וּמִתְרַפְּדִים עֲלָטָה עֲלֵי אָרֶץ... שְׁבִי, יוֹנָתִי, וְכַסִּינִי־נָא בִּכְנָפֵךְ! נִתְעַטֵּף שְׁנֵינוּ טַלִּית אַחַת — וְאַל תֵּבוֹשִׁי. סַבְתָּא רָאֲתָה, אִמָּא רָאֲתָה וְגַם אַבָּא. זֶה הַשּׁוֹתֵק בְּהִתְרַעַמְתּוֹ־גַּם הוּא רָאָה כְבָר וְשָׁתַק... הַכֹּל יוֹדְעִים, שֶׁאָנוּ שְׁנַיִם שֶׁהֵם אֶחָד — וְלֹא יַפְרִידוּ בֵּין הַדְּבֵקִים...

כַּךְ. כֵּן עָשִׂית, אֲחוֹתִי כַלָּה! וַהֲרֵי חַם לָנוּ וַהֲרֵי טוֹב לָנוּ בְּטַלִּית אֶחָת — חַם וָטוֹב גַּם בַּחֲשֵׁכָה זוֹ וְקָרָה...

עַתָּה, הַטִּי פָּרְחֵךְ, הַטִּי אָזְנֵךְ זוֹ

הָרַכָּה, וָאֶלְחַשׁ לָהּ סוֹדִי זֶה, מַטְמוֹן לְבָבִי:

דְּעִי: לְוִיִּם קָמוּ בְּיִשְׂרָאֵל...

חֵכֶל לְוִיִּם עִמָּנוּ יֵשׁ וְכֻלָּם חוֹרְזִים אִישׁ בִּלְבָבוֹ וּבוֹנִים בָּתִּים לְאוֹתוֹ שִׁיר, שִׁיר יְיָ...

וּבְלֵיל אֶחָד בָּהִיר, חוֹלֵם עַל יְרֵחוֹ וְעַל כּוֹכָבָיו וְעַל שָׁמָיו תְּכוּלֵי־תְכֵלֶת – כָּל מְצִלּוֹת־הַקֹּדֶשׁ פֶּתַע יִצְלְלוּ וְעָנוּ יַחַד בְּשִׁיר יְיָ!...

כֵּן, רַעְיָתִי, כֵּן דִּבַּרְתִּי! לְוִיִּם קָמוּ בְּיִשְׂרָאֵל – חֵי הַנְּשִׁיקָה זוֹ הַמְּתֻקָּה!

עַתָּה, הַטִּי פִּרְחֵךְ, הַטִּי אָזְנֵךְ זוֹ הַשְּׁנִיָּה וְסוֹד שֵׁנִי אֲגַלֶּה בָּהּ:

דְּעִי: גַּם אָנִי, יוֹנָתִי, גַּם אֲנִי בַּלְוִיִּם – חֵי שְׂפָתַיִם אֵלּוּ הַנּוֹשְׁקוֹת!

לֵוִי אֲנִי אַף גַּם כִּנּוֹר לִי עָשִׂיתִי, עָלָיו אֲאַמֵּן אֶצְבְּעוֹתַי, כִּנּוֹר נוֹצֵץ כְּכֶסֶף טָהוֹר – וְגַם אַתְּ רְאִיתִיהוּ בְיָדִי – הֲלֹא הוּא הַמַּעְדֵּר, שֶׁעַל שִׁכְמִי לִפְנֵי שֶׁמֶשׁ בֹּקֶר בֹּקֶר אֶשָּׂאֶנּוּ! –

לֹא הֶתַלְתִּי בָךְ, תַּמָּתִי – חֵי הַסְּטִירָה שֶׁסָּטַרְתְּ לִי אַגַּב פִּי! כֵּנִים, כֵּנִים הֵם דְּבָרַי: מַעְדְּרִי הוּא כִּנּוֹרִי!...

אַל תַּלְעִיגִי וְאַל תִּתְמָהִי... הוֹ, אֱיָלוּתִי! – עַיִן אֶל עַיִן, פֶּה אֶל פֶּה – וּמִלֵּב אֶל לֵב אַגִּידָה לָּךְ הַכָּמוּס אִתִּי, כִּמְעַט עַד תֻּמּוֹ, אַךְ לֹא כֻלּוֹ... כִּי אֶת כֻּלּוֹ עַד סוֹפוֹ גַּם לִבִּי לִי לֹא גִלָּה עוֹד...

הַאֲזִינִי: אָמְנָם צָדְקָה, צָדְקָה זְקֶנְתֵּךְ – כִּנּוֹרוֹת הַקֹּדֶשׁ נֶעֶזְבוּ אִלְּמִים בַּשָּׁמַיִם, וּמַלְאֲכֵי הַקֹּדֶשׁ, מַלְאֲכֵי הַשִּׁיר, כֻּלָּם טָבְעוּ בִּנְהַר דִּי־נוּר, סָפוּ תַמּוּ מִנִּי אֵשׁ...

וְאֵין פּוֹרֵט וְאֵין מוֹצִיא אַף צְלִיל אֶחָד לְהַחֲיוֹת נֶפֶשׁ כְּנֶחָמָה...

שָׁבַת, שָׁבַת שִׁיר יְיָ וְאֵינוֹ עוֹד, וְאָנוּ חוֹלְמִים וּכְמֵהִים לוֹ כְּאַלְפַּיִם שָׁנָה דּוֹר עַל דּוֹר...

וּמִי יִתֵּן כִּנּוֹר יְשׁוּעוֹת? מִי יוֹרִידוֹ מִשְּׁמֵי הָאָרֶץ?... אוֹ מִי יַעֲלֶה, יִגַּע כִּנּוֹר אֶחָד קֹדֶשׁ בְּאֶצְבָּעוֹ?...

וְהִנֵּה קַמְנוּ בְּנֵי הַלְוִיִּם וַנִּשָּׁבֵעַ:

„בְּכַפּוֹת תְּמָרִים וְרָאשֵׁי בְרוֹשִׁים וְצַמְּרוֹת אֶרֶז וּבְכָל עֵץ אֲשֶׁר בָּאָרֶץ – מֵרָאשֵׁי הָרֵי כָל אַרְצֵנוּ בְּכִנּוֹרוֹת אֵלּוּ נָגֹעַ נִגַּע ––

וְכָכָה נִפְרֹט עֲלֵי כִּנּוֹר שִׁיר שֶׁלְּעָתִיד, נַחְנוּ הַלְוִיִּם הַחֲדָשִׁים!”...

וּרְאִי, אִישׁ אִישׁ וְכִנּוֹרוֹ, אִישׁ אִישׁ וּמַעְדְּרוֹ וְעִם מַשְׂאַת נַפְשׁוֹ הִנֵּה יָצָאנוּ, וְאֶל אַרְצֵנוּ זוֹ שֶׁחָרְבָה הִנֵּה בָאנוּ... וְחֵי עֵינַיִךְ אֵלּוּ הַחוֹלְמוֹת, וְחֵי לִבָּתֵךְ זוֹ הַמִּתְפַּעֲמָה, כִּי עוֹד יָבֹאוּ וְעוֹד יָבֹאוּ!

וְשִׁמְעִי, בַּת, – כָּל הָאָרֶץ כֻּלָּהּ כְּגַן אֶחָד גָּדוֹל תִּהְיֶה! כְּיַעַר אֶחָד מִנִּי דָן וְעַד בְּאֵר־שֶׁבַע עוֹד נִתְהַלֵּכָה... כָּל עֲצֵינוּ, כָּל נְטִיעוֹתֵינוּ יַכּוּ שֹׁרֶשׁ. חוּלוֹת יַחְדְּרוּ. צוּרִים יִבָּקְעוּ. וְשָׁלְחוּ פֹארוֹת מָרוֹם, מָרוֹם...

וְהָיָה לַיְלָה, לֵיל בָּהִיר, חוֹלֵם עַל

יָרֵחַ וְעַל כֹּכָבָיו וּתְכוּלֵי־תְכֵלֶת שָׁמָיו הַזַּכִּים — וּכְשֶׁתְּשׁוּב רוּחַ צְפוֹנִית זוֹ הַקְּדוֹשָׁה, וְנָעוּ רָאשֵׁי הָעֵצִים פִּתְאֹם וְהִכּוּ פְּאֹרוֹתֵיהֶם יַחַד עַל כֹּכָבִים, עַל כִּנּוֹרוֹת הַשָּׁמָיִם!

אָז כָּל עֵץ עַל כָּל עָלָיו יְרַבֵּשׁ שִׁירָה, שִׁיר־יְשׁוּעוֹת, וְכָל הָרֵי יִשְׂרָאֵל וְגִבְעוֹתֵיהֶם לָהֶם יַעֲנוּ —

כָּכָה נִפְרֹט שִׁיר שֶׁלְּעָתִיד, נַחְנוּ הַלְוִיִּם הַחֲדָשִׁים!

...אַל תִּשְׁתָּאִי, אַל תֵּרָתְעִי, קִרְבִי — נִקְרְבָה, נִתְדַּפְּקָה עַל שַׁעֲרֵי תִקְוָתֵנוּ! —

הַאֲמִינִי, בַּת, הִתְאוֹשְׁשִׁי! חֲלוֹם זֶה מוֹרֶשֶׁת־דּוֹרוֹת מָצֹא יִמָּצֵא אֶת פִּתְרוֹנוֹ —

כָּל הַדּוֹרוֹת חָלְמוּ, קִוּוּ—וְדוֹר אֶחָד הוּא וּבָנָיו הֵן יָקוּמוּ וְעָשׂוּהָ...

אָז יְרַנְּנוּ כָּל עֲצֵי יַעַר לִפְנֵי יְיָ!, — וְיָצְאָה בְּשׂוֹרָה מִזִּמְרַת הָאָרֶץ, מִקְצֵה הַשָּׁמַיִם עַד קְצֵהֶם תֵּלֵךְ כָּאוֹר, וּבִשְּׂרָה יוֹם יְיָ הַבָּא לָעוֹלָם!...

וְעִם הַשַּׁחַר שֶׁל אוֹתוֹ יוֹם, יֵצֵא, יוֹפִיעַ אֱלֹהֵי־יִשְׂרָאֵל עַל רוּם בָּמוֹתָיו; וְקָשׁוּר לְרֹאשׁוֹ כֶּתֶר שִׁירָה שִׁירַת עֻזֵּנוּ, — שִׁירַת־עַמּוֹ בְּיַד הַלְוִיִּם!

וְתַצֵּר, נֵזֶר חָדָשׁ עָלָיו יָצִיץ, שִׁבְעָתַיִם מֵאוֹר בְּרֵאשִׁית!

— — — — — — — —

וְלָמָּה, עָפְרָה, יַעֲלָתִי, נָפַל רֹאשֵׁךְ מִבְּלִי־אוֹנִים עַל צַוָּארִי?... וְלָמָּה זָלְגָה זוֹ דִמְעָתֵךְ וּבְפַחַד תִּתְרַפְּסִי?...

מָה הַשְּׁאֵלָה זֹאת הָאֲיֻמָּה הַמִּתְלַבֶּטֶת בִּשְׂפָתַיִךְ שֶׁקָּרְרוּ? —

הַשְּׂפָתַיִם! — אֶמְצֶה, אֶמְצֶה אוֹתָהּ הַשְּׁאֵלָה, מִתּוֹךְ פִּיךְ אֶבְלָעֶנָּה — וְלֹא תָבֹא!

הִיא לֹא תָבֹא, הִיא לֹא תֵצֵא לְחַלְּלָהּ שֶׁל הַמּוֹשָׁבָה וְאַל תִּשָּׁמַעְנָה אֹזֶן יִשְׂרָאֵל! —

כִּבְשִׁי פָּנַיִךְ וְהִתְאַפְּקִי עֲלֵי חֵיקִי, — הוֹ, יוֹנָתִי, בַּת־קוֹל לִבִּי!...

הִתְאַפְּקִי, הִתְכַּנְּסִי... אֶשְׁמְעָה בְסוֹד הַלַּיְלָה, מָה הוּא רוֹקֵם עַל סְבִיבֵנוּ? —

לַיְלָה, לָיְלָה! מַה מַּאְפֵלָתֵךְ אֶל לִבּוֹתֵינוּ אֵלֶּה הַחֲרֵדִים? — לָמָּה תִּדּוֹם, לָמָּה תֶּחֱשֶׁה, הוֹ, לֵילִי, לֵילִי?!...

הָס — לַחַשׁ עוֹבֵר, שִׂיחַת דְּקָלִים — אֵיזוֹ בַת־קוֹל מִן הַדְּמָמָה לָקְחָה אָזְנִי... וְהִיא בְּשִׁירָה תֵּלֵךְ לַיְלָה —

שִׁירָה... הַפְסָקַת שִׁירָה... תְּחִלַּת שִׁירָה... קוּמִי, עוּרִי לָךְ רַעְיָתִי, הִתְאוֹשְׁשִׁי וְאִתִּי יַחַד הַאֲזִינִי — מַה מִּלֵּיל?...

נֶשְׁבָה דּוּמָם וּנְיַחֲלָה — יִדְּמוּ תַנִּים, וּבֵין יְלָלָה לִילָלָה אָז תַּקְשִׁיבִי, אָז תִּשְׁמְעִי, מַה מְּסוּדוֹ... הַקְשִׁיבִי, הִסְתַּכְּלִי אִתִּי יַחַד — מַה תְּצוּדִי מֵחֶבְיוֹנֵי לֵיל? — צְלִיל! —

אַל תֵּרָתְעִי, אַיַּלְתִּי הַחֲרֵדָה — צְלִיל

שִׁירֵנוּ הָיָה זֶה! — הֵן שִׁיר־יְיָ הַגָּדוֹל הוֹלֵךְ וְנֶאֱרָג כָּאן לְעֵינֵינוּ...

דְּעִי, גַּם זִיז כָּל־שֶׁהוּא, כָּל הֲבָרָה, גַּם הַדַּקָּה־מִן־הַדַּקָּה — עֲדֵי חַיִּים הֵם בְּתוֹךְ הַחֲשֵׁכָה... וּמִי לֹא יִשְׁמַע וּמִי לֹא יָחוּשׁ כֹּחוֹת אֵלּוּ הַנֶּעֱלָמִים בְּסוֹד הַלַּיְלָה? —

סוֹד הַלַּיְלָה — מִנְּשִׁימָתוֹ רֵיחוֹ נוֹרֵף וּמִן הָאֲפֵלָה הוּא מִזְדַּכֵּךְ בְּאוֹרָה כְּחוּלָה — אוֹר נְשָׁמוֹת...

וּרְאִי הֵן מְלֵאָה הָאָרֶץ נִשְׁמוֹתֵינוּ! —

נִשְׁמוֹת אָבוֹת מִנֵּי קֶדֶם, רוּחוֹת בָּנִים יִוָּלֵדוּ, סָבִיב־סָבִיב פֹּה תְּרַחֵפְנָה וּבַחֲשָׁאי תֶּאֱרֹגְנָה עִמָּנוּ יַחַד אֶת הַשִּׁיר...

וּמִן הַחֲשֵׁכָה וְהַדְּמָמָה — רָזִי לִי רָזִי לִי, זֶה יָבִיא לִי צְלִילֵי עָתִיד...

וָאַתְּ — הַאֲמִינִי לְמִשְׁמַע אָזְנֵךְ, הַאֲמִינִי לְמַרְאֵה עֵינֵךְ! מִקְסַם־הַלַּיְלָה חֲזוֹן לִבֵּנוּ לָנוּ יִשָּׂא פֹּה בָּאָרֶץ —

הִנֵּה, הִנֵּה שׁוּרַת־עֵצִים נָטְעָה יָדִי — חֲרוּז־אֵל הֵן שָׁם יִתְחָרֵשׁ...

הֲתִשְׁמָעִי? הֲתָבִינִי?

שׁוּרַת עֵצִים — חֲרוּז־אֵל בְּשִׁירַת עַמִּי.

עֲרוּגוֹת שָׂדַי וְטוּרֵי בָּתִּים — הֲרֵי זֶה „בַּיִת' לְשִׁיר שֶׁלֶּעָתִיד...

— וְהַלְּבָבוֹת — הוֹ, לֵוִי שׁוֹגֶה בַּחֲרוּזָיו! — אֱמוֹר, מַה לַּלְּבָבוֹת שֶׁכָּכָה יַכּוּ וְיֶחֱרָדוּ?... מָה הַלְּבָבוֹת וּמָה הַלְמוּתָם בְּסוֹד הַלַּיְלָה?

— הַלְּבָבוֹת?... לֵב אֶל לֵב, אֲחוֹתִי כַּכָּה! אִמְצִי לִבֵּךְ אֱלֵי לִבִּי וְיַגִּידֵךְ... וּמַה, צִפּוֹרִי, מַה תְּפַרְכֵּסִי? — בֵּין חִבּוּקַי זְרוֹעוֹתַי הִתְאַמְּצִי וְהָעִידִי: מָה הַלְּבָבוֹת אֵלֶּה הַצְּעִירִים בְּשִׁיר הֶעָתִיד?

— הוֹ... אָכֵן כָּל עֻזּוֹ וְכָל תָּקְפּוֹ הֵם הַלְּבָבוֹת... הוֹדוֹ, סוֹדוֹ... צוּר לְבָבִי! —

— וְהַלְמוּתָם — אִמְרִי, שׁוֹבֵבָה, אַל תִּכְלָאִי! — מָה הַלְמוּתָם בְּסוֹד הַלַּיְלָה?

— תְּבָל־הַשִּׁיר — הוֹ, אָחִי, נִצְחִי!... תְּבָל־הַשִּׁיר וְשִׁוְיוֹן הֲבָרוֹתָיו נֶצַח! — —

יפו, ט״ז שבט.

מ. וילקנסקי.

„הַגָּלִילָה!"

— בתרס"ז —

א.

עבר כרוז ביהודה:

„מהמושבה פתח־תקוה, כן וכך לחדש אליל, בשעה השניה אחרי חצות הלילה, תצא סְיָרָה רגלי ה ג ל י ל ה. כל הרוצה—יתחבר!"

„הגלילה!" מלה קוסמת זו שטה בערי יהודה ומושבותיה וצדה כל נשמה חדשה וצעירה.

קסם הגליל השתפך ביחוד בחוצות יפו. כנופיות כנופיות עמדו ודברו על אותה הליכת תענוג ועל הדר הגליל. אותם ההרים ואותם העמקים, הכנרת וחמי טבריה, החרמון וכִפָּתו הלבנה — הכל, הכל הצטיר כבר בדמיון והלהיב את הלבבות.

ישנים־שלשה מן הצעירים, שהיו קודם לכן מתושבי הגליל. דָבָר לא היה בפיהם לתאר את אותו יפה־הנוף, ורק עיניהם נוצצו מדי זכרם את הגליל: מה יהודה ומה הריה, מה חול יהודה ומה מדבר יהודה?... לעג במלה „יהודה", הערצה במלה „גליל".—והרי כמשוגעים היו שם מפראה כל היופי, על כרחם עזבו את הגליל ובאו ליהודה...

ומצפיות לדרך הסְיָרָה ה ר א ש ו נ ה; כי עתידות לצאת באלה הימים עוד סְיָרוֹת אחרות, בזו אחר זו!

... באתי גם אני עם חצות אל המקום המיועד. קול־דברים האזנתי והלכתי לאותה פנה, ומצאתים על פרשת־דרכים. עמדו וחכו לשנים מהם שהלכו באיזו שליחות.

היה ליל שקט. צומח ודומם היו שרויים בשנה ובחלום. הכוכבים נדמו כ„שומרים מתנמנמים", וחן של חלום יפה עליהם. שחור הלילה, אבל שחוריתו טהורה וזכה, אלמת ומרבית כאחת, מכסה רזים ומגלה רזים.

ראיתי עץ בקרבתי ונשענתי עליו. הרגשתי את עצמי בדד בין הרבים. לא ידעתי, מי אלה ואם יש לי ביניהם מכרים. פניהם לא נראו לי, ורק תנועותיהן של הכִּפִּיּוֹת הלבנות התבושות למגבעותיהם, נראו בשחור־הליל; גם ילקוטים לבנים נתגלו פה ושם.

שררה דומיה. רק לרגעים נפסקה זו ע"י תנועת־הרגלים וקולות־קריאה מתוך קצר־רוח; ורוח קל התהלך בין ענפי העצים.

— הלכנו לבלי ישוב! — נשמע קול אשה בתלונה — ואנחנו יועדים פה מקור.

— ומחר נתהלך עוד בשמש!... נשמע קול־גבר המתלונן, כביכול, גם הוא.

והנה השְׁנַיִם. פְּנֵי מים הם נושאים לדרך. רוח־חיים עבר בין כל החבורה. כל אחד טוען

חבילתו על שכמו. איש עוזר לאחיו בקשור רצועות וחבלים. והנה נשמע קול צַו:

—עמדו בשורה! . . . רָז, דְבָה, טְרִי! (אחת, שתים, שלש.)

אבל אנחנו נתנו לו היכלת ל„פוניא" זה, שיהא הולך ומונה גם עד מאה . . .

לסוף נסתדרה השורה.

אחד נתמנה חלוץ ואחד—מאסף, ובידי שניהם חלילים. נתנה הסיסמה הראשונה, ושוב קריאה:

—רָז דְבָה טְרִי . . .

והשורה הארוכה מָשה ממקומה, סרה לאחד השבילים. אנו עושים קפנדריה לדרך המלך המושבה נשארה מאחורינו כשהיא שקועה בתרדמה; רק מבתים אחדים נצנצה איזו אורה. הכל מסביב כמו נרדם תרדמת-עולמים; רק אנחנו מפריעים את השנה העולמית; והכוכבים ממעל, דומה, ג"כ כאלו נתעוררו מתוך שֵנה ומביטים עלינו בסקרנות.

—רָז—דְבָה, רָז—דְבָה, רָז—דְבָה . . .

הולכת-הולכת השורה. בתי-המושבה מתעלמים. אבל אדמתה עדיין מִדְרָךְ לכף רגלינו. הננו מכֻונים לצאת דרך-שבילים אל דרך המלך; אבל אותם השבילים כבר נחרשו ואנו עוברים בשדה החרוש. הליכה מעַיֶפת. דרך פּזָן יצאו ושני „אריות" שבחבורה לבקש את הדרך, והעֲיֵפִים צנחו ארצה, על רגבי-העפר, ונושמים נשימה ארוכה.

— הו, גבורים! מלגלג אחד — בהליכה כזאת תגיעו עד הגליל?

— וישובו!—קורא שני—, ישובו ולא יפריעו את ההלכנים — ובשבוע מגיעים אנחנו עד מתולה!

— הֲרק עד מתולה רצונך ללכת?—תמה עליו חברו —, אני עד ראש החרמון! וכי אפשר הוא, שנהיה במתולה ועל החרמון לא נעלה?! אם לא תחפצו כלכם—נעלה שלשה ארבעה; אבל עָלֹה נעלה!

—גם אנחנו, גם אנחנו נעלה על החרמון!—קראו פה אחד העלמות שבחבורה.

—אי, בַבות! (נשים)—שוחק להן האחד—

אבל „הַבַבות" מראות על הגברים שהשתטחו לנוח ושוחקות „לגבורי ישראל" אלו. אבל קול חדש הפסיק מלחמת-דברים זו:

—על החרמון?! וכי גם את זה צריך להטעים? אנחנו—נעלה לחרמון ונרד לעֶברו השני; עד בואך דמשק, נסובב את עבר-הירדן מזרחה, נגיע עד קיר-מואב—ומשם נשוב דרך ירושלם!

—ודאי! הגם העליה על החרמון דבר?! בשוַייץ הייתי, על האַלפים טפסתי, ומעל ראש ה„יַנְקְמָה" השקפתי. ואם לא תלכו אתי—והלכתי לבדי. ומדמשק אסע ברכבת.

—בראיכא ממון—שאני!

בנוסח ובנגון גמרא זה הכרתי קולו של מכרי—וקראתי לו; וכהרף-עין נמצא אצלי, תפס את ידי ולחצה בחזקה.

— הגם אתה בינינו? — קרא בשמחה — ואנכי לא ידעתי! השעמום כבר תקף אותי בכנופיא זו והשבתי לשוב מהמושבה הראשונה. אבל יחד — נלך.

—ומאיזה מין הם בני־לויה שלנו?

—גוים, גוים, גוים . . . כלם חדשים—מקרוב באו . . . ללכת הגלילה ובין הרי־הגליל ולשמע בכל הדרך רק רוסית ורוסית . . . בארץ־העברים אתה ונדמה לך כאלו הולך אתה בחוצות מוסקבה! נשלים הם כל חנה של ההליכה . . .

הוא נשאר על ידי ומיד נקבע ביניני הדבור. ב.א נ ח נ ו — ו ה ם' . . . חברי זה הלך לצוד מן התבורה עוד שלשה־ארבעה מדברי־עברית, ונצטרפנו לסביבה אחת עברית קטנה. ומיד קפץ עלינו התאבון לדבר ולדבר, להחריש את ה„פוניתי שמסביבנו ולהשמיע לכל היקום הסובב אותנו את השפה שנשמעה להם אז, בימים ההם . . .

נתנה ישוב סיסמה להליכה. נמצא איזה דרך. והתהלוכה מהלכת. והנה הגענו עד התעלה. זהי תחום המושבה. מכאן ואילך—לא של יהודים. ורגש עגום צָבַת את הלב . . .

רק מבט־הכוכבים לא נשתנה במאום. הם, דומה, מדברים עתה, מדברים אל הנפש, אל הלב . . . ורוח הליל, הבא לפרקים, כמו מטעים את הדומיה; ויללת השועלים מוכיחה על התרדמה שמסביב, ועוד על איזה דבר, שכבר עבר ואינו . . .

ואנחנו הולכים, הולכים. איננו מעיזים עוד לדבר. רגשי קדש בפני התעלומה הסובבת אותנו, רגשי־כבוד בפני הכח־הנסתר החזק מרוחנו, רגשי־נמוס מפני כל הגס, הגוה והחולם — — —

ומסביב לא נראה מאומה. הכל עטוף בשחור הליל. רק מרחוק מהבהבת אש באחד האהלים. וישוב נצנוץ הכוכבים ממעל ולֹבֶן הקַפִּיות מתחת — — —

הגיע לאזנינו קול משק מים — ה י ר ק ו ן , נחל זך ושוקט. שמים הפוכים בו ועליהם זרועים פנינים. עמדנו עליו רקים אחדים—וישבנו ללכת. גם על הגשר השני עמדנו ונסתכלנו בו קצת, ואל הגשר השלישי באנו—וישבנו לנוח.

שקק הנחל ופרט את שירת הלילה על־מיתרי לבנו. ישבנו, הקשבנו והרהרנו.

נבחת־כלב מתחרה עם יללת־שועל. הכלב—הוא כלבו של השוחן הערבי — — —

כח פנימי הכריחנו לשבת דומם ולהתמזג עם הדומיה העולמית. יש הרוצים לנוח כאן לפחות חצי־שעה. אבל מורה־דרכנו, מי שהיה פעם בגליל, מזרזנו ללכת. הוא מבטיח, כי עם עלות השחר נגיע „לבוּיַרָה", הוא המלון הידוע העומד באם־הדרך ל„זכרון־יעקב". שם ננוח עד אחרי הצהרים, ולכשיצטנן חם־היום נשוב לדרכנו ועד הערב נגיע לחדרה. ואנו קמים והולכים.

וההליכה מלבד שהיא מעיפת הרי היא גם כל־כך משעממת. אין דבר נראה. הכוכבים עם קריצתם התמידית התחילו רק מגרים את העצבים. הכל מסביב, התחיל להיות דומה כאורב וחורש רעה . . . והגעי־הליל ארוכים הם וכבדים — רגע השעה, רגע השעה . . . והנפש עורגת על קרן־אור אחת, אורה של השמש . . .

שעה ועוד שעה . . . והנה זה התחילה מעט החשכת, אבל עדיין אי־אפשר היה להבדיל בין עצם לעצם. רוח־הליל נעשה יותר קר. כמעט זועף — סימן הפרידה . . . ואנחנו התעוררנו, התחזקנו בתקוה — ותקותנו היא — לקבל את פני השמש ב„בוּיַרָה"!

הליכה מתחזקת ונעשית יותר מהירה. מרחק גדול עברנו, ועוד אחר ועוד אחד . . . ואורת השחר מחפירה כבר את הכבבים, ובני־חבורתנו כאלו צמחו פתאום לעינינו— יצאנו מתוך החשכה!

כל אחד מסתכל דרך הליכה בפני חברו תוהה על קנקנו, מעיין בחכמת־הפרצוף, וכל אחד מזדקף ועובר על פני השני לראות ולהראות.

ראשונה לסקרנות עלמה אחת. לבדה היא מהלכת. והיא עטופה איזה בגד בלה, מגבעת של גבר לראשה והיא מסתכלת בפני כל אחד ואחד בעינים מאירות וטובות, יששפכו חן מיוחד על פניה הכפריים, ובצעדי גבר תעבור כשבת־צחוק מרחפת על שפתיה. ועוד עלמה אחת. וזו מגושמה ביותר גם בגדלה גם בגשמי־פניה ובעביה, ממש „גבר בשמלת אשה״. והיא מהלכת בין הגברים ומסתכלת ברצינות, ועבי גבה מטיל גם קצת אימה..

אך הנה „הֶפֶךְ״ גמור עובר אחריה: עֶפְרָה, אילה עדינה כל־כך וחננת; בעיניה זֹהַר של אַרְגָּוָן; גמושה בגופה קלה וטופפת על יד צעיר אחד; שופכת מאור־עיניה עליו ומתרפקת ומתרפקת ...

והרי עוד שתים מאותו „המין״, אחת שאינה אומרת כלום; ועוד אחת צעירה בעלת פנים חולמים ונשענת היא על בן־זוגה; אך עתה יצאו אלו מחופתם, והזוג הזה בחברתנו „אנהנו״ בחברת ה„עברים״ גם הוא גם היא.

והגברים – צעירים מכל המינים גבהים ונמוכים, וכו׳ וכו׳. שנים מהם גם באים בימים ההולכים לא לשם טיול, אלא כדי להגיע לבתיהם בלי הוצאות.

האדים המזרח—וכמו ע״י סיסמה מיוחדת עצרנו מלכת, עמדנו והבטנו סביבנו. הכל לנו חדש, כל ארבע רוחות השמים. ועינינו מבקשות לראות מרחוק את „בוּיְרָה . . . והרי זה כארבע שעות שאנו הולכים ו„היא״—איננה, הולכים אנו להלן, עד לגבעה, — מֵעֲליה נראה את בוירה.

עלינו—וראינו. ראינו עצים במספר רב, ראינו את הרי־יהודה, ראינו הרבה דברים יפים. כל המחזה יפה ונהדר—וגם ידוע לנו היטב, והרי זה פתח־תקוה! ...

היא, היא ועציה, היא היא ואנטיפטרוס שלה ... ואנה הלכנו כל הלילה? האם רק סַבּנו את המושבה בהקפה? — — —

אמנם, כן הוא! ... והרגלים כושלות, מבקשות מנוחה. ואחדים צנחו כבר ארצה . . . הלכנו והלכנו וכמעט כלום לא עברנו... וכמה יש עוד ללכת עד בוירה!

ולפי ששעוד הדרך רבה לבוירה גוזר הרוב הליכה תכופה, הן כעלות השמש—לא נוכל ללכת כלל. והיא, השמש, כבר שלחה לבשר צאתה... אך מורה־דרכנו, זה מנחמנו; הוא מבטיחנו שוב, שבשעה קלה נגיע לבוירה. מה שאנו רואים את פתח־תקוה—אין זה מוכיח כלום. הרי ידוע הוא, כי בא״י גם מרחק של עשר שעות ויותר, נראה כקרוב . . .

היו אפיקורסים שלא האמינו בדבריו ולא זזו ממקומם; אך הרוב הוסיף ללכת. מסביבנו שדות, שדות, שדות. נפגשים לנו ערבים על החמורים טעוני סלים מלאי ענבים. נראה לנו מרחוק גם כפר. אולי זוהי „בוירה״? לא, גם מנהלנו לא יאמר כזאת— זוכר הוא, כי עד בוירה צריך לעבר שנ י כפרים, ו„בוירה״ כשהיא לעצמה אינה אלא בית אחד, בודד בשדה— אבל עלינו לפסוע על כפר זה ועוד על כפר אחד—והרי אנו במחוז־חפצנו.

עברנו על פני הכפר. ערביות לעשרות יוצאות לעבודה, וכלן מסתכלות בסקרנות מיוחדה עלינו וביחוד על המין היפה שבתוכנו המהלכות אתנו רגלי. ואחד מזקנינו קרא לנו בשם את הכפר הזה: כפר-סבא! הבית הארום שנראה מרחוק אשר מאחורי השדרות שמסביבו הוא כפר-סבא החדש, של היהודים.

עברנו אפוא על פני אדמת-יהודים, ואנחנו לא ידענו! מורה-דרכנו קבל על זה מנה הגונה אגב הליכה.

הצמאון גָדל. המים שלקחנו לדרך תמו. אך הנה זה נראה מרחוק הכפר השני — שם נשתה מים. ואנו הולכים הלאה, הלאה.

עם צאת השמש ועם צאת הערבים, שעמדו לרחוץ את רגליהם וידיהם בברכה, הגענו על יד הבאר שבכפר.

והנה נשמע שקשוק-אופנים. באו שתי מרכבות מהצד שממולנו, מגליל ליהודה, והן מלאות יהודים! איזו שמחה! ולא עוד שהם פונים אלינו בשאלה ב ע ב ר י ת! ואנחנו המדברים:

— כמה עד טירה?—

— עד טירה — עונים לנו — עוד כ א ר ב ע ש ע ו ת של הליכה מהירה, תכופה.

צחוק עז — ומורה דרכנו נתפס באונו והובא אל הדין: היכן היא הטירה שלך, שבאים אליה בארבע שעות? הוא העליב מתנצל בעגול-קסמים זה שסבבנו בו הלילה. אך אוי לו ואבוי להתנצלותו.

בעצת הגלילים יצאנו תיכף מהכפר לדרכנו. אין להתמהמה פה עוד, כי תלהטנו שמש הצהרים במדבר שדה.

מלאנו את כלינו מים ויצאנו. סדור שורה לא צריך ביום, ואין אונס בהליכה. איש כלבבו ואיש כרגליו — עד שהגענו לכפר שלישי. הצמאון הביאנו להתעכב גם בו. הצענו לנוח ולאכול פת-שחרית, והנחשלים הקדימו מעשה להחלטה וישבו מסביב איזו תלולית לסעד לב. וילדי הכפר נדחקו סבבו עלינו, ומנהיגנו מראה שלטון ומצוה עליהם להתפזר,— והם משרבבים לשון, הלה הראה גבורה, לקח אבן וזרק בהם, והם הקטנים נכונים להשיב! לא! טוב לסבל מחמת השמש ואינו כדאי לְסֹבב בין הפראים הללו— מחליטים אחדים. ולעומת זה מחליטים אחרים והם בעלי-קומה, וביניהם העלמה-הגבר הגבורה, את ההפך. וליקחים את הקומקום, שמים בו תה, ומבקשים גזרי-עץ לערך מדורה ולבשל ... וכאן נתפרדה החבורה!

הגענו לפרשת-דרכים, ומבלי למצא איש לשאלו לדרך, הלכנו עם שקול-דעתנו, ובהליכה מהירה. עד מהרה התפלגו גם ההולכים האלה: היותר מהירים לחוד, הפחות מהירים לחוד והנחשלים שבָנו במובן גיב לחוד. וכמה התגודדנו בלי כל חשבון לגדודים גדודים קטנים ודלים ואחד רחוק מאד מחברו, ובכל גדוד יש בו כשלש או ארבע נפשות, יחידות בערבה הערבית הזאת, ורק לפרקים היה כל „גדוד" מקדים עומד וסוקר רגע אחורנית, לראות בשלום אחיו, ואינו רואה כלום — והריהו צועד הלאה.

השמש מתגברת, הזיעה שוטפת הימנו, וכתפינו סובלות וכואבות מרחק משא החבילות

והילקוטים, וידינו כבדות ועיפות מהעתיק לרגעים את משׂאני מכתף לכתף. והעינים לטושות קדימה, אולי נגיע כבר לבוירה, אולי נראנה מרחוק.

ושדות משתרעים סביבנו עד אופק השמים מערבה ועד ההרים מזרחה. ושני הגבולים רחוקים זה מזה מרחק רב, וכל הערבה מתחת היא כל־כך מונוטונית. מישור, מישור, מישור, — אין בקעות נחמדות, ואין גבעות חולמות, ואין רבוי־גְוָנים. אדמה ערומה וזועפה או שדות־דורה שביש׳לה׳ ונתכמשה — ואתה הולך והולך, והכל מסביבך גַוָן אחד, גון אחד. ועינינו נשואות אל ההרים שבקצה אופק־השמים — והם כל־כך רחוקים ומרוחקים מאתנו. קרובות מהם רק הגבעות חמישתרעות לרגליהם. הללו מכוסות יערי־זית, והם מושכים, רומזים לנפש התועה בבקעה. והעַיִן העיפה נצמדת שמה, והראש העיף מכיר הכרה קלושה, כי טוב ישם, כי נעים ישם לנוח בצל, ולהתענג על הרוח. . . ואנחנו הולכים, וכל רגע נחשב לנצחיות. . . אין שעון בכים למד את הזמן, ומודדים אנו את הדרך באמד העין. הננו מגיעים פעם עד איזה אופק שסִמַנו לנו, ועוד פעם, ועוד פעם — ואנו מתחילים חוששים, שמא הלכנו לכתחלה בדרך אחר. פוגשים אנו בערבים, ואין אנו שואלים אותם, שמא יכירו בנו אורחים, שהכל זר להם ושמיה, ואנו עוברים הלאה. . .

עברנו על פני מקשאה. קנינו אבטיחים ושאלנו גם לדרך. אחד הראה לעבר אחד ואחד לעבר אחר. . . קבלנו את דבריו של בעל־המִקשאה, שנראה לנו יותר מהימן, והלכנו בדרך זו שהראה הוא. אז ראינו מרחוק את ה„גדוד" שקדם לנו עומד ליד ערביה והיא מראה להם הדרך; וצעיר ערבי עומד עליה ומביט על האורחים בעינים מוזרות. . . וכשנתגלינו — הלכו להם.

עיפים ויגעים — ואין אף אחד מסכים לנוח. אותה הכת, שנשארה בכפר, אינה נראית מאחורינו גם ע"י מִשְׁקֶפֶת; ושאר הכתות שלנו גם־כן נעלמות זו מעיני זו. גדול הפירוד שבי הכתות שלנו. . .

והנה עוד כפר. עמדנו רק כדי שתית מים — ושוב הולכים. קשה עלינו חברת הערבים, באין מבין את שפתם. ושוב התרחקנו מהישוב. והערבה — אין קצה לה ואין גבול במונוטוניותה: אפילו גבעות הזיתים אינן נראות עוד. והכל מסביב — ל א י ש ל נ ו, ואנו זרים ובודדים בין שדות־הדורה — גבהה היא הדורה, ואין יודע מי מסתתר שם. . . ומתי זה נגיע לבוירה?. . . פוגשים אנו בערבי עִוֵר ושואלים א ו ת ו לדרך; והוא פעם שותק פעם צועק, ואיננו יודעים אם מתוך רִשְׁעָה או מתוך חֵרְשׁוּת. . .

נפגשים לנו ערבים המנסים לנגע או להתגרות ביחידים. נפגשת לנו אורחת־פרדים, ארוכה כל כך ארוכה, משתלשלת על כל הדרך ומעלה עבי־ענני־אבק, ועל הפרדים בחורים הזקים לוטשי עינים וצוחקים צחוק מוזר ושואלים לדרכנו. . . ונפגשים לנו שני ערביאים מזוינים, ואלו מנַסִים גם לאחז בשמיכה יפה, שהיתה נתונה תחת בית־שחיו של אחד מאתנו. ואנחנו כבר עומדים מזומנים לשפיכת דמים — והנה נפרדנו זה מזה בשלום. . .

אז התחיל כל אחד מרגיש חרטה על ה„כתות" ועל ההתפרדות — מי יודע, מה קרה לאלה ההולכים לפנינו, או לאלה ההולכים מאחרינו? אולי הם הולכים שם רק שנים־שנים

ומהם לקחו, או יקחו את הכל... ואנחנו מתאמצים ללכת במהירות, אבל הפליגה שלפנינו אין אנו יודעים אפילו באיזה דרך הלכה, כי כמה וכמה דרכים מצטלבים לפנינו... ומטפסים אנו אל הגבעה שבאופק השמים — משם ודאי נראה כבר את בוירה! —

ומשם ראינו גבעה אחרת...

הולכים... הבתולות מפגרות, גם בחורים נחשלים — ואין סדר ואין אחדות, ואין דרך פשוטה, וכל אחד שותק לו לעצמו, כועס על עצמו ועוד יותר על חבריו...

לא! כך אי־אפשר יהיה לעשות דרך... ישובו... רבים ישובו... אבל עד בוירה הרי מוכרחים אנו להגיע, ואסור להחזר הרבה בדרך ואנו הולכים...

בוירה רק בוירה היא כל משאת נפשנו, כל מטרתנו ושאיפתנו — ואך בה נהגה כמה שאפשר במוח עיף ויגע...

בוירה — והנה נתקבצנו באיזו בית צר! הזריזים הקדימו והנחשלים אחרו, אבל כלם כלם לבתותיהם באו בצל קורתה...

רחיצת־רגלים, חבישת פצעים... כבפות־הרגלים, אין מקום. אך ברוכה תהיה בוירה שיש בה באר, ובבאר־מים! ולאחר הרחצה — שכיבה ושכבו — בכל מקום שקרקע פנויה... ואותה העלמה, העפרה העדינה, שוכבה על ערמת שבלי־חיטה, שוכבה פרקדן ועיניה מזהירות ועורגות ועורגות לו. וגם הוא גם הוא שוכב על אותה ערמה ומראשותיו — אגרופו. היא מביטה עליו ברחמים ומציעה לו את כנפה, את צלעה את ברכה להשען, ועיניה מבריקות. אך הוא מסתכל בנו — ומסרב.

יש באותו בית גם אורחים אחרים שבאו מהמושבות וצעיר אחד מהם מבטיחנו, שלא נוכל ללכת הלאה, אפילו למחר: הרבה סרות נגו והרו... ובתוך כך הריהו יושב ומשחק ברובהו, מסתכל בו ומתעלס בו — תכשיט הוא לו. ואחד מחבורתנו התקנא בו והפשיל את הצני־בגדיו. והנה נתגלה לפנינו כשהוא מזוין, יפה, הדור, אקדח בנרתק, סכין פני בנרתק והכל יש לו, והכל קשורים עליו בפתילים פתילים — ממש גבורים רוסים! והנה עוד אחד מראה אקדחו — אנשי־חיל ואנשי־מגן כאלו היו לנו בדרך ואנחנו לא ידענו!

וקשה, קשה עד מאד היה לעיפים ויגעים לקום ממשכבם, אחרי שעות המנוחה המרגישות העיפות ביותר. אבל בני המושבות הזהירו בנו שנקדים לצאת ולא נלון הלילה בין יערות ההרים. באו לידי הסכמה לקחת חמור, שישא את משאנו להקל והיה לנו יחד עם זה גם מורה־דרך.

והנה החמור והנה כל הצרורות מצוררות בשני שקים — ואנחנו הולכים עם החמור? לא, ולא! בשביל עשירות אחדות בטל כל העסק וכל אחד טען שוב מתוך עצבות את צרורו על שכמו, ונצא...

אך הפעם הלכנו כאחד — והשמש שנתקררה דעתה לאחר הצהרים והאויר השובב ותלולי־ההרים עודדו אותנו, ומראה התלולה הגדולה ומראה הטבע בפנות־הרים הזקן והצעירין סוף סוף את רוחנו...

ואחרי שעה קלה והנה רצועת־עצים נראית באופק־השמים המערבי, רצועה ארוכה, ארוכה עד מאד—אלה הם יערות חדרה—י ע ר ו ת י נ ו א נ ו ! ואין אנו עדיין בודדים ועזובים!

נתעוררה כל לישון לדבור. וכשמדברים מתחילים ב"בוגד" ועוברים עד ליק"א, שהרי אגרונומים יש בתוכנו, מתלמידי יק"א ש ל א הלכו לקנדה, ואחד מהם רוצה מאד שיחשבו אותו בר־סמכא גדול וביחוד ב„מקצועו"—והיא אינו הולך לישם טיול. הוא הולך הפעם להתנחל, לקבל אדמה. ל ו יתנו אדמה, לו מ ו כ ר ח י ם לתת אדמה אין ה ו א דומה לאחרים. לא יהיה הוא אכר כאותם הישנודים. הוא יהיה למופת, והכל צריכים להבין את זה. והוא יראה מהי „אכרות", כיצד צריך אכר לעבד וכיצד צריך יהודי אכר לחיות. ויעבוד דוקא עם פועלים ערביים!

נתפקעה סבלנותם של „הפועלים", אבל הוא אינו נרתע לאחור. הוא צריך „לבנות" ולא „להרוס", ואם אין חשבון בפועלים יהודים—לא יקחם. ופועלים אגרריים אינם כלל במציאות.

כאן הרימו צעקה הסוציאליים שבחבורה: הא כיצד? והאיך?... אבל הוא אדיר הגרון מאדיר בקולו על הכל ומניח הנחה:

— פועל אמתי אינו אלא זה העובד במכונה; עבודה הדורישת למוד, ולא עבודה פשוטה כאותה האגררית, שכל הבא מן השוק יכל לאחוז בה.

אבל כאן קפצו האגרריים שבנו והרימו צעקה הא כיצד? והאיך?

צריך לישאל את מרקס ואת קאוטסקי, והם אינם בכל הערבה הרחבה הזאת...

והנה העלמה־הגבר, שהלכה וישמעה עד כאן בשתי אזניה כאחת מישני עבריה „פתחה פיה בחכמה"... מישכמה ומעלה גבוהה היא על כל העם ובהישיבות מיוחדת ורצינות מיוחדת ודאגה־מסותרת מיוחדת היא מישמיעה תורה. ואחד הפועלים, שכבר נחר קולו בריב, לחש לי:

— אותה ריבה יודעת את מרקס על פה ממיש— ובקיאתה ב„ספרות" אין לישער...

ואותה הע͏ֿפרה העלמה העדינה, עורגת על אוהבה, מלטפת אותו, מתרפקת עליו, והוא—הוא מבכר כנראה את „התורה" עליה...

... בין כה וכה— והשמש נטתה יותר ויותר ימה, אל העצים. ואני רואה הפעם הראישונה בארץ־ישראל שמש שוקעת אחורי יער עצים...

והוכוחים משתתקים, הולכים במתינות. הערב מחשיך, ועלינו לחכות כפעם בפעם לנחשלים. ורצועת העצים נמשכת לכל אופק השמים, ואין אנו יודעים לאיזה צד עלינו ללכת.

מורה דרכנו ג"כ אינו יודע. אך אחד ה„זקנים", שעבד לפנים בחדרה ונטע שם אותם האקליפטוסים כשהיה טובע בבצות למעלה מברכיו, -- מראהלנו לצד אחר; אבל פרש ערבי עובר אומר לנו, כי הדרך שאנחנו עומדים עליו הוא הנכון— ואותה בחר כאות נפשך!

עלינו דרך מסלול על הגבעה לפנינו והלכנו עד שהגענו אל מדלעת אחת, הראישונה למושבת־האבטיחים. מיד יצאו לקראתנו השומרים, או הערביים בעלי־המדלעת הזאת והתחילו נוזפים בנו: „אין פה הדרך!" אבל כיצד? המושבה הרי ש ל נ ו היא, ואיך זה לא יתן לנו ערבי לעבר? והנה ערבי אחד הרים את מקלו, מיד תפש הג'נדרם באקדוחו... אך ברוכה הלישון שפרשה לערביים מה הפצנו, ומה אנו מבקשים— ונתפיסו תיכף; ואדרבא הם כבדו אותנו גם באבטיחים מן המובחר והראו לנו את הדרך— — — —

ב.

יפה היא חדרה בלילה, ביחוד לאחר יום של הליכה בעיפה. הכוכבים ממעל ועצי-העצים אורגים בחושאי רשת-קסמים לנפש. ונאצל מהוד זה גם על הבתים הבודדים, המפוזרים בין העצים: איך חושב כלל באותה שעה, כי בתים אלו נבנו בשביל בני-אדם. העצים, בני האדם, הבתים, הכוכבים—כלם הם חלקי-התולדה, ולכל חלק וחלק ערכו החשוב ומקומו המיוחד לו ולנפשו, לו ולסודו . . . העינים נשואות השמימה, וירח יהלך על העצים ובין העצים— — —

עם אור השחר קמה החבורה משנתה, ויצאו לסור את סביבות-המושבה. יצאו שלא בחבורה יחד, אלא שנים-שנים, ושלשה-שלשה, איש לאשר נשאו לבו.

חבורה קטנה הלכה לאחד הכרמים. עברנו דרך רחוב אחד מזוינים במשקפות. נתגלו לנו מעבר אחד ים ומעבר שכנגדו הרים, הרי-אפרים וים-הגדול. קפאנו תחתנו, רק הידים נתעוררו וכוונו את המשקפות לכאן ולכאן. הכל כה בהיר, כה יפה, כה שקט וחולם.

וזהי חדרה, היערות שמסביב—של חדרה, המחזה הנפלא—של חדרה. וכלנו מתנבאים: „העתיד לחדרה!“ ומחשבה אחת ורצון אחד לכלנו כאחד: לגור בחדרה, אך בחדרה!

באנו אל הכרם. הגפנים מסובלות אשכלות, אלה, שלא ראו מימיהם כרם, התפרצו לתוכו בהאח ובמחיאת-כפים. שאלו מה לעשות, ואיך קוטפים גרגרי-חמד אלה, ששלב תומר והומר אותם כך. על הגבעה עומדת סכה, ובה השומר הערבי ומשפחתו. אבל אין הוא שומר הפעם את הענבים *) הענבים — הפקר! התפזרנו לכל רוחות הכרם לבצר ענבים; אולם רבם כבר נרקבו, נצטמקו ויבשו על הגפנים . . .

בינתים עזבנו את הכרם המלא והגדוש רקב. . . הלכנו לשוב אל המושבה. שבנו מצד אחר ונפגשנו עם בני-חבורה ששבו ממקום אחר, מגן-שמואל. רק אחדים התרצו לבקר את המוסדי הלזה, שהרעיש בזמנו את העולם העברי. הרשו עליו נאמנו, צלצלו וקשקשו — ואינו אלא אחד ממאה בפתח-תקוה. ומה אפוא יראו שם?

הלכנו יחד. השמש כבר התרוממה והתחילה צורבת את הפנים. והעיפות מאתמול גם היא מכריחה אותנו לילך ולנוח בצל קורה.

איש-יהודי יושב בפתח ביתו: „שלום!“. — „שלום“. . .

„את, ציונים?“ — הוא שואל — ואחד הפועלים, שקולו צרוד, ופיו כמעין הנובע, אינו מחמיץ גם הזדמנות זו, מתישב ומתחיל לדבר על הארץ ועל פרי הארץ, אבל יהודי זה איננו אכר; חנוני הוא. ובא הנה רק לפני שנתים, אולם כבר הספיק להתבונן ולדעת את כל הדין. „רע! — איזו פרנסות יש בארץ? אכרות, ומרבה נכסים - מרבה דאגה. ופשתה — אין! ברוסיה יש פשתה עבה, יפה, רכה, בהירה — והיא היה פשתני, אבל כאן. . . הפועל מתלהב ומפסיק בהסברה כי אפשר לגדל גם פה פשתה. אך היהודי מניד ידו כאיש שאני מאיצים בו לילך.

באכסניה שלנו נאספה כמעט כל החבורה. ויושבים בצלם של האלנות ועוסקים באבטיחים

*) באותה השנה לא נאספו הענבים כלל. והיו שהוכירו עגלות עגלות ענבים והשליכום אל הנהר. . .

גדולים, אבטיחי חדרה, וכל פה מלא שבח המקום שראה. (רק שנים לא הלכו לשום מקום: העלמה העדינה ישחלתה בקדחת, וה„אגרונום" נומר 2, בחור גבה וצנום, שחלה בעיניו.) אכרים אחדים עומדים אצלנו בנשיהם ובניהם, נהנים משיחתנו וקוראים אתנו יחד בהסכמה: העתיד לחדרה!

אחד שואל: והקדחת? . . .

מה? קדחת? כל האכרים כופרים בה! להד"מ — אי אפשר לומר, כי היה היתה, אבל עכשיו העצים הרבים כבר רפאו את חדרה רפואה שלמה!

רוצים הם, רוצים האכרים, כי תגדל הדרה שלהם, כי תפרח, כי תשגשג. . . חפצים הם למשך לכאן עוד אנשים, מתנחלים ופועלים. ונעים לנו לשמע את חלומותיהם. ואגרונום נומר 3, צעיר המגחך את הרבים בזרגון=הרוסי שלו, יושב בינתים ורושם לו רישימות „על המצב הפוליטי=איקונומי של חדרה" — — —

ירדה השמש, והלכנו אל הים, הליכה של שעה. אותו יום ערב=שבת היה. ועגלות עגלות נושאות נשים וילדים מן הרחצה, רוכבים אל הרחצה, ופועל אחד מרוסיה דוהר על סוס אביר, ומשתפך באיזו שירה רוסית. אנחנו — בעקבותיו מטפסים אנו במשעול הגבעה המתרוממת אל האופק. עלינו — והנה „קדימה", — יסודות של בתים וסכות, והנה גם הבאר. בימי שלטון=המות נמלטו האכרים אל המבצר הזה. . . והנה — הים לקראתנו. ים רחב=רחב. מרחוק אניות מהלכות. ואיזה חף! אל אלהי האלהים — איזה חף! כלו בנוי כתל סלעים אדירים, זקוף וגבה. ה„רחוב" בין חף זה ובין הים, כמו עשוי בידי=אדם, בידי הענקים אשר בראשית. ועל קרקע ה„רחוב" נפוצות סלעים סלעים גדולים. לפעמים מתפרצים גלי=הים אל „הרחוב" מדלגים על הסלעים ומלחכים את הכתל הזה. ודאי טעם יש בו, וסלעיו המתפוררים לגימה טובה לים! — אבל באותו יום היה הים „בחור מנומס", והיה מחזיק את עצמו בארח של כבוד – ואנחנו נמצאנו בין שני טורים, הים טור=גלים מזה והכתל טור=סלעים מזה, וסלעים נפילים ביניהם — ואנחנו עליהם. . . וכל אחד פושט את בגדיו ומניחם על כתפי אחד הנפילים, שומרי המרחץ הללו, וקופץ אל „המקוה" — ומיד מקדמים אותו גלי=גלים ורוחצים וישוטפים ושופחים —, ועושים אותך בריה חדשה!

בריות לבנות נוצצות עומדות על גבי הסלעים וקוראות מלים בגליות, לכאורה: „יפה! כמה יפה!" אלא שבאותו רגע כאלו מתמלאות הן המלים הללו בכל תכנן.

עוד מבט אל פני=הים, אל האניות הנראות שם, אל השמש המתקינה את=עצמה לטבילה, אל כתל החף, וסלעיו — ואנו עולים למעלה. קסם של בין=השמשות נישפך על הכל. טוב ונוח, והלב כל=כך רך ומלא. קשה עלינו הפרידה ממקום זה, הולכים לאט=לאט, כדי להתמהמה עוד רגע ועוד רגע בערבה זו. ועוד הפעם מבט אחרונית, וישוב מבט. והנה החמה פשוטה ועורה ואדומה מבושה, יורדת לטבילה. . .

שירה תוקפת את הבלומומים „ישמש אביב' והולכים, הולכים ומומרים.

— העתיד לחדרה!

– פה יבנה חף!

— פה תבנה עיר!

—עיר ואם בישראל!

—כרך גדול שבכרכי הים!

פתאם, עמדו אלה שהלכו לפנינו.—ערבי סלקם אבטיחים מאחת המקשאות.—משמע גנב הוא! איך זה? הוא יגנב את רכושנו?!—נתפס המסכן ופניו הלבינו כסיד. כשנצטוה ללכת אתנו אל המושבה, הוא מסרב. אבל כמה ידים מאלצות אותו ללכת. נלקח הימנו המשר שבידו והוא הולך! נדחף אל המושבה . . . כל החבורה מוליכים שבי אדם לחדרה שלנו!—והנה יוצאים לקראתו שומרים ערבים ממקשאה אחרת ושואלים, מה זה ועל מי זה? ויראו פלא, השבתנו אינה מספיקה להם! ולא עוד, אלא שדם הרישים כי נרפה מן הגנב. אבל לא. אחים! .המושבה, המושבה—יעשו שם מה שירצו! אבל השומרים מעכבים ואומרים אין הוא צריך ללכת אל המושבה, אין זו גנבה. —כיצד? איזה עול!—השומרים אמנם מזוינים באקדוחים, במקלות, בקני-רובה; ואנחנו אפילו מקלות אין בידינו. אבל המושבה—הרי היא שלנו. האבטיחים שלנו, והעתיד כאן שלנו—וזה גנב את רכושנו!

מחלקת מתלקחת עם השומרים והגבור הנערים שלנו מראה את אקדוחו—ודבר פשוט זה מעלה חמה! מסתערים עליו—והוא בורח, ומתוך-בריחתו הריהו יורה אחורנית, והכדור עובר לפני אזן אחד מ ש ל נ ו!...

הערבים אומרים לרדף אחריו. להמיתו הם רוצים על רוק-לבו. שלנו עוצרים בעדם. ריב וצעקה ויגבור רון ובוהו.... צאת הכוכבים והשבת הערב מכסה על היער והבורח יחד. אבל ערבי אחד רץ הירה לתפסו. מכל השדות רצים ערבים ובאים... שלנו ממהרים אל המושבה. רצים—אולי נתפס, אולי נהרג...

אבל-לא! הנערים שלנו יושב כבר באכסניה, ופניו, אמנם, פני מת אך בשרו העד עליו כבשר החי!...

האכרים הנמצאים באותו מעמד צוחקים על רצוננו הטוב להציל את קנינם. הרי מעשים באלה הם של יום-יום; וככה יהיה תמיד. ביחוד עכשיו, כשהשדות כבר הפקר, ל א ח ר ל ק ט ה א ב ט י ח י ם—הרי, אלו הצליחו, יכולה היתה להביא אסון על המושבה כלה———

תחת זה עשינו אחר נחת-רוח לאכרי חדרה שנתלקטו אלינו ושמעו בריסקיסות שלנו שנתגבהנו מתוך אכילת אבטיחים.

התוכחו כמובן בדברים העומדים ברומו של עולם המעשה!...

ממעגל הקסמים, מחדרה יצאנו עם צאת-השחר, בבתות הרישים. עמי-הדרך הקודמים נמחו בליל. הצעד יותר בטוח, והבהמה אינה סובלת עוד כל-כך מחזק המשא. אך—הבל—העפה העלובה נשארה חולה בחדרה!

עברנו כמה חורשות—כלן של יהודים—ועוד כמה וכמה לפנינו. מתרפקים אני על העצים הללו... אולם גם למושבה זו יש תחום; אינו נעמת נפש—יצאנו מתחומה... אבל השמש כבר משחקת לפנינו, והיא שופכת חנה על הכל.

עוברים אנו עוד יער אחד. יער של שרשי-עצים. העצים עצמם רבם נגדעו, אבל רבים

עוד נשארו, אלא שהנם מפוזרים אחד אחד על פני כל המרחק ואינם מתקבצים לחבורה אחת לצל אחד. . . יער עתיק זה מעורר מחשבות, ואצל אגרונומינו — ריב: העצים הללו, מה שמם? אלונים ממש הם או רק „קרובים" למשפחה זאת, או שהם לגמרי ממשפחה אחרת? לסוף נמנו וגמרו כי אלונים הם. . .

משתטחים על אחד מהרי־החול. והחול כלו מעשי צעצועים כפרחי־הקרח הללו בשמשות־החלון ישבחרף ברוסיה, כך מראה פני הרי־החול. כאן הרוח החם הוא הציר והאמן העושה מלאכה זו. וטוב ונוח לשכב ככה, להסתכל באותם פרחי־החול, לדבר מעט ולדמות הרבה מתוך דומיה. . . אולם צריך ללכת. השמש מ־מה את הבריות, בקר — והיא עושה כבר מעשה צהרים!

הולכים ושוב תעלה לפנינו. עוד הפעם תחום. תחומו של מי? — ומורה־דרכנו קופץ אלינו מתוך שמחה וקורא:

—היודעים אתם? מכאן ואלף־אדמת הזכרונים! זה לא כבר נקנתה גם זו.

והרי אנו אפוא ישוב על אדמתנו! זקפנו קומה, ושמחתנו היתה שלמה, כשראינו מרחוק יהודי עומד ומנצח על העבודה. הלב מרנן—ועינינו משוטטות לכל עבר. הנה דיליז׳נסים רצים על פני־המישור, והם מלאים יהודים. והרי הם גוחנים מתוכם ומביטים במחננו הגדול ומברכים אותנו ב„שלום" עליז ונעלמים. ועגלות־אכרים עוברות זו אחר זו. עם אחת מהן אנחנו מזדמנים על גבי גשר אחד—ועומדים. גשר קטן ופשוט אבל מתחתיו מים — והמים מי־בדלח ודגים משחקים במים הללו. וכמה הם יפים! שמחה וששון!

יושבים אנו על גדות הנחל ומשליכים פתותי־לחם פתותי־עוגה—והמון דגים, גדולים וקטנים, עולים למעלה ושטים אל הפתותים. גם דגים גדולים ביותר יש, והם מגיחים מאי־אלו מקומות נסתרים ושטים לטרף טרף. . .

לא, מקום זה לא נעזב מהרה. תעישה החמה מה שתעשה, ואנחנו כאן נישב, ועם אלה הדגים העליזים נשתעשע — — — שואלים את האכר בעל העגלה לשם הנחל, והוא עונה: „זרקא".—„זרקא, זרקא"! היש שם יותר נאה לנחל עליז שכזה? הנחל יפה, הדגים יפים והשם יפה!

האכר ירד מעגלתו וישב אצלנו גם הוא. הדברנים שלנו נכנסים אתו בשיחה „על המצב האקנומי והפוליטי" של זכרון, והוא משיב בעצב: הזקנים עיפים, הצעירים נוסעים לאמריקה, וכחות חדשים אין — — —

ופתותי־הלחם צפים על פני המים. הדגים מרומים. לכל תשלכת הם ממהרים לעלות, אבל אינם נוגעים בלחם, לא לחם הם מבקשים — — —

והרי אנו עולים ומתרוממים על הרי שומרון. עולים, ויש עוד לעלות ולעלות. אולם בכל רגע אנחנו עוצרים בעליה:

מתחת מראה נפלא. כל העמק מכוסה ישחי־עצים ושרשי־סלעים — שטיח קסמים זה!

הננו מתרוממים עם שדרת־השטים — סיג לכרמים. והדרך דרך המושבה. אכרים עוברים ושבים, רוכבים על סוסים ועל חמורים. אכרים ובני־אכרים, אומרים „שלום" ונעלמים. והנך מרגיש שלום־שלום. . .

עָפְנֵי מֵעָלֶיהָ. אבל הרוח הטוב מעודד. ואכר אחד, היושב בעגלה התומה לשורים וישב אל המושבה, מבקש, כי נניח את חבילותינו על עגלתו. ואנחנו עדיין מתרוממים. דומה כי לסוף נגיע לאיזה שער־שמים, לאיזו מלוכת־קסם — — —

ופתאם — ים! מנין פה ים כל־כך גדול? פה לרגלי־המושבה? ואיזה ים? ים שאין דומה לו לתכלת לא ביפו ולא בחדרה!... זכרון־יעקב — על הים־הגדול! ואנחנו אף אחד מאתנו לא שמע עוד כזאת.

עוברים אנחנו את רחוב־המושבה. מכל הבתים מביטים על מחנה ה„הלכנים". ואנחנו — על ארץ־ישראל גאותנו. יפה הוא הרחוב, עם העמק שבאמצעיתו, ועם שני הרחבות המסתעפים הימנו. אבל בן־אדם, הבט אל ההרים ואל העמקים שביניהם!

הרי־הכרמל, הרי־שומרון והרי־אפרים עם סלעיהם הזועפים ועם יערותיהם...

מרחפים ומשוטטים מבטנו לכל צד ועבר. ונשכחת חדרה, ונשכח העתיד של חדרה. דומה, כי אין מקום יפה בארץ מזכרון יעקב. עשירה היא חדרה בעצים — אבל מראה זכרון ראש כל מראות!

נכנסנו לאחד־הבתים, ומן החלונות — הים ושלשלת ההרים ועמקיהם, עם שתי המושבות שבסעיפיהם. ואנחנו יושבים כמו מכושפים, מבלי להבין כלל, למי התמן כל היופי הזה?

בעלת־הבית, אכרה־אלמנה, מקבלת אותנו בסבר פנים יפות. נהנית מחשבחים הנתנים לכבוד מחזה ביתה. מציגה לפנינו את ילדתה. בניה הגדולים הם בשדה.

עד מהרה שבו הם — קצת מגושמים, ומגמגמים עברית בקושי. נכנסות גם עלמות מפורכסות ומגושמות קצת וגם מגמגמות עברית בקושי. מביטים, כנהוג, על התמונות הפוטוגרפיות של הבתולים ובעלת־הבית מורדת ומראה לנו תמונה של שלשים חמשה צעיר. כלם יפים, כלם בריאים, כלם חסונים כלם ילידי זכרון:

— וכלם הם באמריקה, כלם! — — —

יאחר־אחד יוצאים לטיל, להביט ולהסתכל.

הים הוא לרגליך. אבל בקעה מפרדת בינך ובינו. תחלת השרון, ושם מִקְצָה — הכרמל, אשר „בים יָבוא"... והבקעה יפה היא, ורקא מתנוצצת כה בשפתה אל הים ועוד שני נחלים. אתה רואה את תַּנְטוּרָה מצד אחד ואת קסריה מצד שני. ובאותה בקעה — פרדס־הברון, ובאותה בקעה מה שהיה בית־חרשת לזכוכית..

דרך הבקעה הולכים גם לים ושבים אל מושבת־ההרים. אפשר לבלי השתמש בדרך הכבושה ולהתרומם מעלה־מעלה אל ההר, אל המושבה שעליו. ובין סעיף־סלע לסעיף־סלע אתה נח והנך מסתכל אל הים שלרגליך, אל הבקעה שאתה מתרומם עליה, אל הפרדס שבתוכה, כיצד כלם משתנים בגוניהם בעת רדת־השמש; רגע רגע יִגְוַן חדש להם.

ומטילים אנחנו במושבה. מַטִים אזן, מרגלים בצְנַן. רבות הן הצעירות. ואתה מסתכל בהן. הצרפתית חיה, בפיהן ולעברית אין זכר. וחלק מחברותנו, בתוכם הפועל־הרבן והאגרונום־הרבן, מצא לו כבר עם מי להתרועה.. והרי יושבים הם כבר ליד אחד הבתים. שלנו מתלהבים

ומספרים, כיצד חיים האכרים באירופה, והאכרים מביטים בגחוך על אלה ה„חדשים" המלמדים אותם בינה. התלהבות תמימה מצד אחד ובוז נסתר מצד השני. האסטניסים שבנו אינם יכולים לשמע לא לאלה ולא לאלה ומתרחקים. לטַיֵּל, לטַיֵּל — — —

לא, אינך יכול ללכת! ההרים שממולך מקפיאים אותך תחתיך. עינך נצמדת שם שם. . . שם שלשלת־ההרים ועמקיהם. אנשים מתהלכים שם מתחת ואינם נראים אלא כחגבים. החורשות המכסות פה ושם על ההרים אינם נראות אלא כאֵזובי קיר — ערך המדה נשתנית לעיניך לגמרי. . . והרים גבהים מעל הרים, ומתרוממים למעלה, למעלה. אדירי־העולם, מחבקי עולם ויראה להם ואימה להם. . . והכל מתלכד ומתאחד לראש־הר אחד גָּבֹהַּ; אבל השמים מתרוממים גם עליהם, גבה־גבה. אין פה אלא לב השמים.

וכמה משתנים הם ההרים לרוח־היום ברבוי־גוניהם ובפלאי קסמיהם! — שם מלוכת־האגדה, שם מולדת הענקים, והמשעולים המתפתלים שם למעלה אינם אלא הדרכים לאותה מלוכה נסתרה. . .

ואינך יכל להשתעבד לאלהות אחת, לעבדה כראוי; חבריך מושכים אותך לכאן ולכאן, שוב לטיל — לרחוב זה ולרחוב זה.

והערבים מרובים הם ברחובות ובכל הצרות היהודים, ואתה נתקל בהם על כל צעד ושעל. הם החנונים והם בעלי־המלאכה, וההדש אינו מבחין, מי כאן אדוני המושבה? . . .

הולכים אל הגֹּרן, באים בדברים עם האכרים אדות מיני התבואה, ודברינו נכנסים שוב בוכוחים, אך הפעם במתינות, בשפה רכה. ואכר אחד קורא:

— הכל היה טוב, ובשמחה רבה היו בנינו נשארים פה. אבל ברז'ים זה... אָ, אלו היתה ארץ־ישראל של האנגלים שאני היה! . . .

. . . ומהגרן — לבית־הקברות שממולו. טבע עשירה ומצבות מעשה ידי אמן. ועל המצבות יש כתבות, והכתבות מספרות אדות חלומות־הלאום וגבורי־הלאום; פ"נ „חלוץ שציון היתה משאת־נפשו האחרונה . . ." פ"נ אשת־הרופא היהודי, בת־עם־אחר, שאמרה: „עמך־עמי אלהיך־אלהי, ארצך־ארצי, ושם אקבר . . ." ופ"נ קדוש אחד, ש„ז כ ה ל ש ב ת ב צ ר פ ת ע ש ר י ם ש נ ה". . . עשרים שנה בצרפת!

ג.

באנו לאם־אל־גמל (בת שלמה) בפה אחד ולב אחד; ושם נתפרדה חבורתנו.

אחד הצעירים בא אלינו והצעה בפיו: לא לסובב את ההרים וללכת דרך חיפה־נצ־רת אל המושבות, דרך של שני ימים, אלא לעשות את ההרים קפנדריה, לעבר באלכסון את עמק־יזרעאל, להגיע להרים שממולם ולבוא יישר למסחה. דרך של שמונה שעות.

כל אותו הלילה דנו בזה. הללו אומרים: נלך דרך העמק, ונשוב דרך חיפה; והללו אומרים: נלך דרך חיפה ונשוב דרך העמק. ושני הצדדים עומדים על דעתם בכל תקף. הלכו לשאל בעצת אכרים; ולסוף נשאר כל אחד בשלו!

נשימת־הלילה רחפה עדיין באויר. האכרים יצאו לפעלם בגרן, ואנחנו — לדרכנו. כלנו.

בנערינו ונערותינו. הצרור על השכם וילקוט חם־לחם. פרשת־דרכים. הגיע הרגע להכריע: ימינה או שמאלה.

נמנו — ונמצאו כלם להיפה ושבעה לעמק. אבל המיעט אינו נכנע מפני הרוב. הוא בחר לו הדרך הקצרה והקשה.

ימינה — הזוג הצעיר, האח ואחותו, מורה־הדרך והאגרונום נומר 2; ושמאלה — כלם, כל המחנה.

— שלום! שלום למרת חיפה!

— שלום! שלום למר יזרעאל!

— להתראות בסג׳רה!

אכר אחד נתלוה אלינו המעט, להעלותנו על הדרך ולסמן לנו בערך את הפנה שעלינו לפנות שמה. ומיד התחילה עלית־הרים וירידת־בקעות. אבל הדרך כבושה בינתים — דרך הכרמים והשדות של היהודים.

רגש־הבדידות התחיל כבר מתישב בלבנו. אולם האכר דברן הוא, מדבר הוא על העצים ועל העשב, על המעין הנפגש לנו, על האדמה הטובה מסביב שיש עוד לקנות כאן, על תפארתה של הארץ ועתידה של הארץ.

עמדנו על גדות המעין: פרחים פרחו שם והסתכלנו בהם, ושם עמד האכר, ומסר לנו סמנים לדרך, צוה אותנו בעצות אחדות וילך לו לעבודתו.

בינתים נתגלה השמש והזריח את ההרים. צללים ואורות להרים, צללים ואורות בלב. עגמה שמורה ונעלמה בנפש, והעינים נשואות אל ההרים, אל ההרים...

היום ההולך לקראתנו נראה עטוף־סוד. נעלמה דרכנו ואי־אתה יכל להתבונן, להסתכל, לחדר במסתרים. רוצה הנך לעבר את המסתרים הללו ולהרגיש את הקרקע תחת רגליך... לבך מתנודד... אבל הכל מסביב שולט בעיניך ועושה אותך רשויות, רשויות...

הנה הר, בדמות כפה, ומרגליו עד ראשו הוא מכוסה עצים, עצים גבוהים, ונראים כנכנסים כלפי ההר, כעשב השדה. ולעומתו עוד הר כזה. והשאר — הררי־סלע ערומים, זעופים, ומנֻגָּנים כל כך...

ואנחנו עולים. לפנינו — מעין מישור. סימני־הקציר ועקבות־דרכים לכפרים. דרך כבושה אחת אין. אולם אנחנו הולכים עפ״י הסימנים שנמסרו לנו. כל אחד הולך לו שקוע במחשבותיו, ובעינים נשואות קדימה. תוגה מיוחדת משתקפת בעיני בן־הזוג כשהוא מסתכל מרגע לרגע בבת־זוגו, ופניו מתעננים...

שבילנו הצר הוביל אותנו עד בית אחד, שנמסר לנו בסימנים, ומשם — נגוזה הדרך. בית, גינה — ומסביב האדמה אדמת־בור. מרחב, אבל בלי דרך. אופק השמים, רכסי־הרים. שדמות, וסלולים שם שבילים צרים, רצועות־רצועות המוליכות לכמה וכמה כפרים. אבל לפניך — אין דרך. מורה דרכנו הוא המליץ בינינו ובין הערבי הזועם והשתקן, בעל הבית. והלז הראה לנו עקבות־חמור — והלכנו.

הלכנו אל הכפר — הנקודה השניה בסימננו. ואנחנו שוב עולים ויורדים, יורדים

ועולים. הרי כל העולם שטוח לרגליך, הרי כמה וכמה כפרים עם גגותיהם, הרי הרים גבוהים עם בתים בודדים שעל ראשיהם וברוכסיהם והרי אתה סגור ומוקף גבעות קטנות. אֶפקך צר ואינך רואה אלא מעט אדמה מתחת וקטע שמים ממעל...

לדרך שנסמן לנו אין עוד זכר, והולכים אנו עפ"י ישקול הדעת בלבד. ישדות-שדות אנו עוברים. שמחים על העליה ואבלים על הירידה... נראים לנו מרחוק פרשים והולכי-רגלי: כל אחד כמו לעבריו תועה. והשמש, היא אורבה לנו, שומרה עקבותינו, עוד מעט ושפכה עלינו את כל חמתה.

סוף-סוף הגענו אל הכפר, ועלינו עליו. אצל הבית הראשון השלנו את צרורותינו והטלנו את עצמנו על גבי הקרקע. לאחד החלונות מבפנים ישבה מסבת זקנים נשואי-פנים ובעלי-הדור ישוחהו. פנים מהודרים, אבל זועפים כסלעי-ההרים,—הדרת-המדבר בהם; בעומק-העינים שוכן יגון או סוד, וגבות-העינים מכסות הרבה... ונער אחד משמש לפניהם, יוצא ונכנס דרך אותו החלון, מביא כפעם בפעם קהוה או פתית. ולא רחוק מאותו בית נראה התנור, שנשים עומדות עליו, לשות ואופות.

אמרנו „מַרחַבא" לזקנים וישבנו בצל. ומליצנו התחיל מבקש בשבילנו אֹכֶל פת-בחלב וצידה לדרך. אולם תשובה לא נתנה — ואנו מחכים.

לא רחוק ממנו — הגרן. דשים שם בשורים. ראינו משם הערבים וקרבו אלינו כלם וסבונו, גדולים משני המינים. שואלים: מי אנחנו, אנה אנחנו הולכים, ומאין אנו באים. ופעוטות עומדים פעורי פה ולטושי-עין. מליצנו העלוב מחפש מלים ומוצא בקושי. העיקר הוא: היש, חלב? ואיפה הדרך למסחה? — והנה חלב אין, והדרך לצד פלוני.

והולכים מאתנו וחוזרים ובאים. והם מפליאים אותנו יותר ויותר בחסנם, בגבהם, ביפים. איזו שעירות, איזו עינים! אולם אחד מטיל עלינו אימה במבט-עיניו ובבת-צחקו. העינים — עיני-שאול והצחוק צחוק-השטן... הוא רק מסתכל בנו ומחיך...

הסברת-פנים טובה זו מה היא? זה כמה פעמים הלך מאתנו וחזר אלינו—ועדיין אותו הצחוק ואותו המבט. ועדיין הוא קיסם אותך ביפי תארו ומראהו.

הזקנים עדיין זועפים. כפעם בפעם מגישים להם עוד ועוד פתות, ובכל פעם טועים אנחנו, והושבים שיגישון לנו. כמעט שנואשנו מאכילה בכפר זה והתחלנו חושבים לילך הלאה. אבל כיצד? במקום שאין דרך הרי אי-אפשר לנו ללכת בלי מורה-דרך. בא מליצנו בדברים עם אחד-הערבים ע"ד חמור ומחמר עד תחנת מסלת-הברזל שביזרעאל. המשא-ומתן בדבר שכר החמור ארך הרבה, ובעלו הלך לו, ובינתים הגישו גם לנו פתות הרדויות עכשיו מתנור, ואכלנו. ולפי שלא הורגלנו עוד ב„מצה" זו הספיק המועט שנתן לנו לישבר את רעבון כלנו...

והנה שבו הערבים לעבודתם. רק נשואי-הפנים „זקני השער" יושבים ומשוחחים. ובשדות מסביב רבה העבודה. ערביים וחמוריהם באים זה אחר זה. החמורים טעוני דורה, וקטנים מחמרים אחריהם. ופורקים מעליהם את הדורה וחוזרים אל השדה, ואנחנו בודדים ונשכחים. למה נישב פה? נלך מזה! הלך מליצנו לקחת את החמור מן הכפר. ואחרי רגעים אחדים שבו

שלישתם,—בעל-החמור ומליצני הערבי-הצוחק, ששמו את צרורותינו לתוך שק, טענוהו על החמור, ואנחנו אחריו. והמחמר—הערבי הצחקן בעל עיני-השאול . . .

לאחר אמירת-תודה ושלום לזקנינו יצאנו מהכפר. הלכנו קלי הגוף וכבדי-הלב... מליצנו היה עצוב עד מאד. מכיר הוא בערבים אלה שאינם אלא שודדים, רעי-לב. הכנסת-האורחים לא היתה כהלכתה. ופה בחברתנו הקטנה הרי יש שתי „בנות" . . .

יורדים אנחנו מגבעת-הכפר למטה בין הרים. בתי הכפר הולכים ונעלמים מעינינו; קריאות מהכפר מגיעות לאזנינו, והמחמר עונה עליהם... נפלא הוא המקום שאנו הורכים עליו. אנחנו הורכים עכשיו על ההרים ובין-הסלעים, שתמיד ראינום מרחוק, שתמיד התפללנו רק נבקם שואפים אנו עכשיו את אוירם, חודרים לתוך היכליהם והיכלי היכליהם.—אולם מוקף הרים אתה, והדרך אין לפניך, וערבי מחמר חשוד בעינינו הרבה...

בין הכפר ובין הרי סלע משתרע מרעה. מטילים עליו כבשים יפים ורועה יפה מזין. ואילך — סלעים, סלעים, סלעים . . . אין דרך אלא שבילים רבים, שבילים ומשעולים. הרי הם עקבות חמורים וגמלים ואנשים שנחרתו באבנים וסלעים במשך „שנות-עולם. והשבילים מרובים הם, פונים לעברים שונים, מצטלבים זה בזה ושוב נפרשים, ומובילים ה' יודע להיכן . . . והערבי מביט עלינו וצוחק, עיניו צוחקות וכל יצורי-פניו צוחקים. ומשתדלים אנו ללכת אחריו במדבר זה, בין פראי-סלע אלה לבלי לראות את בת-צחוקו . . .

וההרים שאתה עובר בהם משונים הם. פראותם משכיחה לך קצת את פחדך ומגדלת אותו כאחת. תולה אתה את עיניך למעלה וכמה מקומות, אל ההרים היפים ואל ראשי-ההרים הנפלאים, ואי אתה יודע מה הנך רואה, אלא שמחשבותיך תועות ועיניך תועות ולבך תועה . . .

סלע, סלע וסלע. גבה ונמוך. הר והר-והר. יפה הוא המראה, אבל מונוטוני יהיה, כך יהיה כל הדרך ורוע סלעים אמוצים, סלעים ערומים וזועפים.

אבל — לא! כמעט שעברת ופנית אל עבר שני של ההר, והרי מראה אחר, גַּן אחר ויופי אחר. וממעל לראשי-ראשי-ההרים עומד בנין, הנראה לך מרחוק כמעט בכל מקום שאתה עובר. מי יגור באותה פנה בודדה, סמוכה לעננים, קרובה לשמש? ומה שם מקום זה בתנך? אין מאתנו יודע.—וההרים חולפים ועוברים, גוונים משתנים ומתחלפים, השבילים לפניך הולכים ומתרבים. ומה היינו עושים בלי מלוה, בלי הערבי? אבל מי יודע למה מובילני הערבי הזה דוקא לשביל זה ולא לאחר? במדומה, כי פה צריך להיות הדרך. והוא אינו אלא מרחיקנו מהכפר לתכלית רעה כי למה הוא מגחך תמיד ולמה ראש השחורה, הלהט שבעיניו? . . .

הנה צמח עוד ערבי אחד בא הוא מבין ההרים, כלו מזוין -- הכאן יהיה האות הזה? . . .

הערבים מחליפים „שלום" — ואנחנו הולכים הלאה. פג פחדנו. נתרחקנו כבר הרבה מהכפר, ואלו היה רוצה לעשות לנו רעה, למה לו כל הטורח הזה? הרי בנקל יכול היה להטותנו הצדה ולטמננו בין הסלעים. וחבורתנו הקטנה התחילה קצת מרבית, ומחזות מחזות שונים מתגלים וחוזרים ומתגלים.

ואנחנו יורדים ונולשים. יורדים ונולשים.

במקום אחד נראה לנו ראש=הר בדמות כפה, והוא עומד לו בודד, לא כדרך ההרים. מליצנו הכיר אותו, זהו — התבור!

התבור, התבור... למראהו פג פחדנו כלו... הן שם ברק ודבורה שלנו...

ונעלם התבור מעינינו ואנחנו גולשים מבין ההרים דרך הריין עמוק ורחב, ירד וגליש, ירד וגליש. מרגישים אנו, כי הננו קרובים אל העמק, עמק יזרעאל.

ההרים הולכים ומזדקפים אחרינו. נעלם התבור ונראה ממקום אחר מקצתו של העמק, עם בית אירופי באמצע, והערבי אמר לנו:

—הרי, הרי היא תחנת מסלת=הברזל.

וחביבה ונעימה נראתה בת=צחוקו של הערבי...

ושוב נעלם הכל מהעין.

והגלישה אינה פוסקת. ופתאם — נמצאנו לרגלי=ההרים. יצאנו כמו דרך שער טבעי. שתי צלעות=הרים משני צדדינו, וההרים מאחורינו — כמה נתנשאו פתאום! העליהם דרכנו, עברנו?

ורואה אתה את העמק לארכו ולרחבו ובשרשרת הררי עד הסובבת אותו — מה פה? מי היה פה? ומי יהיה פה?

הררי=עד אלה שותקים; העמק מסתיר סוד; ואנחנו עומדים דוממים ונדהמים.

הסתכלנו — וכרענו. שברנו את צמאוננו במי=המעין המפכים מתחת לסלע, בשער=ההר, במים השוטפים והזכים, שמסביבם גינת=אל...

צמחים וירקות; ועליהם, במערות הסלעים, אהלי=הערבים. הנה כפר והנה הגרן, ליד העמק, וכמה וכמה כפרים וגרנות נראים לך מסביב, מקרוב ומרחוק...

והעמק שלפניך מכוסה דורה צומחת, והדורה גבהה פי שנים מקומת=איש, ומאפילה על קרקע העמק, ואנחנו הולכים הלאה, הלאה אל התחנה, אשר ממנה ועד מסחה רק מהלך של שליש שעות. שם גנוח עד נטות=יום, שם נעלה ונראה ונשקיף על פני העמק כלו, על פני עמק=יזרעאל שלנו...

— תחנה, תחנה, איזהו הדרך למסחה?

אבל אין אנשי=התחנה יודעים כל=עיקר ממציאותה של מסחה... קרוב לתחנה זו אין מקום כזה כלל!...

פקידי התחנה מסתכלים בנו בתמהון ושבים לעבודתם בביתם הצר והפשוט — שוב תעינו מני דרך!

לסעוד — אין מזון בתחנה. רק מים נתנו לשתות. אבל כיצד ומתי נלך למסחה?

הלך מליצנו אל הכפר הסמוך: מסחה? ישם יודעים איפה היא. אלא שזה אומר: מהלך יומים, השני: מהלך מעת=לעת, והשלישי, הטוב שבהם אומר: רק שתים=עשרה שעה!... ושכר המור למשאנו מתבקש הרבה.

תחנה זו אחרת היתה, הקרובה יותר לחיפה, ומזו עלינו ללכת מזרחה עד התחנה הסמוכה, — ושם יגידו לנו את הדרך למסחה. אבל כיצד לבא לאותה תחנה? וכמה צריך ללכת שמה?

והשמש להטת, השמש בגבורתה. שמש=אלול אינה רחמנית לעוברי=דרך, ביחוד לתיירים שכמונו. עלינו לצאת דוקא בעצם היום, כי אם נאחר קצת – אפשר שנצטרך, ללון בעמק, כי נתעה בדרך. צריך ללכת. נבא אל התחנה ההיא ושם נגוח, ואולי גם נלון שם. לאותה התחנה אומרים רק שתי שעות הליכה. נבא שמה ונאכל סעודת=שלמה בשעתה. באותה תחנה נמצא כל מבוקשנו, כי על=כן יש לה יחס למושבה עברית!

או אולי נסע ברכבת עד אותה התחנה? מליצנו רוצה מאד בזה. אין הוא הולך לטיר, אלא לגור שם. הוא צריך למהר, עליו לבקש עבודה, ומה לו כל העמק הזה עם מכמניו?

אלא שאין רכבת באותו יום. הולכת הרכבת רק שלש פעמים בשבוע מחיפה.

הסס ... הרי שריקת הרכבת! מרחוק נראה עשנה, נראית גם היא. והנה סוף=סוף, באה בכבודה ובעצמה לא ברעש, ולא באימה, אלא בנחת ונמוס. איזה אנשים אירופאים מביטים בעד החלון משקפת ביד, ומביטים. התנועה אינה חזקה, אינה מזעזעת חלילה את ידיהם . . . והנה קפצו מתוך הרכבת פועלי הרכבת ונאדות ריקים בידיהם למלאותם מים, רצו הנה — ולא מצאו מים, ורצו למקום אחר. והרכבת נשמה רגע – ותלך הלאה. התיירים עם רמים הישנה וקפצו עליה, ולאט לאט הלכה ונעלמה מעינינו עם העשן העקלתון שלה ברכסי הכרמל, לחיפה. . .

לא הרכנו דרכה . . .

גם עלינו לצאת לדרך, אלא שהעיפות גדולה והחום גדול, ואין איש לשאל עצה מפיו. והערבה גדולה גדולה, מעוררת געגועים ומאיים, מגלה לפניך לבדינו, עולם עם עולמות, וכלם לפניך בחזקת סכנה. . . ואנו יושבים ומביטים על פסי המסלה ההולכים ומשתרעים מאופק עד אופק, ממערב למזרח, מחיפה עד הירדן, ועל הכפרים שבסעיפי ההרים עם גגותיהם המרועפים האירופאים, שאינם מתאימים כלל אל קדמות=הערבה הזאת.

והנה — צל אדם מתקרב אלינו . . . גוף קטן מכוסה כתנות המלוכלכות בצבע. הנה נראים גם פניו, וצבע להם כעין בגדיו. זקן אדום מקיף את פניו הצבועים אדום.

מי הוא בן=אדם זה, התועה בערבה? ערבי — לא ולא. לא במהלכו, לא בזקנו קומתו ולא ברשמי פניו. או אולי אין זה אלא אחד אירופאי, פועל שבתחנה? והנה הוא עומד כבר בארבע אמותינו. אנחנו מסתכלים בו, הוא מסתכל בנו. והוא פותח בשלום.

יהודי! יהודי ממש!

אין ערבה ואין שממה; אין פחד דרך ואין בדידות: אין עזבון ואין שממון; יהודי עומד לפניך — הרי בביתך ובארצך אתה עומד!

ויהודי זה אינו עובר אורח כמוך, אינו תועה=דרך, אין הוא עומד על פרשת=דרכים, מבלי דעת לאן. לו הכל ידוע כאן, הכל גלוי לפניו. כל ההרים הרמים והנשאים הללו, כל העמק הנרחב הזה עם כל תעלומותיו, כל ראשי ההרים וגגות הבתים הנראים פה ושם — לו ידועים הם!

לא תמיד הוא כאן, הוא — תושב העמק, ממלחמיה הוא, הסמוכה לעמק. והריהו יושב באזור זה כמה וכמה שנים; ויודע הוא את כל הדרכים והשבילים, הוא בביתו. ואנחנו — בבית יהודי.

— יהודי, יהודי! ברוך אתה בכל מקום!

ישבנו על קורה אחת והחלפנו דברים. אנחנו—על תלאותינו בדרך, הוא—על תלאות חייו. זה שנים אחדות שהוא עובד בתחנה. צַבָּע הוא ועל המצבוע פרנסתו. הוא עבר כבר מדמשק עד פה. היה בעבר הירדן ובכל המדבריות שם. עכשיו הוא הולך ומתקרב להיפה. אבל מצבוע־לשונו לא הצליח בציורי הדברים. ומיד עמד וזרז אותנו ללכת:

—והרי הדרך ישרה היא, טעות אין כאן. דרך מסלת־הברזל תלכו—ובשתי שעות תגיעו לתחנה השניה. תרחיקו קצת ממקום זה, וראיתם את גג־התחנה הישניה. ומאותה תחנה עד מסחה אינו אלא שתי שעות. לא יותר. הרי היא הדרך שמה. רואים אתם קדימה־שמאלה ראש־הר, זה היותר גבוה? ממולו ימינה—התחנה. ובהגיעכם שמה, תראו גם את התבור... ועליתם בדרך ההר הזה, את התבור תשאירו שמאלה, ואתם תימינו, תימינו ותימינו—והנכם במסחה. עוד גדול היום. ובאותה תחנה תנוחו, תאכלו — ותבאו למסחה בעוד יום.

—ברוך אתה, יהודי!, ברוך תהיה בכל מקום!
מה מדבר, מה שמש? טען את צרורך ולך!
הצרורות על השכם והרגלים—להליכה.
—שלום, ר' יהודי! שלום, שלום ליהודי!

על סוללת המסלה. הדרך, לכאורה, טובה היא: רחבה, ישרה, אי־אפשר לתעות בה—אלא שמלאה היא אבני־גיר וחצץ ואבנים סתם. והנעלים נקרעות בהם, והרגלים כואבות. אבל הרי יכולים אנו להרחיב צעד. החצץ אינו אלא בין אדן לאדן, ומאדן לאדן פסיעה אחת. ומעלה יש בזה. הפסיעות גסות, קבועות, קצובות ונעשות בחשק ובמהירות. הוי, אבנים־דרבונות! רק בשבילנו הזמין אתכן הקב"ה במקום שמם זה. והרי בפסיעות כאלה נגיע למחוז־חפצנו בשעה קלה!

מאות־מאות אדנים היו כבר מדרך לכף־רגלינו. התחנה שמאחורינו נתעלמה מן העין, ומדוע זה אין אנו רואים עוד את התחנה השניה, כמו שהבטיח הצבע?

—הוי, הוי, הרגלים כואבות! דרך כזו אינה לרגל־אנוש. נלך בצדי הדרך... הנשים מסכימות מיד לזה; צעדי גמל אלו אינם כלל לפי שמלת האשה. אך האגרונום № 2 שלנו, חולה־העינים, גבה־הקומה ודל־הבשר, הוא המאושר. מַנְעָלִים הביא לו מרוסיה, נעלי־חרף, וטובים הם דוקא בדרך זו. מחסה הם גם מפני האבנים וגם מפני הקוצים העוטרים אותנו. והוא עדיין מדלג מאדן לאדן, והמצדדים גם הם עולים לפרקים ליהנות מאבני־הסוללה. כי לצדדין לא תמיד יש מעבר. ויישנן תעלות המפרידות בין השדה והמסלה, ומי יודע אם לא יתעו מהדרך הישרה?

עליות וירידות, ירידות ועליות. והשמש יצאה כבר מן המארב והשליחה בנו את אלפי קרניה שנפלו על הטרף בכל זכות־ההפקר של הטורף... והתחנה איננה עוד...

ומישני עברי הדרך שדות, שדות, שדות, נוראים במרחבם, שדות ערומים ושדות מכוסים דוהה. ובין השדות הרכים כבושות; ובדרכים עוברות גְמָלוֹת־גמלות, טעונות־משא. מאין הם הולכים ולאן? מה יש בעולם זה? ואיזהו היחס שבינינו ובינו?

ובחוכםי־הרים ועל ראשי־הרים נראים בתים יפים. מה שם? מושבות יהודיות—בודאי לא...

ועוברים אנחנו על פני כמה וכמה הרכים, המשתרעים ימינה ושמאלה. וכמה וכמה גמלות עוברות עלינו. והגַּמָּלים ילכו להם בדרכם, ואנו בדרכנו נלך, במסלת־הברזל נלך. אל תדרוש שלומם — ולא ידרשו גם הם לשלומך ולבריאותך...

אבל מדוע אין איתה התחנה נראית עדיין? מרחיקה העין להסתכל—ואינה מגלה אותה. הצמאון והשמש התקשרו עלינו, וקשה עלינו הנשימה. הזיעה שוטפת. הרגלים כואבות עד מאד, וכל גופינו תשוש. הצמאון השקיט גם את הרעבון—ומפני מה אין לו לאדם דבשת כגמל הזה?...

גם הנעלים קשרו עלינו. כלומר, פתחו פה ואין כמה לסתמו, ובא התציץ וסותם—וזה הקא אינו נעים לנו ביותר. גברת אחת חוסמת וסותמת את פי־נעליה במטפחתה, אבל ללא הועיל...

והנה ערבים עובדים במסלה. גשר, ותחת הגשר יושב איש־שיבה—האינז'ינר של המסלה. הוא אטלקי. עבד כבר בכמה וכמה מדינות, עבד במצרים, עובד עכשיו במסלה זו. ומדבר הוא גרמנית, שפה שכלנו נזקקים לה... אבל כבד־אזן הוא אינז'ינר זה, קשה־ההבנה וחלוש־התפיסה. מבין ולא־מבין, מדבר ולא־מדבר; המדבריות, כנראה, טמטמו מוחו. אבל יתן לנו האינז'ינר הנכבד מים לשתות, כי גועים אנחנו בצמא! ויאמר־נא לנו האינז'ינר הנכבד, כמה עוד עלינו ללכת עד התחנה, ומהתחנה למטחה?

מים אין לאינז'ינר. צמא הוא האינז'ינר כמונו. אבל הוא ישתה בעוד שעה, עגלה תבא על פסי־הברזל ותקח אותו. ואת הדרך אמנם הוא יודע היטב. עוד עשרה קילומטרים יש לנו ללכת עד התחנה.

בפעם הראשונה אנו שומעים מדת קילומטרים בדרכי א"י. כאן הרי מודדים את הדרך לשעות ולימים, אבל לא בקילומטרים — אכן אינז'ינר הוא הזקן!

אבל לפי חשבון הקילומטרים עולה שאם הלכנו כבר במסלה כשלש שעות עלינו ללכת עוד כשעתים... ובטלה המחשבה על אכילה בצהרים, על מנוחה. אבל שתִיָה, אינז'ינר, האין בכל הדרך מים? — יש מים, לא רחוק מפה. במורד המסלה, בעוד איזה מרחק, יש מעין. שמה נסור ונשתה מים.

ישהינו קצת אצל האינז'ינר שלנו. הורדנו לרגע את הצרורות הכבדים מעל הכתפים, ומן הרמונים אשר בכיסנו כבדנו גם את האינז'ינר. הוא הרי הופך את המדבר למקום מושב, ובמקום שאינז'ינר יושב אין עוד שממה.

— שלום, אינז'ינר, שלום!

ואנחנו שוב למעלה. הולכים ושואפים אנו אל עין־המים. ואין שעה ואין שעון, רק עמודי־הטלגרף הם הברינו, והצמאון — גם הוא בן־לויה נאמן שלנו... עמודי־הטלגרף מעידים לנו על מרוצת הזמן. כמה מהם עברו ונעלמו לעינינו — אולם עין־המים איננה עוד. הוי מים! גמיעה אחת של מים!

ושוב שדות־רוח עד אופק השמים. הרכים־הרים בינהם, וגמלים־גמלים עוברים, וערביים ערביים בוחנים אותנו בעיניהם — אך מים, אוי, מי יתן מים?!

והנה ערבים קוצרים את הדורה, וערביות עובדות בשדה: אנשים טובים, נשים טובות, אולי יש לכם מעט מים כדי־לגימה?

לא, אין להם מים... היעבדו בשדה כל היום, ומים אין להם? —אולם היהיו להם מים ולשתות לא יתנו?... אין מים; מים נשאב מהמעין; שם נשתה ושם ננוח.

אולם מדוע אין התחנה נראית עדיין, והמעין איננו עוד? — אבל מי יודע את מקום המעין? עָבֹר בודאי לא עָברנו את המעין, הרי הולכים אנחנו על רמה, והמעין אינו אלא בשפלה, ואנחנו מסתכלים בשבע עינים לצדי הדרך— אבל אימתי נגיע אליו?

— האינכם רואים סכת־קרשים מרחוק? — ומה איפא סכה זו, אם לא מקום־מושב? חגרו מתנים, הכָּבֵי ישראל! שם נמצא מים!... תשטף הזיעה — מטרתנו לא רחוקה. שארית הכחות להליכה מהירה — הפעם הרי נקבל שכר בשבילה!

אוץ ורוץ! אוץ וקפוץ—והרי אנו באותה סכה! אבל — סכה ריקה היא, אין בה איש, מאומה אין בה.

סכה זו בודאי של פועלי המסלה היא, שהלכו לעבודה. אבל האפשר כי יקימו סכה במקום שאין בו מים? וכלום אפשר שאין מים כלל בסכה זו? אבל עובדא היא — אין מים! אך אם מים אין, הרי יש צל. והרגלים בצקו, והכח תש. וטוב לנוח קצת בצל. אבל צל אמנם יש, אך גם ריח־גללים יש כאן וריחות רעים שונים. וכלום בישיבה זו נשקיט את הצמאון? — ועוזבים אנו את הסכה עיפים וצמאים...

וישוב שדות, שדות, שדות. והמסלה שׂרועה לפנינו, מתפתלת לה ונבלעת במסתרי־העמק...

והנה גם סכה זו נעלמה מעינינו... וקול־רעש: שקשוק־אופנים—ועגלת־יד נראית על־פסי המסלה. שנים יושבים בה ושנים דוחפים בה; הולכים הם להביא את האינז'ינר אל התחנה.

וישוב הליכה קדימה, פעם באמץ ופעם ברפיון־רגלים, העינים תועות ומבקשות ימין ושמאל — מים — הוי, מים!

וישוב שקשוק־אופנים; — הנה האינז'ינר, האינז'ינר שלנו.

אולי יחוס והעלה לפחות את נשינו, אליו אל העגלה?...

הוא עובר עלינו; הוא רומז לנו, וקורא אלינו, כי לא רחקים אנו מהמעין.

— — — והמסלה יורדת יותר ויותר בעמק. מרחוק־מרחוק הנה זה נראית אותה התחנה; קודם לה ומסביב לה הרבה כפרים.

סרנו אל הכפר הראשון. הבכפר הם המים, או סמוכים לו?

הרי נשים הולכות, יוצאות לשאב מים. והננו הולכים בעקבותיהן — אל המעין אל המעין!

בתוך חור קטן ובין אבני־חציץ מפכים המים; מסביב רפש ובצה; והערביות עומדות וגוחנות, מכניסות לשם את נאדות־העור המלוכלכים. שאבנו גם אנחנו בספלנו הקט מאותם המים; כל אחד משתדל לשתות בראשונה. אולם לא בספל־מים אחד ירוה בן־אדם את צמאונו; דומה הוא אז לסוס...

והשתטחנו מסביב למעין וחפצו לאכל פת חרבה שנמצאה אצל אחד מאתנו; אבל אי־אפשר היה, העיפות גברה על הכל — — —

ערבי אחד בא אתנו בשיחה. רוסית „שבורה" הוא מדבר אתנו!
אחד מתניבי ביה״ס הרוסי הוא שבעמק יזרעאל.
השכלה רוסית בעמק יזרעאל...

מרחוק נראה לנו אותו אינז׳ינר, כשהוא יושב בפתח־התחנה.

מהרנו אל „מכרנו הטוב", וכשהגענו עד שקי־תבואה ליד התחנה, לא התאפקנו ונפול עליהם — הו, לנוח!

ושוב התאוררנו כה. קמנו ונתעודד להכנס אל התחנה לשתות מים.

קערה היתה שם, וממנה שתינו את המים. אולם המים בחשיבות הם באותה תחנה: והפקיד נתן קערה אחת, שניה, — ובשלישית כאלו סרב ונתן בעקימת הפנים.

והנה גם הנחשלים באו. וגם הם מתפרצים אל התחנה בבקשה למים. והפקיד מוכרח לרחם גם עליהם. הסתפקנו באיזו לגימות זעומות — ונשב.

ומה לעשות עכשיו? ללכת? לנוח? ומה לאכל? ולשתות, איפה נשתה עוד?

שעה שש, והשמש נעשית צנועה וענותנית. הולכת היא כבושה תמימה זו בצדי־דרכים... הלקום וללכת תיכף?

האינז׳ינר מגמגם: בשתי שעות וחצי נגיע למסחה. כשעה נלך לאור היום, ואח״כ בחשך. אלא שיותר טוב ללון בכפר זה, כי יושבי העמק רעים הם.

ללון בכפר — אין בן־הזוג רוצה. בשום־אופן לא. בשום־אופן! הלב מהסס... יש מסכימים ויש מתנגדים, ואחי־האחות מפקפק. ובין־כך הולכים שנים אל הכפר לקנות לחם ולהשיג מים.

בחרדה פנימית מסתכלים אל השמש היורדת ויורדת, והם עוד לא שבו, אינם נראים... הנה גם הם. ופניהם זועפים: לחם אין מוכרים ומים לא נותנים...

כאן מסכימה כל החבורה לבלתי ללון בכפר רע כזה. ויהא־מה! צריך לקום וללכת. חבל על כל רגע, על כל דק של אור־היום.

ובת־הזוג — מפניה אזל כל הדם ועיניה קמות. רגליה נכשלות על כל צעד. בעלה מקשה את לבו ומזרז אותה להליכה. אין רחמנות בהליכת־דרכים... והאינז׳ינר מסמן לנו את הדרך — ממש מסילה, על ההרים, כבושה היא בכל יָפיה לאורה של השמש. ובהגיענו עד הראש, וראינו שמאלה את התבור. בקרבת־התבור נמצא נחל מים לרוות את צמאוננו. ועלינו — להימין. טעות אין בדרך זה, כי הדרך־עגלות לפנינו, ואין בעמק יזרעאל עקבות עגלה אלא בקרבת מושבה עברית!

התחלנו איפוא שוב מטפסים. עד למעלה, עד ראש ההרים, — משם נראה ודאי את מסחה מבעוד יום. ונוכל לכון את דרכנו אליה גם בלילה.

התרוממנו לאיזה גֹבה. הרבה כפרים נראים מסביב. אולם אין זמן לעמד ולהסתכל. צריך למהר. אבל על כרחך עליך לעמד. אותה אשה צעירה רחוקה ממני כל־כך. בעלה עומד כנואש ומחכה. פניו מתעותים, רגע־רגע מסתכל הוא למקום שקיעת־החמה. ויורק בתגלית. ופניה — גם מרחוק נראים הם מדוכדכים כל־כך, ובעיניה — המות...

הוא לוחש לה: בשארית הכחות! החשך מתגדל, ואנחנו בעמק. . .

אבל היא, אין היא יכולה למהר, תמות שם תמות פה, וכאשר אבדה — אבדה . . .

פני הבעל משתנים, הוא ממהר הלאה, ממהר ועוצר בלכתו ומחכה לה; ושוב ממהר ושוב מחכה . . .

אחרי אותה אשה משרך צעיר אחד את דרכו. נבדל ממנה מרחק רב וזה מוציאנו מסבלנותנו — ואעפ"כ הרי צריך לחכות גם לו.

. . . ואת התבור רואים אנו כפעם בפעם מצד אחר . . . ושמאלה נתגלתה לנו גבעה נפלאה, בדמות התבור. עליה בתים וגגים, וסביבה מישור נהדר בדמרומי-ערב. ודרך-עגלות גם לה.

זאת לא מסחה; בזה אנו בטוחים. דרך העגלות-שלנו הרי כבושה לפנינו. אלא שסמניה הולכים ומטשטשים, הולכים ומטשטשים . . .

. . . ועדרי-כבשים במספר רב נראים מרחוק, מגיעים אליהם ועוברים עליהם. והרועים מסתכלים בנו. ופרשים רוכבים על סוסים אבירים עוברים עלינו. . . רבונו-של-עולם, למה כל הנסיונות שאתה מנסה אותנו ?!

— שמש ביזרעאל דֹם! דֹם שמש! עוד חצי-שעה אורה, עוד איזה מבטים ארצה. אבל היא מה לה ולנו? — היא לדרכה — ואנחנו נשארים יתומים עזובים בעמק . . .

ובתים אין. ודרך-העגלות אין עוד לפנינו. צל-ההרים, חשכת-ההרים האפילו על עקבות-האופנים ופרנו מן הדרך. . .

. . . שוב אל הר גבה, משם נראה את גגות-מסחה. ולשני — משם בודאי נראה. וממהרים, ולמראה פני-אלה, שחוֹרת-מות על פניהם, מתכוץ הלב ועומדים ומחכים . . .

. . . שורו, על ראש גבעה גבהה נראים בתים אירופאיים. אבל גם זה לא מסחה. מליצנו, מי שראה פעם את מסחה מרחוק, יודע זה. לא מסחה זאת ולא מושבה יהודית אחרת. בית-תפלה, כמדומה, של נוצרים מתגוסס שם.

הלעלות? כפר זה ימינה הוא, ואולי זוהי הדרך. אולם איך לעלות? הלטפס דרך המשעול הצר המתפתל שם?

החשכה מתעבה. הכל מתקדר. . . לאט-לאט התרוממנו בדומיה למעלה. ונמצאנו פתאם אצל מעין-מים.

ערביות עומדות ליד המעין ושואבות מים. ואיזה גבה, איזה גדול-קומה, איזה יופי מיוחד במינו — בנות-מלכים, נסיכות-אגדה! — איזו מלוכה נעלמה פה ?. . . ועיפים ויגעים מן הדרך ומתמוגגים מגעגועים של מראה זה, אנו משתטחים ליד המעין. בנות-האגדה מסתכלות בנו, מדברות אתנו, מגישות לנו מים ומלטפות במבטיהן את הלב, פורטות על מתריו. . . שותים, והמים — חיים. מין אידילה נפלאה מסביב באפלולית-הערב. העצים מסביב, הירק מסביב, ריח-ההרים וריח-היפהפיות האגדיות הללו מנסכות עליך שכרון. וכמה גמושות הן הבריות הללו! — פעם הן מזדקפות כתמר, פעם גוחנות כקנה-הים וצוחקות לנו ומאושרות בנו. והאויר נשאף במלא חזינו . . גן-עדן — אלא שהערבים, שנים-שלשה שבאו, פוגמים את המנוחה, את השאננות.

המלוכת קסמים פה? או מלוכת שודדים? הבט על הערבי החסון שמנגדך עם חבריו. וזה המזוין בסכינים, בעל עינים חמסניות, המטיל אימה במראהו — מה הענקים הללו?... אבל קבלת־הפנים שלהם מפיגה את הפחד: כלם שמחים בנו, הגברים והנשים. נכנסים בדברים, ומספרים אנו, כי תעינו בדרכנו למסחה.

מסחה! מי זה לא ידע את מסחה? בעל הסכין הלזה הולך שמה יום־יום למכר ירקות. או אולי אינך מאמין? הרי לך רשימה של שמות: שמו של זה כך, ושל זה — כך וכך. כן, הוא יודע. — והמרחק עד שם כמה? — שתי שעות. אולם לא צריך ללכת עכשיו, בשעת הלילה. „ערבים" (כך קוראים הם לבדואים), בדרך; והגזלנים הללו, ישדדו וגם ימיתו:

ולמה לכם ללכת בלילה? — שואל בעל־הסכינים — הרי אין טוב לכם מלון בכפר, ובאור־היום — והלכתם.

אולם אם רוצים אנו דוקא ללכת, נכון הוא ללותנו, בשכר חמשה פרנקים.

ללון, ללון! על גדות־המעין הזה, למראה כל היופי הזה. אבל „הנשים"... ובכן, חמשה פרנקים בעד הלויה — ומי זה בטוח בחסידותך, סבִּין?... נכונים אנו לתת לו את הכסף הזה, אבל בתנאי שיקבלו במושבה, כי „אתנו אין כסף". אבל כך הוא אינו רוצה; הכסף דוקא למפרע. מליצנו מדבר על לבו — ללא הועיל. ופתאם קם אותו מליין, ויישא רגליו כמעט בבריתה! הוא גולש אל העמק, מבלי לשאל אנה ואיפה, — ואנחנו אחריו.

אחריו, אחריו, — והמים הטובים אחרינו, והיפהפיות אחרינו, וגן־העדן אחרינו, וכל האידליה כלה עם שלותה ושאננותה ושכרונה אחרינו; ואנו נדחפים לתוך תעלומות, בלי מטרה, בלי דרך...

רצנו שמאלה, שמאלה — אל התבור. אצל התבור נשאל למסחה; ולא — נלון על התבור; שם אירופאיים יש.

והערב התפשט על עמק וגבע. ואנחנו הולכים במרוצה במסלולים ומשעולים, בעליה וירידה. ואפילו הנחשלים אינם מתאוננים עוד, אינם מפגרים עוד; נאנחים — והולכים...

...מי יודע, מה מקום קִדְרָבֵנִי? מי יגיד לנו, מי יקרא לנו בשם את כל ההרים והעמקים, שאנו מדלגים עכשיו עליהם, מגמאים אותם? מי יספר לנו, מי ומי מאבותינו הלכו פה, דרכו פה, רדפו פה וברחו פה?

...אין אנשים, אין נשמת־חי רק הלבנה מטילת לה ממעל, מטילה צללים ארוכים־ארוכים מתחת ומסתתרת כפעם בפעם בין גבעות והרים...

...ואין חשבון־הזמן, חשבון־השעות, כמה הלכנו וכמה עוד עלינו ללכת. — ומדוע לא לקחנו את הערבי? אנו מלינים על ה„מליין", הפרא הזה — פתאם נתעורר כסוס מלחמה וקפץ והדהר, השד יודע לאן!

...והפחד מדבבן בנו. ואתה מבקש עצה מה לעשות, כי נפגש בערבים? מה נעשה אז עם „בנותינו"? מובן, לחיים או למות! אולם במה נגן? רק בידי הבעל מקל, והשאר גם זה אין בידם...

או הנשתטח בין הגבעות ונלין פה הלילה?

קשה להחליט כך, ואנו מוסיפים לתעות. פעם מוצא אתה עקבותיו של איזה חמור, ופעם לא. ויש שאנחנו רואים פתאום את־עצמנו מוקפים הרים, ואיננו יודעים, איזהו הדרך נצא...

ומערות נראות בסלעי ההרים. ומתוך המערות עולים קולות משונים, ואין להבדיל אם של אדם הם או של חיות או של רמשים. ואין לפנינו אלא דרך אחד, משעול צר, ואת סופו אנו רואים: בפתחה של איזו מערה הוא...

לא האמַנו עוד בחיים. אך מה לעשות? הלכנו. והנה צל גדול לקראתנו. והוא מתנועע, מתנועע וקרב...

האגרונום שלנו חולה העינים נתפקח באותה שעה. והוא מבטיחנו, שאין זה אלא סוס ורוכבו. ראִיתי אף פעם לא רִמתה אותו: סוס ורוכבו... ואנחנו הולכים לקראת הפרש הפלאי — לאחר שלברוח מפניו לא נוכל. אנחנו רואים אותו ואנו נראים גם לו — צריך ללכת לעומתו, ואנו הולכים. הבעל אוחז בידו האחת ב„זוגתו" ובשנית — במקלו, לוחץ אותו והולך...

אבל האגרונום — דוקא אותו הפעם הטעתהו עינו החדה! זה לא היה סוס ורוכבו. ומה היה זה? אפשר עץ ואפשר שן־סלע!...

גם הדרך לא סגורה בעדנו — יצאנו מבין ההרים. ולפנינו מישור — —

התחלנו מטילים במישור, פעם לארכו פעם לרחבו. בעקיפין בסבובין... והנה ככוכב אש קורץ לנו מרחוק.

— אור ממסחה? — אולי...

אבל, לא! אין זה אור־מנורה, אלא אור־מדורה. בודאי מאהלי הבדואים.

ושוב עברנו איזה מרחק, ושוב מתנוצצת אש. ממסחה? לא; גם זו מדורה של בדואים. הלקרב? ומי יודע, כיצד יקבלו שם אורחי־לילה? ומה, הנתעה כל הלילה בקרבת הבדואים?

החלטנו לקרב. הדרך — מישור כבושה ורחבה.

כלבים קדמו את פנינו, ובדואי אחד רץ לקראתנו. ושואל הוא מה חפצנו, מאן ולאן?

ונורא הוא ונהדר אותו בדואי צעיר בחשכת־הלילה לאור הלבנה. גם במראהו גם בתלבשתו. שערותיו תלתלים־תלתלים, ושתי קווצות נופלות לו על לסתותיו, והוא מפשילן כפעם־בפעם בנענוע ראש אחורי אזניו, ובעיניו — אש. בתנועותיו — „דומה דודי לצבי" ההררי, ודבורו מפוצץ ועז...

מראה גבור, מראה נביא, מראה נזיר, מראה פרא־המדבר — השד יודע איזה מראה לו! — ההיו אבותינו דומים לו, בדמותו ובצלמו? לא יכלתי לגרע עין ממנו. רוצה הייתי לעמוד ולהסתכל עוד ועוד באותה תמונה...

והוא אמנם לא עזבנו... גלוה הוא עלינו, רץ לפנינו — סואן, חי, רועש, מדבר, זועק, שואל. ועוד אחד נלוה לו, אבל זה משתיק אותו — ע ל י ו לדבר.

ואנחנו ממהרים הלאה־הלאה, אל האהל, אל מדורת־האש, אל מושב־הזקנים. סוף סוף פחד פחדנו מפני להט־עיניו של זה.

מהרנו אל האהל ב„מרחבא" ובקשנו מים לשתות.

המים למה? לא לשם השתיה: פחד מפיג צמאון, אלא רוצים אנו להיות כ„אורחיו" של בעל האהל — סגולה לנגיעה שלא לטובה...

הרבה זקנים ישבו בעגול. היה שם, כנראה, „זבח משפחה". הביטו עלינו בסבר פנים לא כל־כך יפות, אבל מים נתנו לנו. בדואית אחת, שמראה קוסמת לה, הגישה לנו את הכד. נשאלנו מי אנו, — וענינו. ולהרחבת הבאור אמר להם מליצנו כי אנגלים אנחנו, כלומר, אנגליה מגינה עליהם... אך פניהם לא נעשו פחות זועפים מתשובה זו.

שאלנו לדרך־מסחה. הזקנים שתקו. אך שִׁבַּת־המשקה שלנו הצביעה לנו לצד אחד. אבל אותו ה„נביא" גער בה בנזיפה והראה לנו דוקא על הצד שכנגד...

— אסור ללכת עכשיו, אומר הוא. אין הדרכים בטוחים. אולם אם רוצים אנו ילוה הוא אותנו. אך מבקש הוא הרבה בשכר לויה זו. ואנחנו מציעים רק מעט. ואומרים, כי אלמלי היה לנו כסף לא היינו הולכים רגלי...

ובדואים הולכים ונקבצים מסביב לאהל להסתכל באורחים. וכל הכלבים המו, וכל הכפר מתרעש — „אנגליזים" בלילה!

ואנחנו עדיין יושבים ועומדים על המקח. ומיד אני מרגיש מגע־ידו של הנביא סמוך לכיסי... יושב הוא מאחורי וידיו קרובות אל כיסי — שלא בכונה, ודאי... הזקנים שותקים והוא מדבר, ואימה בדבוריו ובכל תנועותיו, כשם שיש חבה במבטן זה של הבדואיות.

החלטנו סוף־סוף לקחתו למלוה. כי מה נעשה, אם לא נקחהו, ויתלוה עלינו מאליו — ומחוץ לתחום הרי מותר... לצפצוף אחד שלו יבאו גם אחרים שירצה בהם — הרי במאכל לא כבדונו... ונקם ללכת. וגם ה„נביא" נלוה עלינו. ושוב עברנו את הכפר; בחורים ובתולות יצאו אחרינו, מחנה גדול, וכלבים התחילו חורצים לשון ביתר חריצות...

אמרנו ל„נביא", כי רוצים אנו רק במלוה אחד ולא באלף. הוא כרגע הבריח אותם; ולנו אמר, כי ישוב הכפרה לקחת מטה או איזה זין שהוא לדרך.

ואנחנו, דוקא לא שמחנו על ישמירה מעולה זו ובהתרחקנו קצת מהכפר — התחלנו „פוסעים" פסיעות גסות. לא הולכים, אלא רצים, בורחים מפני השמירה!... עברנו במרוצה על כפר־בדואי שני המרוחק מהדרך, כמעט בנשמה אחת. ועדיין נשמעה נבחת הכלבים. חשבנו — הרי הוא הולך, הרי הוא הולך. אבל הוא לא מצאנו — וירוח לנו.

...ואנחנו שוב בערבה. בשדות־רויה. אולי קרוב למסחה. ועוברים אנו שדה רחב מאד, ומגיעים לאיזה נחל. אבל אין אנו יודעים, מה זה ושל מי זה.

ראינו את התבור בקרבתנו. אולי לעלות עליו? כבר קרבנו אליו, אבל שוב נראה אהל. מוטב שנתעה בערבה משנתגלה לבדואים...

ואנו תועים הנה והנה, עד שבאנו לידי הכרה, כי אין סוף לערבה ואין טעם להליכתנו בלי מטרה. ונעשׂ את הנסיון האחרון: אם נעבר עוד כברת־ארץ, ומסחה לא תהיה — ילנו בעמק.

עברנו — ומסחה לא נראתה... ונפרק מעלינו את צרורותינו ליד שיח־דקרני ונשכב בצלו.

אורות־הבדואים... ואנחנו דומם הלכנו, ודומם שכבנו. ישתיקה, אסור לדבר, אסור להדליק גפרור, שמא ירגישו בנו...

צל־השיח מאפיל עלינו, אבל רחמי־הלבנה המביטה עלינו בגעגועים אינם כלל בעתם. ולואי שהלכה לה לעולמה הישני, אבל עכשיו כעשיר, והיא תלך לה לישם רק לאחר חצות...

נתבקשה אכילה ברמז. נמצאה אותה פרוסת־הלחם מהבקר. נפרסה זו לפתותים קטנים ונתחלקה בין הרעבים. אבל רק בפה נתנה ולא נלעסה: תרדמה נפלה על חברי בעוד שאכלם בפיהם...

... והלב כל־כך שקט, בטוח, ועוד יותר נח נעשה לו, כשהלבנה שקעה. איזו מנוחה! אין מערות, אין בדואים, אין כל מורא... רק שמים וכככבים, שמים וככבים, שאננים הם הככבים, שאננה מסביב הטבע ושאננים גם אנחנו, מזהירים הככבים ומזהירות המחשבות, והלב כל־כך רך־רך ומלא־מלא...

והעין נפקחת לרוחה ומבטת וחודרת לסתרי־מעלה ולסתרי־מטה, והאוזן סופגת וקולטת כל נדנוד, כל לחישה־עוברת, גם את סוד־סודה ישל הדומיה עצמה...

רק נבחת־כלבים מגיעה לפעמים; ואין אתה יודע כלבים של מי, של הבדואים או של אחינו במסחה?

... והשנה מתוקה היא, מעודדת, מקיץ אתה, פוקח עין— ומביטים עלינו הככבים בעין יפה כ״כ, טובים הם מהשמש, טובים מהלבנה.

— —

... וכאשר האיר השחר, נראו לנו באיזה מרחק גבעות גבהות... אחד מאתנו הלך לבקש מעליהן את מסחה ויעלם בערפל... והאיר עוד יותר, ויתגלו לנו עדרים, ורועה לבוש ״עַבָּיה״ מטייל במטהו... והערפל נתפזר קצת, וירָאו לנו מצד אחד כפר יפה והרים— שם, כנראה, היינו אמש... והאורה גברה, ואנחנו מסתכלים במשקפת— והנה, הנה מסחה מזהירה אלינו בגגותיה מתוך הערפל....

ד.

עם פנות־היום ישכבנו בגרנו של כפר־תבור, היא מסחה.

בין אחים אנחנו — אכרים ישחזרו כל היום אחרינו. רוצים הם לדבר עמנו, וחזקה לאכר מארץ־ישראל, כישהוא מדבר בפני אורחים אינו אלא מטהר את־עצמו מן הדבה ישטפלו עליו...

ועומדים בתי מסחה לקראתנו, בנינים חדישים ישכבר נהרסו למחצה... ערום הכפר מכל עין — אך התבור, התבור חופף עליו, ומאציל עליו מהודו ומכבודו...

הר מיוחד זה עומד על גב־המושבה; לקח הקדוש־ברוך־הוא ו„כפה הר כגיגית״... וגיגית הפוכה זו מעוררת מיני מאויים נסתרים בלב... אל כל פנה ישאתה פונה העינים נשואות אך אליו, מיני געגועים ויראת־הכבוד הוא מישליט עליך כאחד, ורוצה אתה לחבקו, לאמצו אל

לבך. וזה כאלו הוא עומד ומלגלג: „הראני, הראני, בן אדם, את כחך — הבקיעני נא, אם יש לך זרועות כדי מדתי!"

האכרים הם יודעים לספר אלפי נפלאות על אותו הר. מראהו בשעת זריחת השמש, ומראהו בשעת עלית הטל — רקיע מיוחד תלוי אז עליו. עד היום לא שבעה עוד עינם מהביט על חלופי מחזותיו של התבור!

אבל יש ויש אנשים שעזבו את התבור — הפקידות לא דאגה להם כראוי, ובשר וירקות היו ביוקר...

אבל הנשארים לא יעזבו עוד את התבור. מנהגים אחרים ינהגו מעכשיו. גם פועלים עברים יקחו מהיום ואילך. יודעים הם: שאין תקנה להטבת מצבם אלא ע"י רבוי הישוב היהודי. כי רק אז יהיו בטוחים מהגנבות הרבות. רק אז לא ישנה עוד המקרה שקרה זה לא כבר: עגלון ערבי הכה את אדוניו בלחי; ובאין ברירה לקחו שוב לעבודה...

והנה הגיעו המדומי-חמה. הלב כָּמַה לְמרגע, לתנחומין. ורוצה אתה לשכח את הכל, את הכל ולהתמזג עם זו הבריאה הנהדרה שבהרים ובעמק — — —

שותקים גם האכרים, ועיניהם תלויות באופק השמים. צללי-ערב יורדים ויוצרים קסמים ותעלומות בכל הבקעה והעמק ועולים וגדלים עד ראשי ההרים. גגותיו של איזה כפר מרוחק האדימו בזהר השמש.

— ההרים הללו המתנשאים על ראשי חבריהם — מפסיק אכר אחד את הדומיה — הרי הגלבע הם; והגנות האדומים הללו של עין-דור הם.

ושוב דומיה.

ושם הרי גלבע, עין דור...

ואנחנו — בגליל...

...ונפגשנו בסג'רה, בטבור האחוזה. אנחנו המעט באנו מצד מסחה, והם הרוב — מנצרת.

ולא כלם באו: בדרך נתצלו גם הם, ובא רק חצי-הרוב. השאר ראה „מנוחה כי טובה" בחיפה.

גם להם לא שחקה השעה: גם הם תעו, ולנו כל הלילה בכפר סמוך לסג'רה. אבל הנה זה באו ועמהם גם פנים חדשות:

אחד „בורזואי" והוא חנוני בתלבשתו ונהדר בסבר פניו. עיניו השחורות נוצצות וצוחקות, ורגליו — לבן גרבים. עד ברכיו מגיעים הם הגרבים וכריות הגבה עוטרות כל אחד מהם. גם נעליו לבנים, גם תלבשתו לבנה. וילקוט-של-עור לו, ילקוט כל-כך מהודר. והוא כבר מרוחץ ומבושם. הולך הוא להתודע עם הפקיד בכבודו ובעצמו. רואים אתם אותו — הוא הולך רגלי מחיפה אף כי „בורזואי" הוא... כי באמת יש ויש סינתיזה בינו, הבורגני היהודי, ובין הפרולטריון היהודי בארץ-ישראל, אעפ"י שהוא כבורגני אינו מוכן כלל להתחלק את הפרוליטרי ברכושו...

ורכושו של בורגני זה, ימלבד תלבישתיו, גרביו וקישוריו — על כל שונאי ישראל!
אך קטן הוא, שזוף הוא, מהיר וזריז בתנועותיו, אף שהוא מסורבל בבשר. וצוחק תמיד ודומה למעין נובע כשיש פרוטה בכיס או כשאכל באיזה בית „מאצילי בני ישראל", וקודר הוא כבעל מרה־שחורה בשעה ש„אפסה כל תקוה" — ותמיד מושך הוא את הלב ברעננותו. . . והוא בא הנה מעבר לים האטלנטי. למה ולשום מה? מי יודע? „פרוטות" אין לו, אך תמיד טרוד הוא באיזו הליכה או מרוצה או נסיעה או בעסקנות צבורית. עצמו חובותיו — והריהו הולך לעבוד כפועל פשוט. מאסה נפשו בזה — והריהו הולך ומוצא לו איזו „משרה". עכשיו פגע בחבורה זו שהלכה גלילה — והלך גם הוא.

ועוד בורגני שני לו עמו במהגנו: זה רופא־שנים שבא מסיביר. האגודה הציונית שם החליטה לשלוח שנה־שנה אחד מחבריה לתור את הארץ, והגורל הראשון נפל עליו!

וזה צעיר רגשן, מתפעל מכל מראה עיניו ומשמע אזניו. וכבר יודע הוא את הכל בא"י. הוא אינו נח, ואינו שוקט, והוקר ודורש לכל, את הכל הוא רוצה לדעת. והריהו יודע כבר לדבר עברית. בקושי, אבל מדבר. בהברה רוסית, אבל מלים עבריות. ובראשו קרחת, קרחת גדולה טובה ורכה המעידה גם על רצינות. . .

הוא בא רק לראות את הארץ; אבל מכיון שראה מקצתה שוב אינו רוצה לעזבה. וכבר מסר כספו לבנק הלאומי, שבשעת הכשר יקנה קרקע בשבילו. מעכשיו לא יוכל עוד שבת בסיביר. וישב הוא לשם כדי להבריח גם כמה עשירים לקנות פה קרקע. ויראו אלו כי הוא שאינו כנגדם אלא דל ואביון, ואעפ"כ מסר את כל כספו לקרקע ארץ ישראל!

הוא רכב על החמור. כי ללכת אין לו כח. והריהו מוסר שוב מודעה לכל בנות המין היפה, שישלחו לו אם לא יהיה בדרך כקוַלֶר: את חמורו לא יתן לאיש, ואפילו לאשה!

והנה אנחנו הולכים ביחד.

שני ה„בורז'ואים" שלנו הולכים תיכף לחשובי־המקום. האחד למען דעת והשני להוָדע. ואנחנו תועים איש לעברו — ורואים את הגליל. . .

והכל כל־כך חדש לנו. הטבע, החיים, הבריות גופן.

וגרן יש בסג'רה כמו בשאר המושבות; אולם צעירים מתקבצים שם יותר; והללו כלם מבטיחים, שאין יופי כמו בסג'רה. . .

ואפשר!. . .

על מסחה הופף התבור בכבודו ובעצמו. וסג'רה — התבור אין לו מצדה אותו החן וההוד, כי הרים אחרים ממעטים את דמותו — אבל מושבת־הרים היא סג'רה; וכשמטפסים ועולים עליהם רואים משם את הגולן ואת הבשן ואת החרמון, — את החרמון!

ואנשי סג'רה בעלי רובים הם, ויורים בלילות. כל אחד מחויב לצאת עם רובהו לקול היריה השלישית. ומתגדרים בזה אחד על חברו. וה„ב" שלהם יש לה צלצול מיוחד „בעֶרֶב שבבֵין ההרים והגבָעות הגבוהים". . .

מושבה חביבה טבע טובה עד מאד!

וגרים יש בסג'רה, ומהם גם נשואי־תערובות.

פשטה השמועה ב„פנים רוסיה", כי הפקידות חבה יתרה לה ל„גרים", שיהיו „מופת" לישראל — ומתנות מתנות התחילו לבא הנה „גרים". באו ורבצו על פתחו של פקיד היק"א. מישתחוים ואומרים: אם תתן „במוישקא" קרקע — נטול את עצמנו; ואם לא — נשוב. . .

אבל לא רק גרים גרורים באו אלא גם גרים גמורים; מלים באו מרוסיה הם ובניהם! והדור השני מדבר גם „עברית בטוב"!

אבל עדיין הדעות מחולקות עליהם. הללו משבחים והללו מגנים. שואל אחד מחברינו על בחור אחד מהם. בחור שקדן, שחברנו זה היה מלמדו עברית ביפו ועשהו יהודי טוב — והנה צחוק מפי כל האכרים! הם מספרים: פעם אחת נפלה קטטה ביניהם ובין איזה גוי אז יאמר אחד הגרים: „מצוה עושים הרוסים שהם מכים אתכם שם ב„רוסיה"... מיד קפץ אותו בחור ואמר: „וגם פה הכה נכה את היהודים הללו!"...

אמנם, הוא אמר את הדבר בשפת רוסיה.

אל התבור הלכנו ארבעה: שנים מה„פרולטרים" ושני ה„בורז'ואזים". הרופא רכב על סוס יצאנו, כנהוג, עם גבורת-השמש, וסמוך אל ההר התפרדנו, גם כנהוג. הרוכב הלך לו בדרך הסלולה; ואנחנו טפסנו על הסלעים כדי לקצר את דרכנו.

והתבור זרוע סלעים לרוב, ומטפסים ומקפצים משן-סלע לשן-סלע ומקצרים את הדרך... במדומה לך, כי גבהת עד מאד. הגבעות היו למישור, המישור לעמק, אבל נושא אתה את עיניך, והרי כאלו לא התרוממת כלל... וכח אין עוד להתרומם לאיזה גבה שהוא. אבל גם עצים זרוע התבור. על כל שן-סלע יש עצים. וכדאי לטפס אך בשביל לנוח בצל העצים הללו! הצל שם — ממשלה לבדה בלי שום שותפות עם השמש. והרוח משמש באותה הממשלה. ועל רוח זה נאמר: „ברוך מחיה נפשות!". ישבת רגעים אחדים באותו צל, וכח חדש בך לטפס עוד למעלה למעלה בחם-השמש.

ומראה התבור מלמעלה — מנזרים, מנזרים, ואיזו חרבות ושרידי-עתיקות... הזה ירומם את רוחך?

תַיָרים למאות אוכלים ושותים כבימי שלמה, וערבים נוצרים ממלאים את כל הרחבות חמורים וסוסים לרכבה — אולם גם זה אינו מרומם את הרוח ביותר.

הרופא שלנו נרגז — מחרף רוסית ומאיים באגרופו על זממו של הערבי המושך ברסן סוסו. צרור אבד לו בדרך והערבי קבל עליו להמציאו לו. הלך וחפש בין הסלעים ולא מצא, אבל שכר מזה הוא הרויח. . . אך גם בזה אין כדי התרוממות.

אבל ישור נא מסביב! הביטה אל הרי הגולן והחרמון! והביטה אל העמק — עמק יזרעאל!

הזה הוא העמק שהתענינו בו כבה? איזו מין צורה מחושבה לו! מין שטח רקים בלי מסתורין, ומשעבד הוא את העינים והלב בטובו וביפו ובנעמו. . .

— —

וירדנו מן התבור דרך מסחה. ובירידה לא היה גם הרוכב יחסן: הפעם נלוה גם הוא

אלינו ולא ירד בדרך המלך וכדי שלא לפוצץ את ראשו בסלעים ועצים ירד מעל סוסו, ואחזו ברסנו ומשכו אחריו — עבודה שאינה נאה כלל בפני השמש הלוהטת.

מרסן הרופא את סוסו, שלא יקפץ ושלא יכשל. אולם את רגשותיו אינו יכול לרסן. ובקול עצוב וממושך הוא יורד וקורא לעצמו:

„לֵךְ וּמָשַׁכְתָּ בְּהַר תָּבוֹר וְלָקַחְתָּ עִמְּךָ עֲשֶׂרֶת אֲלָפִים אִישׁ מִבְּנֵי זְבֻלוּן וּמִבְּנֵי נַפְתָּלִי... וּבְרָק יָרַד מֵהַר תָּבוֹר וַעֲשֶׂרֶת אֲלָפִים אִישׁ אַחֲרָיו" — — —

אחד רוצה לעשות לו לרופא נחת-רוח ואומר:

— וההרים הללו שמצד זה הרי-הגלבע הם, ומתחת - עין-דור.

אלי! מה עשית עם רופאנו?... עיניו קמו, הוא רועד, הוא קורא בבכי:

—אלה הם הרי הגלבע... ולבלי השתגע!

ומיד התחיל ההספד „הַצְּבִי יִשְׂרָאֵל, עַל בָּמוֹתֶיךָ חָלָל!"...

נשמט הרסן מידו, והוא הולך ומקונן, יורד ומביט, יורד ושואל: „היתכן, היתכן?!" — אינו מאמין—והוא חוזר ומקונן, ואנחנו מוכרחים להפסיקו:

— הבט אל סוסך, שהתחיל צולע, — — —

הכל משונה, גם ההרים. שונים הם הרי הגליל מהרי יהודה לא רק בגבהם אלא גם באיכותם. אין כאן הררי-סלע, אין פני ההרים פה זועפים ושוממים. אמנם החדש חדש אלול והכל יבש, הכל קמל, אולם דמיונם לשדות-חציר שאך עתה נקצרו, ועדיין להם מראה-ירקרק צהוב ועדיין ריח-עשב עולה. ובצלעות-ההרים מעינות מפכים, מגבה ההרים ולארכם ולמורדותיהם. המים אינם נראים, צנועים הם, אבל ישם רצועות-ירק משתרעות ובסתר העלים רועשים המים. והמעינות הם גם למטה. ואכרי יַמָּה ההולכים אתנו מגלים לנו את מי-הבדלה בתוך שיחים ועשבים. מים מתוקים שקשה למצא דוגמתם ומתוקים ביחוד לעוברי דרך. ומוסיפים המעינות להרים חן מיוחד. וההרים כשהם לעצמם מקרבים כל-כך את הלבבות ומגביהים את מעוף הדמיון למעלה למעלה...

וההר הסוכך על ימה ממערב יפה הוא ביחוד. הר-ענק זה חלק הוא מבלי קמט, ומעטהו — מעטה עשב — כאלו מתחרה עם מעטה הבישן שלעומתו.

וְיַמָּה עצמה אעפ"י שמצאנו את בתיה החדשים ג"כ הרוסים למחצה ונוטים לנפל. אבל גם עליה סוככת טבע יפה ונאדרה, מרוממת ומבטיחה, אעפ"י שהבצה בחדש-אלול שמצאנו ביהוב המושבה חפצה ללגלג להבטחה זו... אבל בזו, בבצה, רואים אתם, אין האכרים אשמים כלל: הפקידות הכניסה לתוך בתיהם של האכרים צינורות-מים. נתקלקל צנור אחד, ומימיו שוטפים בחצר ומן החצר אל הרחוב. הרופא אמנם מזהיר על קדחת, אבל תבא הפקידות ותתקן!...

נשבר לבנו גם על אשה אחת אינטלגנטית, שנדחתה לכאן זה שנה מרוסיה. היא שמחה עלינו שסוף סוף זכתה לראות „אנשים" שאפשר לשאל אצלם: מה שלום מרקס ולסל, ומה פליחנוב שלנו אומר, וקוטסקי מה הוא דורש? וכשהתחילו נותנים לה תשובות מספיקות

יפתה האשה הצעירה שבעתים. ברק־אשר הזהיר בעיני הנדהה והנלמדה... מתוכחים — והיא כלה תענוגים!

הבטחה בלתי שלמה ומלאה נתנו בלב גם שני הנערים שעברו שם ועמדו לשמע מחלקת זו מה היא.

שניהם נערים מגושמים — והנה שאל אותם אחד:

„הטוב לכם פה?" ומיד ענה אחד בלגלוג, כי באמריקה, א״ה, יהא טוב... „ולמה לא כאן?" התשובה פשוטה: כאן מתים ברעב; ובאמריקה מרויחים כסף! השואל מתרגש: מנין הוא יודע זה? בשנותיו אלה וכבר חכם כל־כך? אבל באמת חכם הוא הנער ואינו טפש כחברו זה השני הרוצה להיות פה. הוא — מעורב הוא בין הבריות ושומע מה שהגדולים מדברים. כלם יסעו מפה וישובו עם בא־המשיח!

וכל זה אמר הנער דוקא ב ע ב ר י ת, אעפ״י שהיתה מגומגמת מאד...

אבל כאן לא עצר ברוחו הנער השני וצעק מתוך כעס:

— שקר הוא מדבר! שקר מדברים כל האנשים האלה! פה יפה כל־כך. צריך רק לעבוד; אבל זה רוצה כסף בלי עבודה; *)

וכמדומה לך שהטבע מסכים לד ב ר י ו של נער־קוקוי זה — והוא מבטיח ומבטיח...

ביום השבת באו כל הפועלים העברים ממלחמיה לבקרנו בימה.

„כל הפועלים", כלומר — א ר ב ע ת ם. רק ארבעה פועלים עברים היו שם, אבל כלם חזקים ובריאים ועליזים. ומפורסמים היו אלה. בכל הסביבה הלך שמם, אלה היו חלוצי־העבודה החדשים שבגליל.

צריך להיות חלוץ בשביל לבא לארץ־ישראל; וצריך היה שיב ל.החלוץ בשביל לעזב את יהודה, כלומר, את יפו ואת אספותיה ועתוניה ועסקניה הידועים וללכת הגלילה. קרבן כזה אי אפשר היה לדרוש משום בן־תמותה...

אז הבינו שצריך, להביא פועלים מרוסיה לכתחלה בשביל הגליל. פועלים שלא ישמעו כלל טעמה של יפו; שיבאו דרך חיפה, ומשם — ישר לגליל. דרשה מלחמיה עשרה פועלים, ונשלחו מרוסיה. אבל האניה דוקא לא עמדה בחיפה והביאתם ליפו. אז התחכמו שלא להתעכב אף יום אחד ביהודה, הלילה הראשון לנו בפתח־תקוה: כל הפועלים באו לראותם, את הנדונים לאיזו גזרה הללו, ולמחר שלחום.

והנה ראינו ארבעה מהם שבמלחמיה. כמה נשתנו במראם, כמה שנו את שפתם. עברית הם מדברים. ואיזו עליצות שורה עליהם! לא, הם לא יעזבו את גליל שלהם לעולם!

ועם הפועלים הללו קמנו והלכנו יחד למלחמיה.

גם הפעם הלכנו בקפנדריה, דרך גבעות, והלבנה יצאה לקראתנו והסבירה לנו פנים יפות עד מאד, ואנחנו הלכנו לאט־לאט בחשאי, כחולמים ממש.

---

*) על השנויים הנראים כ ע ת בישוב הגלילי ובחיי האכרים והפועלים שם, שנויים ניכרים לטובה — ראה מאמרו של ה' מ. סמילאנסקי „מושבות הגליל", שנדפס בחוב' א׳ של „העמר" כרך זה.

המערכת.

פועל אחד הבעיר שדה=קוצים: התפשטה להבה ועלתה, ומורא אלהות=האש נפל על כל הכפר ההיא.

הלכנו כשתי שעות בירידה. ירדנו בין=גבעות ודרך חריצים ולרגלי הרים גבהים, שלכלם מראה דמיוני באור הלבנה —

והנה הכנרת!

שטה זך ומצוחצח נתגלה לנו פתאם לאור=הלבנה, כעין התכלת... ונוסף עליו מכל צד, הרים משונים, צוקי=סלע, והרי עבר=הירדן... והנה גם הירדן עצמו!...

...וילדות יפות, לבושות לבנים, קדמו את פנינו במלחמיה, רצו לפנינו, שרו לנו:

„אָבִינוּ הַזָּקֵן הָלַךְ אֶל הַשָּׂדֶה".

ועוד שירים כאלה וכאלה.

באחד הבתים היה משתה, בחורים ובתולות נגנו שם ושרו. ואנחנו כל אחד חטף לו ילדה, ותחת כפת=השמים ולאור=הלבנה נערכה חגיגתנו: הילדות ואנחנו.

הן רקדו, הן פזזו הקטנות כקרני הכוכבים, כקולות=השיר. והרופא שלנו הוא משתגע, מדעתו הוא יוצא! בחצי=הליל הוא רץ ודופק בדלתי=החנויות: שוקולד, סוקריות תנו לו!

ואוהבות הן הילדות שוקולדה, ואוכלות אותו מתוך רקוד ורננה ושחוק על „דוד" תמוה זה. וכל הרחוב מואר בלבנה, והן בורחות ממנו ונראות רחוק רחוק כשהן קופצות ורוקדות — ומיד הן שבות אלינו. מתעלסות הן כעדת דרורים.

גם אל הגרן, מקום לינתנו, באות הן, בערמת התבן והקש הן מתגוללות.

אחר חצות, והן עדיין אינן הולכות להן. מזרז אותן הרופא שתלכנה הביתה לישון. הטל יורד וגם הוא מפחד לישון בגרן מפני הטל. אבל הילדות מרגיעות אותו כי במלחמיה הכל שוב: „אין טל במלחמיה, אין כאן טל!" — — —

ה.

עם אור השחר טבלנו בירדן, במקום היוצא מהכנרת. טבילה זו היתה גם אצלנו מעין אקט דתי. דומה, שעם כל ימי שבתנו פה עדיין לא התאזרחנו פה בטרם שהתרחצנו בירדן. רחוק מיהודה אנו טובלים את עצמנו, בירדנו של הגליל, סמוך לטבריה. וימרקו מי=הירדן את כל הטומאה והזוהמה שדבקה בגולה בנו ובאבותינו!

ומקום זה שהכנרת שוטפת בו—שם המים אמנם חזקים, ומתאימים לתעודתם.

ברגיש של גאוה והכנעה כאחת עמדנו בתוך המים. כמה צר הוא ירדן זה, מקור שירת עבק, אבל כמה זכים ורועשים מימיו. משתטח אתה והמים נושאים אותך בעצמם, בכח=עצמם, עצמת=זרמם... רוצה אתה לעבר את הירדן, להעמיד רגל על עבר הירדן מזרחה? — התאפק אדם! חזקים המים ממך. והרי הם נושאים אותך לארך, למטה, מקום שבנות=לויתנו עומדות ורוחצות.—ועל כרחך אתה שב!

ועל-כרחך גם לעזוב את הירדן, קשה עליך הפרידה גם מהאבנים המכסות את קרקעו, ונכשלת בהן כמה פעמים. אפילו אותן אבני נגף חביבות עליך. המקום קדש אותן, ובת=לויה אחת

מציאה אבן קטנה מתוך הירדן, צוררה אותה בזהירות יתרה במטפחת — וכרון לירדן — — —.

ושני חדשים פגשנו בדרכנו לטבריה: האליאנדרי הרי נטיעה יקרה היא ברוסיה, וכאן הוא הפקר. שפעות שפעות אוליאנדרים מגודלים ומסובלי פרחים לשפת־הירדן והכנרת. ואנו זורעים את דרכנו פרחים יפים וריחניים. ושנית מעין אחד מחמי טבריה הזורם מראש גבעה אל הכנרת. המים רותחים. טובל אתה בהם אצבע והיא אינה נכוית.

והנה בית יפה בתוך הר אחד וגג לו עם כפה. עלינו — והרי זה קברו של רבי מאיר בעל־הנס, הידוע לנו מילדותנו ע"י הקפה של פח המודבקה בכל בית יהודי אל הכתל. שם, שם . . .

וכאן צל, אויר צח ומים טובים — וישבנו לנוח.

בחצר—בית־הכנסת, ובבית—ישיבה, וספסלים רבים בחצר: בקיץ הפרושים ישנים עליהם בחוץ. אבל הישיבה ריקה באותה שעה. ברית־מצוה לאחד הפרושים, וכל האברכים והבחורים הלכו שמה, העירה לטבריה. רק זקנה אחת מצאנו שם. היא המבשלת, היא המטפלת בסדרי הישיבה.

הזקנה נתנה לנו מים. והרופא נכנס עמה בשיחה: אולי אפשר לנוח פה. והנה היא שמחה לקבל אורחים היא תכין לנו גם תה, וגם תבשל לנו כל מה שאנו רוצים.

תחי הזקנה! כי מה לנו בטבריה המזוהמה? נשלח את השמש לקנות בעיר, צרכי אֹכֶל ונערך לנו סעודה על שפת ים־כנרת, וזכותו של רבי מאיר תגן עלינו.

סבתא טובה! כלום רגילה היא לראות בחורים ובתולות כאחד מתהלכים כרעים אהובים, ויחוסני לאלהים כלום אינו מכאיב את לבה? והיא דומה כאלו אינה רואה, או רואה ולא איכפת לה כלל ומסבירה לנו פנים בחבה . . . אבל אנחנו „מתחסדים" מאלינו. האשה הצעירה מכסה באופן אינסטינקטיבי את ראשה. הגויים" והקלים שבנו מקבלים נזיפה חמורה מחבריהם. והרופא שלנו במצב של התרגשות, וכמעט מתוך בכי עצור הוא משיח עם אותה הזקנה, המבלה ימיה אצל הקבר הקדוש הזה.

מבקש הוא סליחה ממנה שלא דקדק באיזה דבר, סוף סוף הרי בן דורו הוא. — הוי הדואג ביחוד לעולם הזה, מפני שבמעשיו לא יזכה עוד לעולם הבא. אך הזקנה מנחמת אותו: „כל ישראל יש להם חלק לעולם הבא". „אפילו פושעי ישראל מלאים מצות כרמון". ולעולם הזה צריך גם־כן לדאג: „אם אין קמח — אין תורה". ועוד מאמרי נחמה כאלה.

והנה שתי נשים באות במרוצה. פניהן סמוקות. עיניהן צבות ואדומות. הן יורדות מהר למטה, למקום־הקבר. נותנות שמן בגביע־המנורה מדליקן אותה — וקול בכין פורץ פתאם. . .

עלה הבכי ובקע מתוך המערה בצעקות נוראות שזעזעו את האויר שבחצר והרדנו את הלבבות וסתמו כל פה. . .

מתרפקות הן הנשים על המצבה. חובקות אותה. נושקות אותה ונדבקות בה — הן נתקו מעולמנו והרי הן מדברות עם המתים. עם נשמות הקדושים. המסות מסביב לכסא־הכבוד להיות לנו שם, למליצות טובות. . . והדבור עם הנשמות היא רק בקולות מרים, בצעקות־ איש, ותחנה — ושלום לא ישמעו. . .

הרופא נרעש ונרגש: המאמינים רק הם, הם חיים, ואנחנו — מתים. להם יש בפני מי לבכות, בפני מי להתחטא, ואל מי לקוות ומה לקוות, אין סוף לעולמם הגדול. . .

ושוב הוא מתגעש: דרמות, דרמות. על מה הבכי, על מה היללה הנוראה הזאת? ילד נוטה למות? בעל גוסס? — וברגע זה נחתך גזר־דינם. . . והנה, הנה עמדו הנשים להכריע את הכף לצד־זכות. . . לזעזע את כסא־הכבוד. . . מתנפלות להציל את הטרף מפיו, מפי המות עצמו!. . . או אין זה אלא קומדיות?. . . עולם של קומדינטים. . . כל אחד ואלהות שלו. . . והשני — אינו אלא משוגע, הכל משוגעים — — —

הלכנו לטבריה, הצטידנו שם בלחם וענבים ומהרנו לשוב מן הכיעור והזוהמה שבעיה״ק אל קברו של רבי־מאיר, לשאף מעט באוירו הטהור.

הלבנה שפכה כבר את אורה על הדרך ועל ההרים הגבהים, שמימיננו והכסיפה את הכנרת... מלאך, מלאך־קטן רוצה אתה להיות, כרוב בעל־כנפים בלי משא של גוף כבד ורגלים כושלות, ולעוף על גבי־ההרים הללו לאור הלבנה הלזו . . .

ואשרי גם מי שזכה לבת־זוג: הללו נפרדים מהחבורה ונעים יחד כצללים שלא מעלמא הדין לאור הלבנה— והשאר הולכים דומם־דומם . . .

החצר היתה כבר מלאה פרושים, בהם גם באים־בימים גם „בחורים" צעירים, נערים. כלם לובשים מכנסי־בד לבנים בגזרה עַרָבִית וטליות מצויצות. מצאנום כשהם מתפללים ערבית.

הזקנה כבר חכתה לנו. וגם תה הכינה לנו ואכל. והפרושים כל אחד ואחד נותנים שלום לכל אחד ואחד ממנו: שלום, שלום ופיוט על קברו של רבי מאיר... גם הפרושים הללו מביני פיוט הם. הנה הם יורדים לטיל, ליהנות מזיו־הלבנה, להשתקף בכנרת, גם מאתנו יש יורדים אל הכנרת ואל ה„חמים", לטבול הם רוצים גם בחמים גם בכנרת. ושלום הלילה בולע צללים ופולט צללים. . . .

שלום שלום לעפרו של רמבה״ן, שלום לצדיק שמצא לו מנוחה במקום הזה!

אבל כיצד נסתדר בשעת שינה? חצר צרה זו מלאה פרושים, ובחברתנו — גם מין זר זה, הנשים. באיזו רשות התפרצנו אל הקדש?. . . אולם רבי־מאיר מאַחד אותנו בנשמתו הטהורה. הלבנה שופעת עלינו אור אחד, הכנרת מדובבת אלינו בשפה אחת — שלום אחד לכלנו וגם לנשים. להן הקציעו אדן חלון אחד בקיר החומה הרחב, מקום שחמשה־ששה אנשים יכולים להשתרע עליו, ובית־התפלה היה לחדר־משכבן.

גם אנחנו הגברים תפסנו לנו מקום על אדן-חלון אחד שבחצר יחד עם הפרושים. והפרושים באו אתנו בשיחה. הכל רוצים הם לדעת. האמגרציה לארץ־ישראל, הישוב בארץ־ישראל, הישוב הישן והישוב החדש מה הם? והליכתנו מה היא, והעלמות ההולכות אתנו מה הן ומי הן?

. . .והכנרת והירח מתעגבים זה על זו, ממול חלוננו. מבריק זה ממעל, מבריקה זו מתחת. ורוח־הליל נושב, חודר לתוך־תוכה של הנשמה. מתחת, בין־הסלעים, שוכבים אחדים נטויי־עין אל הכנרת. ורעד של קרה, רגש וגעגועים מזעזע את הגוף — — —

ישן אתה וחולם. ישן ומקיץ מתוך יעדה וחוזר ונרדם בחלום...

והנה דפיקה בחלון — השַׁמָּשִׁים באו — הגיעה השעה לצאת בסירה. בסירה לדרכנו ועל פני הכנרת!

השחר הגיה, ושטיח-נחל זה עם רבוי-קמטיו, מקסם-עינינו זה היה תחתנו ומסביבנו. עברנו על פני מזרח-העיר, על הבתים העומדים במים ממש. גדולים וקטנים טבלו טבילת-השחר, ודַיָּגִים הוציאו מכמורות ורשתות וקרבו בדוגיותיהם העירה.

ניץ-החמה הבהיק מתוך הערפל. כנרתנו התרחבה מסביבנו יותר ויותר. וסביבת-הכנרת נתגלתה עלינו בכל אופקה.

מנסים לשיר — בסירה על הכנרת הרי אי-אפשר בלי שירה — אבל מיד משתתקים ונאלמים מפני פראות-הטבע ועדנותו...

סירתנו חותרת לפנה קבועה. עדיין רחוקה היא. אבל זו מעידה כי יש סוף לדרכנו. וצר לך על החלום היפה שהוא הולך וגז מעליך — — —

והנה גם בגליל הררי-סלע. יוצא אתה מטבחה. יפה נוף זה שעל הכנרת, קן-שלום של המושלות הגרמנית — והנה סלעים עד לראש-פנה, ועד בכלל.

הדרך זו לראש פנה היתה לנו מהדורה חדשה של ענויים ויסורים, גם תעה תעינו, גם להט-השמש הכנו. גם צל עצים לא מצאנו וגם למים צמאנו — אבל סוף-סוף הגענו גם לעדן זה, הנקרא „ראש-פנה".

„ראש פנה" שבתה אותנו. חן-המקום וחן-הבריות מקסימים כאחד. ודמדומי-החמה ושירי-ילדות השכיחו מאתנו את כל ענויינו.

צורת המושבה כל-כך משונה, כשהיא משתרעת ברחובותיה בבקעה ובהר. מדרגות-האבן מרחוב לרחוב, המעלות המורדות ישבה נותנות מין צורה מיוחדת, צורת-מסתורין. ומכסה האבן שבכל הרחובות מזכירך איזה מין ישוב קדומים שבתקופת האבן.. וגם על ראש-פנה סוכך הר — „הכנעני"!

אבל אי-אפשר להתעכב עוד על פרח זה. מן ההכרח לעזב גם „פנה" נהדרה זו. ולילך — לאן?

תמורת אינטליגנטים יוצאה על סוסים אל החרמון, אבל אחד המורים אשר שם מיעצנו ללכת בראשונה לפקיעין.

ופקיעין זו מהי? זהו כפר של פלחים עברים. פלחים החיים בכל עפי נוסח פלח ערבי, בכל: בתלבשתם, בדירתם, באופן-עבודתם ובכל מנהגיהם. אומרים, כי אלו הם שרידי היהודים שלא גלו מהארץ אחרי החרבן ושלא נשתמדו. כאלפים שנה נשאו סבלו כל מיני עריצות, של כמה מיני עמים — והם נשארו על אדמתם ועל דתם..

ולא עוד אלא ישנם בית-שאן נעבור, שאומרים על יושביה כי צאצאי הפלשתים הם. דתם מושלמית, אבל גזע טהור הם מַגְלִית מודענו.

יהודים פלחים, יהודים קדמונים, ופלשתים תגריים, פלשתים קדמונים נראה, בני דוד

ובני גלית אלה לעומת אלה — כדאי ללכת! וביחוד כשיש הזדמנות כזאת, שהמורה — יליד הארץ ודובר־ערבית — קבל על־עצמו להיות מורה־דרכנו. וחברנו, זה ישרצה דוקא לדמשק, מוטל במטה, בארבעים מדרגות־חם, — אין לוחמים קנאים להרמון — והרוב מחליט לפקיעין.

ובן־הזוג שהתחיל צולע ברגלו, מדלג כאיל — לפקיעין ילך גם הוא. הרי אינה אלא ד' שעות מראש־פנה.

והדרך זרועה סלעים ואבני־נגף. אולם אין זה ממעט את דמות היופי. בבקעת־הירדן השטוחה לטטה מזהירים הכנית ומי־מרום. מעינות יוצאים בבקעה ובהרים ומתפתלים בה אילך ואילך והירדן משתפך שם... ומשפ־ית את הדרך גם יפהפיה אחת קטנה שנצטרפה אלינו ללכת אתנו לפקיעין, שתקנית, ישאננה וקצ־ית־קומה וקסמים בפניה. ועיניה כאלו מתבקשות: נישאוני מעט... העליה בין הסלעים מעיפת מאד — ואתה רוצה לשאת בריה קלה זו על כפים, על כפים.

והרופא, סוף סוף, גם הוא אינו אלא בשר־ודם, והריהו נותן לה את חמורו. והחמור הולך ומתעכב הולך ונכשל בסלעים וה„בורזואי" נשאר את־ה לישר־ו ולהרכיבה — כלום אפשר לעזבנה על נפשה בין הסלעים?...

אבל לא כל הדרך סלעים ולא כל הדרך עליה בלבד, והרי אנו בעמק בין הרים. העמק — אופק־השמים שכנגדנו פתוח לרוחה, ורחוק הוא מאד, וההרים הגבהים סביביו מכוסים עשב „ירקרק חרוץ".

ועל צלעות ההרים נטושים עדרי צאן ובקר. ההרים זקופים, ואלה מטפסים ויועים בכל זוית ופנה, מטפסים וקופצים צאן־ההרים ובקר־ההרים ולא יכשלו. והרועים המזוינים עומדים ממעלה, על ראשי ההרים. וכשהם קופצים, קופצים גם הם במהירות־היָעל ויורים בנו ממרום מבטי־הנשר.

רועה־ההרים, זה מין אדם שאינו בטל גם בשפעת־היופי והגבורה שבטבע מסביב. הריהו עומד לו מיוחד, תופס מקום בבריאה, שולט, מושל, ומולך על ההרים התקיפים היצור הזה!

החבורה שותפת הלאה־הלאה. המקום מסוגל להליכה — מורד־בקעה שבין־הרים מצלים, אך החולמים שבחבורה מפגרים. הרועים וממשלתם, המקום ותעלומותיו צדים את העין ומעכבים את ההליכה.

עם שקיעת החמה — ואנחנו בעין־זיתים. מעינות יש במקום זה, אבל זיתים לאו דוקא, אלא כרמים וכרמים.

ביהודה כבר נגמר הבציר, ובעין־זיתים עדיין לא התחיל. הגפנים שבעין זיתים הסיד שבאדמה אוכלן, אבל הענבים טובים הם עד מאד. ובגליל אין מחסור בהרים יפים וגם הכרמים שבעין־זיתים מכסים הרים נפלאים.

הדרכים אל המושבה גופה כאלו מחוצבות הן בין ההרים. ומחטבות בם. וצפת,

המסוחה ממולנו על רוכסי־הרים, צפת בעצמת־סודותיה מני קדם משלימה את מראה הקסמים לשעת דמדומי חמה.

על הגבעה היותר מחוטבה ומהודרה ובסכה היותר יפה קנינו לנו שביתה. אחד מיושבי המקום מעלה לנו סלי ענבים.

אגרונום, אחד מחברינו, שמחה שמחה יתרה: בפנה זו יש לאביו חלק ונחלה. אביו — אחד מחלוצי הראשונים, והוא חושב להתנחל פה עכשיו.

יושבי המקום — פקידי אותה חברה — מקבלים את האגרונום בכבוד גדול. הרוש היא להם: „גוי" כזה שאינו יודע לדבר אלא רוסית ואינו מבין אף מלה עברית. הוא בנו של חרוץ, שגדל אותו לארץ־ישראל... מספרים לו על נחלתו. להתפרנס מנחלה זו אי־אפשר. אבל משפחת גדולה משאילים לו ל„אדון זה. — כמדומה שהתחיל קורה עכשיו, ושל הליל משפיע לרעה..

עם חשכה — ואנחנו בדרך. רכבים שונים לפנינו. עוברות אורחות חמורים ופרדות. לעכו ולצדון, ועוברים חמורים טעוני יהודים בעלי פאות, נשים וטף: כלם ממירון לצפת, או מצפת למירון.

וצפת מרמזת לנו בכל הדרך, מרמזת מתוך צעיף הסודיות והמסתורין... אלפי הנרות והשביבים, המתנוצצים על צלעות הרי הגבה אינם אלא סודי־סודות בחשכת־הליל. ומאות היהודים, רוכבי החמורים, הנפגשים לנו ג"כ אינם לנו אלא סוד וחידה. מה דרכם זה לפניהם?...

עולה הירח. לא פתאם. אלא מתרפק הוא בראת הכבוד על שערי השמים, נותן סמנים מראש הר־צפת... אח"כ הוא מתגלה בכל בהוריותו והתחיל מבהיק כל אורו. מאיר הוא את החשכה אבל לא את הסודיות שמסביב...

ואנחנו מטפסים ועולים למעלה למעלה. עליה שאין לה סוף עד כדי אפיסות־הכחות, והבן־זוג נכה־הרגל — רחמנות להביט בו.

הנה זה אנחנו ליד מירון. הנה הבית והנה הקבר, קברו של רבי שמעון בן יוחאי. פלא! את המקומות היותר נפלאים בחרו להם הצדיקים, נ"ע, לקבריהם.

וחיים הומים על הקבר, מיני חיים משונים. אבל כמה אנשים, נשים וטף! יש הדרים כאן זה חודש ימים בקביעות ויש אורחים הבאים שעה־שעה מצפת ומכל הסביבה. עשרת־תשובה הימים האלה, ימי אלול, ימי הדין באים, באים הכל להקים את רשב"י למליץ על אחיו בני־עמו...

הגג כלו מכוסה אנשים, והאויר מה טוב הוא תחת כפת־השמים. נתפנה לנו שם מקום ונפל כפגרים, קטן וגדול סבונו ישם. מתפלאים על הדבור העברי השגור גם בפי שתים מ„בנותינו". ועל ה„בנית" גופן ההולכות בתוכנו.

והחכם־באשי מצפת עם יהודי עשיר אחד גדול עומדים מרחוק ומביטים; מה המחנה הזה?...

———

בקר, ואנו יוצאים עיפים לראות. תחלה אל המעינות. טובלים שם אנשים ומחליפים כח בצל העצים. טובה המנוחה על המעינות וכל מקום מעורר את עצבי־השיר לדבר שיר.

מים זכים כבדולח, הולכים ונמשכים כשמן אפרסמון, צללי עצים. עדרי עזים יַשגולשים מעל ההרים ועולים בהרים, ושדה ירקות רענן.

צפתי אחד ובנו מטפלים בירקות אלו, עובדים הם כל היום וכל הלילה — הם הם המספיקים ירק כמעט לכל צפת.

והרי גם אשתו. עומדת היא ליד פח מלובן ואופה פתות דקות „עגות מצות", וילדים כמעט ערומים עומדים סביבה ובולעים אותן אחת־אחת לתאבון כחיות קטנות!

או אולי קרוב הוא יהודי זה קרבת־משפחה ליהודי פקיעין?

ממקום למקום, ממעין למעין, מחורבה לחורבה ומקבר לקבר; מרשב"י לר' יוחנן הסנדלר, מהלל הנשיא — אבל חבל לשמאי הקפדן לא נבא! נבדל הוא מן החבורה והקצה לו מקום מנוחתו מעבר למעין על ההר שכנגד, — וזהו מהלך יותר משעה. ואנחנו כל כך יגעים!

יגעים אנו חוזרים לאכסניא שלנו. ושוב וכוח:

— ללכת לפקיעין או לשוב?

רחוקה היא פקיעין יותר מאשר חשבנו. וחברינו כמה נגועי־מחלה בהם. ה„פוליטיק" קודח. נכה־הרגל קשה לו לזוז ממקומו, ואשתו לא תלך בלעדיו. אחרים חולים למחצה... עייפים ויגעים. רוב אחד שותק בנייטראליותו והרוב השני מכריע — לשוב...

לא ראינו את יהודי פקיעין, רק אותו הצפתי ראינו בצלמם.

ואפשר שיהודי זה פלא יותר גדול הוא. יהודי צפתי — ועובד אדמה מהתעוררות עצמו...

שבנו בעוד־יום ללכת אל ראש פנה. והפעם לא אוליאנדרים בדרך, אלא עצי־הדסים לרוב. יהודים צפתים עומדים וזומרים זמורות־זמורות הדסים. גם אנחנו מתקשטים בהדסים — והולכים וזרי נצחון לראשנו. עם חשכה מתחילים לשיר. והשירה משמיעה בדומית־הערב הדים הדים רבים. וכפעם־בפעם עונה לה שירה אחרת באותן המלים מהצד שמשמולנו. הקולות לא קולותינו הם, מי ישיר שמה? הקולות רבים, והשירים שלנו... אנו מתקרבים יותר ויותר, והקולות משני הצדדים גברו יותר ויותר ונפגעים אלו באלו — והנה: „שלום!" — „שלום!" וההד עונה אלפי שלומים — הנה חברינו, שנפרדו מהמחנה בחיפה!

הולכים הם אלו לראות את מירון.

ואנחנו באנו ללון בעין זיתים.

בבקר השכם יצאנו מעין זיתים, רק האגרונום־הפוליטיק נשאר שם מוטל במטה חולה וקודח עד שיביאוהו בחמור לראש־פנה, ומשם — ליהודה...

הצולע— קופץ. אבני־הנגף הגדילו את פצעי רגלו. לנעל נעל אינו יכול עוד, ובת־זוגתו כרכה את רגלו זו בממחטות נקיות וכ"כ לבנות, והריהו מֻתָּר לבן־הרגל. את סנדלו המיותר נדב לאחד שנעשה מחוסר־נעל אחת.

צוחקים לו לצולע ארך־רגלים זה, שהתימר בהליכתו המהירה. עכשיו אינו אלא אחד הנחשלים. וזה מתאזר גבורה ומתחיל מנתר על רגלו האחת, ועובר את כל הפלוגות שקדמו לו. מנתר ומתרחק מעליהן מרחק רב.

באנו לראש פנה — והנה ה„משקי" שלנו שוכב עדיין במשק עישי. חולה כמו שהיה. שתי חברות התחילו מתעסקות בו — הוא זקוק לכלכלה מעולה. אבל אנחנו מה חטאנו? את ההליכה למתולה אי־אפשר לעכב בשביל זה.

כוחות כלנו מדולדלים עד מאד. אבל אין איש רוצה לותר על הליכה זו. אפילו הצולע, שקשה לו לדלג גם על מפתן־הבית, אינו רוצה לותר. מתעקש הוא למרות הפצרת חבריו. על רגל אחת ינתר, על ארבע, או על שלש יפסע. יחלה, יפול למשכב ועד מתולה ילך! כי אם לא עכשיו אימתי? — יבא מלאך המות, ויאמר לו: „אבל עד גבול הארץ באתי ואת מתולה ראיתי!"

ומראש פנה ועד מתולה הרי אינו אלא מ ה ל ך ש ל ע ש ר ש ע ו ת. ותו לא...

חמור הבדואי עמד כבר מוכן לרכיבה. כשהוא טעון, כנהוג, צרורות כל החבורה. והנה אחרי שתדלנות מרובה נמצא חמור גם לנכה־הרגל, חמור קטן, פעוט, ננס ממש.

הצולע מרים את רגלו הנכאה — והחמור עומד בין רגליו הארוכות התלויות ונגררות כמעט על הארץ. והחמור כנראה נעלב משחוק החבורה ואינו רוצה לילך. דופק בו הצולע, דופקים בו כל בני הלויה והוא אך מסתובב הנה והנה. אינו רוצה לילך בדרך לצים. לסוף בא בעליו ודפק בו — והעיר רץ. ובעליו מבטיח כי זה הקטן עוד יעבור את הגדול.

יצאנו אפוא בשני חמורים ורוכבים. יצאנו בשלום מאבני־הנגף של ראש־פנה והגענו למישור ושדות ודרך עגלות. וההליכה בדרכים כאלה אינה אלא מנוחה.

עם פנות היום וההליכה עדיין קלה ושמחה ומהירה. הבדואי וחמורו נעלם זה כבר מהעין. אך החמור־העיר זכר פתאם את אבוס בעליו ורוצה לשוב. כל מקל אינו מועיל. והחבורה ממהרת — הערב בא — ותקח אשת הרוכב ברסן החמור ותמשכהו. והצחוק שלם: „נתערבי האדם. ערבי ממש, הוא רוכב על החמור והאשה מנהיגה בו!"

עברנו את „משמר־הירדן" והלכנו עם שפת־הירדן. הערב מתפשט על ארץ ושמים — והעיר הולך כמו שנבאו שה. העמדנו את החמור הגדול לפניו, שמא יתקנא וילך אחריו. אבל העיר אינו מתקנא כלל בחברו. טוב עין הוא מטבעו. התחילו מכים אותו עד דמים — וְהִנֵּה נתעוררו עצמיו והוא רץ, רץ ועובר את „חבריו" הגדול כהבטחת בעליו ממש! — והדרך ברוחה לנו.

הבהלנו את אנשי יסוד־המעלה בשירתנו בלילה. הכל יצאו והפזו לקראתנו מכל הבתים לקול הרעש: „מלון תנו למחנה". מלון — האח! בכבוד! הוא מוכן ועומד. ימי החפש ובית־הספר מוכן לקבל אורחים ב ס ב ר פ נ י ם יפות כנהוג בכל מושבה: „לבית הספר, ילדים!"

ממחרת הבקר יצאנו. ושוב ערבה ליד הירדן ומי־מרים, ועטרת־הרים מסביב לבקעה זו.

העיר מראה ממש נפלאות. אי־אפשר להפסיק אותו במרוצתו. הוא מביש את „חבריו" הגדול ממנו. הרגלים נשארים באחרונה. עוברים אנו בנחלים שוטפים, חולצים נעל ונועלים נעל.

הבורזואי — הליצת נעלים אינה לפני כבודו ולפי נעליו מרובי הקישורים והרי הוא מדלג ומקפץ מאבן לאבן עד שהוא נתקל ונופל המימה בנעליו ובגרביו המהודרים.

הבוז לבורזואים! ראה נא, מה חורו פניו. כשרון־בדיחותו אבד. וכצל נמשך אחרינו במרחק קילומטר.

אבל גם אחרים הולכים ונחשלים. אחדים ראשם כואב — נתדלדל כוחנו בדרך וכל עין וכל מעין קורא לך לנוח, לישב. עלמה אחת ישבה ליד המעין וישוב אינה יכולה לקום...

דרך רב עברנו, ואין אנו יודעים, כמה עוד לפנינו. סמני כפר־מתולה אינם נראים. והיום נוטה, היום פונה, היום עובר...

מתמרמרים כלפי הנחשלים: הנלון עוד בבקעת־הפראים השודדים האלה? התחילו הזריזים ללכת. האח עזב את אחותו, וצעיר אחר טוב־לב מתירא לתוצאות רעות ונשאר עמה. והעיד גם הוא „חוזר בתשובה". מתנהל הוא דוקא עפ"י הגיונו המיוחד לו, אינו צריך עוד למהר — והחבורה מתרחקת יותר ויותר. הצולע מתרגז, מזרז הוא את אשתו, שתעזב אותו ותלך בחבורה. והיא אינה רוצה. בכעסו הגדול הוא מתנפל על החמור, מכהו במקלו שבידו בכל כחו. על ראשו ועל צלעותיו — אך החמור בשלו. והרואים מרחוק עדיין צוחקים לו: צמחוני הוא הרוכב ומכה את החמור כאחד הטבחים. הצמחוני שבו מתרגז עוד יותר: לו יש חרב בידו! עוד הכה יכה גם אותם, את הצוחקים. באפו יהרג גם איש, רק את נבלתו לא יאכל!

והנה השיגנו פרש אחד מזוין כלו. הוא ירד מעל סוסו ובא אתנו בשיחה. קשה להבין את דבורו הערבי, כי אין מאתנו יודע ערבית. נפלטה מפיו המלה „שבת" — ונודע כי יהודי לפנינו.

יהודי הוא ומדבר גם עברית! הררי הוא יושב־מתולה והולך לביתו. דרכנו נכונה לפנינו. אנו הולכים יחד ברגל והבורזואי קפץ על סוסו היפה ונעלם מעינינו.

בפי ההררי הזה גם בישורה טובה. חתונה היום במושבה. גדלה השמחה: מזל־טוב וסמן טוב לנו ולכל יושבי מתולה! — והתחילו רוקדים.

אלא שההררי גופו נתעצב קצת. הוא צריך למהר לביתו, וסוסו עם הבורזואי נמלטו ונעלמו.

... נתגלתה לנו מתולה כשהיא עומדת ומצפה לנו מראיש הר־ההרים. מבין העננים היא מצפה לנו...

דרך יפה התפתלה ממנו ואילך. ממטה למעלה ולצרדין והיא מזהירה בנגה השמש. עולים ועוד יותר מישעה עלינו לעלות עוד, גבהה גבהה מתולה ממנו כגבה השמים מהא־ץ.

כן, יהודים הרריים יש לנו על גבול הארץ!

והעליה למושב זה נעשית כ"כ נעימה הביבה וקלה... המעינות השוטפים מתחת מושבים אליהם. הירק שעל שפתם צורה נפשות מהבורתנו. ומתולה רומזת לנו: עלו, יהודים, עלו! ———

* * *

...ונפרדנו ממתולה.

לא הרבה ראינו באותה מושבה הררית. לא ירדנו לעמקיה, לא הלכנו להתענג על

סביבותיה. צריך היה להחליף מעט כח כדי שנוכל לשוב. אבל על גבול הארץ היינו ובפני החרמון נסתכלנו!

נסתכלנו בחרמון — אבל עלה לא עלינו עליו.

נסו להשב על־דבר עליה: שאלו בעצת־אבות. אבל כל זה היה רק מהשפה ולחוץ... לא בשעות אחדות מגיעים לראש החרמון, אלא בשני ימים ואחרי עמל רב. וכח אין, וגם — כסף, אוי, אין...

— שלום, החרמון! שלום, החרמון!

מבחר־חלומותינו, מקסם־חזיונותינו ביהודה הפרוזאית! הנה אנחנו הונים לרגליך, והרינו הולכים ממך והלאה. עוד זמן־מה נראך בשיבת־ראשך — ואימתי נראך עוד, סבא?

— להתראות, החרמון! להתראות, מטולה!

ואנחנו כבר מוכנים לדרך. הבורזואי יושב כבר על חמור. גם הצולע, שעכשיו הוא גם חולה בעיניו, על חמור. ואנשי־מטולה עומדים עלינו. גם נשים יצאו ללותנו. וילדים, כמה ילדים! — כלם באו להפרד מעל האורחים.

לוחצים את הידים. בני־השפלה ובני־ההרים נתנו יד אלה לאלה. אתמול לשלום הראיון, היום לשלום־הפרידה... דרום וצפון התחברו אתמול ומתפרדים — היום.

עצבון שורה על הכל, ביחוד על נשי־מטולה ועל ילדי־מטולה. טפסו להם אנשים על ההרים, הפתיעו אותם, שמחו אותם. רק אתמול באו, והיום זה יורדים הם להם ועוזבים אותם.

גם אחד־המורים עומד עלינו. „ארצי" היה באותה שנה, חסיד־אוגנדה, ועתה כמה רצינים פניו בשעה זו למראה העולים היורדים...

הוא עומד ומסתכל אחרינו.

פעמים נפרדנו בתוך המושבה; והנה זה הם נטפלים והולכים עמנו גם מחוץ־למושבה; על אותה הדרך הנפלאה המתפתלת ויורדת מן ההרים, הם מלוים אותנו.

הרופא שלנו אינו שליט עוד ברוחו. השעה גדולה לו מנשוא. הוא מפקיד את רסן החמור ביד אותו מורה, והרי הוא דורש.

הוא נרגש. הוא מדבר על גורל מטולה ועל חבור קצה־הגליל וקצה־יהודה.

מחברינו פונים הצדה להסתיר בת־צחוק. לא מצא תמים זה אזנים אחרות מאשר אלו של האוגנדי. ותכן אחר לא מצא מאשר הבצלי הזה.

אבל אנשי־מטולה עונים: אמן! וגם המורה עונה: „אמן ואמן" — ועל פניהם אין סימני צחוק כל־עיקר...

— שלום למטולה!

— שלום ליהודה!

וזה המתנה.

אנחנו יורדים למטה, והם עולים למעלה. ושוב עמדנו — והנה גם הם עומדים. אנחנו במורד הדרך, הם על ההר. אנחנו נושאים עין, הם משפילים עין, וממחטות מונפות גם ממטה גם ממעלה.

— שלום למטולה!

— שלום ליהודה!

אנחנו הולכים שוב, והם עדיין עומדים תחתיהם, ומבטיהם בנו. תחת אחד העצים השתרעו, יושבים, ומבטיהם מלוים אותנו. רואים אנו את הנפת־ממחטותיהם. ואין אנו יודעים, אם גם שלנו נראות להם.

אנחנו גולשים יָר׳ד ויָר׳ד, והם שם הם סמוך לשמים — — — — —

* * *

— — — — — — — — — — — — — — — — —

בשלשה יצאנו מחיפה לשוב ליפו — והדרך דרך חולין — בעגלה. . .

היום נטה, השמש יורדת וימה של יפו מתקין א״ע לקבל אותה. אבל הרי־יהודה איפה הם, הרי־יהודה אים?

אנחנו מבקשים אותם, והם עדיין אינם נראים.

הרחוקים אנו עוד מיפו — והרי זה אנטיפטרוס נראה?!. . .

אחד מראה על הגבעות שמצדנו: הנה הם. בת־לויה שלנו אינה מאמינה: אלה לא הרי־יהודה! אלה אינם אלא גבעות בעלמא. הרי־יהודה גבהים הם. לא כהרי־הגליל, אבל גבהים גם הם.

אולם אין לשנות — אלה הרי יהודה הם. .

ד"ר י. בֶּנְצִינְגֶר, ירושלם

מסקנות לחפירות החדשות שבא"י.

בדורות האחרונים באו תמורות חשובות מאד בחקירת ארץ ישראל. מעיקרא לא באה חקירה זו אלא כדי לדרוש ולמצוא את המקומות הקדושים הנזכרים בכתבי-הקדש. חקירה זו נסמכה קודם כל על כתבי הקדש עצמם, אחריהם על דברי הסופרים הקדמונים, על ספוריהם של עולי-מצוה שבתקופת ימי הבינים וגם על תאורי-התירים היחידים שבקרו בארץ. מפני סבות שונות, שיסודן במצב הכללי של, הארץ, לא היו מבקרים רוב התירים אלא את ירושלם בלבד ורק מעטים מהם, בחצי הראשון של המאה האחרונה, תרו את הארץ כלה לשם מטרה מדעית. אבל גם אלה לא היו אלא נוסעים סתם, כלומר אנשים בעלי הבנה מדעית המוכשרים להסתכל ולהתבונן בימי מסעיהם אל הארץ ויושביה; אך למדוד את הארץ, לרשום רשימות טופוגרפיות, לסדר בקרת מדויקת ולחפיר חפירות במדה גדולה — לא היה באפשרותם. ונפלא הדבר, עד כמה הועילו בכל זאת האנשים ההם להכרתה הנכונה של הארץ. אנשי השם, כמו י. זֶ̣קצֶ̣ן, ל. בוּכַּארד, טִיטוּס טוֹבְּלֶ̣ר וא. רוֹבִּינְזוֹן פעלו גדולות בעבודתם: הם פרצו פרץ בבנין העתיק של המסורת ויפתחו פתח לחקירה צרופה במקצעות הגיאוגרפיה והטופוגרפיה ההסטורית, חקירה שאין לה שום נטיה צדדית מלבד בקרת והתבוננות מדויקת אל מצב הארץ לכל יחסיה. והגיאוגרף הגדול ק. ריטר התחיל אז תקופה חדשה בספרו המצוין שבו נתן לנו סדור שלם עד להפליא במקצע זה והורה את הדרך להשתמש בכל המקורות החשובים עפ"י בקרת נכונה.

אבל החקירה המדעית של הארץ ע"פ שטה מסודרת, ההחילה רק מזמן שנוסדה האגודה הפלישתנאית האנגלית, היינו בשנת 1865. תכף ליסוד האגודה נמנו וגמרו למדד את הארץ. אבל מפני עכובים שונים לא יכלו לגשת אל העבודה עד שנת 1872. הולדת מדידה זו היתה המפה הגדולה של חלק הארץ אשר מעבר לירדן מערבה, שיצאה לאור בשנת 1880. מעבר לירדן מזרחה לא מדדו אלא חלקה קטנה; כברת הארץ צפונה מזֶ̣רקא מַאִין עד לסאלט. כאן התחילה עבודתה האגדה הפלשתנאית הגרמנית שניסדה בשנת 1877. ואף כי עבודה זו לא נגמרה עדיין, אבל חלקה היותר קשה כבר נעשה. האגודה הזאת פרסמה בתחלה את המפית של ארץ הבשן והגילן, ואך בימים האחרונים היציאה את המפה היותר חדשה של הירדן מזרחה, מדרום לנהר אֶז-זרקא. נשארה רק כברת ארץ אצל אֶס-סאלט שעדיין

לא נמדדה בדיוק ולא נרשמה על המפה. יחד ובעת ובעונה אחת עם העבודות האלה התעסקו גם בחקירת המצב הגיאולוגי של הארץ והחי והצומח שבה.

אך עוד בטרם שנגמרו העבודות הללו הפנו חוקרי ארץ ישראל את לבם לעבודת החפירות. במצרים ובבבל גלה מעדרו של החופר מטמונים יקרים ונפלאים, שיצקו אור בהיר על כל ההסטוריה העתיקה. ולפיכך בטחו, כי ימצאו מטמונים כאלה גם באדמת פלשתינה. אמנם ע"י הדרישות בספרות יחד עם החקירות הגיאוגרפיות של הארץ נתבררו ונתאשרו ענינים רבים והיו לאמתיות בטוחות, אבל כנגד זה נתעוררו ע"י אותן הדרישות והחקירות עצמן שאלות וספקות רבים שאי אפשר לפתרן ולהתירן אלא ע"י חפירות.

והאגודה הפלשתנאית האנגלית התחילה בעבודה זו עוד בשנת 1867. תחלת עבודתה היתה בירושלם. הממונה על החפירות היה וַרֶן וחקירותיו חשובות מאד בנוגע לחומת העיר מצד דרומית מזרחית, בעמק 20 מטר תחת ערמת העפר, שנצטברה במשך אלפי שנים בקרן דרומית-מזרחית של מקום המקדש, מצאו את החומה הישנה הבנויה על סלע. עבודתו של וַרֶן נמשכה במובן ידוע ע"י גוּטֶה, שהתחיל עוסק בחפירות במקום ההוא מטעם האגדה הפלשתנאית הגרמנית בשנת 1881. ע"י החפירות הללו נגלה בדרומית-מזרחית לעיר חלק גדול של מקום החומה הישנה, ועכשיו הננו יודעים בדיוק את פנות החומה הדרומית על יד הגבעה המזרחית ודרך הבריכות אצל השילות. את המשכה של החומה לצד מערב גלה בְּלִיס בשנות 1894—1897. כללו של דבר: ע"י העבודות הללו נתבררו לנו היטב נטיותיה של החומה הדרומית הישנה מן פנת הסלע בצד דרומית-מערבית אצל בית הקברות של הפרוטסטנטים, אם לא לכל פרטיה, על כל פנים לכל נקודותיה החשובות ביותר.

מכל האמור לעיל יוצא, שכל החפירות הללו לא באו אלא לברר פרטים אחדים מהטופוגרפיה של ירושלם העתיקה. אין ספק שהפרטים האלה ערכם גדול בעיני המומחה למקצע זה, וגם החוג הרחב של המתענינים בתבניתה הישנה של ירושלם מוצא בהם חשיבות ידועה; אבל צריך להודות שהפרטים האלה וכיוצא בהם לא יכלו למשך את לב הקהל הגדול של דורשי ההשכלה בכלל. כי סוף סוף הרי אין להם לשאלות הטופוגרפיות-הסטוריות ערך מיוחד לגבי תורת ההסטוריה עצמה.

לא כן היה משהתחילו לעסק בחפירות במקומות אחרים מחוץ לירושלם. מטרתן של חפירות אלו לא היתה רק למצא פתרונים לשאלות טופוגרפיות בלבד, אלא לגלות ערים שלמות מתוך ערמות העפר. בשנות 1890—1892 התחילו פְלִינְדֶרְס-פֶּטְרִי וּבְלִיס בעבודה זו בתל-אל-חַסִי מקומה של לָכִישׁ העתיקה. הנסיון הראשון הזה היה באמת מוצלח מאד ונתן מיד תוצאות רבות וגדולות הערך. כי שם מצאו חרבות של שבע ערים שהיו בנויות זו על גבי זו שכבות-שכבות. זאת אומרת, שאחרי חרבנה של אחת הערים האלה בנו על תלה עיר חדשה. ובכל שכבה ושכבה נמצאו הרבה כלי יוצר שונים שעל פיהם יכולים אנו להכיר מיד את

התפתחותה של אומנות זו החשובה מאד לתולדות הקולטורה הכללית. אחרי שעבר ב ל י ס שנים אחרות בירושלם, כאמור לעיל, הזמינה האגודה הפלשתנאית האנגלית אותו ואת מַקַלִיסְטֶר בשנת 1899 לפקח על החפירות בארבע גבעות שבדרומית־מערבית של ארץ ישראל היינו: תל־אֶס־סָפִי (גַת, כנראה) תל־זכריה (עזקה, כנראה) תל־גְ׳דֵידָה (מָרֵשָׁה) ותל־אל־ג׳דידה. בכל אלה נמצאו שרידי ערים ומצורות עתיקות למן ימות הכנענים הקדמונים עד זמן כבוש הארץ ע״י הרומאים. אך נגמרה העבודה הזאת החלה האגודה האנגלית את חפירותיה בתֵל־אבו־שושא מזרח ליפו. פה גלה מקליסטר את העיר גֶזֶר הישנה, שכפי הספור בכה״ק נתן אותה פרעה מלך מצרים שלוחים לבתו, כשנשאית לשלמה המלך. העבודות האלה, שעל תוצאותיהן העשירות נשוב לדבר אחר כך, הולכות ונמשכות עוד עד היום הזה.

בה בשנת (1902) התחילו גם אומות אחרות להשתתף בחקירה המדעית הזאת. בתמיכת הממשלה האוסטרית חפר זֶלִין שלש שנים בתֵל תַעַנַך — מקום סמוך תענך הבבלית בבקעת מגדו. בשנת 1903 שבה האגודה הפלשתנאית הגרמנית ונטלה על עצמה את עבודת החפירות בתֵל אֶל מוּתֶסֶלִים היא מְגִדוֹ העתיקה. גם בשני המקומות האלה, כמו בגזר, הצליחו החופרים לחשף את השכבות השונות שבהן נגלו שרידי הערים העתיקות, שנחרבו תדיר ונבנו כסדרן זו על גבי חרבותיה של זו; ומתוך כך מתבארת היטב השתלשלות תולדותיהן למן הזמן העתיק ביותר (2000 שנה לפני הספירה הרגילה) עד התקופה הערבית. באותה שנה (1903) חפר וִינְקְלֶר בציידא (צידון) במקדש אֶשְׁמוּן — וגלה שם דברים רבי־ערך בנוגע לתולדות התקופה היונית. כשגמר זֶלִין את חפירותיו בתל תענך ופרסם את תוצאות עבודתו נטל על עצמו בשנת 1907 לחקר את מקום יריחו הישנה. אמנם זוהי שאלה שלפתרונה דרושה עוד חקירה רבה. לסוף באו האמריקנים בשנה זו ועמדו גם הם בחופרים, ומיד בראשית מלאכתם נטלו עליהם מפעל גדול וכביר הערך: מטרתם היא לחפר ולחטט בגבעת סַבַּסְטִיָה ולחשף את שומרון, עיר הבירה הישנה של מלכי אפרים.

עבודת החפירות אפוא נמצאת עכשו בעצם עשיתה, ויש לקות שעוד תלך הלך והתרחב, ואולי הגלה לנו חדשות ונצורות שלא פללנו. אמנם גם עד היום כבר הושג ונעשה הרבה ועל יסוד זה נוכל להרשות לעצמנו לערך ולסדר את תוצאות החפירה ולסקר אותן סקירה מקפת, ולראות במה ערכן חשוב לנו.

בשביל ההסטוריה המדינית אין להן לתוצאות הללו, לפי טיבן, רק ערך קל ודל. אמנם ע״י החפירות הוכררו לנו פרטים אחדים מההסטוריה המקומית של הערים שנחרבו ונבנו, וחזרו ותרבו ושוב נבנו וכו׳. אבל עוד מכבר היה קצת ידוע לנו מפי השמועה ומסקוטות אחרים אודות המהפכות הללו, והחפירות לא נתנו לנו אלא האפשרות לסמן בדיוק את זמן ההתהוותה של כל שכבה ושכבה ולא יותר. כל

דבר חדש וחשוב מזה אין אנו למדים מהן, ועד מדרגה ידועה ישאר המצב הזה גם בעבודות הבאות. וטבע הענין מחיב כך; שהרי הנקודות המרכזיות של ההסטוריה הכללית הגדולה לא בפלשתינא מקומן. רחוק לשער שמלכי ישראל ויהודה השאירו אחריהם גם הם כתובות הפארה גדולות כאלה הנמצאות בארמנות בבל. הם לא הקימו להם גם עמודי נצחון כמלכי בבל. אמנם אין להחליט שדבר כזה הוא מן הנמנעות, ואפשר ששומרון תגלה לנו עוד ביחס זה גנזי נסתרות שלא פללנו מראש. ויש גם רגלים לדבר: החפירות שנעשו עד עכשו מוכיחות שאפילו המלכים הקטנים של תענך ומגדו היה להם ארכיון שלהם, וכתבים ואגרות היו מצויים גם אצל המושלים שחיו לפני 4000 שנה. אין ספק שלכשימצא כל שהוא מארכיון של שמרון — ואפשרות הדבר מוכיח הארכיון של תענך — יהיה לזה ערך חשוב מאד.

אך עיקר חשיבותן של החפירות שנעשו עד הנה הוא בתוצאותיהן לתולדות הקולטורה. על ידי החפירות הללו נגלתה לנו האמת החרשה והגדולה, כי כל תושבי פלשתינה הקדמונים (וגם ישראל בתוכם) לא היו מעולם „עם לבדד ישכון", כלומר מובדלים מכל העמים וגדורים ומסויגים כנגד כל השפעה קולטורית של שאר המדינות אשר כסביבותם. לפנים האמינו אמונה שלמה שאין להרהר אחריה, כי הארץ הזאת היתה מופרשת מכל הארצות, ומכאן באו לידי מסקנא, שעמיה, וביחוד עם ישראל, ישבו בה כמוקפים חומה סינית, ודבר לא היה להם עם אדם וכל התפתחותם הקולטורית היתה מולדת בית כלה, טהורה מכל תערובת של השפעה זרה. ואם כי גלוי לוחות החרס של תל־אל־אמרנה במצרים כבר הוכיח לנו אחרת — כי בהארכיון של המלכים הגדולים אמנופיס הג' והד', נמצאה בתוך שאר הכתבים גם שורה שלמה של אגרות, ששלחו מלכי כנען הקטנים אל מושלם העליון פרעה מלך מצרים, וכתובות ממש כאגרות הבבליות על לוחות חרס ובשפת בבל ובכתבה — אבל יכולנו עוד לומר, שבשפה זו ובכתב זה לא השתמשו מלכי פלשתינה אלא לצרכים דפלומטיים, למשא ומתן עם הנכרים, ולתכלית זו החזיקו אצלם סופר נכרי. והנה באות החפירות שנעשו בארץ גופה וסותרות ומבטלות סברה זו בטול גמור, כי גם בהן נמצאו לוחות של חרס ואגרות ממש כאותם של תל־אֶל־אמרנה.

עוד בשנת 1891 מצא בלים בחפירת לָכִיש לוח אחד הדומה ללוחות אמרנה לא רק בצורתו וכתבו בלבד, אלא גם בזה, שבו נזכר שם האיש הידוע לנו היטב מהלוחות הללו, — הלא הוא האיש זִמְרִידָה שהיה נציב בלכיש. אחר כך נמצא בתענך ע"י זֶלין ארכיון שלם של המלך אִשְׁתַּרְוַשׁוּר, המושל בעיר ההיא. הארכיון הזה מכיל שנים עשר (12) לוחות חרס שנשמרו, קצתם יותר וקצתם פחות בשלמותם, בתוך ארגז של חרס, והכנם־מכתבים ורשימות שמות של אנשים. והלוחות הללו מוכיחים, שכל אלה נשיאי הערים הקטנות השתמשו בשפת בבל, לא רק למשלוח אגרות אל פרעה מלך המלכים בלבד, אלא גם לצרך חליפות מכתבים בין איש לרעהו. ואפילו רשימות אנשי הצבא, שטרות וכתבים שונים, הנחוצים לצרכי ממשלתם, כתבו בלשון זו ובכתבה. אמור

מעתה, שבכלל היה כתב זה נוהג בארץ וכתב אחר לא ידעו אז כאלפים שנה לפני הספירה הרגילה.

כדי להבין את ערכה של עובדה זו, עלינו לשוות נגדנו באיזה דרכים בא עם וסגל לעצמו כתבו של עם אחר? אין ספק שסופרים בבליים עלו לפלשתינה יהיו בה למורים, או שאנשי פלשתינה היו הולכים בבלה להתלמד שם. את תרגילי הכתב והקריאה היו לוקחים, כמובן, מהספרות הבבלית, שתכנה היו עניני דת ודין. ובאמת, בין לוחות החרס שנשלחו מפלשתינה מצרימה נמצא אחד שהיה דוגמא לכתיבה או לקריאה, ותכנו הוא האגדה אַדָ פָּא מספר היצירה של הבבלים. כך קינה לו העם התלמיד בדרך אגב גם ידיעה בספרותו של העם רבו ומדריכו. ולפיכך היתה גדולה ועצומה מאד השפעתם של הבבלים על החיים הרוחניים של עמי פלשתינה.

לעובדה זו ישנן עוד ראיות רבות. למשל, בכל המקומות שבמגידו ובתענך, וגם בדרומה של פלשתינה, נמצאו סמנים רבים של הקולטורה הבבלית: ציורים יְסָלִים מהמיטהולוגיה והקולטורה שלה, חותמות בבליות בתבנית גלילים וכתובות בבליות. על חתמה־גליל אחת שנמצאה בתענך ושהיתה קנינו של כנעני א ה נ ח י ל י; שחי כאלפים שנה לפני הספירה הרגילה — הוא מכנה את עצמו: „עבד נ ר ג ל"; שמע מנה, שהיה זה עובד את נרגל אלהי בבל. גם החתמה *) של שֶׁ מַ ע, פקידו של ירבעם. אשר נמצאה בתל אל מוטסלים, מעידה על ההשפעה הבבלית. כדי להִוָכֵחַ באמתות הדבר, די להשוות את תבנית הארי שבחותמת הזאת אל תבניית האריות מעשה האומנים של בבל ואשור, ואז נראה שאופן פעירה פיו של הארי, עקימת זנבו, רעמתו וצורת רגליו דומים ממש למלאכת החטבות בבבל.

גם מזמן מאוחר הרבה יותר יש לנו סמן מענין מאד של גלגולי השפעה זו ביחס לשפה ולכתב. בגזר נמצאו שני לוחות חרס כתובים אשורית, בלשונה ובכתבה, והעמידים על שנת 649 לפני הספירה הרגילה, או כשנתים אחר זה. שניהם ספרי מקנה הם. זה שנמצא אחרון הוא שטר מכירה של חלקת שדה, והראשון—שטר מכירת נחלה גדולה, בצרוף עבדים, שהבעל אחראי עליהם שאינם לא ידועי־חולי ולא בעלי מום. כשנמצא הלוח הראשון סברו בתחלה שע"י איזו סבה נעלמה נתגלגל מצפון־סוריא ובא עד הנה. אבל כשמצאו לאחר שנה את הלוח השני, חזרו מסברא זו שאין לה יסוד. חזקה שלא יקרה פעמים מקרה אחד בשני אנשים שונים. ועוד ראיה לדבר: שהמוכר את השדה הנזכר בלוח השני נקרא נְתַנְיָה, וזה הרי שֵׁם עברי אמתי הוא. ובכן בעל כרחנו צריכים אנו להניח שספרי המקנה נכתבו בגזר עצמה וששם היו כותבים בימים ההם (ימי מלכותו של מנשה, בעל ברית אשור) שטרות בי"ד בכתב היתדות, או לפחות, שרשות היתה לכתבם גם בכתב זה. ומסקנא זו מתאימה היטב לדעה זו, המתבססת גם על יסודות אחרים, שכתב היתדות היה נוהג בפלשתינה גם אחרי שהונהג בה הכתב העברי הקדמון, הנקרא בשם כתב האותיות.

*) צורת חותמת זו ראה: Mitteil. u. Nachr. des D. P. V. 1904. 5. 2

יחד עם ההשפעה הקולטורית הזאת נִכָּרים גם רשמי ההשפעה הבאה ממצרים. המצב הגיאוגרפי והמדיני מחַיֵב שזו האחרונה גברה ביחוד בדרומה של פלשתינה, בגזר ושאר מקומות ידועים, ולעמת זה הלכה ופחתה בצפון הארץ, מעמק יזרעאל ואילך, והניחה שם מקום להשפעה הבבלית. בתל־אֶס־סַפִּי ובגזר נמצאו כתבות גיפטיות ; צלמי אלהי מצרים, כגון אִיזִיס עם הילד הורוס, בֶּסֶת ואחרים נמצאים בכל מקום. גם חותמת־הארי מזמנו של ירבעם, שנזכרה לעיל, יש לה סימן מצרי : מפניו ומאחוריו של הארי מצויר בצבע קלוש „מפתח־החיים" המצרי ורשומו עודנו ניכר היטב. אבל הציור הזה לא נחרת : ודאי לא היה נוי זר זה לפי טעמו של המזמין. בכלל במקצוע ההכשיטים והקמיעות נטלה השפעת מצרים חלק בראש : אין מספר לסְקַרַבֵּיִים שנמצאו בגזר, ואפילו במגידו ובתענך מצוים הם לרב. והצורות האלה מוצאן ממצרים, כי הסקרַבֵּאוס (החפושית הקדושה) סֵמֶל החיים הוא.

מלבד בבל ומצרים נמצא עוד חוג קולטורי שלישי שהשפיע על פלשתינה, והחפירות גלו לנו גם את רשמיו הוא — לתמהוננו הגדול. זאת היא החרשת שהרגלנו לצין אותה בתור מִיקִניים. החוליה שקשרה את א"י עם ארצות המערב היתה קפריסין. משם באו כבר בימים קדומים תוצאות החרשת הזאת למצרים ופיניקיה, וע"י הפיניקים אל הארץ התיכונה, פלשתינה. שברי החרש המורים על ההשפעה הזאת הם מצוינים בקשוטים אופיים המצוירים עליהם : צורות הנדסיות, תבניות של דגים חיות, עופות וגם של בני אדם. כאותם הכדים מצאו קדם בקפריסין, במצרים וגם ב מ י ק נ ה ו ר ו ד ו ס. הסחורות האלה הובאו ע"י סוחרי צור מקפריסין למצרים ולפיכך חשבו אותן בתחלה לצוריות — אבל באמת מוצאן ממצרים. מן המאה הארבע עשרה לפני הספירה הרגילה מוצאים אנו את הקולטורא הזאת גם בפלשתינה. אמנם אחר כך התמעטה ההשפעה הזאת אבל מהמאה השמינית התחילה שוב להתגבר. בתקופה זו חוזרים ההדורים שעל גבי דפנות הכדים ובתי יד שלהם ומקבלים שוב אותן הצורות עצמן, כאלה שנמצאו באותו זמן גם בקפריסין : זאבים, שועלים, ראשי פרים וכיוצא בהם ; נמצאות גם מנורות של חרס שנעשו כלן בתבניות כאלו. אבל ביחוד נמצאים לרב פכים וסירות קטנים שמראיהם צהב־חום ועל גבי דפנותיהם מצוירים עגולים בתוך עגולים ואלה הם מעשה אומני יון.

החפירות הפיצו אור בהיר על נקודות שונות מענינות מאד ע ל ח י י י ו ם י ו ם של התושבים הקדמונים. אם חפירותיו של גוטה בגבעה המזרחית בירושלם הוכיחו, שבתי העיר העתיקה נבנו ברובם כבתים הללו שאנו יכולים לראות כמותם גם עכשו בכפר סילוואן, היינו : חצאי מערות חצובות בסלע וגזוזטראות להן, — באות החפירות שבגזר ומוליכות אותנו לתקופה אחת קדומה יותר של מדרגה קולטורית יותר נמוכה. יושבי גזר הקדמונים שעל אודותיהם נודע לנו ע"י החפירות קצת מאורחות חייהם, היו דרים במחילות או במערות שרבן נתהוו ע"י הטבע עצמו מימי בראשית וקצתן עשויות למחצה, או שנחצבו כלן בידי אדם. אבל אין בהן כל סמן וזכר

של נוי. חור חצוב בתקרת המערה היה משמש לפתח. כל כלי הבית העשויים עיר, עץ וכדומה נפסדו כלם כדרך הטבע, אבל כנגד זה נתקימו הרבה כלי-יוצר: כדים עשוים ביד מקשטים בקוים אדומים או לבנים, והמלאכה נסה מאד. את המתכת לא ידעו עוד האנשים הללו ולמלאכתם היו משתמשים בסכינים וגרזינים של אבן. בחור אחד שנועד למקום מזבח וגם במקומות אחרים נמצאו עצמות חזיר. מכאן ראיה, שהחזיר היה אצלם חיה ביתית והיו מקריבים ממנו גם קרבן לאלהיהם. עוד עובדה אחת מענינת נודעה לנו: הם היו שורפים את מתיהם. אחת המערות, שנתגלתה עכשו היתה משמשת למקום שרפתן של נבלות המתים: הקרקע נמצא מלא אפרן של גויות אדם וגם מקום השרפה נכר היטב. לאיזה גזע התיחסו היושבים הקדמונים הללו? דבר זה לא הכריעו עוד החכמים ויש ביניהם חלוקי דעות בנידון זה. מ כ ל י ס ט ר סומך על דעת אביו האנטום והאנטרופולוג המפורסם, שבדק את הגלגלות שנמצאו שם,—ופוסק שהם אינם מגזע השמיים. וחכמים אחרים אנטרופוליגים מומחים ובני סמך פולגים עליו; לפי דעתם אין הגלגלות הללו מוכיחות כלום, והדעה שבני אדם הללו היו שיכים לגזע השמי אינה מופרכת כלל. האמת ניתנה להאמר, ששקול הדעת, המבוסס על הוכחות מההסטוריה הכללית והולדות השתלשלות הדתות, מכריע את הכף לצד הדעה האחרונה.

ידיעות ברורות יותר מאשר הצלנו על אודות היושבים הקדמונים הללו, מוצאים אנו בשכבה השנית על ארוה ה כ נ ע נ י ם. כאן אנו עומדים בתקופת הברונזה. ברזל לא נמצא עדיין וגם הברונזה לא נפרצה עוד בארץ. מברונזה עשויים חנית וחצים וגם מיני כלים אחרים כגון; גרזן, קרדום, מַפסלת, מסמרים, אבל בעיקר השתמשו בחלמיש, כחמר לעשות סכינים פשוטים, קרדומים, פטישים, מגלים, מגרות וכדומה. יותר מכל למדים אנו מהחפירות הללו ע"ד כלי החרס. הכלים האלה של הכנענים הקדמונים, בקרוב עד שנת 1400 לפני הספירה הרגילה, מצטינים בסמנים מיוחדים אופיים מאד. הכדים כמעט כלם שטוחים מתחת, הקערות בעלות שפה עבה וגסה, אלה ואלה יש להן בית-יד עשוי בתבנית ביצה תפוחה, נתונה במצב אופקי ומשקעות חקוקות בה משני עבריה בשביל האצבעות. דפנות הכדים והספלים סרוקות מבחוץ, כלומר: חקוקים הם תריצים תריצים במין מסרק של עץ ומכיון שהם משולשלים אילך ואילך מטביעים הם כעין נוי לכלים הללו. כיוצא בהם אף שאר מיני הנוי חרותים וחקוקים הם ולא מצוירים בצבע. חריצים אלה מהם מעורבבים זה בזה בלי כל סדר, מהם מקבילים זה לזה או מתפצלים זה מזה ככפות התמרים.

בתקופה הבאה אחרי כן, המגיעה בערך עד שנת 1000, נשתבחה קצת מלאכת היוצרים תחת ההשפעה הצורית. הכדים הולכים ונעשים משופדים בשפוליהם, הספלים עשיים בצורה יפה כספלי המתכת של צור. הנוי והקשוט החרותים הולכים ופוחתים ונעלמים ומקומם יורש הציור בצבע — לרב צהב-חום, או אדם-חום — והחרס עצמו מראהו לרב לבן-צהב, או כמראה הזית. כאמור לעיל, היו ההרורים האלה מהם צורות

הנדסיות (עגולים, קוים עקלקלים, מרבעים, אלכסונים וכו'), מהם צורות של בעלי חיים (דגים, עופות אצל עץ החיים, יעלים וכדומה). כמו כן נזכר כבר לעיל, שהשפעה זו באה בעיקרה ממצרים, אלא שעברה לכנען דרך צור.

ובנוגע לעם ישראל יוצאת מסקנא חשובה זו, שבשום מקום אין אנו מוצאים תחום אמתי הגובל בין הקולטורה הכנענית והישראלית. מתוך כך מתאשרת ההשערה ששערו כבר החוקרים, שבני ישראל לא העלו אתם קולטורה מקורית מיוחדת להם, אלא שקבלו את זו שמצאו בארץ כנען. הדבר הזה מסופר בהתגלות תמימה ובשמוחת-לב בספר דברים (ו' : י, יא). עבודת האדמה, הכנת הצרכים לחיי העיר וסדריה, מלאכה ואומנות, מסחר ותכסיסי מלחמה למדו בני ישראל מהכנענים. ואין לתמוה, אם נראה לנו בתחלה כעין עמידה או גם פסיעה לאחור במהלך הקולטורה: כבוש הארץ ע"י בני ישראל והשתקעותם בה ארכו עשרות שנים רבות ובמשך כל אותו הזמן היו בארץ מהומות ומלחמות תמידיות המעכבות את התפתחות הקולטורה. חוץ מזה עברו שנים רבות, כפי שמחייב טבע הענין, עד שהתרגלו בני ישראל, שלא היו בתחלה אלא רועים ויושבי אהלים, לקולטורה יותר גבוהה.

דבר זה נראה לעין כל מי שמתבונן אל כלי החרס שבתחלת התקופה השלישית, תקופת בני ישראל. הכלים האלה פחותים בערך לאלה שבתקופה שלפניה: החמר יותר גס, הטיט מערב לרב באבקת בֶּהֱמֹת הצורות חזרו לְיָשְׁנָן ודומות הן לאלה של הכנענים הקדמונים. תחת הכדים הנאים והמהודרים נמצאים כדים בתבנית גסה, מוכתמים הם יותר ושטוחים בשפוליהם, לא תאר ולא הדר להם, ונראה שיצאו מתחת ידו של אומן בלתי רגיל במלאכתו. רצה הקדר הישראלי לחקות את מלאכת הצורים ולא עלתה בידו: רבים מהכלים שמראיהם אדם-חום מחוסיים כל הדור, ואלה שיש להם הדור הרי אינו אלא חקוי גס לַהֲדוּר הצורי; שרטוטים, קוים-גליים וכדומה מצוירים ביד כהה בלתי מאומנת. רק במאה השמינית בערך מתחלה להסתיים התקדמות מוחשית באומנות זו. צורות חדשית ומיוחדות במינן מתגלות לעינינו במדה מרבה, למשל, הכלי הנקרא בשם: „בקבוק-הנודד". כמו כן נעשה למנהג — כנראה תחת ההשפעה המצרית — לציר את ידות הכדים והדורי אגניהם וכמו כן גם את המנורות בצורת חיות. לתקופה זו של הקדרות הישראלית שיכות גם אוני הכדים הטבועית בחותם, שנמצאו לרב בדרומה של א"י (ולא בצפונה), משנת 650 בערך. החותמות מציינות את שמו של האומן, ומקצתן חקוק בהן הציון „למלך" וגם שם של אחד המקומות (חברון, שוכו וכדומה). יש לשער שבמקומות האלה נמצאו בתי חרשת של המלכים, ואסמכתא להשערה זו נמצאת בדבה"י א, ד, כ"ג. חותמות אחרים קוראים בשם אנשים פרטים. בכל חותם חקוק שם היוצר ושם אביו, ומתוך כך נידעו לנו שתי שורות של דורות — האחת של ארבעה והאחת של שלשה דורות — של שתי משפחית שונות בישראל שעסקו באומנות היוצר.

החפירות מספיקות לנו באור דברים רבים מענינים מאד בנוגע למנהגי קבורת מתים. כבר נזכר לעיל כי יושבי המערות בגזר, אם לא כלם, לפחות מקצתם — היו נוהגים

לשרוף את המתים. אבל עוד בימי הכנענים בטל מנהג זה לגמרי ותחתיו הונהגה הקבורה בלי כל יוצא מן הכלל. את המתים היו מניחים בתוך מערות טבעיות או בתוך כפות חפירות באדמה, ובכלל היו נוהגים להשכיב מתים רבים בקבר אחד. ראוי לשים לב שלא היו משכיבים את המתים בפשוט רגלים אלא ברכיהן מורמות למעלה וכפופות אל הגוף, וקצר המשכב ומצב העצמות מוכיחים זאת. את הנכבדים בעם היו מניחים על גבי אצטבא גמוכה של אבן או על הקרקע וסביב להם גדרו סיג של אבנים. רק בזמן מאוחר, כנראה בתקופת בני ישראל, הונהג להשכיב את המת שטוח כדרכו במלא קומתו. כמו כן אפשר לראות. שרק בתקופת מלכי ישראל — השפעת צור אינה מטויה בזה מן העין וניכרת היטב — חצבו כבר את קבריהם בסלע וכוכים ליחידים במשפט. נחלת קבר כזו עלתה כמובן בדמים מרובים ולפיכך נתנה הזכות להקבר בה רק לבעליה. כל משפחה שמרה על מערתה ובה קברו רק את מתיהם הם.

התגליות הוכיחו, כי מימי הכנענים הקדמונים עד התקופה הישראלית המאוחרת נשמר המנהג לשים בקברו של המת כלי חרס שונים: מנורות, קערות, ספלים, כדים, צפחות וכיוצא בהם. ורוב כלי החרס שנתקיימו היטב נמצא בקברים, ונשמרו בם גם שיורי מאכל, עצמות בהמה וכו'.

ערכן של החפירות ביחס ל ת ו ל ד ו ת   ה ד ת חשוב מאד בזה שהן מציגות לפנינו את דתם של הכנענים הקדמונים בתמונה בהירה ומוחשית עד להפליא. דברים רבים שהיו ידועות לנו עד הנה מתוך ספרים שונים, וביחוד מכתבי הקדש, רק בשמותיהם ובתור מושגים מופשטים — נצבים עכשו לפנינו כמו חי ויכולים אנו למשש בידינו, לראותם ולהסתכל בהם בעינינו. האלים: הדד, בעל, עשתרת ואשרה נתאשרו אל נכון באותות ומופתים שאין לפקפק בהם, ויכולים אנו אפילו להכירם בתארם ובקלסתר פניהם. עוד קודם לכן נמצאה בעבר הירדן מזרחה תבנית שור מסכה עשויה נחשת, הוא הוא הבעל — וע"י החפירות החדשות נתגלו פסלי האלילה עשתרת במספר עצום. נראה שהיא היתה חביבה מאד על יושבי הארץ. בגזר נמצא פסל נחשה קטן צלם עשתרת בעלת שתי הקרנים („עשתרת קרנים") וגם פסל עשתרת של חרס בצורה בגיפטית. מחזה מענין הוא שבמקומות אחרים יש להם לפסילי העשתרת טפוס מיוחד. כך למשל רבן של אלה, במספר לא פחות מתשעה עשר (19) שנמצאו בתענך — טביעת במטבע מיוחדת משותפת: לכלן ממש אותה העטרה בראשיהן, אותו הענק, אותן האצעדות ברגליהן, אותן התנורות וקליעות השער. זהו מין מיוחד למקום זה שכמותו לא נמצא עד היום בשום מקום אחר בפלשתינא. הרעיון העקרי שבעבודת העשתרת, היינו שהיא אם החיים, מתגלה לרב בזה שידיה מונחות על שדיה.

הפסילים הקטנים בתבנית חיות שונות: שור, בהמות, סוס, אריה, גמל וכדומה—לא עמדו עדין חכמים על אופים ולא הכריעו אם צלמי אלהים הם, או מתנות נדר, או פשוט כלים שהשתמשו בהם לצרכי יום יום, כגון מנורות וכדומה, לפי יחוסם אל אלילים שונים.

צלמי אלילים קטנים שהיו משמשים לעבודה ביחיד, בבתים פרטים, נמצא זכרם בתנ"ך בשם תרפים.

בתוך המקדש שבגזר נמצא צלם קטן של נָחָש נחשת. דבר זה מזכירנו כי גם בהיכל בֵּל אשר בבבל עָמדו שני נחשים גדולים של כסף, ושבכלל היה לו לנחש תפקיד חשוב בהמיתולוגיה המזרחית. כן למשל נחשב הנחש לחיה הקדושה של אֶשְׁמוּן (אסקולַפּוּס היוני) אלהי הרפואה. גם בתענך נמצאו ראשי נחשים רבים, שהשתמשו בהם להשבעות ולחשים.

הדבר המציין ביחוד את עבודת האלהים אצל הכנענים, הם עמודי הגזית העומדים זקופים, שנמצאו במספר עצום, זאת היא „המצבה" הנזכרת בתורת משה. ספר משנה תורה אוסר על בני ישראל להקים מצבה אצל מזבח ה' כמעשה הכנענים, ובאמת הראו החפירות שהמנהג הזה היה משותף ומקובל לכל הכנענים; אין לך מקדש, שלא עמדה בו מצבה אחת, או גם רבות. עומדות הן המצבות אצל פתחי ההיכלות ואצל מזבחות הבמות, מהן אבן אחת, מהן בנויות אבנים אחדות; יש שהן עומדות כעין רחוב=עמודים (תענך) ויש שהן כעגיל של אבנים, גלגל (בגזר). גם בצורתן משונות הן המצבות זו מזו: אצל אבן גויל נמצא עמוד של אבן מסותתת יפה; על יד אבן אבן מעוגלת — אבן מרבעת, אצל לוח עבה — קונוס מחודד ובעל קומה יפה; אצל פיראמידה — אובליסק. וכשם שעמדו במקדש כך עמדו גם אצל מבואות הבתים הפרטיים והיו משמשות לעבודה ביחיד, מפני שהיו נחשבות לסמל האלהות.

מהחפירות למדים אנו להבדיל בין המזבחות לקרבן אִשֶּׁה ובין אלה של נסוך משקים וזריקת דם. האחרונים נמצאו במקדשי תענך, מגדו וגזר, והם סלעים שיש בהם חורים קטנים ועגולים לנסך בהם נסך. אבל בכל המקדשות האלה לא נמצא אף מזבח אחד לקרבנות אשה כזה שנמצא למשל במקדש פֶּטְרָא (סלע) הדבר הזה אינו מקרה בודאי ויכול הוא ללמדנו כי קרבנות אִהֶשִּׁים לא היו מצויים ביותר. ומוכיח זה גם את הידוע לנו ממקום אחר, שעיקר הקרבן היה לשם הדם, שהיו שופכים על מזבח הנסכים, או מושחים בו את האבנים הקדושות, וגם קרבנות הילדים לא היו נשרפים.

מנהג זה של קרבנות=ילדים נהאשר בראיות חזקות שאין להטיל בהן ספק. בכל החפירות נמצאו ילדים רבים מונחים בכדים גדולים ואצלם פכים קטנים וקערות קטנות. ואף אם נניח כי אותו השדה שגלה סלין בתענך, שבו נמצאו יותר מעשרים גויות של ילדים, לא היה אלא בית קברות מיוחד לקטנים שמתו בדרכם, וכן אם גם במקרים אחרים נשער שדרך קבורה כזו היתה נוהגת בילדים — אעפי"כ לא יספיק באור זה לתרץ את כל המקרים. כן למשל מצא מ ק ל י ס ט ר בגזר שורה שלמה של ילדים כאלה קבורים תחת היכל אחד של עשתרת.

בכל אפן עלינו להודות שמנהג זה של קרבן הילדים היה נוהג ביחוד במקרה אחד הידוע בשם „קרבן=הבנין". בימים הקדמונים היה נפרץ אצל כל העמים המנהג

שבשעת בניתו של איזה בנין חשוב, חומת עיר, מגדל וכדומה, — היו מקריבים נפש אדם חיה קרבן לאלים או לשדים המושלים במקום ההוא. ובחקה זו הלכו גם הכנענים. במגידו מצאו שלד של ילד נתון בתוך החומה ממש. במגדל אשתרושיר בהענך תחת אבן הזוית הגדולה נמצא מונח בכד שלד של תינוק, ועוד אחד כזה אצל השער של המגדל המערבי. גם בגזר מצא מכליסטר ממונים כאלו. ויותר מזו: הוא מצא פעם אשה ותינוקה נתונים בתוך החומה. גם מתחת לבתי יחידים נמצאו שלדי ילדים, אלא שכאן הדבר מתבאר פשוט בזה, שהקדמונים היו נוהגים לקבר את התינוקות המתים בבית אבותיהם מפני טעמים שונים.

כבר נזכר לעיל כי בכדים ובקערות שבקברים הקדמונים, מוצאים לפעמים שיור אוכלים ומשקים. אלה הם שרידי המנחות שהקריבו למתים (קרבנות מתים) ומנהג זה מוכח גם עפ"י תגליות אחרות כגון חורי-המנחה (השיתין) שבסלעים הנמצאים אצל הקברים. ביחס לזה מציין ביחוד המעשה, שבמגדל אשתרושיר בהענך מצאו צנור שהיה מוליך את הדם ממזבח העולה הגדול אל תוך שתי מערות-קברים גדולות.

בנוגע לעם ישראל מתאמתים בעצם ע"י החפירות דברי הנביאים שהיו „משכימים ומדברים" ומוכיחים תמיד את בני עמם על שהם עושים כ„מעשי ארץ כנען", הולכים בחקותיהם, דבקים בעבודת אלוהי נכר וממאנים להשתחרר ממנה. בפרט נשאר במקדם בלי כל שנוי מנהג הקמת מצבות לשם אלהות. אבנים קדושות כאלה נמצאות במספר רב בשכבות הישראליות שבחפירות כמו בשכבות הכנעניות. כמו כן נמצאים עוד בתקופת ישראל צלמי-אלילים קטנים במדה מרבה, אבל ברור הדבר שמספרם הולך ופוחת. כן למשל לא נמצא אף אחד מהם בשכבות של הענך המאוחרות משנת 722 לפני הספירה הרגילה. ובשימנו אל לב את תלונות אליהו הנביא על עבודת הבעל והעשתרת אלהי צור שבממלכת ישראל — לא נשתומם על מציאת הצלמים הללו שהיו עוד זמן רב לפני זה.

עד כמה אפשר לדון עפ"י הצורות המבועות בחותמות שנמצאו בתקופה הישראלית על אדות הדעות הדתיות ששלטו אז בעם — זוהי שאלה שלא נפתרה עדיין. באמת הצורות האלו הן הן אותן התמונות הסמליות של הזמן הקדמון - למשל עץ החיים, מפתחות-החיים וכיוצא בהם, — בחותמת שמע שנזכרה לעיל; אבל עדיין אין אלו ראיה לדעות, שהרי יתכן מאד, כי כבר פָּנָה ונשכחה הכונה הדתית והמיתולוגית העתיקה שבצורות והתמונות הללו, והן לא באו אלא לשם נוי והדור להכשיטים. אבל בכל אופן הוכח דבר אחד, שבני ישראל אהבו ממש כמו הכנענים לשאת על בשרם קמיעות שונות, ובתוכן גם אלה שבאו מחוץ לארץ — לשמירה בפני המזיקים, השדים וכל אותה הכת של ממשלת החשך. זה הוכח ע"י החפושיות הקדושות (סקרבאוס), עיני-הורוס ואבני התכלת הקטנות שנמצאו במספר עצום גם בשכבות הישראליות.

ביחוד ראוי להזכיר עוד חפץ אחד מחפצי-שמים מופלא במינו, שנמצא בשכבות הישראליות, וזה מיצאו בלי ספק ממקור ישראל: מזבח קטרת מצא סלין בהענך, —

ואין ספק שזמנו הוא בין שנות 800 — 600 לפני הספירה הרגילה. מזבח זה עשוי מחרס, רומו — 90 כנטימטר בדיוק, רחב צלעותיו מתחת — 45 סנט. כל אחת ועבי דפנותיו — $5 \frac{1}{2}$ סנט. כלפי מעלה הוא הולך וצר עד שנגמר בקערית חרס עגולה שקֻטְרָה 30 סנט. בכל אחד מארבעת צדיו נקובים חורים גדולים וקטנים כדי שיכנס בהם האויר. בכלל דומה מזבח זה בתבניתו לתנור וכירים של ארצות הקדם. וככה היו עושים בו: מבעירים מדורה על גבי קרקע ומעמידים עליה את מזבח הקטרת, והרוח נכנס ומלַבָּה את האש, ואח״כ היו שמים את סמני הקטרת לתוך הקערה כדי שיתחממו ויִקָּלוּ ויהא ריחם נודף. במקום בית יד היו לו למזבח מלמעלה מעין קרני איל. באותה התקופה ממש היה נחשב האיל לחית הקדש של הבעל, ודמותו של אֵל זה עצמו היתה מוכתרת בקרני איל (כנמצא למשל על אבן אחת בקרתגו) וגם המזבח הזה היה מוקדש לבעל בלי ספק. קרנות המזבח הללו יש להן ערך גדול ביחס להסטורית הדת הישראלית, אך חשיבות מהן הן התמונות שעל כתלי המזבח: כאן הוצגה לפנינו ההגדה הידועה של המזרח העתיק בצורה בולטת: שני יעלים אצל עץ החיים ותינוק חונק נחש. נראה בעליל שאלה אשר הקימו את המזבח היתה ההגדה ההיא ידועה להם ולפיכך הבליטו בכונה את הוראתה בתמונות הללו. אבל יותר מכל חשובים הם הכרובים הבולטים מסביב למזבח ושומרים את אִשּׁוֹ. אלה הם הכרובים היחידים שישנם בידנו אשר צורתם היא ודאי אותה שציירו בה בני ישראל את הכרובים שלהם. הכרובים האלה יש להם גוית חיה, כנפים ופני אדם מחוסרי זקן; ביניהם רובצים שני אריות שכפותיהם הקדומות מונחות על גבי ראשי הכרובים העומדים ביניהם. עיקר המחזה של הכרובים הללו דומה אפוא ממש לאותו שאצל הבבלים ובמזרח הקדמי בכלל, אבל סדר עריכתו במזבח זה צריך לחשבו כפלשתינאי מקורי.

מתורגם מבת״י ע״י מ. קרישבסקי.

ש. צמח.

בַגֹרֶן.

רוח קלה עברה בשפה על ערמות הגורן. נתעוררו השלילות והתחילו זוחלות כבעלי חיים ולוחשות בחרדה—היום קרב ובא. יום מרמס ומרושה לרגלי הפרדות.

הבהיק המזרח. ומקצה האופק, ממרים ההר המופז בזריחה, יצאה קרן, נשתרבבה ופגעה בפני הפועל הישן בקברות התבן. נצנצה על שניו הלבנות הנשקפות ממפתח פיו. הזהיבה פניו השזופים ונגעצה בין ריסי עיניו—וזה נע ויקץ. התמודד ונגע בקלשון העומד למראשותיו—וכל אותו החלום של אמא-אבא-ואחתא גז, נשכח ואיננו.

בהרמת יגל אחת הטיל מעליו את גל הקש שכסהו, קם והביט—שמש מגודלה ואדומה מבצבצת ועולה מבין ההרים ומזהיבה את הגרנות. ומבין רכסי הערמות צצים צלמי בני אדם, פליטת הקש, אחד פה ואחד שם.

היום עולה—ושוב לעבודה.

במושבה נפתחו כבר כל הדלתות והשערים, ויוצאים האכרים לעבודת היום. על שפיעו של ההר מתאבך כבר האבק המוזהב ועולה כענן ומתוכו מתבלטות צורות הבהמות ויוצאים משם קולות געיותיהן ונזיפות הרועה הנוהג בהן.

עובר אברהם האכר בתוך העדה ומפנה לו דרך בין הבהמות, מסתכל לגרנו ונוח לו שהוא רואה שם את יוסף הפועל שלו, שכבר נתעורר והריהו עומד ומתעסק בצדי הערמה.

נתקל בו ירוחם—יהודי גוץ וכרסני, ששפניו השחורים מגומטות מחמת אבעבועות, ועיניו הקטנות כעיני חתול צהובות ודוקרות כאחת—רמז לו לאברהם כלפי הפועל שלו ואמר:

—הטוב שבתפוחים חשפת אתה!

נעקץ אברהם וענה לו:

—ואתה די לך ב„תתיכה של בשר" שחטפת בשעתך...

ומיד נבלם ירוחם. הכונה היא כלפי אשתו. ורמז גם יש בדבר שאין לעבור על כגון זה בשתיקה. אבל עם אברהמיל זה מי שהיה עגלון הפקידות, הוא אינו יכול להכנס בוכוחים ארוכים, והוא משתמש לו במימרא:

—אי אפשר לדבר אתך כעם בן-אדם.

והוא חוזר לדרכו באזנים מקושפות.

—שַרְלטן שכזה—התחיל אברהם מדבר ליוסף שלו ופניו נהרו משמש הבקר ומשמחת הנפש—הוציאו לו אשה מתוך מטתו של הפקיד והוא עדיין... עדיין יש לו פתחון פה! ומה אתה סובר—הוא כבר קבל פת-שחרית שלו! כדאי הוא האי כלבא להאי חוטרא!...

להתחיל בדישה, לא יכלו עדיין, השבלים לא חרבו עוד מן הטל, וידע יוסף, כי עד לעבודה יספר אתו בעל הבית „בשרלטנים הללו"—בפקידים ומקורביהם. כך היה אברהם נוהג

גם בשעת הובלת־התבואה. כשהיו שניהם נוסעים על העגלות הטעונות בר, היה מוסר אז אברהם את המושכות בידי יוסף והוא מתמודד על העמיר, כשפניו למטה, ומתחיל בספוריו על מעשי הפקידים, על הקפריזים שלהם והתנהגותם המופקרת שראה אז בימים ההם, כשהיה משמש עדיין עגלון אצל הפקידות. התחיל—ודבריו היו כמים שאין להם סוף, עד שנתעכבה העגלה ועמדה על הגורן, ואז היה מתעורר לוקח את הקלישון בידו הגסה והקשה, נועץ אותו עמוק בתוך העמיר עד שהעגלה מזדעזעת, משמיעה שריקה ונרתעת ממקומה ומסיים :—„שרלטנים הם, בחיי, שרלטנים!" — ומתחיל להרים ולפרק אלומות זו אחר זו, ומתגאה בכח ידו ומראה ליוסף כיצד אכר חרוץ עובד.

והנה גם עתה נשתטח אברהם בצדה המוצל של הערמה, כרך לו סיגרה, הקטירה והתחיל כדרכו ללגלג ולגמגם. גמגום זה בא לו מפני שהיה משתדל שלא לנבל פיו ביותר בפני פועלו, שידע בו שנפשו סולדת מ„לשון עגלונית" — סוף סוף הרי „אנטיליגֶן" הוא פועלו זה ולא איזה „קטלא קניא".

— צפורה. . . זו הפלונית של ירוחם זה. . . צפורה זו מי יודע? צפורה זו אני יודע! בתולה יפה היתה זו ומפורסמת. . . בחיי, מפורסמת. . . ובכל חודש היה אברהמל מובילה בכרכרה אל הפקיד לוויזיט. . . חַ־חַה־... תפח רוחם עם הוויזיטים שלהם!. . . ממזר היה אותו פקיד ועין אַיָה היתה לו, ראה ריבה שעיניה יפות ומיד נעשה ככבשן של אש. . . אומר הוא לי: „אברהמל סע אל אבי צפורה — הרי מכתב. . ." ומה אתה סובר? לא עברו ימים מרובים ואני מביא את האב והבת יחד! — ואחרי־כן היתה זו נוסעת גם יחידה — היא לא היתה מן הפחדניות. . . לא עברה שנה ואותו פקיד אמר לי: „שלח לי את ירוחם". שלחתיו, את מלחך פינכא זה — ולמחרת: מזל טוב! צפורה וירוחם מארשים. . . וירוחם פוגש אותי ושואל, אם איני יודע איפוא אפשר לקנות בהמות לעבודה. . . ה־ה־הה. . . מוהר נתן לו. . . פיום יפה ב„קרידיט" של אלפים פרנקים!. . .

רואה אברהם שיוסף שלו מסתובב, מסתכל כלפי השמש המתנשאית בזהרי השמים — משמע, אינו סובלו — והוא מסיים בגחוך:

— שרלטנים, בנאמנות, היו אותם הפקידים! אלה של עכשיו זהב טהור הם כנגד אלו שקדמום — הללו היו שרלטנים!

יושבים שניהם בצדי הערמה ושותקים; יהירות יש בו בפועל זה ואברהמיל רוצה דוקא להכנס עמו בדבור ומוצא לו ענין אחר:

— שמעת—הוא מתחיל שוב — איזיק הביא אתו הלילה צעיר אחד —

— חדש? — שאל יוסף בהתעוררות של תמיה.

— חדש. עוד ריח הספינה נודף הימנו, ואפשר „פוליטי" הוא. . . איזיק מספר שמראה פניו כאלו זה עכשו עזב את בית הסהר!. . .

— ומה רצוני בכאן?

— כלום יודע אני. . . ומה אתם כלכם עושים פה? באמת עדיין איני מבין. . .

ואברהמיל מפסיק באמצע. יודע הוא ששאלות אלו אינן נעימות למין פועלים אלו. .

ה„תכשישים״. הללו עֹתבים הורים, בית אם ובאים לכאן להחויה אטימון ולעבוד עבודת פרך ולעשׂות אהוב ישׁע, ורקדים, עם נאומים ושירים. .. אלו זכות היא להם וגאוה גדולה לנעל סנדלים כאחד הפלחים לישן באורוה ובגורן, להתלכלך בזבל ובגללים — מוטב שלא לישאול אותם. . .

— ואיפוא הוא אותו הצעיר? — הפריע יוסף את הרהוריו של אברהם.

— פה הנהו. על גרנו של ירוחם; אייזיק הניחו ללון כאן. . לא מצא בשבילו מקום טוב מזה, הדיוט שבזה! —

יוסף קם. נסתכל כלפי השמש. משש את השבלים בידו. ראה שלהות הן ועדיין לא הגיעה שעת הדישה והלך לו אל גרנו של ירוחם הסמוך.

איזה מין כעס וצער נעלם צרב לבו. רוצה היה לבעוט באותו הצעיר — למה זה בא גם מפיש זה? אידיאל... להיות משרתו של ירוחם או של אברהמיל. . .

בצדי אחת הערמות שכב החדש כשהוא מכווץ ומקופל. קר היה לו בלילה והתכנס לחמם את גופו אברים-אברים. מזרון זה לא ידע שאפשר גם להתכסות בקש. ולבוש היא במחלפה חדשה — ניכר כי רק עתה יצא מבית אמו. .. כפוף עומד יוסף על גבי „חדש״ זה הישן ואינו מרגיש מכל אשר סביביו — ולבו מתרגש עליו. . בכל פעם כשהוא רואה „חדשים״ מתעורר בקרבו איזה רגש מוזר של רחמים, רחמי-אם ממש. .. נדמה לו שלא כלם מסוגלים להיות כמוהו — וצר לו על החלומות והתמימות שיתפוצצו ויתפוררו ויהיו לעפר ואפר. ומיני מחשבות, הרהורים וספיקות מטושטשים ומכאיבים עוברים במוחו יחד עם חלום זה שחלם לפני שעה ונטשטש — הוא כבר נתקשה ואינו מתגעגע אלא בחלום, בשעת שינה בלבד — והחדש הזה כמה צעיר הוא עדיין. . . פניו כחושות ועגומות. עיניו עצומות אך ודאי שעינים חולמות הן — וכלום לא תבהלנה לראות את הפתרון הזה?.

„גוזל-רך. . . גוזל-רך״ ממלמל יוסף אל נפשו ופניו מתעותים מצער שבלב.

ועדיין הוא עומד עליו — ואינו יכול למוש. אך פתאום נזדעזע: יד נפלה על שכמו — ואברהם לפניו מגמגם כנאשם:

—קורא אני לך ואתה לא שומע. .. בוכה אתה?. אח. .. מתגעגע אדם. .. יודע אני שבר-אבקן אתה. . . הבאתי אני אומר. . . כך מתגעגע אדם. . . הבאתי את הפרדות. . . — בא, מה לך כאן? — הנה אותו ירוחם הולך. . .

הפנה יוסף והלך והבעל הולך אחריו ואומר:

— וחושב אתה שירוחם יקבל אותו החדש? לא! שונא ישראל הוא מנוול זה.

הפרדות היו כבר אסורות ומיד עלה יוסף בפסיעה גסה על המורג ויחפק בפרדות בכח. המורג התחיל מסתבב, סחור-סחור במהירות ובקפיצות של עליות וירידות. רצית הפרדות מפעם לפעם במהירות יתרה. מתגדל המעגל השבלים נמעכות לתבן דק. ויוסף מסתובב כמו בתוך מעגל-קסם. אתו יחד מסתובבים גם ההרים והשדות וכל הערמות אשר מסביב. . .

כל מיני הסנטימנטליות פורחות להן בשעת העבודה.

———

רואה ירוחם מרחוק את אברהמיל ופועלו בעבודה — ושינא דוחקת בלבבו. כל האכרים שבמושבה מרוחקים ממנו, ובוזים לו מבא אתו במגע-ומשא. עכשיו גם בעל-עגלה זה בעט בו. גם הוא מיוחס, את אלו. את הפועלים החדשים אינו סובל ירוחם; גאותנים הם יותר מהאכרים ועזי פנים יותר מדי בעל-הבית בעיניהם — לא כלום. אך סוף סוף — הנה יש לו לאברהמיל בן-אדם לדבר אתו בתוך-ביתו וגם בשדה בשעת העבודה, בן-אדם העוסק אתו באמונה, עושה את העבודה בשלימות כבן-בית ממש. . . והוא מה הוא חוזר כאן על הגרנות?

כפוי ראש הוא חוזר למושבה אל ביתו.

והשמש עולה ועולה ויום של תמוז מתגבר. כנכוה ברותחין הקיץ הצעיר המוטל בתוך הערמה — מביט ואינו מבחין היכן הוא... נזכר, הבחין — וקפצה עליו התפעלות של שמחת הנפש. הנה, הנה לפניו אותו המראה שהשתוקק לראותו; שדות, הרים, ערמות, גרנות, — ומסביב עבודה — עבודה יהודית!

רוח קלה מבשרת הצהרים הקדימה ובאה מפאת ים, מלטפת בצנה קלה ומגביהה את היתושים המתעופפים מתוך הקש בזמזום דק, ובגרנות מתגברת העבודה, פה ושם מתרוממים עמודי מיץ הנזרק בחצאי לבנה מעל גבי המזרה והרוח הקלה חוטפת לה את התבן ונושאה אותו במחול והבר נופל כבד גרעינים ומתאסף לכרי עגלגל.

בר של אכרי ישראל בארץ ישראל. . .

הצעיר קם ללכת — והנה לפניו גם אכר יהודי, וכנראה הוא בעל גרן זה שלן בו הלילה. . .

„הנה, הנה האכר היהודי!. . .״ הגה הצעיר ואהבה עזה תקפתהו.

— צפרא טבא מהיכן יהודי? — מסביר לו ירוחם פנים בהתקרבו אליו, ופושט לו את ידו.

— או — הו. . . מרחוק, דודי! — עונה הצעיר בשמחה רעננה.

וידו הגסה והמיֻבלת של ירוחם הרגישה בלחיצת-אהבה מידו הרכה של הצעיר וחנית של דם חם נתקע למלא קומת גוו. . . זה ימים רבים שלא הִיש טעמה של נתינת יד כזו.

—הזהו גרנך?

—שלי, שלי! —עונה ירוחם בגאוה—

—ואני לנתי בו הלילה. ידעתי, יהודי לא יתרעם!

—מה ישיך? אלו באת לביתי הייתי נותן לך כר וכסת. . . ומה חושב אתה לעשות בכאן? —

— עבודה אני מבקש. —

— כך. . כלומר פועל. . . נו. . . ומצאת לך מקום? —

— מהיכן? . הלא רק אמש באתי —

— ובכן חדש לגמרי. . . אפשר גם אצלי. . . יש עבודה, ברוך השם. . .

— נעלה ותשתה כוס טשי!. . . סים ירוחם בהתעוררות.

— תודה. . תודה. . — מגמגם מאיר מתוך נפש מתמוגגת בתענוגה.

עברו לפני גרנו של אברהמיל. יוסף עומד שם מקישה על המורג ומסתובב. הפרדות כבר עיפו מן המרוצה, קצף לבן מכסה את עורן וטפות של זיעה מטפטפות מכרסן, ויוסף מצליף עליהן בשוטו והריצים הריצים שקערורים נעשים על עורן — סמני המלקות, מצליף יוסף והן בועטות בנגדו, אך הוא אינו נותן להן לעמוד. מצליף בשוט ומאיץ בקול, והוא כלו: פניו מסמיקות ומכוסות מזין ואבק ונוטפות זעה וראשו כלו תבן. דומה כמו שאהזו בולמוס הסבוב והריהו מצליף ומצליף על הפרדות שיסתובבו ולא יפסיקו באמצע —

— כך עובדים אצלנו! — אומר ירוחם לחדש, כאלו הוא מתגאה בפועלו של אברהם -

— תפשי... רוטן אברהם ומביט אחריו בעין ועומד — שומע אתה, יוסף? רחמנות על הצעיר... השתדל להרחיקו ממגול זה...

אחרי ארוחת הצהרים יצאו ירוחם ופועלו החדש, מאיר, הגרנה, ומיד התחיל ירוחם ללמד את פועלו פרק בדישה:

— הדישה קלה היא — עלה על המורג ואחוז את המושכות בכח... נו... —

בתחילה עמד מאיר בפוק כשברכיו כושלות מתוך פחד. הפרדות הרגישו תיכף בחולשתו והתחילו למרד בו ולהראות את פרסותיהן.

— בחזקה אחוז... ולפרא הלבן הזה הצלף כך! — עוד ועוד עד שיתפקע עליו עורו!... נצח עליו ירוחם.

סוף סוף נתגבר מאיר על הבהמות הסרבניות והמורג התחיל להחליק על פני השבלים בכל פעם במהירות יתרה, מסתובב מגהץ ומרכך את הקש.

— נענע עליהם את הלולב! — סים ירוחם וניגש אל העבר השני במקום שעמד פועלו הערבי.

קומתו של מאיר התחילה להזדקף יותר ויותר ובסוף יישר את גוו ובמבט גאה הביט סביבו בעומר ומכריז: הביטו ראו בריש מומחה ומנסה,

— שלום! — צעק ליוסף המסתובב בסמוך לו, כשנפגשו במבטים.

— שלום! — ענהו יוסף בחדוה גם הוא.

ויוסף אף הוא התעורר, לא כדי להתחרות עם החדש, אלא כדי לאמצו ולהראותו מתוך כך את בקיאותו. הוא דפק בפרדות בשוטו והרצועה שורקה תחלה באויר ואח"כ היא מתפתלה כצפעוני סביב צואר הפרדות — ואלה המסכנות התחילו רצות מתוך פחד והוהות כאילות.

— המורג הוא עגלת החורף שלנו! — צעק יוסף למאיר כשנפגשו שנית במעגל.

— שלום! — ענהו שוב מאיר.

בשלוה ארצישראלית זו חפץ היה להביע את כל מה שנצבר בתוך נפשו פנימה במשך היום.

ושניהם מצטחקים זה לזה כמיודעים ומכרים מכבר הימים.

ירוחם עמד עוד מן הצד נסתכל ונהנה. וכשראה שהעבודה הולכת כשורה חזר הביתה. רוצה הוא לומר לצפורה שתכין ארוחה טובה, ונראה מי ידע להחזיק פועל עברי ירוחם או אברהם!

מתוך עבודה שנעמה לשניהם גם ליוסף וגם למאיר חלף עליהם היום. עם הערב שמש פתחו את הפרדות ועלו ברכיבה למושבה.

— וכבן תבא לקחת אותי — שאל מאיר, בהכנסו לתוך השער.

— בודאי —

יוסף היה שמח. החדש השפיע עליו לטובה. ורעיון אחד הסתובב במוחו וחזר חלילה „מגרעין לגרעין מצטבר הכרי — לא לעולם נהיה כשבלים בודדות"...

— ומה? — שאלהו אברהם מיד לכניסה — דברת עם החדש? אמרת לו?

— בבקשה — ענה לו יוסף — ימחול נא כבודו לילך בעצמו בסרסרות זו.

— נו... נו... ראה נא הוצאת דבור אחד והוא ב„רגזון"... הוריש טובה אתה לירוחם?

— לי אין על ירוחם כלום... ואפשר מוטב דוקא אצל ירוחם... —

— כך?... ולמה דוקא אצל ירוחם... אדרבה הסבר לי... אפשר בשביל שהוא מלשין והולך רכיל?...

— כן... אפשר דוקא בשביל כך, כדאי שיהא אצלו פועל עברי... ופועל זה כמדומני צעיר טוב הוא.

— ועוד טוב! — צעק אברהם מתוך חימה וכעס איני יכול להשיג זה... —

יוסף לא ראה צורך להסביר לאברהם כונת דבריו. ישב לסעודה, ומיד לאחר האכילה קם ויפן לצאת.

— לאן אתה נחפז? — אל ירוחם? כלומר אל הצעיר אתה הולך? — שואלו אברהם ונחנק באכילה —

יוסף יצא ואברהם נשאר רוטן: „שילטונים גם אלו..." „דוקא אצל ירוחם, דוקא, שמא מבין אתה „דוקא" זה מה הוא להם?..."

— „דוקא" — מלמל לעצמו בשבתו על המדרגות שלפני ביתו „דוקא"... טומרים להכעיס... „דוקא"!

והערב נעשה קריר. האבק שבדרכים ובגרנות רבץ מפני הטל שנפל עליו. הכל שרוי בדממה. מנפנף הלילה נפנוף קל בכנפי האטלס שלו — ומיני סודות והצאי קולות מבצבצים ונעלמים — ושוב דממה עמוקה.

וישם בגורן שוכבים יוסף ומאיר בראש אחת הערמות זה בצד זה ורומם הם מביטים

בתוך כפת השמים העמוקה, הזרועה המון כוכבים. כל יותר שהם מביטים מתגלים להם כוכבים מעל כוכבים לאין תכלית... ושניהם שותקים כאלו יודעים הם זה את זה מכבר ואין להם מה לספר זה לזה. הם מבינים כבר איש את רעהו.

— הרי ארץ ישראל! — שוחק מאיר ואומר מתוך געגועים ויוסף עונה לו רק בנחרה.

רוצה מאיר להיות עוד ער עד שיוסף יירדם, אולם האויר נעשה בכל פעם רטוב יותר, ומאיר חותר בעומק הערמה מתקפל ומתכוין בתוך הקש ומצפין בו את אבריו היגעים ומבלי משים נרדם גם הוא.

ישני פרצופים הם סמוכים זה לזה, נשקפים לנגה הירח כשני אחים תאומים, כילדים שנרדמו בעריסה אחת, ומעולפים הם חלום אחד שהשפיעה עליהם שירת אם אחת. . .

בחיים ובספרות

השפה העברית בערכה המדיני.

כשאיפתנו לבנות בא"י ישוב עברי גדול שיתפרנס מעצמו ויתפתח ברוחו הלאומי, ככל קבוץ של עם נורמלי — בשאיפה זו הציונית אנו מעמידים לפנינו שתי שאלות: אחת, שאלת התישבות היהודים בא"י והסתגלותם לעבודת האדמה, ושנית, שאלת הרמת הרוח העברי והתפתחות קילטורה עברית. שתי שאלות שהן אחת. שני תפקידים לפנינו, אבל שניהם קשורים זה בזה ומושפעים זה מזה כחלקי גוף אחד שאי אפשר לאחד בלי השני. כי רק במקום שרוב ענפי העבודה, וביחוד עבודת האדמה, יהיו נתונים בידינו, רק במקום זה שהיהודים לא יהיו נזקקים בצרכיהם העקריים לעבודת אחרים, — רק שם תהיה להם היכלת לחיות על פי טבעם ורוחם, רק שם יוכלו לסַגל את בתי ספריהם ומוסדותיהם לצרכיהם הם, ולקיֵם בפיהם שפה מיוחדת שישכללו ויפתחו אותה גם על ידי ספרות טבעית ובריאה.

אמנם, עד לאמצע המאה התשע עשרה, היתה עוד יכולת, לרוב מנינו של עמנו, לחיות בתוך סביבה זרה ולשמור במדה ידועה את קולטורתם; אבל לזה היו תנאים ידועים מיוחדים: ראשית, מפני שהיהודים היו תופשים מקום מיוחד בחיי הכלכלה של המדינה, והמשא ומתן ביניהם ובין שכניהם היה מגבל עד מאד, שנית, הדת היתה אז כחומת ברזל מבדילה בין עם לעם, וביחוד בין ישראל לעמים, ושלשית, חוג עניני המדינה לא היה לפנינו כל כך רחב ומקיף את האדם כמו בזמננו החדש; הממלכה שבימים ההם לא התעסקה הרבה בחיים הקולטוריים של אזרחיה, והמושלים לא שמו את לבם, איך מדברים, כותבים ומתחנכים הנתינים בני דתות אחרות. ובכן היו היהודים נבדלים ונפרדים משכניהם הרבה, וזה שנתן להם יכלת לחיות על פי חקיהם הם ומנהגיהם המיוחדים בחייהם הפנימים, ופקידים ושוטרים מיוחדים היו להם ומסים מיוחדים לעולמם המיוחד. אבל עכשיו כל הבנין החברותי של היהודים נהרס. הגבול המיוחד שהיו היהודים נתונים בו בחיי הכלכלה—הוסר. עם ההשכלה החדשה רפה כח האמונה בין כל העמים האירופיים, וביחוד בין היהודים, ונפרצה חומת הדת העתיקה מצדי צדדים. והממלכה של עכשיו מכנסת בחוג השגחתה את כל חיי האיש, בשאפה לאַרגן ולנהל

את כל צדדי החיים, גם החצוניים וגם הפנימיים. וככה עמדנו בכל מקום מיעט בתוך רבים ועצומים ממנו, משועבדים שעביד איקונומי לסביבה זרה החיה על פי חוקי ההפתחותה ההסטורית המיוחדת לה ועם שפתה והשכלתה שלה, — ואנו מוכרחים להסתגל לכל סביבה וסביבה, לדבר בשפת הרוב המושל בה, לקבל את מנהגיהם והשכלתם, ובידעים ובלי יודעים, אנו מכניסים לתוך חיינו זרם חזק של קולטורה זרה ונכנעים לה הכנעה גמורה, ואין כל כ"ח שיעמיד את העם בפני ההתבוללות אפילו אם נדרוש לפניו אלף פעמים ככה ע"ד הכרה ארכי-לאומית. והקולטורה העבריה הולכת ונופלת בכל ארצות התבל, נופלת גם ברוסיה זו שהיתה לנו למרכז חיינו הלאומיים.

וצריך להעיר, כי גם בימים ההם, בעת שההתפתחותנו הלכה עוד בדרך מיוחדת לה, גם אז קשה היה לעמנו לעמוד נגד הסביבה שלו, ותמיד היה צריך לפזר כחות הרבה למען הגן לכל הפחות על אמונתו ועל תורתו בלבד. כי בהלחמו בעד קיומו אבדו לעמנו הרבה מקניני רוחו. בכל א"ץ וארץ סגלו להם היהודים את שפת הסביבה ובשפה זו נסו כפעם בפעם לברוא להם גם איזו ספרות שתמלא לכל הפחות במקצת את התפקיד של ספרות עממית; אבל הנדודים ההדירים לא נתנו להם את היכלת לאסוף כל קניני רוחם בשפה אחת. טלטול אחד עקר עבודת קולטורה של כמה דורות ודלדל את העם, או שהכרח-ההסתגלות לתנאי ארץ ידועה, שישבו שם זמן יותר ארוך, החליש את כח היצירה הלאומית.

כך היה הדבר נוהג אז, בעת שהתנאים „התאימו" להתפתחותנו המיוחדת, ומה יהיה עתה בעת שממשלת הסביבה כל כך חזקה והקפה עלינו בכח אדירים? להתכוץ ולהצמצם עד כדי במול היש—זה הוא גורלנו האכזרי בכל סביבה שאינה שלנו.

אולם אם סדר איקונומי מיוחד הקיים בפני עצמו הוא תנאי הכרחי לקיום קולטורה עצמית והתפתחותה, הנה כנגד זה הקולטורה העצמית והמיוחדה מועילה הרבה מצדה לחזוק החיים האיקונומיים. איננו מדברים פה על עם שיושב על אדמתו, בסביבתו ותחת ממשלתו, שאינו צריך לפחוד מכל השפעה חצונית. רשות-עצמי זו של העם, היא היא הנותנת גם ערבות נאמנה ומובטחה על קיום שפתו הלאומית וכל קניני רוחו היקרים לו. אנחנו מדברים פה על עמנו, אשר נגש עתה להגשים את שאיפותיו ההיסטוריות ומתחיל את עבודתו הקשה והגדולה בארצו ההסטורית והוא עדיין כאן מועט העומד בין הרוב הערבי הזה, שיש לו כבר כח אקונומי גדול וגם קולטורה מיוחדת שלו. אנחנו מדברים פה על יהודי ארץ ישראל שהם עוד חלשים ודלי אונים, לא רק במספרם הקטן, כי אם גם על ידי שפלת הקולטורה הלאומית שלהם. . .

היהודים בארץ ישראל אין להם שפה אחת. הם מובדלים ומופרדים זה מזה על פי לשונות שונות ומנהגי הארצות השונות שבאו משם. והיהודים, כפי שראינו, הרי מוכרחים היו תמיד לקחת, וגם לקחו בכל ארץ וארץ, כל כך הרבה מן הקולטורה שלה ומצביונה המקומי עד שהיו למינים שונים ומשונים זה מזה. ההסטוריה הנבדלת בנתה קיר בין יהודים ובין יהודים ועשתה מחיצה בעד ההכרה הלאומית הכללית. יחד עם

בטול אחדות השפה נהרסה גם אחדות הלאום, נחלש הקשר הטבעי בין חלקי העם השונים, נפל רצון העם ונפסדה גם יכלתו לי כיד בעד תעודות רמות ונשגבות של הכלל כלו. די רק לסור לבית ספר עברי בירושלים, למשל, ולהתבונן אל הילדים שיושבים על ספסל אחד, ואז נראה בעינינו מה הגלות עשתה מאומתנו: לפנינו ילדים ב„לשונות-אם" שונות, במיני מלבושים שונים, עם מנהגים שונים, עם קלסתר פנים שונים וגם עם מושגים שונים, הכל לפי הארץ, שמשם באו אבותיו, או אבות-אבותיו של כל ילד. וההמון העברי בארץ ישראל שראינוהו בחגיגת הקונסטיטוציה, למשל, — כמה דאב הלב למראה ההבדל הגדול שבראה ההתפרדות ההסטורית בין חלקי עמנו! רואים אתם לפניכם כמעט בני לאומים שונים: היהודים הבוכרים מעבירים אתכם לטורקיסטן, הפרסים — לפרס, התימנים — לדרום ערב, הספרדים לספרד מודעתנו, הגרוזיים המזוינים — להרי קוקז, הפולנים — לערי פולניה הנדחות; ואיפה ובמה תמצא את הכח הלאומי והמאחד של ההמון המגוון הזה? איך אפשר לבנות מחומר שונה כזה בנין אחד?

ומובן כי הפרוד הקולטורי הזה אמנם קורע את ישובנו בארץ ישראל קרעים קרעים ושולל מאתו את היכלת להשתמש ביחוד בזכיותיו הלאומיות. היהודים הללו אינם יכולים להלחם בעד זכיותיהם ובעד הטבת מצבם וחזוק מעמדם שכם אחד בכל הכח, שהיה צריך להיות להם על פי מספרם ההגון. הם חלשים, מפני שבמלחמת החיים הם אינם גוף אחד, כי אם חלקים קטנים נפרדים זה מזה. כל אחד ואחד הולך בדרכו ונלחם מלחמתו בעד מקומו בחיים, ואין שאיפות כלליות ועבודות גדולות, ואין זכיות לאומיות, כי אין כאן לאום... לא המצב המדיני של הארץ, שולל כאן את זכיותינו הלאומיות. תורקיה הכירה תמיד זכיות לאומיות לעמיה, והחזיקה בזה את שווי המשקל המדיני בארצה המיושבת לאומים שונים. ביחוד נראה זה בארץ-ישראל עצמה: שם שולטת בכל מוסדות המלוכה השפה הערבית, יען כי הערבים הם הרוב בארץ ישראל, ושפת הממשלה, כלומר השפה התורקית, כמעט שאינה נשמעת בחבל הגדול והנכבד הזה של הממלכה התורקית. ואלו השתדלנו בכל כוחותינו אשר בארץ להחיות שפתנו בין כל חלקי היהודים השונים אשר פה, היינו יכולים לברוא כאן גם קולטורה לאומית אחת כללית, ועבודתנו זו לא היתה פוגשת מעצורים מצד הממשלה. אין כל סבה וטעם שהממשלה תעיק דוקא את הקולטורה העברית ואת השפה העברית, בעת שהיא נותנת על פי ההכרח את החופש לשפות אחרים ולקולטורותיהם. ואם נזכור, שארץ ישראל עוד לא נושבה ושעדיין אין בה קולטורה מפותחת, אז נבין את התנאים הטובים שיש כאן בעד התפתחות קולטורה עברית בארץ הזאת. ואם עוד נשים אל לבנו את הקשר הלאומי, שמאחד אותנו מימי קדם עם ארץ אבותינו ושמחזק בנו את הרגש הלאומי ומעורר את התשוקה לשפתנו הלאומית, — אז נבין את ערך הכחות שיהיו לעזר בעבודתנו לברוא בארץ ישראל קולטורה עברית עם שפה לאומית חיה.

והקולטורה העברית פה סיוע גדול בה כדי לחזק גם את הצד הכלכלי של הישוב העברי.

המצב החמרי של היהודים בארץ ישראל תלוי בכמה צדדים ממצבם ומכחם המדיני — כלומר, מחלקם בהנהגת הארץ המדינית ומן הכח שיהיה בהם להשפיע על הסביבה, שהיא מתחשבת תמיד עם רצון העם העברי, עם שאיפותיו ועם צרכיו. אבל לכח מדיני כזה יוכלו היהודים לבוא רק ע"י קולטורה חזקה ומאוחדה. אם יעלה בידי יהודי ארץ ישראל לבוא למדרגה זו, ששפה אחת תהיה לכלם, רק אז יתאחדו כל האברים הנפרדים לגוף אחד שנשמה אחת תחיהו — ללאום אחד עם כח ורצון מאוחד. האחדות העברית לא תהיה אז מלה ריקה, כי על ידי השפה תתגשם גם בחיים. אז ילחמו היהודים בעד קיומם ומצבם בכל התרכזות הכחית שאפשר רק לעם שיש לו אחדות גמורה בנפשו. דרישות היהודים ושאיפותיהם תקבלנה אז יותר כח ויותר עז. כל מוסדות הארץ יהיו מוכרחים להתחשב עם השפה המדוברת של הקבוץ העברי, עם הקולטורה העברית, וממילא גם עם צרכי העם נושא הקולטורה בארץ. גם עכשיו כבר רואים אנחנו, שמתחשבים פה במדה ידועה עם שפתנו. השלטים העברים שבפוסטא ושעל חנויותיהם של מחמדנים ונוצרים, המודעות הרשמיות בעניני היהודים והפקידים הנכריים האחדים המשתדלים לדבר בשפתנו — מוכיחים זה. והשפה העברית שבעולם המעשי עכשיו הרי אינה רק שפת הבינים בין היהודים השונים — ורק בשעת הדחק — והמדברים בה הם מעט מאד; אבל זה כח המקום ומסירתו העבריות שצריך לחלק כאן כבוד לשפתנו, אם גם העם עדיין חלש ושפתו — ספק חיה. מזה נוכל לשער כמה היו מתחשבים עם שפה זו אלמלי דברו בה כל אחינו שבארץ ישראל לכל צרכי החיים, ואלמלי היו לנו בתי ספר עבריים מכל המדרגות לפי צרך המקום ותושביו, ועתונים עבריים מכובדים וספרות עברית המתאמת לדרישותינו הרוחניות. ברור הוא, שאם התפתחות שפתנו תגיע למדרגה כזאת, אז יחד עם השפה תגדל גם ההשפעה העברית על כל הסביבה בארץ ישראל. שפתנו תהא נלמדת אז גם ע"י אחרים וספרותנו תהא משפיעה גם על שכנינו שיתלמדו לכבד אותנו, מוסדי המלוכה יתחשבו עם שפתנו שתקבל גם היא אותו הכח הרשמי שיש עתה רק לשפה הערבית. ובזה ירכשו ממילא היהודים כח גדול בעילם המדיני של ארץ ישראל, ויהיו נכנסים למוסדי הממשלה בתור לאום יחד עם הערביים. ובכח המדיני הזה יבכח ההשפעה הרוחנית הזאת יוכלו היהודים להשיג מקום יותר גדול בכל עניני החיים בארץ, בחיי הכלכלה, בעבודת האדמה, במלאכה, במסחר ובתעשיה.

והכח הקולטורי הגדול הזה שיוכלו היהודים לרכוש בארץ ישראל, יהא משפיע בלי ספק גם על שאר היהודים בארצות פזוריהם. היהודים שם, אעפ"י שהם הולכים ומתבוללים כל קבוץ בתוך סביבתו, בכל זאת עוד לא כבתה בלבם האהבה לקולטורה עברית, והרגש הטבעי של אחדות לאומית היה מתעורר עם הרמתו של חלק ידוע מן העם העברי בחומר וברוח. עדיין יש בלבו של היהודי איזו חבה וגעגועים לארצו ולגאלת עמו, רק האמונה אין בו, אין בו הכח לעבוד, אבל אם יהיה לנו „שם שארית" בארצנו, וחלק זה יתעודד ויתקומם יחיה את שפתנו העתיקה וירים את הספרות לחיים רעננים,

אז יהיה זה לכח מוסרי גדול שישפיע גם על כל היהודים שבגלות השפעה ניכרת. הרגש העברי יתחזק, היהודים יחלו להרגיש עצמם כמו עם, הרוח העברי יקום לתחיה, ויתחזק הכח שיניע את עמנו בגלות להועיל להקומת העם בארץ אבותיו, ותתחזק העבודה בעד הרמת מצבנו ובעד הרחבת הישוב העברי בארץ ישראל ובסביבותיה. ונמצא שהחזוק הקולטורי יתן לעם העברי כח גדול להתחזק בעבודת הישוב האקונומי.

אבל שאלת הקולטורה העברית היא לפי מצבנו גם שאלת הלשון, מפני שבלי שפה מיוחדת אי אפשר גם קולטורה מיוחדת. ולכן תחית לשוננו העתיקה היא לא רק דרישת הרגש הרומנטי, כי אם חלק נכבד משאלת הקיום במלחמת החיים. לא רק מפני הכבוד וההכנעה להעָבר הגדול אנחנו שואפים להתחית שפתנו. לא רק מפני רגש היופי הדורש ממנו להקים תמונה שלמה של תחית העם יחד עם תחית שפתו, — שאלת הלשון שלנו היא שאלה מדינית, שאלה, שבמנה תלויה ההפתחותנו הלאומית ועתידנו העממי. שפה מיוחדה היא כח מדיני והיא גם חזוק גדול למצבנו האקונומי בארץ ישראל — השפה העברית היא שאלת הקיום לעם העברי.

והשאלה על תחית השפה עמדה עוד בראשית הויתה של התנועה הציונית גם בארצות הגלות. אבל אז עדיין לא היה לנו מושג נכון כמה גדולה ורבה העבודה הזאת של תחית שפה. בתקוות שלא היה להן כל סמך במציאות נגשו להחיות את השפה בבתי הספר, בספרות ובחיים החברותיים. אך בכל הנסיונות היינו רק כשואבים מים בכברה. הסביבה והתנאים הם יותר חזקים מרצונם של אנשים יחידים ועמלם. התקוות הגדולות עברו עם העבודה, ועכשיו תמה אני אם ימצאו בקרבנו אנשים היכולים לחלום על תחית השפה העברית בחוץ לארץ. ארץ ישראל היא „מקלט בטוח" יחידי לשפתנו העתידה לקום, כמו שהיא ארץ התקוה לתחית עמנו בכלל.

אבל גם בארץ ישראל לא קלה היא המלאכה אשר לפנינו. מכשולים גדולים ורבים נפגש גם פה בדרכנו עד שנחיה את שפתנו, לשימה בפי העם ממש — עבודה כזו לא היתה עוד כמוה בכל דברי ימי העמים. תחית איזו שפה והפצתה איננה תלויה רק בסבות מוסריות, ברצון העם והכרתו הלאומית בלבד. השפה — גם זו דורשת להגשמתה סבות חמריות ותנאים אקינומיים, שיחזיקו את הנטיה אליה בכל העם ושישמרו את קיומה נגד שפות אחרות. רק על ידי הכרח טבעי מפתח העם, מקבל או עוזב איזו שפה. כל ההחלטות בעולם, כל כח ההעמולה לא יועילו לחיי השפה, אם אין לה תנאי קיום, ואם אין כח מספיק שיכריח את העם לדבר דוקא בשפה זו, לחנך בה את הילדים ולנהל בה את עסקיו וכל משא ומתן שבין אדם לחברו.

ואמנם מצד זה אנחנו מוצאים בארץ ישראל תנאים רבים שיעמדו לנו להחיות את שפתנו: פה הולכת ומתחזקת סביבה אקונומית עברית עם כל אפני העבודה הנצרכים

לכל עם העומד ברשות עצמו וחיאת חייו המיוחדים; פה השפה העברית היא קשר טבעי והכרחי בין יהודים שבאו מארצות שונות ויושבים מעירבים ביחד; פה השפה העברית מרוברת במדה ידועה מכבר והיא ידועה פה במדה יותר גדולה מאשר באיזו ארץ שתהיה; פה אין עוד קולטורה חזקה של עם אחר, שתשפיע השפעה מרובה על חיי היהודים והשכלתם, וליהודים עם לשונותיהם הרבות אין כל יכלת להתאחד ולהתפתח בלי קולטורה עברית בשפה העברית. אבל בהכירנו את ערך התנאים הטובים האלה איננו צריכים לשכוח, שיחד עם התפתחות כחותינו הולך וגדל בארץ ישראל — אם גם בצעדים קטנים — ערך העם הערבי וכח השפה הערביה. ואם אנחנו נעמיד על מקום אחד בכחותינו הרוחניים הדלים ובפרוד השפות השורר בינינו עכשיו, אז התנאים הנוכחיים ישתנו בעתיד לרע לנו. הכל יהיה תלוי ביחס הכחות שלנו ושל הערבים וביחס מהירות התקדמותנו אנו ובהתקדמותם הם. אם נתבונן אל מצב השפה עכשיו, אז נִרְאֶה, כי מקומה הוא דל מאד בחיים. האכרים העברים מן הדור הישן מדברים ביניהם זרגונית. אם גם שהם יושבים בסביבה עברית; העירונים היהודים מדברים על פי רוב במסחרם, בעסקיהם ובאספותיהם זרגונית, ספרדית, או ערבית; המשא ומתן בין יהודים מארצות שונות איננו גדול כל כך, שאפשר לקוות הרבה מן הדבור העברי המשמש ביניהם לשעת הדחק, ואנשי המסחר והמלאכה ואנשים משכילים אינם יודעים עברית במדה מספקת, ואינם מורגלים לדבר בה. ובכן לא כל התנאים הם בעד שפתנו.

גם עניותה של ספרותנו היא בעוכרי הדבור העברי: אי אפשר למשכילינו להסתפק בספרותנו העברית, והם מוכרחים לבקש את מזונם הרוחני בספרות אחרת ולקבל את ידיעותיהם ומושגיהם בשפות אחרות. והעניות הרוחנית של הספרות מחלישה את כח המושך של השפה בכלל.

ובמצב כזה השפה הערבית היא סכנה לתחית שפתנו בארץ ישראל. הערבית היא שפת הרוב של יושבי הארץ וגם השפה הרשמית. וכל המו"מ בין היהודים לפקידי הממשלה, בין הקולוניסט העברי ובין פיעלו הערבי, בין הסוחר והקונה משני האומות האלה הוא רק בשפה זו. בשפת ערב יוצאים גם עתונים ההולכים ומתרבים ומתפשטים בארץ; בשפה זו מתפתחת קולטורה ערבית, שיש לה עבר גדול ונישאה — עם רב וחזק. השפה הערבית מוצאת לה גם עזר וסיוע גדול בהרחבתה ובחזוק השפעתה במקומות הקרובים לארץ ישראל — במצרים, בערב, בסוריה, בארם-נהרים עם עריהן הגדולות, שמסחרן מתרבה יחד עם ההשכלה ובתי הספר שבהן הולכים ומתקדמים גם הם. גם בין היהודים עצמם כבר תפשה לה השפה הערבית מקום נכבד, בכל אופן, מקום הרבה יותר נכבד מן השפה הרוסית, למשל, אצל יהודי רוסיה. ברוסיה מיעטים הם היהודים ששפתם היא שפת המדינה, בעת שבא"י רב מספר ההמון היהודי, בערך, ששפתו שפת ערב. היהודים שבאו הנה מתימן, ממארוקו, מאור-כשדים, מחלב וגם חלק ידיע מהמון הספרדים מדברים רק ערבית. מלבד החלקים האלה, שהערבית היא שפת אמם, יש עוד חלק גדול המדברים ערבית כמו בשפת מולדתם. לזה שייכים כל הספרדים

וחלק ידוע מן התושבים האשכנזים. ולא נגזם אם נאמר שהשפה הערבית היא „שפת האם" לכל הפחות בעד 5 אחוזים מיהודי הארץ ושלא פחות מן 30 אחוזים יודעים לדבר בשפה הזאת. פחות או יותר מבינים את השפה הערבית גם שאר היהודים שנתישבו בארץ ישראל. ולכן השפה הערבית היא במדה ידועה השפה המאחדת חלקים גדולים של יהודי ארץ ישראל.

וכנגד הכח הגדול הזה שיש כבר לשפה הערבית בארץ אנו צריכים לעמוד. בכוח הערבית לנצח את העברית, כמו ששפות הארצות השונות נצחו תמיד את שפת היהודים, אם רק לא יעלה בידינו לרכוש לנו מקום מיוחד וחזק בחיים האקונומיים של הארץ ולחזק את ערך שפתנו הלאומית. ולכן אסור לנו להסיח דעתנו מסכנה זו, ובאותו הזמן שאנו צריכים ללחום בעד הרחבת כחותינו האקונומיים, מלחמה לנו גם בעד הרחבת מקום שפתנו וקולטורתנו בארץ. אנו צריכים להשתמש בעוד זמן, שהשפה הערבית עוד לא תפשה מקום יותר גדול בינינו. בעוד שהקולטורה הערבית עדיין רחוקה מאד מלהפיק צרכינו הרוחניים, ובעוד שאי אפשר להיהודים פה קולטורה אחרת מלבד קולטורה לאומית בשפתנו ההסטורית, — בעוד זמן זה, אנו צריכים להתאזר ולברוא קולטורה עברית ושפה מדוברת אחת לעמנו פה. ובפרט, אם על ידי הכח הרוחני הזה אנו מחזקים את כח ישובנו ומצבנו החמרי. ורק השפה העברית תוכל לברא אותה הסביבה הרוחנית שבכחה לקבץ „נפוצותינו" בארץ, ולאחד את כל יהודי הארץ לעם אחד ולחטיבה אחת חשובה במדינה התורקית.

תחיה קולטורית — תנאי הכרחי לקיומנו המדיני, ותחית השפה — תנאי הכרחי וראשון לעבודתנו הקולטורית.

עבודתנו הקולטורית מתחילה ראשית כל ב ב ת י ה ס פ ר. והדרישה שלנו מהם צריכה להיות, שבכל בתי־ספרנו בארץ ישראל, עם כל ההבדל ההכרחי שביניהם בנוגע לתכנית הלמודים, לדתיות, —הכל כרצון מיסדיהם שבחו"ל — השפה העברית תהיה בם שפת הדבור ושפת הלמוד בכל המקצעות. אמנם, בשנים האחרונות הגדלנו לעשות בדבר תחית השפה בבתי הספר. יש לנו כבר מספר הגון של גני ילדים ובתי ספר שלומדים בהם בעברית. אבל רוב הילדים בארץ ישראל מתחנכים עוד בשפות אחרות, וברוב בתי הספר, שלא מטעמנו, מושל עוד ערבוב לשונות המסוכן מאד לחיינו הלאומיים. אין אנו יוצאים ידי חובתנו וידי צרכנו בזה שמקציעים די שעות ללמודי השפה העברית, כמו למשל בבתי הספר של אליאנס או בבית הספר של אולינה רוטשילד. אנחנו דורשים לא ש ע ו ת בעד השפה, כי אם ח י י ם והשכלה. אנחנו דורשים שבשפה זו ידברו בבית־הספר וילמדו בה את כל הידיעות הכלליות. מטרה אחת צריכה להיות לכל בתי־הספר בארץ ישראל, —לאחד את כל הילדים לגוף לאומי אחד ע"י שפה אחת. והיא העברית. ולמטרה הזאת צריכה השפה העברית להיות השפה היחידה החיה בפי התלמידים ובמחשבתם. היא צריכה למלאות את כל עולמם הרוחני עם כל מושגיהם ורגשותיהם.

ואם לא נשיג את המטרה הראשית הזאת, אז נופל הערך הלאומי של בתי ספרנו, מפני שהילדים יצאי מבתי הספר כשהם נפרדים ונבדלים זה מזה כמו שבאו. את זה אנחנו רואים כבר ע"פ התוצאות מבתי הספר של האליאנס ושל החברה האנגלית, ומצד ידוע גם מ„בית הספר למל' בירושלים, הנתמך ע"י „עזרה". ולא רק הכח הלאומי בלבד מפסיד מבלבול השפות שבבתי ספרנו פה, כי אם גם התפתחות ילדינו בכלל. תחת ידיעות ודעית חדשות התלמידים לומדים רק מלים שאינן נותנות להם כלום ושוללות רק את כחותיהם הרוחניים לריק. אין מקום אחר בתבל שירבו ללמד כל כך שפות, כמו אצלנו בארץ ישראל. יש לנו פה בתי ספר שמלמדים חמש שפות. ועם זה צריך לזכור, כי מרבית הילדים אינם לומדים בבתי הספר עד גמירא (המחלקות העליונות הן בכלל ריקות פה) ואז נבין איך צנום הוא ודל הרכוש הרוחני המוסרי והלאומי, שהילדים מקבלים בבתי ספר אלו, שרובו ומנם הולך ל„שפות".

ביחוד נכבד לנו לכבוש את הארוקים בעד תחית השפה: בתלמוד תורה, בחדרים ובישיבות מתחנך מספר גדול של ילדים וצעירים, שהיו יכולים להועיל הרבה לחזוק האומה אלו היתה שפתנו שגורה על פיהם. סוף סוף אפשר להוכיח גם להארוקים ולהחרדים על הסכנה הנשקפת לנו מן השפה הערבית וקולטורתה, אם לא נחיה בשפתנו, ושבסבת פרוד השפות בין יהודי ארץ ישראל נהיה דלים וחלשים גם במצבנו המדיני והאקינומי. יחנכו נא הארוקים את בניהם איך שהם חפצים, איך שהם מוצאים למוב להם, אבל יחנכו אותם בשפה העברית ובדבורה — דבר שהוא גם „מצוה" רבה לכל יהודי. ומלחמה אני צריכים לחוק על החברות העבריות המתעסקות פה בחנוך ובאות לכאן עם מגמות שונות של לאומים זרים, מדעת ושלא מדעת. בראש וראשון עלינו להלחם עם חברת כי"ח ומגמותיה, אי חוסר המגמות שבה. אבל גם את „עזרה" לא ננקה.

אמת הדבר, שאנו יכולים לשמוח בעבודתה של „עזרה". היא הגדילה לעשות לשפתנו בארץ, ביחוד עם „גני הילדים" שלה; אבל בבתהיס הנמוכים מלעיטים את התינוקות גם גרמנית. כדי לצאת ידי „נוסח אשכנז" — האין זו רעה שצריך להרחיקה? מטרה כוזבה העמידה לה חברה זו, להקנות שתי שפות — עברית וגרמנית — לילדים מתחילים (ואח"כ גם השפה העברית!) מטרה הגורמת ממילא שלא יהא אף לבוש אחד מבעי למחשבותיהם של החניכים. ובשביל מה? בשביל השפה הגרמנית שאין צרכה ניכר בארץ *)

ואם בבתה"ס של „עזרה" כך — מה נאמר עוד על בתה"ס של כי"ח?

בהתבוננו אל עבודת האליאנס בארץ ישראל יש שנשאל את נפשנו, אילו היה מיטב לנו שלא נבראה משנבראה. דבר ידוע הוא, שהאליאנס מפיצה בין תלמידיה

---

*) לפי דעתנו, קשה לומר שהגרמנית „מטרה" היא לעבודת „עזרה" בא"י. מלמדים שפה זו רק בבתה"ס שלה בירושלים ויפו, שסוברים כאן, כי נחוצה ליושביה שפה אירופאית. ואם יש מקום לשפה הגרמנית בא"י ובמטרה? — זוהי שאלה, ש„עזרה" משיבה עליה, מטעם ידוע: הן.

העורך.

הרבים לא רק דבור השפה הצרפתית, כי אם גם מחנכת אותם ברוח הצרפתי ומשרשת בהם את האהבה לצרפתים כמו אל העם העליון ולצרפת כמו אל הארץ האידיאלית ומנתקת בזה את הדור הצעיר מן הסביבה הארצי־ישראלית ומוציאה אותם מן הארץ וקירעת בזה את קהלות ישראל קרעים־קרעים.

אנחנו הציונים איננו עוד חזקים כל כך שנוכל להכריח כל החברות שמחוץ לארץ העובדות אצלנו שיוהרו לגמרי על המטרות הלאומיות הזרות לנו ויתחשבו רק עם צרכי היהודים פה גם בנוגע ללמוד השפות בבתי ספריהם. ולכן יתקים עוד זמן רב המצב הפרוע הזה: ה„עזרה" תפיץ פה את השפה הגרמנית, בבתי ספר של „אגודת אחים" האנגלית ילמדו אנגלית ובבתי ספר של האליאנס ילמדו צרפתית וישפיעו עלינו מטובתן יותר מכפי שנדרוש מהן. אבל כבר יש די כח לציונים והלאומיים לפעול שינהיגו לפחות בכל בתי הספר של החברות האלה את השפה העברית בתור שפה חיה. תלמד לע"ע כל חברה את „השפה שלה", אבל תשמור נא כל אחת מהן את היסוד העברי שלנו ואת המקום הנחוץ בעד השפה העברית, כמו שעושה לע"ע החב' „עזרה".

העבודה הקולטורית שלנו מפסידה הרבה גם מחסרון אחדות והסתדרות בהנהגת בתי הספר שהעברית שלטת בהם. אין תכנית אחת לבתי הספר אלו שלנו. ולא מפני ההבדל הגדול בין הדרישות והצרכים של מפלגות וכתות שונות, אלא פשוט מפני חסרון ההסתדרות בדבר החנוך. כל מושבה ומושבה יש לה תכניתה המיוחדה לבית ספרה. במושבה אחת מלמדים רק עברית, במושבה אחרת לומדים גם ערבית ובשלישית מוסיפין עליהן גם את השפה הצרפתית. וערבוב זה אנו מוצאים לא רק בנוגע ללמוד השפות, אלא גם בשאר הלמודים. אין תכניה גם לחשבון, גם לכתיבת הארץ, לדברי הימים ולידיעות הטבע. אין סדר ואין משטר אחד. הכל תלוי במקרה, במורה שעומד בראש ביה"ס, או בועד של המושבה. פה יש כר נרחב לעבודת „מרכז המורים", אבל עד הנה לא הראה עוד זה את המרץ הנחוץ בעבודה הנכבדה הזאת. הצרפתית והערבית בבתה"ס שבמושבות למה? אם איזה איש חפץ שבניו ידעו עוד איזו שפה, אז ידאג הוא לו בעד הדבר הזה, לפי דעותיו וכחותיו. במושבה אין כל צרך בשפה זרה. אם יש איזה ענין עם פועל ערבי, די לדעת את השפה, עד כמה שיודעים אותה האכרים ע"פ הדבור עם הערביים בלבד. — תאמר, ביחס לממשלה? אבל גם בכל מוסדות הממשלה אפשר להשיג שיהיו פקידים עברים שידברו עברית לעברים כמו שנעשה בפוסטות שבערינו. — בבתי הספר שבמושבות צריך לחנך את התלמידים בעד החיים במושבה ולא בעד מקומות אחרים ועבודות אחרות. וחטא הוא לשלול את הזמן היקר לתלמידים בעד דברים שאין בהם לתועלת זו. יותר טוב יהיה אם נתן את שעות השפות ללמודי עבודת האדמה ומשק הבית. שפות זרות צריך להנהיג רק בבתי הספר העירוניים וגם שם רק במחלקות העליונות. במחלקות הנמוכות צריך ללמוד רק עברית וכל הלמודים רק בעברית. במחלקות העליונות של בית ספר עירוני צריך להנהיג את השפה הצרפתית או הערביה, ובבתי הספר התיכוניים גם ערבית גם צרפתית. אבל לא יותר.

ולמען הרחיב את השפעת הקילטורה העברית ושפתה בארץ צריך גם לקבל ילדים ע ר ב י י ם לבתי ספר שלנו. הערבים ישלחו את ילדיהם בחפץ לב אל בתי ספרנו, מפני שהם נותנים בנו אומן יותר מבנוצרים. יודעים הם הערביים שאנחנו לא ננסה להעביר את בניהם על דתם, כמו שעושים הנוצרים בבתי הספר שלהם. גם עתה יש בבתי הספר העברים שבארץ ישראל ילדים מחמדנים ונוצריים, אבל מספרם שם מעט מאד, או שהם משתחררים שם מהלמודים העבריים. בכלל יכולים אנו להיות שבעי רצון מהתלמידים הנכרים שלמדו אצלנו עד הנה. הם כלם נשארו אוהבינו הנאמנים. ואי אפשר אחרת. הנכריים שילמדו אצלנו יקבלו השפעה מיסרית מדעית היהדות הנשגבות, הם יהיו לומדים להכיר ולכבד את העבר הגדול שלנו וידעו לרחש כבוד לעם „קשה ערף" זה הלוחם בעד כל רם ונשגב שבהיסטוריה האנושית. יאלה בני הנעורים עתידים להיות רעינו הנאמנים וגם עוזרינו הטובים. הם יכירו את זכיותינו בארץ לא רק בעד העבר, כי אם גם בעד הטוב שנביא לארץ ולכל הושביה. ובעזרנו בזה במדה גדולה להיטיב את היחס שבינינו ובין תושבי הארץ, נחזק גם את השפה העברית והקולטורה העברית בכל הארץ.

והעבודה החנוכית איננה יכולה להסתפק רק בבתי ספר בלבד, וביחוד אם התפקיד העומד לפנינו הוא לברוא לנו סביבה עברית המקיפה את כל צדדי החיים. אם השפה העברית היא פחות או יותר שלטת כעת בעולם הילדים, אבל בקרב הצעירים והגדולים עדיין לא תפשה לה מקום הגון. נחוץ הוא שהדור המתגדל יקבל את כל השכלתו וכל הידיעות הנחוצות לו רק בעברית ובכל מקום גם לאחר עזבו את בתי הספר, כדי שכחותיו הרוחניים יגדלו יחד עם כח השפה העברית. ולכן נחוצים שעורים בעד צעירים וגדולים ממקצעות שונים בעברית. צריך לדאוג שהחיים הרוחניים לא יעמדו על מקום אחד, שהדור החדש ילך ויתעשר תמיד בדעות ומחשבות חדשות, וכל זה ע"י השפה העברית. יש לנו כבר בארץ ישראל מספר הגון של משכילים עברים ונקל יהיה להנהיג ולסדר שעורי ערב בעברית בכל הערים והמושבות היותר נכבדות. ביחוד תהיינה מועילות הקראות והרצאות על החנוך ועל ערך השפה העברית בבתי ספר ובחיים, למען שנוכל לזון את כל כחותינו בעד המלחמה להחית שפתנו.

אך ההתפתחות הרוחנית מקבלת את צורתה היותר שלמה בספרות לאומית. ולכן עת לעשות לספרות בארץ. ספרותנו העברית עניה היא ודלה. אין בה מה לקרוא, אין ספרים בעד הצעירים. יצא נער מבית הספר ואינו מוצא לו שוב ספרים יפים ומועילים להתפתחותו. ביחוד חסרה לנו ספרות יפה. לצערנו גם החברות הניסדות עתה במטרה לבנות את הספרות מתחילות עפ"י רוב מן ההצעה הישנה והמוטעה לבנות חכמת היהדות. הן שוכחות, כי עשירותה של איזו ספרות לאומית היא לא בספרי מדע, כי אם דוקא בספרות היפה, מפני שבה מתגשם רוח העם ומפני שזו פתוחה לכל העם ומובנת לכל ולא רק ליחידים. כח ספרות לאומית אנו מוצאים בשפתה העשירה והרעננה, בציוריה ובתמונות האמנותיות שיש בה ובחיים המשתקפים

בה. מדעים בעברית אינם כל כך נחוצים ונכבדים לתחית העם כספרות היפה. הרוב הגדול של הקוראים בעם נזון בספרות היפה, בה העם מוצא בצורה מוחשית ואמנותית גם את שאלות חייו ופתרוניו, ־התעמקות רגשותיו והרחבת דעותיו. ספרות זו בוראה סביבה רוחנית בעד העם ונותנת בו רגשות, תשוקות ושאיפות של חיים. במובן ידוע אפשר לומר, כי ספרות יפה, אפילו מתורגמה, יותר נכבדה היא בעד תחית העם מספרות מדעית ומקורית, מפני שזו הראשונה באה לידי העם וללבו ממש בלי אמצעי ומעשרת דעת העם בבינת־החיים. תרגומים טובים יתהוו על ידי השפה העברית ליצירה עבריה, ויביאו עושר גדול לקניני הרוח העממי.

ובהכירנו את תפקידה הגדול והמיוחד של הספרות היפה צריכים אנו לדאוג להרחבתה והרמת ערכה. כמובן אי אפשר לעשות גדולות במקצוע זה בלי תמיכה, מפני שחוג קוראינו עדיין קטן ודל ואין לו היכלת לשאת את כל הוצאותיה של ספרות הגונה. אבל אם קוראינו אינם יכולים לכלכל את הספרות, אז צריכה לעשות זאת האומה כלה. גם ספרותנו העתיקה שלאו „כל בניה" היו „למודי ה'" הרי נבנתה, נתפתחה ונתרחבה בתנאים כאלו. ואם אין לנו מוסדות כלליים שידאגו בעד חזוק קניני הרוח, צריכים לעשות זאת הטובים שבאומה המכירים ויודעים, כי הספרות היא אבן פנה בבניננו הלאומי. ביחוד, צריך לדאוג בעד הוצאת ספרים לבני הנעורים. כבר הגענו למדרגה כזו, שיש לנו הרבה צעירים שקבלו את השכלתם הראשונה בעברית, והיינו צריכים להמשיך את השכלתם בעברית על ידי ספרות עברית, כי באין ספרים בשפתנו אנחנו מעבירים בעצמנו את צעירינו לספרות זרת ולשפה אחרה, בבקשם להם מזון רוחני שיספיק להם בדי צרכי התפתחותם האישית והחברותית. ובחפצנו למשוך אחרי שפתנו את כל אלה השואפים להתפתחות הרוח, לידיעות ולחכמה, אז מחויבים אנחנו לברוא בשפתנו ספרות שלמה שתוכל להספיק לקוראינו לפחות את כל החמר, המצוי בכל שפה בשביל אדם בינוני האוהב ספר וקורא רק בשפה אחת.

בעד הרחבת השפה העברית צריך להשתמש בידיעה השטחית של השפה הנפוצה פה בין כל שדרות העם ולהקל על הקהל את הקריאה על ידי שנוי שטת הדפסת ספרים. הקריאה בלי נקוד קשה היא בעד כל אלה שאינם יודעים את השפה על בוריה, וזהו מכשול גדול להפצתה. מפני קושי הקריאה קוראים פחות, וכשקוראים אינם יודעים לפעמים קרובות איך לקרוא בדיוק. הקורא רואה רק שלד של מלה מבלי הכיר מה הוא. אבל להדפיס ספרים מנוקדים יהא עולה זה בדמים מרובים ועל ידי זה יתיקר הספר העברי כמעט פי שנים. אמנם, טוב יהיה שנדפיס את הספרים הפופוליאריים בנקוד כל המלים הזרות ושמות העצם הפרטיים וגם מרבית המלים העבריות שהקורא שאיננו בקי יכול לטעות בהן. אבל בנקוד לסירוגין זה יש חסרון אחר — הוא מקלקל את מראהו החצוני של הספר. ועל כן יותר טוב היה שיתחילו להנהיג תיקון זה: שיכתבו מלא, באתיות או"י, את המלים שאינן תדירות, וביחוד את המלים והשמות הזרים, ונוסיף גם ואו הפיכה, לסימן סגול, — כזה ֶו. (ואולי אחרי כן לכשיתרגלו יחלו להדפיס

באופן כזה גם את כל המלים העבריות.) הלא מגיחך הוא לראות איזה שם זר נדפס בעתון עברי בלי כל אפשרות לדעת איך לקרוא אותו, אם אין יודעים את השם הזה מתוך עתון לועזי. למשל הכתיב: „תלגרם סתפת לתגבלה" (לפי הטראנסקריפציה של בן־יהודה) — קרי: „תֶּלֶגְרָם מִתַּפָּה לְתַגֶּבְלָה"! הכתיבה צריכה להיות אמצעי לקריאה, ואצלנו איננה ממלאה כראוי גם תפקיד יחידי זה! בכלל בנוגע לכתיב אנחנו הולכים אחורנית. בעלי המשנה החלו כבר לכתוב מלא, שיהיה נקל לקרוא, ועכשיו הולכים ומתרחקים מכתיבה זאת ועושים את הקריאה ליותר קשה ובלתי מובנה. *)

לתחית השפה נברא כבר בירושלים „ועד הלשון". התכנית שלקח עליו הועד הזה היתה אמנם לקוחה בעין יפה וביד רחבה. ועד זה צריך היה לסדר את השמות החדשים שנכנסו במספר רב בזמן האחרון בשפתנו המדוברת, לברוא את המלים ואת השמות החסרות, או להעתיקם מן השפה הערבית, או למצא אותן במקורים עבריים וכו' וכו'. אבל ועד הלשון הזה עומד „למעלה מן הבקרת" — כי עדיין לא עשה זה מאומה במשך שנות קיומו! אין סמני אף סימן של מלונים למקצעית שונים שקבל על עצמו להכין ולהוציא, ואפילו לא הערה אחת על ערבוב המלים המתחדשות ע"י אחרים כטוב לבם. ובבתה"ס של א"י — „בכל" בכל מקצעות הלמוד. כל בית ספר יש לו טרמינולוגיה שלו בחשבון, בגיאוגרפיה ובלמודי הטבע. אין סדר ואין שטה; ומלבד המלה הנאה „ועד הלשון" לא נתן עדיין ועד זה כלום.

להרחבת השפה העברית והרמה ערכה אפשר למצא כח גדול בבמה העברית. ואי אלו נסיונות קטנים ודלים מתחילים לעשות „חובבים" שונים בא"י. התיאטרון יכול להשפיע הרבה, גם יותר מספרים. החיים המתגלים על הבמה מדברים בדרך ישרה אל לב האדם. התיאטרון יכול ללמד שידברו, יזמרו ויחשבו עברית, היא יכול ללטש את שפת הדבור ולשפר מבטאה בפי המדברים, ולהעיר אהבה אל האמנות הספרית ואל העברית. הנסיונות הפעוטים שנעשו בארץ ישראל מתקבלים ברצון מאת הקהל. וצריך היה לחזק ולהרחיב את הנסיונות הללו, כדי שההתחלה שנעשתה כבר תוכל להתפתח עד כדי יצירת תיאטרון אמתי בא"י. התיאטרון הוא יהיה אחד מן הכחות הקולטוריים היותר גדולים בארץ, אשר ירים את ערך השפה להשכלה העברית גם בין היהודים, גם בין התושבים האחרים. וכבר נרגש בארץ הצרך לתיאטרון. יחד עם התחלתה של הבמה העברית אנחנו רואים בארץ ישראל גם התחלת תיאטרון ערבי. ואם אנחנו לא נבוא

---

*) יש להנהיג גם שני תקונים שאינם חדשים כל־כך, אלא קיומם והתפרדתם של המקובל ויהוע מכבר. היינו: 1) לתנועה o תבא חולם ואו מסומנת בחולם ולתנועה u — בשורוק (וכדי שלא לטעות בין ו לu, תבא האחרונה. אם נכתוב להבעת התנועה כזה: וּ) ותהיה לנו באותיות סדר תנועות מלא. 2) ב כ פ ת רפות בסימן קו למעלה, כמו שמצינו עוד בכתבי הקדמונים — דבר שבטלו עכשיו, וכתבו ע"י זה ביותר את הקריאה הנכונה למלים זרות. וצריך להעיר שאפילו עם תקונו החדש של כתיבתנו הנכבד, אין אנו מוסיפים בעצם שום אות חדשה בא"ב של הדפוס ולא צורה מוזרה ביותר לעין העברי. ואפשר שנוח היה לקורא להתרגל לחדושים אלו מטראנסקריפציה המתוקנת שמנהיגים עכשיו בספרותנו. — העורך.

בזמן הדרוש, או לאט לאט יתפתח התיאטרון הערבי וימשוך אליו את העברים היודעים פה ברבם פחות או יותר ערבית. אבל אם יעלה בידינו לברוא במה עברית תמידית, אז התיאטרון העברי, שגם עכשיו בהתחלתו ע"י „חובבים" נעלה הוא הרבה מהתיאטרון הערבי עם ה„ארטיסטים" שלו, יתפתח זה לכח שישפיע גם על הקהל הנכרי לטובתנו.

את ערכה של שפתנו הלאומית אנחנו צריכים להדגיש גם לפני מוסדות הממשלה. אנחנו צריכים לדרוש שכל המודעות של הממשלה ושל הנהגת הערים תהיינה גם בעברית. דבר שגם המגיסטראטים עושים אותו ברוסיה, בערי ליטא, בהתחשבם עם התושבים היהודים — אינו כל שכן שיכול הוא להעשות פה בארץ ישראל. יחד עם זה צריכים אנחנו להשיג, כמו שהזכרנו למעלה שבכל הנהלות הערים, שיש בהן ישוב עברי הגון, יהיו גם פקידים עברים, בכדי שאפשר יהיה ליהודים להשתמש בבתי הפקידות בשפתם, כמו שאפשר זה בפוסטות של ארץ ישראל. בקיצור, אנו צריכים לברא סביבה עברית לא רק בביה"ס, ולא רק בבית האב, אלא בכל מקום שהצבור העברי מגיע לו ביחסיו. ואין צריך לומר בבינינו לבין עצמנו! אספותינו, חגיגותינו, מודעותינו שלטי חנויותינו — הכל, הכל צריך להיות רק בעברית!

יש אנשים בארץ ישראל, שחושבים להם לאי-טבעי לדבר עבריה, מאחר שהורגלו לדבר בשפה אחרת. ובכל היותם מצדדים לתחית השפה בארץ ישראל הם חושבים, שרק מבתי הספר החדשים יבוא דור חדש שיתחנך על השפה העברית, ובעת שהחניכים החדשים יהיו לאנשים ויבואו בחיים אז ממילא תהיה השפה העברית השפה המדוברת בחיים, כמו שהיא מדוברת עתה בבתי הספר. אבל טועים כל אלה שבאים בטעמים כאלה, טועים כל אלה הפוטרים את עצמם מחובתם לטובת השפה ומעמיסים אותה על הדור הבא. הם טועים, מפני שאלה שדוחים את חובתם ועבודתם להבא, אינם משאירים את יחום השפות בארץ במצב של status quo. בה במדה שהם מדברים יותר בשפה אחרת, באותה מדה הם מחזקים את מצבה, את ערכה בארץ ואת התפשטותה, ובאותה המדה יהיה יותר קשה אחרי כן לעקור מה שהם נוטעים בלי דעת ובלי רצון. צריך שידברו עברית גם אלו שהדבור עוד קשה עליהם, ואם גם אינם יודעים את השפה בכל דקדוקיה. נכבד הוא שתמיד נרגיש שהשפה העברית היא שלנו, וזה אפשר לא על ידי ריוולוציות והודעות, כי אם על ידי הדבור וע"י העבודה וההשתדלות להגשימה בחיים. אי אפשר לשים קיר מבדיל בין בית הספר ובין החיים. לבית הספר בעצמו אין די כח להחיות את השפה, אם אין עוזר חזק לזה בחיים שמחוצה לו. הדבור העברי בחיים יחזק גם את מצב השפה בכל בתי הספר, וכל החברות המתעסקות בחנוך בארץ ישראל יוכרחו להגדיל את שלטון העברית בביה"ס כל כמה שיגדל שמושה בחיים.

לא דברנו במאמרנו זה עד כמה תלויה עבודה קולטורית זאת במצבנו האקונומי ובהסתדרותנו הצבורית. כמובן בלי כח אקונומי אי אפשר שהעם ישיג לו גם כח קולטורי בארץ. אם לא יתגדל הישוב העברי בארץ אז נבא גם פה למצב

הרגיל שאנו נמצאים בו בארצות אחרות, כי נהיה המועט, וכתור מועט סוף סוף יכנעו בנינו לפני השפה והקולטורה השוררת בארץ, ששלטונן אמנם עדיין רפה אבל אין ספק שיתחזק בעתיד, מפני שהארץ הולכת ומתפתחת ועתידה להתפתח גם אם לא יגדל הישוב היהודי. אנחנו הראנו במאמרנו זה רק את הצדדים היותר נכבדים והיותר קרובים להעשות על ידינו בעבודתנו הרוחנית הנחוצה כל כך להשגת מטרתנו הכללית, מפני שחזוק הצדדים האלה, חזוק הקולטורה העבריה הועיל גם לחזוק כחותינו האקונומיים בארץ.

והנה משתרע לפנינו עכשיו כבר נרחב לעבודה להחית השפה ולהרמת הקולטורה. יש חפש האגודות—ובכן נהאגד למטרה זו, כי זו בראש. משגה היה מצד עסקנינו שאחרי החפש מצאו לנחוץ קודם כל לעבוד בעד הרחבת הערבית והמורקית בין היהודים. לא! אנו צריכים ללכת בדרך אחרת מאשר החלו להם בראשונה מיסדי אגודות העותומנים. ראשית עבודתנו היא, לאחד את היהודים על ידי שפתנו העברית. העבודה הזאת הרים את הכח הרוחני של היהודים גם פה, גם בחוץ לארץ. היא תחזק את הכחות לעבודה והיא תתן לנו את היכלת לעביד עבודת הישוב בכחות מאוחדים ויותר חזקים. את עבודת הקולטורה הזאת אשר לפנינו איננו יכולים לדחות. לחכות אי אפשר, מפני שהתפתחות היהודים והתקדמות הערבים בארץ לא תחכה. איננו יכולים למנוע את ההשכלה מהעם אי השתתפותו בחיים המדיניים של הארץ, ואם לא נתן לאחינו בארץ ישראל את מזונותיהם הרוחניים בזמנם בעבריה, אז בהכרח ירכשו להם את השכלתם בשפה אחרה; ואם לא נברא קולטורה עבריה בארץ ונשאר בפרוד לשונות, אז לאט לאט נכנע לפני השפה הערבית וההשכלה הערבית.

ואנחנו צריכים לזכור, כי תחית השפה העבריה בארץ ישראל יש בה תפקיד לאומי לא רק להרמת כחותינו הרוחניים, כי אם גם תנאי הכרחי להרמת כחותינו החמריים וחזוק מצבנו המדיני בארץ.

י. ל.

מ. דיזנגוף.

בפני המשטר החדש.

תָּמֵהַּ ומסופק עמד כל העולם הנאור למראה השנוי הגדול שנתגלה פתאום בממלכת תורקיא ובא כמו בהיסח הדעת. ראוהו ולא האמינו בו: האפשר כי גם ה„מאמינים" האדוקים, אלו הפטליסטים הדבקים במסורות קדומים יהיו דורשים ומקבלים מהממשלה הארבי־דיספוטית כל מיני החירויות והזכיות שבמשטר קונסטיטוציוני? האפשר כי יֵעָשֶׂה כדבר הגדול הזה מבלי תגרות ומלחמות דמים? היֻגָּאל גוי יום אחד? האם לא תעוף לה גאולה זו בין לילה אחד כאשר באה?... אך הנה זה עברו יותר משׁשה ירחים מיום מתן הקונסטיטוציא בתורקיא, הבחירות נסדרו, מפלגות מדיניות מתהוות ומתחרות ביניהן, הפרלמנט נפתח, האומות מתחילות להשמיע דרישותיהן, וַעֲרוֹת מתחלפות — והקונסטיטוציא אמנם חיה וקימת ופועלת לעינינו! סוף סוף, משמע, כי ממלכת תוגרמה אמנם הגיעה לידי בגרות מדינית, הצבא אשר בה עומד ומגין על החֹפש ושומר עליו באמונה ובהכרה ברורה, ואין ספק כי יתחילו השנויים הפנימיים והריפורמות בכל מקצעות החיים — ועומד הקדם לשנות את הפוליטיקא של כל ממלכות אירופא ביחסן אליו וממילא גם ביחס שבינן לבין עצמן. ומי יודע אם לא קם עכשיו „מתחרה" חדש מן „המזרח הנרדם" לציביליזציא האירופאית מעין „הסכנה הצהובה" זו שהראתה כֹּחה במלחמתה עם רוסיה? מי יודע אם לא נראה עוד בעינינו בתחית האישלם וחדוש העולם המושלימי באופן שלא פללו לו עד היום?...

ואנחנו, עם עני ודל — „היינו כחולמים". עומדים אנו בשאלות הישוב והציוניות שלנו ועדיין אין אנו יכולים לשער את הפתרון הבא לקראתנו עם המהפכה הזאת. רק דבר אחד ברור לנו, כי מן הוא והלאה אנו צריכים להתחשב עם כחות חדשים שלא פללנו להם עד כה: עד הנה היו סוברים הציוניים שאין הדבר תלוי אלא ב„טשארטר" וזה תלוי ברצון מושלים ופקידים, ורצונם של אלו תלוי, כידוע וכמוסכם, רק בבקשיש; ולפיכך, בין אלה מן הציוניים שאמרו כי טשארטר קודם לקולוניזציא ובין אלה שאמרו כי ישוב של אינפילטרציא קודם לטשארטר — חשבו כי רק הכסף יהיה „עונה הכל". והשאלה הציונית לא היתה אצלם אלא שאלת הכסף בלבד. עתה רואים אנו כי לא רק ברצון פקידים ושרים תלוי הדבר. מעכשיו אנו צריכים להתחשב עם עמים ועם ציריהם באי־כחם שבפרלמנט, בעתונים ובדעת הקהל ורצונו שאינם נכנסים בגדר הבקשיש — ומה יענו אלה לנו?

מפי עתונים ומפי אחדים מהתורקים הצעירים אמנם נתמלטו כבר אי־אלו תשובות שאינם לע"ע אלא דברים בעלמא, אך בכל זאת ההגיון נותן כי כך הן צריכות להיות ובכלל גם תהיינה כך ביום שידובר בנו באמת. ולפיכך אנו צריכים לשום אליהן לב. הכלל העולה מדבריהם הוא: א) יחס של אחוה וידידות לעם ישראל בכלל, — דברים שאנו יכולים באמת לחכות להם מאת

העם התורקי שהראה לנו יחס טוב עוד לפני ת' שנה. ב) כי בני ישראל הם יסוד יצוי לבנין הממלכה התורקית ובסבר פנים יפות יקבלונו אם נבא להתישב בה ולעבוד את אדמתה ונביא בה קפיטלים לתעשיה והרשת המעשה — דבר שגם הוא מובן, כי אנשים וקפיטלים באמת נחוצים לתורקיא, היהודים הנרדפים מארצות רוסיא ורומניא הרי ודאי יקבלו עליהם עול מלכות תורקיא החדשה הקונסטיטוציונית בחפץ לב ויהיו לאזרחים נאמנים בארצה. ג) וזהי תשובה שלילית: הם אינם יכולים להסכים מראש לשים אוטנומיה פוליטית והתרכזות כל האמיגרנטים שלנו אך ורק בא"י, — ותשובה ד, במה שנוגע להתרכזות בא"י, היא עדיין בכל אופן קודם זמנה. דבר זה יתברר עם תנועת ה י ש ו ב לכשתבא, ולא עם תנועת ה ד ב ו ר. . .

אך אנחנו הציונים, שארץ אבותינו עיקר גדול לתחית עמנו המרוצץ והמפורד — אנחנו שמאמינים אנו ובטוחים, כי ארץ זו שלא פקעה קדושתה ואהבתה מלב עמנו, בבא עת תחיתה תהא ב כ ל א ו פ ן מושכת את בניה אליה מקרוב ומרחוק, ואי אפשר שלא תעשה מרכז חשוב לעמנו בכלל ולאחינו תושבי תורקיא בפרט, — אנחנו החפצים לעזור ביחוד לתחית חבל ארץ זה שבתורקיא ע"י אנשים חדשים, אנשי מעשה ופעולה, וקפיטלים חדשים ממשיים. — כדאי לפנינו ע ת ה לעשות את חשבון האנשים והקפיטלים שיש לנו בארץ ולחשב לסוף את דרכנו העתיד העומד לפנינו.

ננסה לעשות זאת, לפחות בסקירה קצרה וכללית.

שנים הם מיני האמיגרנטים העוזבים את ארצות מולדתם: מין אחד הוא מאלה האנשים שהחיים נצחו אותם ואין הם יכולים להתגבר על המכשולים הרגילים בארצותיהם ולהלחם בהם והם בורחים מן המערכה והולכים למקום חדש להבנות שמה אחרי החרבן שבא עליהם בארצם. אמיגרנטים כאלה צריכים ביחוד לארץ בנויה ומסודרה שסחרה ומיני תעשיתה רבים ושונים והדורשים לה ידים עובדות במספר רב. אנשים כאלה הם חמר פחות או יותר נאות לחזוק הארץ הבנויה אשר אליה הם באים — הכל לפי שנותיהם ובריאותם של הבאים ולפי תכונת רוחם. אמיגרנטים כאלה הם האישלקים, האירלנדים, הסוריים והיהודים ההולכים ובאים לאמריקא או לאפריקא הדרומית.

המין השני של אמיגרנטים הם אנשים שאינם יכולים להשלים עם אופני החיים הסובבים אותם והם מורדים בהסביבה הזאת. אך בהיותם המעט ומבלי יכלתם לנצח אותה, הם עוזבים את הארץ והולכים להם לארץ חדשה לברא להם סביבה חדשה עם אופני חיים חדשים. אנשים כאלה אינם מנוצחים, הם לא נתמעטו תחת כבד החיים ואינם בורחים מתוך החורים והסדקים שהתחבאו בהם להציל את נפשם, — כי אם אנשי חיל היוצאים בקומה זקופה מן המבצר אשר האויב הרב תקפו וכלי זינם בידיהם והם הולכים לערוך להם מערכה חדשה. אנשים כאלה יבקשו דוקא ארץ לא נושבה כדי שיוכלו להביא אליה את רוב בניהם ואת רוב מניהם ולבנותה מחדש לפי מגמתם ולפי רוחם.

ואנחנו בשיבת ציון שלנו, בישוב ארץ ישראל זה ששמנו לנו למטרה, אין ספק שאנו צריכים כאן לאמיגרנטים הדומים לאלה האחרונים. ישוב חדש אנו רוצים ליסד בארץ, ישוב

שיהא נעשה על ידינו מן המסד ועד הטפחות, ויישוב כזה הבינונו מיד שאנו צריכים להתחילו דוקא מעבודת האדמה בעיקר.

והנה רוב היהודים הבאים לא"י מסוג ה„בעלי־בתים", חוץ מהזקנים והזקנות ההולכים למות — לא רק שאינם אכרים (אולי יש בהם אחד למאה) כי אם גם לא הסכינו בשום עבודה הגופנית מעולם. יושבי כרכים ויושבי־קרנות אלו שהושלכו מתוך החיים בצוק העתים באים לכאן בחצי ימיהם עם הטף אשר ברגליהם, מלאי יאוש וחסרי כח למלחמת החיים, בלי אמצעים ובלי ידיעה כל שהיא. לא לבנות הם באים כי אם להבנות. אנשים כאלה אינם עזר אלא מעמסה לכל ישוב חדש — אנשים כאלה עם נסיונם הראשון שלא הצליח מתיאשים מיד ומרפים גם ידי חבריהם, מקללים בציוניות „שבאה רק לרמות את הבריות", ועם האפשרות הראשונה הם עוזבים את הארץ לספר „תהלתה" בישראל. גם הפועלים הצעירים הבאים לא"י רק המעט מהם עבדו עבודה גופנית בארץ מולדתם, והרוב הם משכילים צעירים הנכנסים פה למפלגת הפועלים ומתחילים לעבוד בשדה בתור נסיון, ואחרי אשר אין להם די סבלנות להאריך בעבודה הזאת ואין גם בחפצם להשאר פועלים פשוטים כל חייהם — הם עוזבים עפ"י הרוב ג"כ את הארץ והולכים ומתפזרים לארצות הנאורות, מקום שהאורגניזציות עובדות. ובעלי־המלאכה הבאים הנה גם הם אינם מן המובחרים ולרוב אינם יכולים לעמוד בהתחרות חבריהם התושבים, יען כי כסף אין להם ואינם יכולים לחכות עד אשר יכירו אותם לאומנים טובים. גם את שפת הארץ אינם יודעים — וע"כ אינם יכלים ללכת להתישב בערים שאין יהודים שכיחים שם, כמו עזה שכם וכדומה — והמה מתישבים ומתקבצים כלם רק במרכזי היהודים הקטנים, מאמירים את היוקר על צרכי אכל נפש והמשתכר משתכר לצרור נקוב. וכמובן גם רבים מאלה עוזבים את הארץ. הנה כי כן האֵמיגרנטים שלנו הם תמיד בבחינת „עולים ויורדים" — ועדיין אין אנו רואים לפנינו ישוב קים וקבוע.

בכלל רואים אנו בכל הבאים, שחסר להם כח המעשה או כח היצירה זה אשר הוא סם חיים לכל חלוץ ולכל תנועה של חלוצים. טובים אולי כל האמיגרנטים האלה במקומותיהם ויודעים הם להתנענע בתוך תנועת החיים שאחרים מניעים אותה: זה מוכר סחורות שנעשו ע"י אחרים, וזה פועל בבית הרושת שנבנה ע"י אחרים, וזה הנהו מתַוך ואיש הבינים בשביל שיעבדו אחרים — במלה אחת, כאו"א הנהו יותר טוב בתוך מכונה גדולה ההולכת ומתנועעת כבר מאליה, וכל אחד לוקח לו את התפקיד שהוא מוכשר לו. אך כדי לברוא איזו תנועה חדשה, להתחיל חיים חדשים, לברא סביבה חדשה ומרכזים חדשים של עבודה ותעשיה, אין אמיגרנטים כאלה מוצאים את ידיהם ורגליהם. יודעים הם ללכת בדרך סלולה אך לא לסלול מסלות. וכמה פעמים ראינו איש חריף משכיל רב פעלים, לכאורה, בא ליסד דבר חדש בא"י, וכלנו מחכים שכשם שעשה האיש נפלאות בארצו כן יעשה ויצליח בא"י.—ולסוף נגמר הדבר עפ"י הרוב באי־הצלחה ובאופן מתמיה. עדים המה ה„פבריקאות" השונות שנוצצו ונבלו בין לילה, ועדים המה הנסיונות הרבים שנעשו בענפי הישוב השונים ומוסדות שונים.

אמיגרנטים—דבר טבעי הוא שאנשים נדחקים מתוך דחקם ולחצם מארצם לארצות עשירות בתעשיה וחרשת הנציכות לאוכלסין; אבל א"י הלא איננה ארץ עשירה ואין לה שדות רחבים,

גדולים ושוכבים הניתנים בחנם או לתשלומין לשעורין קטנים על שנים רבות לכל גר הרוצה בעבודת האדמה — כמו שנהוג בארצות הקולוניזציה הגדולה — וגם לא בתי חרשת גדולים הנותנים עבודה לכל דורש. והנה יחידים מן האמיגרנטים שלנו נמשכים לכאן רק בכח הזכרון של העבר המזהיר ובכח התקוה להעתיד הגדול אשר אליו הם נושאים את נפשותיהם. וזהו ודאי גורם חשוב אשר עוד בידו לפתח רוח חיים בלבות אנשים א מ י צ י ר ו ח ו ב ע ל י מ ג מ ה ג ד ו ל ה לחבב עליהם את היסורים ולאמץ ידיהם בעבודה. אבל רוב הבאים הרי אינם אלא „אנשים קטנים" המבקשים פרנסה אחרי אשר נהרס מצבם בארצם. והם חשבו וטעו ועלו ובאו לכאן רק בתקוה להבנות מן הישוב ולהתמך בשעת הדחק, ותקוה זו הרי אינה אלא גורם שדרכו להזיק ולהחליש כל כח פרטי וכל איניציאטיבה אישית.

מועטים הם האמיגרנטים החזקים ובעלי המרץ הבאים לא"י, ורבים הם בערך אלה (והם הטובים שבהם) היוצאים ועוזבים את ארצנו והולכים למצרים, לאמריקא, לאוסטרליה ולאפריקא הדרומית. הצעירים שלנו בני האכרים, ילדינו אשר אמרנו: הם ילחמו לנו מלחמת התחיה ויבנו את ארצנו — מכיון שגדלו עזבו רבים מהם את הארץ, את כרמי אבותיהם ושדותיהם והולכים הם לנוע אל הבירואות של אלכסנדריה וקהירא לשרת אצל הסרסורים ואנשי הבינים. גם היציאה מהמושבות לערי ארצנו אינה חזיון יקר, והננו פוגשים לרוב את מי שהיו אכרים והמה עכשיו בעלי חניות ובעלי משרות קטנות בערים. ובמושבות רב מספר הערביאים, ועולה לפעמים על מספר האכרים העברים שם. והם יושבים ועובדים אצל האכרים בתמידות בתור חרָתים, משגיחים על הסוסים או פועלים סתם. והפועלים העברים, עושים שביתות, נוהגים מנהג פרולטרים ונלחמים עם בעלי הרכוש שעיקר רכושם — „פסיכולוגיה בורגנית", ולבסוף עוזבים את הארץ אחד אחד. והנה עובדא המוכיחה למדי על אופי פעלנו גם מצד המיַשבים וגם מצד המתישבים: בשנות 1906|7 היו בא"י יותר ממאת אלף דונם של קרקע שנקנו בכסף יהודים ושייכים לקרן הלאומית ולהנדיב (חולדה ולוד לקק"ל וחורן לנדיב) עפ"י קושנים, כחוק. והקרקעות האלה נעבדות ע"י ערביאים בחכירה. ובאותו הזמן עצמו האמיגרנטים היהודים, שהיו מרבים לבא לא"י בהמון מפני הפרעות והמהומות ברוסיה, היו עוזבים את הארץ והולכים להם בכל ספינה לארצות רחוקות לבקש עבודה ולמצא יכולת להתפרנס ביגיע כפיהם...

המאנשים האלה תבנה הארץ ותתחדש לתחיה?

והנה העיר ירושלם — לב הארץ וראשה — אשר בה צריכים היו לכאורה להתרכז סימני התחיה וההתחדשות, ומה היא מציגה לפנינו אם לא „מפלת אבנים"? העיר הנצחית, גאון ישראל זו עדין היא שרויה בתרדמת המות תחת ערמות מסורותיה הקדומים ואינה מתעוררת אלא לסכסוכים פעוטים וגבוים ואינטריגות של כוללים. אין דבר מעיד פה על תנועת חיי מעשה, על כח היצירה של שאיפות ומגמות אוחזים קבועים לדורותיהם, של מעשי אבות הדואגים לבניהם ויורשי מקומם ולעמדתם בחיים ובמדינה. אין רוח, אין חיי אדם מתקדם ונושא לעתיד רב המעשה. רואה אתה את האבות ובאלו עדין הם אומרים: היום כאן ומחר בקבר, והטובים שבבניה — היום כאן ומחר למדינת הים... ובשאר ערי הארץ — הלא אך חרבן ועזובה

וקהלות בטלנים גמורים. אך הנה זה יפו, זו החיה, ההומיה, הרועשת באספותיה ובעסקיה הישנים והמשונים. יפו זו שבלה „הדיש" — כלום מרגיש אתה בה חיים מבוססים ומיוסדים של עדה אזרחית המשתרשת בא״י ויוצרת לה מעמד במדינה? קהלה יהודית זו שיש בה כששת אלפים נפש אינה תומכת אפילו בבית־הספרים שיסדו להם חובבי־ציון ולא בבית־החולים שלה המוכרח להסגר כפעם בפעם. לא עדה אתה מוצא בעיר חדשה זו, אלא ערב־רב של עוברים ושבים, או העוברים לבלי שוב... ואין האנשים האלה מוכשרים עדיין לברא צבור חדש בארץ מפני שבעומק לבם אינם מאמינים עדיין בקיומם פה בתוך התנאים המשתנים ומתחלפים עליהם תדיר.

רק המושבות הן חזיון ישובי אחד משמח. פה אתה רואה שהיהודים סוף סוף מסתגלים לאדמה ולעבודתה וכי באופן כזה היינו יכולים להשתריש בא״י לפרוח בה ולהפריחה אתנו. אבל כמה הן המושבות אשר אתנו עד היום? — להוסיף עליהן עוד? — במה? נחוץ לזה קפיטלים עצומים, ואלו היכן הם?

כי מה הקפיטלים הבאים אל הארץ?

החלוקה שכל כספיה נאכלים ע״י מקבליה, בידוע, מבלי הביא כמעט שום תועלת לבנינו של הישוב. והנדבות — הן אלה נדבות סתם או תשלומי הב״ים לחברות שונות ולמוסדות של צדקה שונים. לסוג זה אפשר לחשוב גם כספי החובבים והציוניים הנכנסים במדה זעומה ומוצאים עפ״ר גם הם למוסדות, וללשכות ולנסיונות שונים כידוע, אך לא לישוב ממש, כי כלפי זה כמוהם כאין — ומה יתנו ומה יוסיפו אלה?

רק דבר אחד עשוי מכספי הציוניים — הבנק אפ״ק, שיש בו כבר אופי של קפיטל חי ורשומו אמנם ניכר בא״י, אך פעולתו של זה הלא מוגבלת היא לפי טבעה ולפי אמצעיו.

קפיטל הגון השקיע הנדיב בישוב הקרקעי, וכו נוסדו ונתבצרו רוב המושבות שבא״י, שמסרן אח״כ ליק״א שתהא מחזקת בהן, הרבה בקרו תוצאותיה של „תמיכה" זו, — ובצדק, — אך הכל צריכים להודות כי בלי זו, לא היינו רואים גם התחלה כל שהיא של ישוב. ומאז שנסתם המקור הזה ואינו מוסיף כמעט להושיב מושבות חדשות — אין החדשות נוספות על הראשונות.

יכולים אנו להשוב עוד קפיטל אחד, את ה„מזומנים" שמביאים אתם האמיגרנטים עצמם. אבל מה מצער ודל הוא זה! מה הוא ומה כחו ובמה נחשב הוא כלפי הישוב שאנו מדברים בו? רוב האמיגרנטים הבאים לכאן, כאמור, הם פשוט עניים, ואם גם נתרבה במקצת הישוב ע״י אי־אלו סוחרים קטנים וחנונים שונים, אבל כלום לישוב שכזה אנו שואפים? כלום ישוב כזה יביא את התחיה לעם ויבצר את עמדתו בארצנו? מה יתנו ומה יוסיפו לנו, אם גם תבנינה אי־אלו עירות יהודיות בא״י כמו אלו שבתחום המושב? ואפילו כך כבר־ישוב בא״י, מה יתן ומה יוסיף לשאיפתנו אם הישוב הקרקעי לא יתפשט ולא יתרחב על ידינו? איזה חזוק, איזו תחיה ואיזו התחדשות יכולה להביא לנו קהלה החיה מן „הרוח" ושאין לה שרשים ועקרים באדמה גופה?

הנה כי כן עומדת לפנינו שאלת הקפיטל עוד מימי התחלת הישוב. ופתרון השאלה הזה נראה לנו רק בקפיטלים פרטיים שיבאו לשם מסחר ורוח. אך לפי שהממשלה הקודמת היתה עוצרת בעד כל עבודה חפשית ומשימה מכשולים לכל מעשה בארץ — אמרנו, עד שלא יהיה לנו „טשארטר", או שטר מעין זה, שיתן לנו זכיות ידועות עם היכלת לעשות ולברא בארץ, אי אפשר למשך לכאן כל עבודה קפיטלית. אך הנה הגיעה השעה ואופקים רחבים נפתחים באי העזובה וחרות המעשה תנתן לפני הקפיטלים — ואיה המה הקפיטאליסטים היהודים הנדחקים בכל רגל ברוסיא? הקפיטל — זה המניע העקרי של כל ישוב, זה הקונה קרקעות ומשביחן, זה החופר מטמוני ארץ, הלוכד סגולות הטבע ונותנם בידי אדם, זה הסולל דרכים והבונה נמלים — קפיטל זה יהופך מדבר לעדן ולמושב בני אדם, עוד טרם יתן כל אות וסימן כל שהוא של התעוררות, וכלים ריקים הננו עומדים עדין לפני התקופה החדשה הבאה לקראתנו — ולאן ולמי נשא עין בתקותנו?

ואפילו אם נאמר כי סוף סוף עם זרם הקפיטלים העתיד לבא בארץ תורקה בכלל ישתפו גם קפיטלי היהודים לאי בפרט והביאו חיים ואנרגיה ביהודים המתגוררים בארץ מכבר, והביאו גם המון אמיגרנטים חדשים וסדרי חיים חדשים. אבל דבר זה הרי ברור לכלנו, כי יסוד ישובנו צריך להיות בעקרו וברובו קרקעי, כי רק בישוב כזה נוכל להחיות את עמנו בתור עם הקשור קשר של קימא אל ארצו, להשיב את ישראל לארצו ולמולדתו, וזאת אומרת לא רק לאויר הארץ אלא לה א ד מ ה ממש. הישוב הקרקעי הוא האמצעי העקרי וגם המטרה עצמה לשאיפתנו, ואנו צריכים בראש וראשון לברא פה מפלגת אכרים בריאה — ודבר זה הרי לא יעשו לנו כל מיני קפיטלים של יהודים בעלי רכוש או של חברות אקציונריות שכל מטרתם הרוח; כדי להנחיל אכרים צריך שיתנו להם אדמה, אם לא לגמרי בחנם, כי אז לפחות לתשלומין קטנים, בריבית קטנה לשנים רבות, וקפיטל כזה, מנין נמצא?

הנקל הוא להורות באצבע על יק"א, שיש לה קפיטל כזה. אבל מה תעשי להוה עשירה זו שהשיתוף אינו כשר לפניה? היא רוצה דוקא בארגנטינא, וכל מה שהיא עושה בארץ אינה אלא על דעת הנדיב ועל חשבונו; הנדיב עצמו עם כל חבתו לציון, סוף סוף, אינו אלא יחיד שאינו יכול לקבל על עצמו את הכבר. הישוב הקדום הוכיח כי דבר רב אחריות כזה אי אפשר שימסר בידי אדם אחד וברצונו בלבד. והעבודה הלא רבה היא ועצומה מיצירת הרכוש הקרקעי ועד הנהלת הישוב והסתדרותו, ישוב שאינו רק דבר גדול כשהוא לעצמו, אלא כי רב הוא גם בערכו הלאומי בכלל.

תאמרו, כי עכשיו זאת היא תעודת הציוניות לעשות, והסתדרות הציונים צריכה עכשיו להתחזק ולהחל בעבודה חשובה זו? אבל צריכים אנו לתהות על קנקני של הסתדרותנו זו ולראות עד כמה היא מוכשרת בכלל לפי אפני הסתדרותה לעבודה ריאלית אמתית. ואני מקדים מיד ומעיז לומר, כי כל ההנהגה הזאת של בחירות שוקלים וקונגרסים, של ויכוחים והרצאות פומביים ופרלמנטריות ושל אגיטציות ופרסום עד מכהיע — כל המכונה הזאת אינה מוכשרת לדעתי לשום עבודה מעשית של בנין ושל ישוב. השטה הזאת אמנם טובה היא בשביל תנועה במפלגת הסוציאל-דמוקרטים, שעקר תפקידה היא כבישת נפשות וגלוי דעת,

ועיקר מעשיה — הסתדרות המונים לשביתה ולמלחמה כנגד יחידים בעלי כח. אבל סדור מעשה ישובי — כזה שלפנינו — אינו יכול להעשות בהמון, אמנם יפה מאד היה הקונגרס הראשון בגלותו לפני כל העולם את רצון האומה המתעוררת לתחיה ויפים היו נאומיהם של הרצל ושל נרדוי בדרשם משפט עמם הנדכה ובדברם גבוהות על מגמותיו לעתיד. סם של חיים היו הדברים והמחזות האלה בשביל רוב עמנו האומלל וכח היה בידם להושיב בקרבו בקרבו רגש לאמי מחולל נפלאות. אך כשאנו נגשים למעשים גופם, לפעולות ממשיות, צריכה לנו הסתדרות אחרת שאינה תלויה בדעת כל מיני השוקלים לשיטותיהם וצביוניהם התיאוריים. כל ציוני השוקל שקל'ו ונבחר לציר הקונגרס, טוב הוא לשמש כחֹמר לדימונסטרוציה לאומית ופוליטית ולהערצת הרעיון הציוני, אך לא כל ציוני יכול להוות דעה בקולוניזציה. כלנו יודעים שכל הצירים המקריים שלנו המשתנים בכל שנה אינם בני סמכא כלל בכל שאלות הישוב, וההלטותיהם ומסקנותיהם של הרוב אינן גם דירקטיבות מעובדות של שליחי עם ישראל, וע"כ אי אפשר לנהל ישוב חשוב ע"י מניע כזה. אומרים עליהם על פקידי הנדיב שעשו שגיאות גסות וזדונות הרבה בהנהגתם את המושבות. אבל כלום בטוחים אנו כי לוא מסר הברון את כל המיליונים שהוצאו על ישא"י להסתדרות הציונית, בתנאי שיעשו הם ויבנו מושבות בא"י — כלום היתה ההסתדרות הזאת בקונגרסיה בוראת מושבות טובות מאלו ומנהלתן בחכמה ובסדר יותר נאה מהפקידות? ומה ריב „המפלגות" והפוליטיקא של האופוזיציות, מה אלו היו עושים?...

ועתה בא והוסף על זה את הפרסום, שטבע אורגניזציה דמונית כזאת מחייבת — הפרסום הזה הנעשה ע"י המון מכה"ע והאספות טוב הוא אולי בשביל התפשטות הרעיון והפרופוגנדה, אבל כמה הוא מזיק לכל פעולה של ישוב בארץ. ההסתדרות הזאת אשר כל שוקליה וכל מנדביה אינם מכניסים אפילו 200,000 פר' לשנה, — ולפעמים לא יהוקות אין המרכז מקבל די הוצאותיו — משתמשת בחמשים מכה"ע בערך, בכל הארצות ובכל הלשונות. וכל הארגנים האלה שנועדו „לעורר" הרי מחויבים הם להריע ולתקוע על כל כרם שנעקר בא"י ועל כל נחלה שלא נקנתה ועל כל הצעה שלא נתבשלה כל צרכה ועל המדיניות ועל הכלכליות אשר בציונית המעשית ועל המפלגות וחלוקיהם, ובדומה לזה להג הרבה ורב דברים גם באין ענין ומעשה לפניהם. הלא ללעג ולקלס היינו בעיני העם שאינו מבין פוליטיקא, וכן היינו גם בעיני פקידי הממשלה שבתוגרמה, השומעים את דברינו הרבים על אופקים רחבים ופרספקטיבות גדולות, בעת שהכל יודעים שבקופתנו לא תמיד נמצא גם כדי הוצאות קטנות ממש. והתועלת שפרסום זה מביא בשעת איזה מעשה ממשי, מובן: העתונים כדרכם הרי צריכים להיות „זריזים מקדימים" — והנה מדפיסים, למשל, בשורות על דבר קנית הבתים לבצלאל, או חלקת קרקע ל„אחוזת בית", בעת אשר עוד לא נגמרה עדיין הקניה, והפרסום הזה — מעלה את השער ובורא הרבה מכשולים חדשים מצד הממשלה. או הנה זה הודיעו והריעו במכה"ע ע"ד החלטת אספת מוסקווא לקנות קרקעות, ליסד בירא מרכזי ביפו וכי רבים מהאמידים מכינים א"ע לבא לא"י, — והדברים כמובן נקראים ומודיעים אותם בעוד זמן למי שצריך לדעתם.. . ובכלל כל האטמוספירה הזאת של קונגרסים

ופרלמנטריות וכל הפרֶסה הציונית המלאה שירי נצחון של כבוש ו י ד י ע ו ת מ ש מ ח ו ת מביאה ממש דמוֹרליזציה מוסרית בלבות הנוהים אחרי הציונות. ומה העבודה הציונית דורשת מאתנו כיום? לשלם שקל, לבא אל האספות ואל הקונגרסים, לנאם נאומים שיהיו נדפסים ולעשות פרסום ופרופוגנדה. ואין איש מרגיש עדין עליו שום חוב לעשות בעצמו דבר ממשי בארץ תקותנו, אין קונה קרקע אף מבעלי היכלת ומהמצוינים עצמם אין מתישב ואין דואג באמת לישוב ממש. וכל הקרבנותי כלם — „יהיו לרצון אמרי פי" ובאלו הקרבנו...

ואם בימי „חבת ציון" העליונה היינו רואים לפעמים איזו התעוררות מצד אנשים פרטים לעשות איזה מעשה של ישוב, אם בכח עצמם, אם ע"י השתדלות בפריז — מעשים שסוף סוף הביאו לידי אי־אלו תוצאות של יסוד מושבות בא"י ושהיו באמת לסימן של התעוררות באומה — הנה באו הקונגרסים והפסיקו הכל וכל ההתעוררות קבלה צורה של שקל ואספות ומדרשים וכו'. בקיצור, „גלוי דעת", ואידך — הלא יחליטו בקונגרס מה לעשות! והחלטות הקונגרסים מה הן ומה ערכן? יהי דבר קטן למשל: הקונגרס האחרון הואיל להכיר את השפה העברית לשפת ההסתדרות בכל עניניה ונתקבלה ההחלטה בפה אחד ובהתלהבות מרובה ובמחיאת כפים כנהוג — ובה בשעה, כלום היו כל הצירים כל כך תמימים שיאמינו שהחלטה זו תתקיים ותצא לפועל? ולשמחה מה זו עושה? — מפני ש„גלוי דעת" יפה יש בדבר! מלי־נאה נאמרה, והכל ששים ושמחים — וככה נהפך אצלנו הכל רק ל„מלים, מלים, מלים" שאין שום בר־דעת יכול לתת בם אמון... ועתה היפלא איפא הדבר אם אין העם מאמין בתנועה הזאת ובהסתדרות זו? הלא בעצמנו אנו חתרנו את הבסיס הקרדיטי שלנו (Credit basis) אשר בלעדו אי־אפשר לעשות גדולה או קטנה בענין ממשי. ואפילו אם נהיה תוקעים ומריעים ומרעישים „עולמות" בהגה ובהנה — כלום נועיל מה למעשה?

אלה הם אנשינו, ואלה הם קפיטלנו, ואלה הם כחותינו אשר עמנו בארץ, ובאלה הננו עומדים בפני המשטר החדש... עומדים אנו בא"י באפס כח ובאפס מעשה רק רוממות האידיאה בפינו. עומדים אנו בגם בלי שום תוקף חקי ומכריזים על „כבוש הארץ וכבוש העבודה" — ואין שם על לב כי סוף סוף הרי בתוך עמי תרבות אנו עומדים, עמים שבה השלטון עתה בידם ושדבורינו המפוצצים והריקים אפשר אינם כלל לפי רוחם וחפצם הם.

כן! אפשר ואפשר, כי לא תפתח עוד ארצנו בקרוב לפנינו...

ולעומת זה מצד שני — הנה כל הארץ נפתחה לפנינו לרוחה. ת ו ג ר מ א בכלל ארץ טובה ורחבה היא, מיעטה באוכלוסין ויש בה הרבה מנכסי הממשלה (דשיפלק) שיהיו ניתנים גם בחנם לעובדי אדמה. ועתיד מסחרי גדול לה לפי מצבה הגיאוגרפי וטיב תבואותיה. ועתה עם המשטר החדש, העתיד להביא שנויים נכבדים לטובה בארץ זו — הלא ארץ של כניסה חדשה נפתחת ביחוד לפני היהודים הגולים, ארץ שעתידה לקבל בסבר פנים יפות אנשים וכספים מן החוץ ויהודים, אפשר, ביותר. וליהודים הגולים הלא קרובה היא ביותר לארצות היציאה שלהם. ויחס הממשלה העותומנית וכל עמי האישלם הוא בכל אופן טוב הרבה יותר אלינו מיחסם של עמי אירופא. וגם בימי השלטון הדספוטי היו אוהבי היהודים שוים בזכויותיהם עם שאר העותמנים ונחשבו כאומה רצויה בארץ.

ועתה מה אנו יכולים לראות באמיגרציה זו: התחרות מפסידה אועזר וסיוע לישוב א"י? בעיני אני, אין ספק שארץ תורקיה יכולה להיות לנו גם דרך טובה וישרה לארץ ישראל! קרבת המקום והאחוד המדיני שבין ארץ אבותינו וארץ תורקיה דבר הוא, ואם יכנסו הרבה מאחינו לארץ תורקיה, בתור נתינים ואזרחי הארץ — הרי יגדל גם כחנו ותעצם השפעתנו בה, בתפסנו מקום חשוב בין העמים אשר בקרבה, ואז יש גם תקוה יותר גדולה לדרישותינו ביחס לארץ אבותינו. אם רק נזכור דבר זה, שאי אפשר במשטר קונסטיטוציוני לאסור על יהודים עותומנים מהתישב באיזה חבל ארץ שהוא בתורקיה — נבין עד כמה התישבותנו בארץ זו יכולה להיות פרוזדור לא"י. פרוזדור שאינו משל כלל לאוגנדה או לשאר ארצות!

וישוב ישראלי חשוב בארצות תורקיה כשהוא לעצמו כלום אין לו ערך לאומי גדול? נזכור נא כי ישוב זה אינו יכול להיות בעינינו כאבר שנחתך מן הגוף הישראלי כלו הנתון בראשו ורבו בארצות אירופא. זה לא יהא דומה כלל לישוב ארגנטינא, קנדה ואפריקא הדרומית. המרכז הזה הלא בתוכנו יהיה יושב, קרוב וקשור למרכזים הרוחניים שלנו בארצות אירופא ומושפע ביחוד ע"י המקום הקדוש לנו שאנו רוצים לעשותו מרכז של תחיה רוחנית לכל העם — ארץ אבותינו. וכמדומני שכדאי הוא הדבר להתחשב עמו לאחר שהגיעה גם שעתו.

עתה היא שעת הכשר ליהודים שיכנסו בתור לאום אל תוך הלאומים הישנים החוסים בצל הממלכה העותומנית. עתה בשעה שמתהוה בה הדיפירנציאציה של גזעים ושל שבטים שונים, יכולים גם הם לתפוס בה מקום כעם אחד, מקום חשוב של השפעה בתוכה, והעובדא שבתוך ארץ תוגרמא נמצאה א"י וכל נתין תוגרמי יכול בכל עת לבא שמה ולהאחז בה — זו עצמה יכולה לעורר בלב היהודים חבה לממשלת העותומנים וחפץ להכנס אל תוך שבטי העם הזה ולהיות אתו חיים משותפים, חיי אחים, חיי בנים בארץ מולדתם. ואנחנו, אם לא נבא אל תוכם רק כפדלרים וסוכרים, אלא כאנשי מעשה ועבודה, כבעלי קפיטלים העוזרים להפרחת הארץ, נוכל למצא בהם חבה ואחוה אשר לא נמצא כמוה בשום ארץ. וביחוד היינו צריכים להכנס לארץ זו בתור קולוניזטורים, להושיב קרקעותיה ולהפריחן. וקרקעות יש בארץ תורקיה, קרקעות שיהיו גם נותנים חנם למתישבים, ועליהן — יתפתח נא חלק גדול מהאמיגרנטים שלנו בתור מפלגת אכרים עובדי אדמה, בעלי בתים כפריים ופרמרים כמו באמירקא! ישוב יהודי כזה, אם יתפתח בארץ תורקיה בכלל, הוא הוא אשר בכחו לברא לנו, להוליד ולהוציא מקרבו ישוב חזק ומובטח גם בא"י, ישוב שיהא כמגדל המאיר לכל תפוצות עמנו.

ובכן, אם גם יקשה לנו בראשונה עם המשטר החדש ועם כחותינו הדלים לפלס דרך לאמיגרציא היהודית ישר לארץ אבותינו, ואם גם תנאי החיים לא יתאימו לכך בעת הראשונה, ותחת זה אפשר יהיה ביותר לסדר ישוב קרקעי בארצות תורקיה בכלל, — יוכלו כל אלה שעיניהם נשואות ציונה להתנחם בזה, כי ארץ תוגרמה היא הדרך טובה וישרה לארץ ישראל. ואל יהא הישוב הזה קל גם בעיני כל חובב ציון ביחוד. וסבורני כי לישוב הזה המדבר בשם ארץ תורקיה בכלל היינו יכולים למשוך גם את כל אלה ה„אנטיציונים", ביחוד את החברות הגדולות שלנו העובדות במזרח, כמו „יק"א" „כי"ח" „עזרה" „אגודת אחים" „בני ברית" — כל אלו שאין בלבם חבת ציון אך יש בידם קפיטלים שנועדו בשביל גולי ישראל.

והנה עבודה פוליטית לפני מנהיגי הציוניות וראשי חו"צ (ושגם עליהם נתחבבה המלה „פוליטיקא"), ינסו נא כח השתדלותם לבא בדברים עם ראשי החברות הללו שיסדרו את האמיגרציה היהודית לתורקיה ואת הישוב הקרקעי במדינה זו בכלל. ומוטב היה, כדי שלא יהא זה מושך לכאן וזה מושך לכאן, כי בהשתדלותם של כל אלו הראשים תוסד חברה אחת אקציונרית, שרכושה יהיה סכום הגון וחשוב, על־פי האופנים והחוקים שיתקנו מיסדיה, וזו תקדיש את עצמה ביחוד לדבר הגדול הזה. חלק הגון מהמניות הללו במובן תקנינה החברות הללו עצמן והישאר מכל העם, מכל אשר כח בידו להשתתף.

„חברת הישוב הקרקעי ליהודים בתוגרמה" צריכה במובן להוסד ברשיון הממשלה התורקית. וחברה זו במובן אין לה שום מטרה פוליטית. היא כלה רשמית. כל עבודתה מצומצמת רק בישוב יהודים על קרקעותיה של הממשלה העותמנית, על תנאים ידועים הנוחים למתישבים ולארץ המושבת. לא פה המקום לציין את חבלי הארץ שהחברה יכולה ליסד שם מושבותיה. העיקר הוא, שהחברה הזאת אינה צריכה לעמוד במשעול צר שאין לנטות ממנו ימין ושמאל. הם יכולים ליסד מושבות בארץ ישראל, בסוריא, בשאר הסביבות ובכל המקומות אשר ישכנו לישוב הקרקעי. ויכולה החברה לקבל על עצמה אפילו הגבלה זו, שאינה רשאית למכור ולהחכיר קרקעותיה אלא למתישבים שיהיו נתיני תורקיה. אדרבא, הישוב הקרקעי מוטב לו שיהיה ע"י אזרחי הארץ, מוטב לו ומוטב לאינטרסי עמנו שבתורקיה. היא צריכה רק לרשות זו שמותר לה להביא גם אמיגרנטים בתנאי שיקבלו עליהם נתינות תורקית כחוק — — —

... ובכן מתוך דמדומי החרות התורקית נשקפה לנו דרך חדשה, שאפשר מובילה היא למטרתנו, דרך שאי־אפשר עדין לסמנה לכל נטיותיה. ובדרך זו כנראה יהיו ההולכים לפנינו דוקא אנשים חדשים שאינם מההסתדרות הציונית, והציונים יכולים להיות כאן רק כנושאי האבוקה שבדרך חדשה זו. אבל כלום רק בזה תעודת הציונית מעכשיו? כלום אין לפניה עבודה גדולה וחשובה בהוה, עבודה שהיא גם לפי כחותיה?

— יש ויש!

אם עבודה ישובית רחבה אינה לפי כחה של הסתדרותנו והעבודה הפוליטית עבר זמנה, (כי עד מתי נרמה את עצמנו במלה זו שאינה לא בזמנה ולא במקומה?) הנה עבודה אחרת נכבדה וגדולה לפנינו. עבודת הציונית צריכה להיות מעתה החנוך הלאומי בכל תפוצות הגולה בכלל ובמדינת תורקיה בפרט ועבודה קולטורית כללית בא"י ביחוד. וזאת היא העבודה שאם אין הציונים לה, מי לה?

הציונים — אל להם להתעסק בפוליטיקה של כבוש הארץ ואוטונומיה מדינית, כי גדולה היא המטרה הזאת מהם, אפילו אם יגדלו אמצעיהם, והיא לא תצלח. אל להם להכנס בתנועת האמיגרציה וקולוניזציה רחבה שאינה ג"כ לפי כחם. בנידן זה די להציוניות אם תהי לעזר להחברה הישובית הגדולה בסדור עבודת הישוב הקרקעי שישנו ושיהיה עוד בא"י. אך עיקר עבודתה צריכה להיות עבודה קולטורית וחברתית אקונומית בפנים הארץ: הסתדרות הקהלות, הבאת היהודים תחת חסות הממשלה העותמנית, הפצת השכלה, מלאכה ואמנות בין

היהודים תושבי א"י, ולתת עזר וסעד. ביחוד לצעידינו בא"י מנתיני הממלכה ישיתנחלו על הקרקע ויעבדוה.

עבודה מועילה זו, עבודה תמידית שאינה פוסקת במשך הרבה שנים — זהו הדבר הנחוץ לתחית הארץ כאויר לנשימה! ואת הדבר הזה אם תרכז בו הציוניות כל כחותיה תוכל לעשותו.

ובהיות הציונים באי כח החלק האידיאלי של העם, עליהם לשמור ביחוד על כבוד האומה בא"י ולהשתדל לעשות שם מרכז להתחיה הרוחנית שלנו: ליסד בתי ספר גמוכים וגבוהים, לברא מוסדות ספרותיים בא"י שיוכלו להשפיע על אחינו בגולה בכלל ובארצות הקדם בפרט — זאת אומרת להבריא את הדורות החדשים ולהקים להם בא"י מרכז של השכלה ותהיה אשר לאורו ילך כל העם בדרכו ההסתורית. ואנו יכלים להיות בטוחים כי על ידי זה יהיה ישובנו הולך וגדול בארצנו — שיהיה לו כח מושך מיוחד — ויגדל גם במספר וגם בערכו החברותי והמדיני, ערך שאי-אפשר לשערו מראש.

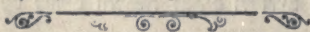
בקיצור: סדור ישוב קרקעי ליהודים במדינות תורקיה בכלל (בעזרת חברה עשירה מיוחדת לדבר) ועבודה קולטורית רחבה (בעזרת ההסתדרות הציונית) ביחוד ובעיקר בא"י—באלו יוכל עמנו להסתגל אל המשטר החדש ולתת כח ויד לתקותו הגדולה.

ואם הישוב הקרקעי במדינות תורקיה השונות, בסביבות א"י ובא"י גופה, יבריא את גוף האומה ויבצר את עמדתנו במדינה, הנה העבודה הציונית תתן נשמה בגוף הזה, רעיון ורגש כביר להיות ולעזור גם לתחיתו של אותו העם ישהוא האח היותר קרוב אלינו מכל משפחות האדמה.

ומי יודע איזה „אופקים רחבים" ו„פרספקטיבות גדולות" יפתחו לפנינו אז? . . . ואולי זאת הדרך הארוכה תהיה באמת היותר קצרה למטרתנו העיקרית, — לתחית ישראל בארץ ישראל. —

„מוריה"

הוצאת ספרי למוד ומקרא ומכשירי חנוך לתלמידים באודיסא.

„מוריה" שמה לה למטרה לברוא בשביל בתי־ספר וחדרים קורס שלם ומתקן של הלמודים העברים, קורס מתקן, שאין בו עראיות והסתגלות אל השוק, אלא מסדר כלו בשטה קבועה אחת, מכונת לנקדה מסימה, וערוך ברוח אחת, רוח לאמית אנושית, ובהתאמה לכל דרישות הפדגוגיקא ותורת החנוך בימינו.

„מוריה" משתדלת להכניס לתוך הקורס שלה את כל המשבח והמעלה שנברא במקצוע החנוך העברי על ידי טובי הפדגוגים בימינו.

אחד מעקרי הפרוגרמה של „מוריה" היא, להכשיר ולסדר בשביל החנוך העברי, בהסכם אל דרישות הפדגוגיקא, את כל הטוב והיפה שבאוצרות ספרותנו העתיקה והחדשה, את כל הנעלה והנצחי שבבית־גנזינו הרוחניים מכל הדורות והזמנים, את כל אותו „המאור" שבתורה וביהדות, שעליו נתחנכה אמתנו בנעריה ובזקניה מעודה ועד היום.

בכל הוצאותיה משתדלת „מוריה" לשים לב קודם כל אל האיכות. זהירה היא שלא להוציא מתחת ידיה דבר שאינו מתקן. „קב ונקי"—זהו פתגמה של „מוריה".

כל הוצאותיה של „מוריה" נערכות על־ידי חבר פדגוגים מנסים ובעלי טעם ספרותי, ה"ה

י. ח. רבינצקי, ח. נ. ביאליק, ש. בן־ציון (א. גוטמן).

„מוריה" מקפדת הקפדה מיוחדת גם על טיבן החיצוני ויפין של הוצאותיה, וכל מה שיוצא על ידה מצין בהדורו. כמעט כל ספרי „מוריה" כבר זכו לכמה מהדורות ונתפשטו לאלפים. הם נתחבבו על טובי המורים ועל התלמידים חבה מיוחדת ונקבעו לספרי־למוד ברוב „החדרים" ובתי־הספר המתקנים שבארצנו ובחוץ לארץ.

בית־מסחרה של הוצאת „מוריה" מצטין בזריזותו: בדיקנותו ובישרנותו המסחרית, וכבר קנה לו שם טוב בעולם מסחר־הספרים שבכל הארצות.

לבית מסחרה של „מוריה" נמסר הממכר הראשי של הרבה ספרים חשובים ונמכרים שם: כל ספרי ההוצאה של חברת מרבי השכלה בפ"ב; התנ"ך עם הפירוש המדעי והמלון הרוסי עברי — הוצאת א. כהנא; ספר האגדה; כתבי מנדילי מו"ס (מהדורות היובל); שירי ביאליק (המהדורה החדשה); שירי הדר' קמינר; כתבי מידניק; כתבי א. ז. רבינוביץ; ספורי הסופר Бенъ-Ами ועוד שאר ספרים.

הכתבת למשלוח מכתבים, כספים והזמנות:

Издателство „МОРІЯ", Одесса

Verlag „MORIA" Odessa.

בארץ־ישראל לפנות על פי כתבת זו: S. A. Gutmann. Jaffa (Palestine)

באמריקא: **Reznik & Kaplan, 168 Henry Street, New-Jork.**

רשימת ספרי „מוריה".

א) ספרי למוד.

ר. כ.

1. שפת ילדים — ספר לימוד לקריאה ולכתיבה עם ציורים ח"א, מאת ח"פ ברגמן וש"ח ברכה — 40
2. בן-עמי—ספר מקרא לילדים עם ציורים ותמונות לבת"ס ולחדרים מאת א. גוטמן (ש. בן-ציון) — 40
3. מכתבי הקדש מאת הנ"ל . . . . — 10
4. בן-עמי—ספר שני עם ציורים ותמונות מאת הנ"ל . . . . — 75
5. הזמיר—שירי ילדים מאת נ. פינס בהוספת שירים מאת ח. נ. ביאליק ש. טשרניחובסקי ועוד — 60
6. טעמי זמרה—נגונין לשירי ילדים מאת פ. מינקובסקי ושאר מנגנים מפורסמים 1
7. שירת אסיר—נגונין מאת פ. מינקובסקי . . . . . — 15
8. ספורי המקרא עם ציורים ותמונות ח"א (ספורי בראשית) . . . — 40
9. " " " ח"ב (ספורי שמות, ויקרא, במדבר, דברים). — 50
10. " " " ח"ג (יהושע, שופטים, רות). . . — 40
11. " " " ח"ד (שמואל א' וב', מלכים א' עד רחבעם). — 50
12. " " " ח"ה (מלכים א' וב', דברי הימים, מגלות). — 65
13. Библейскіе разказы תרגום ספוהמ"ק ח"א מאת בן-עמי . . — 25
" " עם ציורים ותמונות . . . — 30
14. פירוש המלות (Словарь) לספורי המקרא א' . . . — 5
15. " " לספורי המקרא ב' . . . — 10
16. דברי תורה עם דברי חכמים, כולל חלק המצות שבתורה, ערוכים ומסודרים ע"י י. ח. רבניצקי וח. נ. ביאליק. — 30
17. פירוש המלות (תרגום המלות ברוסית ל„דברי תורה" עם דברי חכמים — 10
18. דברי נביאים ח"א—ישעיה, ירמיה. . . . . . — 50
19. דברי נביאים ח"ב—יחזקאל, תרי עשר. — 50
20. דברי כתובים—תהלים, משלי ואיוב. — 50
21. שירת ישראל—מבחר שירי ר' שמואל הנגיד, רשב"ג בן גבירול, ר' משה בן עזרא, ר' יהודה הלוי, ר' יהודה אלחריזי ועמנואל הרומי. — 40
22. תולדות הספרות העברית, חוברת א' מאת א. ז. רבינוביץ. . . — 20
23. שלום התלמיד—כללי בריאות לתלמידים . . . . . — 5

ב) מקרא לבני הנעורים.

24. הירשלי—ספור מאת ש"י אברמוביץ (מנדלי מו"ס), ובסופו באור המלים והמבטאים — 25
25. ספורים ומעשיות (ספר ראשון) מאת שלום עליכם . . . . — 20
26. יתומים (שני ספורים) מאת ש. בן-ציון, ובסופו באור המלים והמבטאים . — 25
27. ציורים ורשימות—ששה ציורים מאת ד. פרישמן. — 20
28. ל"ג בעומר—מאת בן-עמי מתורגם ע"י ח. נ. ביאליק. — 20
29. בימים ההם (ספורו של זקן) מאת יהודה שטינברג. — 30
30. בימי המלניצקי—ציורים הסתוריים מאת א"ז רבינוביץ. — 30

ג) מקרא לקטנים.

31. הרבי והרבנית, מחזה שחוק לילדים מאת שלום עליכם. — 5

☛ לבתי-הספר שבא"י—הנחה 15% ☚

לפנות בדרישות מא"י אל **א. גוטמן** ביפו, או אל S. KRUGLIAKOFF, Jaffa

ספר־עם לכל אדם מישראל!

יצא לאור ונמצא למכירה

ספר האגדה

מבחר האגדות שבתלמוד ובמדרשים.

סדורות לפי הענינים ומפורשות ע״י

י״ח רבניצקי וח״נ ביאליק.

כרך ראשון

ספר ראשון וספר שני

„ספר האגדה״ כולל ומקיף את כל המקצועות החשובים של האגדה המעולה, מלוקטים ומכונסים **כצורהם וכלשונם**, בלשון האגדה העברית, מכל פנות התורה שבעל-פה (התלמודים והמדרשים כו׳) ומסודרים בסדר יפה, כראוי לספר עממי בזמננו.

ע״י „ספר האגדה״ נתונה היכלת לכל אדם יודע-ספר מישראל להכיר את האגדה העברית בדרך ישרה ומתוקנת, כלומר דרך שיש בו הכרת עיקר הענין על בוריו, מצדי צדדיו החשובים, בכללותיו ובפרטותיו, ומתוכו גופו, מכלי ראשון.

מסדרי „ספר האגדה״ השתדלו, שהקורא והמעיין היהודי ימצא בספרם זה את כל המשובח והמעולה שבאגדה, כל מה שיש בו, לדעת המסדרים ולפי טעמם, ערך מסוים מצד התוכן ומצד הצורה והסגנון, או שאר חשיבות מצד שהוא, כגון פרסום באומה וכדומה.

אין מקצוע אגדי שלא מצא מקום ב„ספר האגדה״.

וכל החומר האגדי המרובה שב„ספר האגדה״, אלפי המאמרים והספורים, השיחות והשמועות, הפתגמים והמשלים וכו׳ וכו׳ שנאספו לתוכו — כל אלה באים בו מסודרים בסדר יפה, לפי הענינים והנושאים, סדר שיש עמו בנין, ושיש בו שיטה מסוימת ערוכה מראש ו„מוקדם ומאוחר״ הגיוני, באופן שנתונה לחקורא יכולת לעמוד מתוך פרטי האגדה גם על הכלל כלו, לתפוס בסקירה אחת את כל עולם האגדה העברית במלוא שעור קומתו והיקפו, ולבסוף לעמוד גם על אותה השקפת העולם והסתכלות החיים, שברוחם נוצרה ונתפתחה האגדה בתור חטיבה מיוחדת של הספרות הישראלית.

לתוך „ספר האגדה״ הוכנס גם הרבה מן האגדה ההלכית, שברובה היא כוללת בפירוש או מבללא כמה ציורים יפים מן החיים הממשיים והתרבותיים של ישראל בימים הראשונים ותאור מנהגיהם ודרכיהם בחול ובקדש, והקורא יקנה לו ממילא מתוך „ספר האגדה״ גם מושג ידוע ע״ד עולמם וחייהם החיצונים של אותם הדורות אבות האגדה.

„ספר האגדה״ הוא איפוא בתכנו ובצורתו ובסגנונו המקורי והמצוין אוצר מלא וגדוש של מיטב היצירה הלאומית אחרי התום הזון במשך כמה מאות שנה, וכלי מחזיק ברכה ספרותית לכל אדם מישראל, לרב ולתלמיד, לסופרים ולקוראים, לדרשנים ומטיפים, למלומדים מומחים ולאנשים סתם. הכל ימצאו בו חפץ, תועלת והנאה, וראוי הוא לעלות על שולחן כל **יודע ספר מישראל** בתור **ספר-התמיד**.